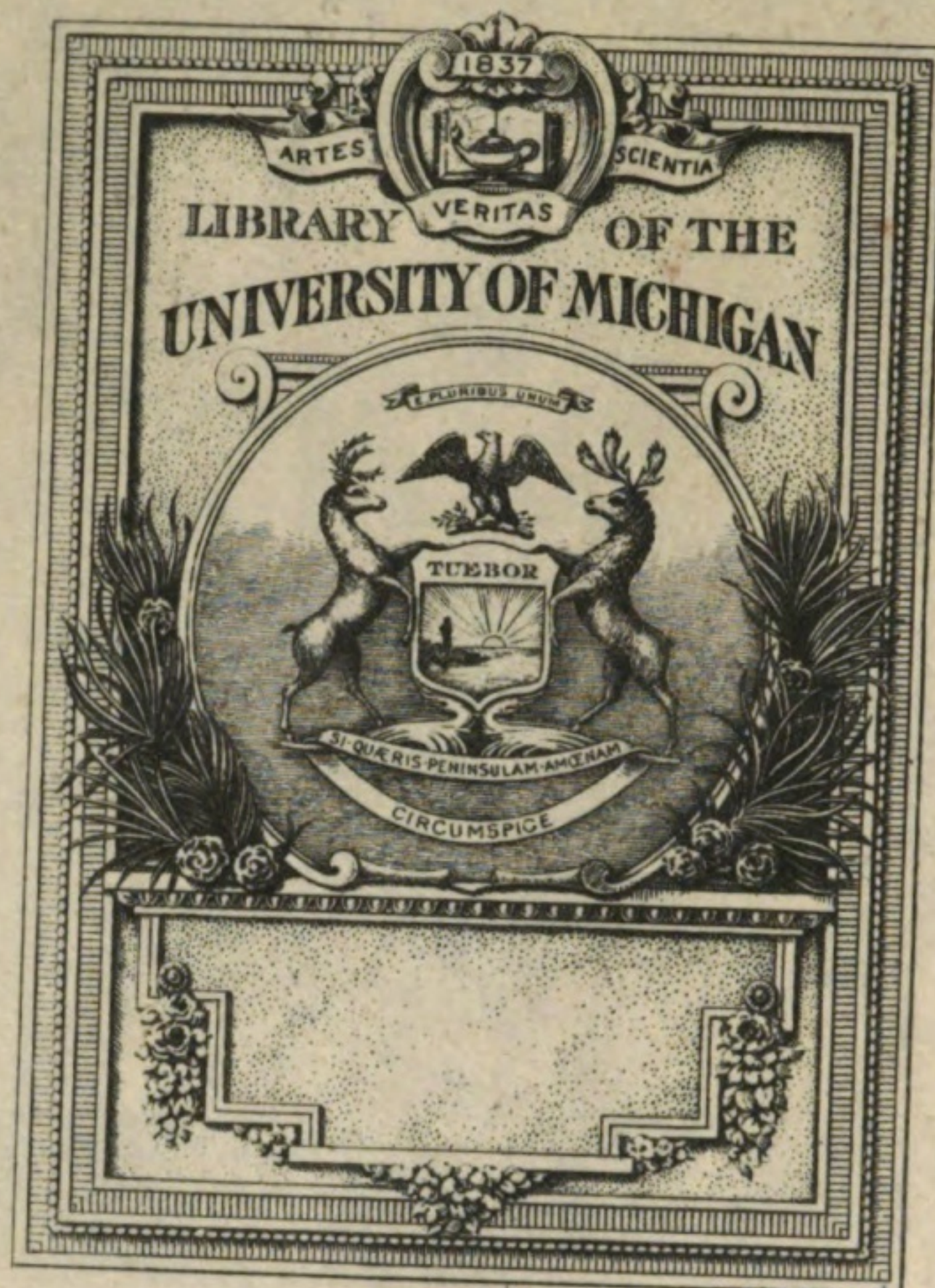

B 391484

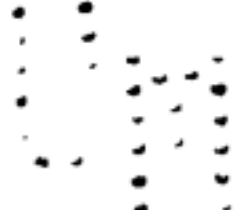
DL
A1
A2

AARBØGER

FOR

NORDISK OLDKYNDIGHED OG HISTORIE,

UDGIVNE AF

DET KÖNIGELIGE

NORDISKE OLDSKRIFT-SELSKAB.

1921.

III. RÆKKE.

11. BIND.

KJØBENHAVN.

I KOMMISSION I DEN GYLDENDALSKE BOGHANDEL, NORDISK FORLAG.

H. H. THIELES BOGTRYKKERI.

14

Gen.
Nijhoff.

AARSBERETNING FOR 1921.

Det Kgl. Nord. Oldskriftselskabs Møder i 1921.

Maanedsmøde den 25. Januar.

Til Selskabets Revisorer for Aaret 1921 gjenvalgtes Gieve T. Ahlefeldt-Laurvigen og Statsbanedirektør Th. Raben.

Forslag til Budget for Aaret 1921 forelagdes og vedtoges.

Museumsinspektør Carl Neergaard holdt Foredrag om den yngre Bronzealders Gravfund.

Overbibliothekar Dr. Sofus Larsen gav Meddelelse om nogle svenske Guldbroderier fra den tidlige Middelalder.

Maanedsmøde den 8. Februar.

Professor Dr. Finnur Jónsson: Gamle Minder.

Underinspektør Dr. Gudmund Hatt: Midler til etnografiske Tidsbestemmelser.

Museumsinspektør Mag. Chr. Axel Jensen: Keramiske Fund fra et middelalderligt Voldsted.

Maanedsmøde den 15. Marts.

Overbibliothekar Dr. Sofus Larsen udtalte nogle Mindeord i Anledning af 100-Aarsdagen for J. J. A. Worsaaes Fødsel den 14. Marts 1821.

Architekt C. M. Smidt redegjorde for Nationalmuseets Udgravninger paa Tomten af Øm Kloster og Klosterkirke.

Dr. med. Kr. Isager gav Meddelelse om Skeletfund fra de i Øm Klosterkirkes Tomt fremdragne middelalderlige Grave.

Maanedsmøde den 19. April.

Museumsinspektør Th. Thomsen forelagde det nylig fremdragne Egekistefund fra Bronzealderen, fra Egtved nær Kolding.

Professor Bille Gram gav Meddelelse om mikroskopiske Undersøgelser af organiske Stoffer fra Egekistefundet ved Egtved.

Møde i Helsingør og ved Krogerup den 19. Juni.

Der blev givet Meddelelser af cand. mag. Vilh. Lorenzen i Helsingør Karmeliterkloster og Karmeliterklosters Kirke, af Museumsinspektør Mag. Chr. Axel Jensen i Karmeliter-Sygehuset og af Raadstuearkivar Dr. Villads Christensen paa Krogerup.

Maanedsmøde den 22. November.

Rigsarkivar Dr. Kr. Erslev og Museumsinspektør Mag. O. Andrup gave Meddelelser fra de nylig erhvervede Dokumenter vedrørende Corfits Ulfeld og Leonora Christina.

Museumsinspektør Mag. Chr. Axel Jensen fremsatte Bemærkninger om Renæssance-Træskærerarbejder udgaaede fra den saakaldte Roskildemesters Værksted.

Maanedsmøde den 13. December.

Til Selskabets Revisorer for Aaret 1922 gjenvalgtes Greve T. Ahlefeldt-Laurvig og Statsbanedirektør Th. Raben.

Professor Dr. Finnur Jónsson redegjorde for de forskjellige Bearbejdelser af Landnámabók.

Underinspektør Dr. K. Friis Johansen forelagde det i 1920 ved Hoby paa Laaland fremdragne Gravfund fra den romerske Jernalder.

Suppleringsliste til Medlemsfortegnelsen.**Optagne Medlemmer.**

Aagaard, Carl Vilh., Kunstmaler, København.
 Aakjær, Svend, cand. mag., København.
 Bruun, Gudmund, Sognepræst, Svallerup.
 Brøndal, Viggo, Dr. phil., Charlottenlund.
 Bure, Kristian, Underarkivar i Udenrigsministeriet, København.
 Edelfeldt, Aug., Fabrikør, Stenstorp.
 Enqvist, Arvid, fil. lic., Uppsala.
 Henningsen, Imm., Skoleforstander, Aarhus.
 Hjejle, Th., Architekt, København.
 Hjorth, Robert D. S., Prokurist, Charlottenlund.
 Irgens, J., Kgl. norsk Minister i Danmark, København.
 Jørgensen, Johs., Proprietær, Søborggaard.
 Kaper, E. C., Borgmester Dr. phil., Hellerup.
 Lausen, Vald., Ingeniør, København.
 Lemche, Johan H., Kredslæge, Lyngby.
 Lidén, Oskar, Rektor, Ljungby.
 Linvald, A., Underarkivar i Rigsarkivet, Mag., København.
 Marstrand, Vilhelm, Ingeniør, Lyngby.
 Meldgaard, L., Sognepræst, Borbjerg.
 Ottesen, C. H. J., Forstander for Vaisenhuset, København.
 Pedersen, Laurits, Overlærer, Helsingør.
 Risom, S., Architekt, København.
 Rohde, Ivar Tidemand, Postexpedient, København.
 Rørdam, Valdemar, Forfatter, Birkerød.
 Walter, Emil, Presse-Attaché, Dr., Stockholm.

Worsaae, Viggo, Stiftslæge, Vallø.
Zeuthen, L., Overretssagfører, Hellerup.

Medlemmer afgaaede ved Døden.

Bellucci, G., Professor, Perugia.
Carøe, K. F., Kredslæge Dr. med., København.
Christensen, Carl, Professor, Tandlæge, København.
Elvius, Sofus, Justitsraad, Forretningsleder, København.
Gandil, Vald., Dommer, Borgmester, Saxkjøbing.
Haase, H., cand. phil. Randers.
Kretz, Fr., Bureauchef, København.
Läffler, Fr., fh. Professor, fil. dr., Djursholm.
Michelsen, C., Kgl. Hofjuvelér, København.
Montelius, Oscar, Professor, fh. Riksantikvarie, Stockholm.
Nielsen, N. Th., Direktør, Hjørring.
Nordin, P. F. S., Rektor, Vänersborg.
Nyrop, Martin, Architekt, fh. Professor ved Kunstakademiet, København.
Rasmussen, H., Skolebestyrer, Odense.
Ravn, Edvard, Overlæge Dr. med., København.
Troels-Lund, Professor Dr. phil., Ordenshistoriograph, København.
Uldall, Fr., Architekt, Randers.
Vermehren, Fr., Overlæge Dr. med., København.
Wahlfick, Joh., Kyrkoherde, teol. dr., Närikes Kil.
Weitemeyer, H., Professor, København.

Udsigt over Selskabets Regnskab for 1921.

INDTÆGTER.		Kr.	Ø.
Kassebeholdning fra 1920.	9145.	25	
Understøttelse fra Statskassen til Udgivelse af Skrifter.....	2000.	•	
Medlemsbidrag.....	3700.	34	
Renter af Selskabets faste Fond:			
Panteobligationer	2650.	•	
Kreditforenings Obligationer	5292.	•	
Renter af Konto Kurant Konto	392.	77	
Obligation udtrukken.....	3000.	•	
Ved Salg af Selskabets Skrifter.....	3115.	76	
Overført fra Faste Fond til Obligationskjøb	161.	79	
Rentefrit Laan af Carlsbergfondet.....	3000.	•	
	32457.	91	

UDGIFTER.

	Kr.	Ø.
A. Almindelige Driftsudgifter: Sekretærerne 1400 Kr.; Besørgelse af de løbende Forretninger 200 Kr.; Trykning og Møders Afholdelse 1006 Kr.; Honorarer for Foredrag 480 Kr.; Porto, Kontorhold, Mødesal m. m. 1593 Kr. 58 Ø.; Bud 800 Kr.	5479.	58
B. Aarbøger for 1921: Forfatter-Honorarer 1235 Kr.; Afbildninger 512 Kr. 5 Øre; Trykning og Papir 5137 Kr. 1 Øre; Hæftning samt Bogbinderarbejde 625 Kr. 65 Øre.	7509.	71
C. Kongespejlet: Forfatter-Honorarer 450 Kr.; Trykning 2357 Kr. 10 Øre; Hæftning 84 Kr. 40 Øre.	2891.	50
D. Nordiske Fortidsminder	144.	•
E Kjøbt til Faste Fond Kr. 4000 4% Ny jyske Kreditf. Oblg.	3161.	79
	19186.	58
Kassebeholdning til 1922	13271.	33
(Heraf henlagt til Nord. Fortidsminder, II, 3: Kr. 5517. 92).		
	32457.	91

FASTE FOND:

	Kr.	Ø.
3½% Ny jyske Kjøbstad-Kreditforenings Obligat. 74200 Kr.;		
4% Ny jyske Kjøbstad-Kreditforenings Obligat. 44500 Kr.;		
4½% Ny jyske Kjøbstad-Kreditforen. Obl. 3000 Kr.; 4% Obl i Kreditforeningen af Grundejere i Østifterne 4000 Kr.;		
4% Obligationer i Kreditforeningen for København og Omegn 2000 Kr.; 4% Obligationer i Kreditkassen for Østifterne 1000 Kr.; 4% Obligationer i Kreditforeningen af jyske Landejendomsbesiddere 13000 Kr.	141700.	•
Panteobligationer i faste Landejendomme	60000.	•
Sparekassebog i Sparekassen for København og Omegn	1926.	29
	203626.	29

København, November 1922.

P. O. A. Andersen,
Selskabets Kasserer.

Revideret og fundet overensstemmende med Bilagene.

T. Ahlefeldt-Laurvigen.

Th. Raben.

INDHOLD AF AARGANGEN

1921.

	Side
Finnur Jónsson: Sagnformen i Heltedigtene i Codex Regius....	1
A. W. Brøgger: Farmannshaugen og Kong Bjørn, Harald Haarfagres Søn.....	105
M. Gl. Gertz: Om Gravindskrifterne over Kong Valdemar den første i Ringsted Kirke	129
M. Mackeprang: Kunstkamrets Absaloniske Sager. Et Stykke Museumshistorie.....	147
Chr. Axel Jensen: Katolsk Kirkeinventars Skæbne efter Reformationen. Studier og Exempler.....	167
H. A. Nielsen: Fund i Sværdborg og Mullerup Moser af Skeletdele af Mennesker fra den ældste Stenalder	205
Bering Liisberg: De ældste danske Rigsregalier: Christian III's Rigssværd og Christian IV's Krone.....	219

I Texten findes indsat følgende Afbildninger:

- S. 107, 115, 118—119: Norske Fortidsminder.
- S. 135—136: Blypladen fra Valdemar I's Grav.
- S. 151, 154—159: Kunstkamrets Absaloniske Sager.
- S. 182, 189, 199: Katolsk Kirkeinventar.
- S. 206—207: Underkjæber af Mennesker.
- S. 221, 223, 225, 227, 230—231, 233—237, 241—243: De ældste danske Rigsregalier

805
A

JAN 2 - 1924

AARBØGER

FOR

NORDISK OLDKYNDIGHED OG HISTORIE,

UDGIVNE AF

DET KONGELIGE

NORDISKE OLDSKRIFT-SELSKAB.

1921.

III. RÆKKE. 11. BIND.

1.—2. HEFTE.

KJØBENHAVN.

I KOMMISSION I DEN GYLDENDALSKE BOGHANDEL, NORDISK FORLAG.

H. H. THIELES BOGTRYKKERI.

Af Oldskrift-Selskabets eller med dets Understøttelse udgivne Skrifter ere følgende i Kommission hos den Gyldendalske Boghandel, medens Medlemmer af Selskabet kunne faa dem for $\frac{2}{3}$ af Bogladeprisen, naar de derom henvende sig til Selskabet, Prindsens Palais, Kbhvn. B; (hvor Formatet ikke angives, er dette 8vo):

Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie. 1866—1919.

Hvert Bind 4 Kr. (Fortsættes med et Bind aarlig, à 6 Kr. Aargang 1916 sælges ikke alene, men kun i Forbindelse med hele 2. Række, fra Aargang 1886, samt det udkomne af 3. Række.)

Annaler for nordisk Oldkyndighed og Historie. 1836—60, 20 Bind; 1861—63, 3 Bind; hvert Bind 4 Kr. 1864—65, Register til Aarg. 1836—63, 1 Bind, 2 Kr.

Antiquarisk Tidsskrift. 1—7. B. 1843—63. Hvert Bind 4 Kr.

Antiquités Americaines, publiées par C. C. Rafn. 1845. 4to. 8 Kr.

Antiquités de l'Orient, par C. C. Rafn. 1ère livraison. 1856. 4 Kr.

Antiquités Russes (selon la rédaction de C. C. Rafn). T. I—II. 1850—52. 4to. 30 Kr.

Atlas for nordisk Oldkyndighed (med 22 Plader). 1857. Fol. 20 Kr.

Egilsson, S., Lexicon poëticum antiquae linguae septentrionalis.

[1860. Udsolgt]. Ny Udg. ved Finnur Jónsson, 1. 1913. 4 Kr.; 2. 1914. 6 Kr.; 3. 1916. 10 Kr.

Gröndal, B., Clavis poëtica ant. linguae septentr. 1864. 4 Kr.

Hauksbók udgiven efter de Arnamagnæanske håndskrifter no. 371, 544 og 675, 4to, samt forskellige papirhåndskrifter. 1—3. hæfte. 1892—96. 12 Kr. (Hæfterne henholdsvis 5 Kr., 4 Kr. og 3 Kr.).

Jonsson, E., Oldnordisk Ordbog. 1863. 8 Kr.

Islendinga sögur. 3. B. Njála, 1ste Bind. 1875. 8 Kr.

— — 4. B. Njála, 2det Bind. 1889. 6 Kr.

Konungs skuggsjá, Speculum regale. 1. Hefte (Tekst). 1920. 8 Kr.

Landnámabók I—III (Hauksbók, Sturlubók, Melabók). 1900. 6 Kr.

Leitfaden zur nordischen Alterthumskunde. 1837. 1 Kr.

Mémoires de la Société royale des Antiquaires du Nord. 1836—39, 1840—44, 1845—49, 1850—60, 4 Bind à 4 Kr. 1866—1919, hver Aargang 1 Kr. Aarlig udkommer et Hefte; 6 Hefter udgjøre et Bind.

Njála. Textudgave. 1875. 3 Kr.

Nordiske Fortidsminder. 1. Bind. 1890—1903. 30 Kr. (6 Hefter à 6 Kr.).

2. Binds 1. Hefte, 1911; 2. Hefte, 1918. Hvert Hefte 6 Kr.

Camp. 1000
7116-ff
1-2-24
-11

SAGNFORMEN I HELTEDIGTENE I CODEX REGIUS.

AF

FINNUR JÓNSSON.

I.

Skönt der, navnlig i de sidste 20—25 år, er blevet skrevet overordenlig meget om heltedigtene blandt eddakvade-
dene — jeg minder f. eks. om de store bøger af Neckel
og Boer —, kan det endnu langt fra siges at være til-
fældet, at alle spørgsmål er klarede, alle vanskeligheder
løste. Det ses bedst af den uenighed, der er mellem for-
fatterne. Nu må det indrømmes, at digtene selv tit og
ofte er overmåde vanskelige, delvis på grund af deres
overleveringsform og dunkle udtryksmåde, der tillader
flere udlægninger. Men uenigheden er måske bleven større
end nødvendigt, fordi enkelte forfattere har lavet sig for-
skellige kæpheste, som de rider både i tide og utide. De
vil ofte gennemføre et princip, som de, hyppig ikke uden
skarpsindighed, har udfundet og som overalt göres gæl-
dende. Jeg tænker f. eks. på Neckels »bindungen« og
hvad dermed står i forbindelse. Jeg betragter disse »bin-
dungen« — for at holde mig hertil — som noget ret be-
tydningsløst for eddakritikken i det hele. Teorien herom
har da også efter min mening ofte ført på afveje, ja rent
ud på gale veje, især hvad det gensidige aldersforhold
mellem de enkelte digte angår. Vel nægter jeg ikke, at
der med hensyn til 'stil', sætningsforbindelser og ordvalg,

kan være og er individuelle forskelle til stede, men deraf at slutte til bestemte alders- og tidsforskelle lader sig ikke gøre. Der skal andre og sikrere midler til.

Den metode til at skælne mellem »ægte« og »uægte« i digte eller prosa, som f. eks. prof. E. Sievers nu i en række af år har beskæftiget sig med og hvoraf hans *Metrische studien IV* er frugten, er af en sådan art, at kun få vil se sig istand til at benytte den, foruden at man måske ikke føler sig overbevist om dens værd i det hele. Jeg må ialfald give afkald på at benytte den, og isteden for fortsætte på den gamle måde. — Sundhed i betragtningen og forsigtighed i forbindelse med de nødvendige sprogkunderskaber i behandlingen er og bliver stadig den sikreste fremgangsmåde.

De efter min mening vundne resultater er, som allerede antydet, af den art, at de ikke eller kun delvis kan godkendes, selv om det arbejde, der er gjort, på mange punkter har bragt en, tildels afgørende, klarhed — jeg sigter særlig til Symons' og tildels Heuslers afhandlinger. Det er den ene grund til, at jeg nu har dristet mig til at give mig i lag med det æmne, som her skal behandles. En anden grund er den, at der her i Norden er skrevet i det hele kun lidt om disse ting. Man har i det hele og store overladt ikke-nordiske forskere valpladsen. En undtagelse herfra er dr. H. Ussings bog om *Heltekvadene* (1910), der indeholder så meget smukt og godt og utvivlsomt rigtigt, især hvad det individuelle i digtene angår. Det er så godt som det eneste, vi her i Norden har at pege på af samlede fremstillinger. Man vil naturligvis henvise til S. Bugges *Helgedigtene*. Utvivlsomt indeholder denne bog mange og mulig rigtige iagttagelser og udredninger, men den skæmmes helt igennem af samme opfattelse og metode som hans *Studier I*, så at jeg for mit vedkommende kun kan tillægge bogen en ringe værd i det hele og store.

Jeg vil tage hvert digt for sig og undersøge dets sagnform så nøje som muligt og således, at dets ejendommelighed træder skarpt frem. Det bliver vel ikke nogen morsom læsning, men jeg trøster mig med, at det er en egenskab, som min afhandling har tilfælles med så mange andre om disse æmner. Jeg vil dog prøve at gøre det hele så kort som muligt.

Det er ikke min agt ved hver enkelthed at henvise til eller polemisere imod, hvad andre har skrevet om sagen, men hovedsagelig fremstille min egen opfattelse. Lejlighedsvis vil der dog blive henvist til andres afhandlinger.

Jeg vil begynde med Helgedigtene og da med det af dem, der står mest for sig. Angående prosastykkerne her og ellers henviser jeg til min afhandling i dette tidsskrift for 1917.

II.

Helga kviða Hjörvarðssonar. Der er her tale om 43 vers (Bugges tælling anvendes her og ellers), hvoraf 24 i fornyrðislag, men 19 i ljóðahátt; disse sidste udgør et digt for sig. De første udgør Helgekvadet, og dette er i det hele og store velbevaret. V. 33 består af 12 linjer, der vist skal fordeles på 2 vers (en halvdel tabt). Ellers er alle versene 8-linjede, undt. v. 5, der har 10, og 32, der kun har 6 linjer; af dette mangler utvivlsomt de 2 første linjer, i hint er de to sidste linjer rimeligvis senere tilføjede. For digtet som helhed er dette dog uden betydning.

Digtet falder i forskellige versgrupper eller optrin med prosastykker imellem.

De 4 første vers er en samtale mellem en Atle Idmunds sön (v. 2, hvor *Atla* er = *mik*) og en »kyndig fugl« (sst). Fuglen spørger, om Atle har set Sigrlinn, Sváfnis datter, hvis skønhed den fremhæver fremfor kong Hjörvars egne hustruer (der nævnes i prosaen). Det forud-

sættes, at han har flere, hvis ikke *konur* her er brugt for singularis, hvad det næppe er. Hjörvard er konge (*buð-lungr* v. 2) og bor i (ved) »Glasislund«. Atle spørger, om fuglen vil tale med ham; ja, hvis »fyrsten« vil ofre til den og den får lov til at vælge, hvad den vil i kongens gård. Atle ønsker at »købslå« med fuglen, men den må hverken vælge Hjörvard, dennes sønner eller hustruer. Fuglen angiver nærmere, hvad den ønsker (templer, helligdomme, guldhornede køer), hvis Sigrlinn utvungen ska hvile i kongens arm.

Her er det mærkeligt, at Atle selv ikke fremsætter sit ønske; dette fremgår indirekte af fuglens sidste replik. Der er dog måske ingen grund til at mistænkeliggøre dette. Det kan forklares som et digterisk kunstgreb. Men det kunde også antages, at noget var udfaldet mellem de to vershalvdele, ɔ: et halvvers af Atle, i hvilket han havde fremsat sit ønske. Dette er dog vel næppe nødvendigt, og spørgsmålet er i hvert fald af underordnet betydning.

Til denne versgruppe slutter sig et vers, i hvilket taleren beskriver sine rejsebesværligheder og ender med at sige, at »så blev Sváfnis datter os nægtet«.

Min forståelse af hele dette stykke har jeg fremsat i min Litt.hist.² I 246—47, og jeg fastholder, hvad der står dér. Hvad der sigtes til i v. 5, må være gået forud for, hvad v. 1—5 indeholder. Fuglen har bundet sig ved sit løfte til Atle, og dette løfte måtte holdes, når Atle på sin side holdt sit — om det modsatte forlyder der intet. Sammenhængen må med episk nødvendighed være, at kong Hjörvard tidligere har sendt Atle for at bejle til Sigrlinn, men fået afslag, og det har jarlen hos hendes fader Fránmarr (jfr. prosaen) voldt; Atle rejser hjem, og det er denne rejse, v. 5 beskriver. Men dette vers forudsætter naturligvis noget mere — dette: begyndelsen af digtet, er gået tabt eller udeladt af samleren. Så følger samtalen mellem Atle og fuglen nogen tid efter, og nu rejser både kongen

og Atle — ifg. prosaen; af denne fremgår, at de nu har held med sig, og at jarlen virkelig har villet holde sit løfte. Der har vel eksisteret en mundtlig fremstilling af sagnet, som prosaen har kendt og benyttet, men denne er dårlig affattet. Prosaen kender også navnet på Fránmars datter (Álof), som Atle ægter. Mulig har der eksisteret vers, som samleren har kendt, men ikke medtaget.

Den 2. versgruppe (v. 6—9) udgør en samtale mellem den unge kongesøn — til hvem der ifg. prosaen intet navn fæstedes — og en kvinde, der ifg. samme er en valkyrje. Dette er der ingen grund til at betvivle¹. Hun kalder ham uden videre ved navnet Helge. Ifg. verset kan sluttes, at han hidtil ikke har talt et ord, altså været en af disse tavse, lidet fremmelige »kulbidere«, en Uffenatur (jfr. Notæ uber. 132), og det er klart (af v. 7), at hun nu giver ham dette navn. Han erklærer — talende for første gang —, at han kun vil modtage navnet på det vilkår, at han også får hende som navnegave. Dette er tegn på hans vågnende elskov, men hun anviser ham blot et »sværd i Sigarsholm«, der beskrives på en nøjagtig og højst interessant måde. Heraf kan sluttes, at hun denne gang ikke trolover sig med Helge. Således har også prosaen forstået sagen; den fortæller, at Helge — senere — er kommen til hendes fader, Eylime, for at bejle til hende. Man bør mærke sig disse to tempi. Efter v. 9 må det antages, at valkyrjen, hvis navn først findes i v. 37 (Sváfa), uden videre forsvinder. Dette første møde havde afgørende betydning for dem begge.

Anvisningen på sværdet, der tillige er opfordring til at bruge det, vise dådskraft, forudsætter, at Helge også har hæntet det; det må da betragtes som Helges første bedrift, ti helt uden fare har det vel næppe været, selv om man

¹ Hele situationen viser, at Sváfa kommer uforvarende, hvor den unge mand opholdt sig; og da gennem luften?

ikke kan forudsætte, at hun har villet ham noget ondt. Det er en prøve på mod og dygtighed, han skal aflægge.

Så kommer 2 sammenhørende vers (10—11), hvor Helge bebrejder sin fader mangel på handlekraft og på hævnfølelse. Han finder det mere end mærkeligt, at Hrodmar — det var ifg. prosaen den konge, der havde villet bejle til Sigrlinn og som, da han ikke fandt eller fik hende, hærgede hendes faders land, dræbte ham selv og bemægtigede sig riget — ustraffet skal have gjort alt dette. Der bliver således her tale om hævn for bedstefaderen. Dette forudsætter et krigstog fra Helges side med et lykkeligt udfald. Herom må der i digtet have stået en række vers, der nu er tabte. Ifg. prosaen og Hrímgærðarmál må toget tænkes at have været foretaget til søs. Også en replik af faderen må være gået tabt.

Den næste gruppe af vers (31—34) er en samtale mellem Helge og broderen Hedin. Der står intet om, hvor de træffer hinanden, men det sker udenfor Helges hjem. Helge spørger — og dette spørgsmål er meget vigtigt — om »nyt fra Norge« (det eneste sted, hvor dette direkte nævnes i digtene). Det er altså derfra, Hedin kommer; det er dér, han — altså også Helge selv — ifg. digterens opfattelse har hjemme. Dette står fast. Helge er her en norsk sagnperson. Hedin oplyser, at han har begået den svære forseelse at »vælge Helges brud ved bragebægeret«. Heraf er det klart, at der i de tabte vers har været tale om Helges og Sváfas trolovelse. Helge oplyser Hedin om, at han netop skal til en farlig (tve)kamp med en konge, Alf af navn (v. 39), kong Hrodmarssön ifg. prosaen. Det er således muligt, at Hedins løfte kan — ved Helges død — blive til virkelighed. Kampen finder sted på »Sigarsvellir« (v. 35).

V. 35 er et vers, der åbenbart tænkes talt af Helge selv: »En kvinde red på en ulv, da det var mørkt; hun bad

ham (eller: Hedin¹) om ledsagelse; hun vidste det, at Sigrlinns søn vilde blive vejjet (dræbt) på Sigarsvold.« Det er, forekommer det mig, ganske klart, hvorledes dette vers er at forstå. Det kan ikke tænkes sagt, förend efter at Helge har fået banesåret, altså af ham, liggende på valpladsen. Det er atter et enkelt vers af et afsnit, der har handlet om kampen, og dette har — ialfald tildels — været en monolog og kan på en måde sidestilles med de velkendte »dødssange«.

Endelig er der det sidste afsnit (36—43). Sváfa hæntes til den døende Helge af krigeren Sigarr. Her kaldes hun Eylimes datter. Sigarr meddeler hende, at Helge har fået banesår ved Frekasten (altså på Sigarsvold), og at Alf har vundet sejr. Sváfa kommer, og der følger en inderlig, rørende samtale mellem hende og Helge. Han overdrager hende til Hedin; denne erklærer, at han vil hævne Helge og da først vende tilbage til Rogheim og Röðulsvellir.

Digtet består (har bestået) af følgende afsnit:

- I. Atles forgæves bejlerfærd (v. 5).
- II. Samtalen mellem ham og fuglen (v. 1—4).
- [III. Tabte vers om, hvorledes Hjörvard får Sigrlinn til ægte. Helges fødsel].
- IV. Mødet mellem Helge og Sváfa, Eylimes datter, der ikke ender med trolovelse.
- V. Samtale mellem Hjörvard og Helge, der var indledning til
- [VI. et tabt afsnit om Helges hævn og trolovelse].
- VII. Mødet og samtalen mellem Helge og Hedin.
- [VIII. Et afsnit om kampen mellem Helge og Alf.] Heraf kun ét vers tilbage af den døende Helge.
- IX. Sváfa hæntes; det sidste møde mellem hende og Helge. Hedins beslutning om hævn.

Der er intet som helst, der skulde vise, at ikke alle

¹ Hvad enten man læser *hann* eller *Hedin*, kommer det ud på et.

disse har hørt til ét kvad. Men så har dette været et »oversigtskvad«, et biografisk digt, der ikke blot følger helten fra fødsel til døden, men også giver forhistorien, den om, hvorledes Helges fader ægtede hans moder. Det er en sagaånd, der her gör sig gældende.

Det er af det foregående aldeles klart, at Helge opfattes som en norsk kongesøn, og der er i det hele ingen uklarheder i digtet, undtagen sådanne som overleveringen nødvendigvis medfører. Det er ligeså klart, til hvilket land Sváfa må henføres. Det er Danmark. Det fremgår af de navne, som man er berettiget til at tillægge nogen betydning, nemlig *Sigarr*, *Sigarsholm* og *Sigarsvellir*. Mærkeligt, hvor stor en rolle *Sigarr* her spiller. Det synes at være specielt dansk (jfr. Lind; Sigar konge i Danmark, Saxo, og jfr. danske stednavne). Selve navnet *Helgi* er fællesnordisk. Om de øvrige navne skal følgende bemærkes. *Sigrinn* er uden tvivl, som længst set, det tyske Sigelint, der oprindelig tilhører Sigmund-Sigurdsagnet. Det er herfra overført til Hjörvard-Helgesagnet, men Helges moder har vel oprindelig været netop den Hjördís, der til gengæld er gået over til Sigurdsagnet. Dette antages almindeligvis, sikkert med rette. Hendes fader Sváfnir er ligeså sikkert et fingeret navn, et eponym-navn, dannet af Sváfernes navn, og indeholder således et minde om Svabernes gamle naboskab ved Elben, der f. eks. fremgår af *Wíðsið* og andre kilder. Der forudsættes her faktiske tilstande i forhistorisk tid. Mærkeligt nok står valkyrjens navn utvivlsomt også i forbindelse hermed, hvorledes det end skal tænkes forklaret. Hendes fader Eylimes navn findes ellers som navn på en Franker-konge, men dette beror blot på en vilkårlig slutning eller overførelse fra Sigurdsagnet. Eylime, Hjördís fader, er identisk med Eylime, Sváfas fader. Det er givet.

Navnet *Hjörvardr* er det vanskeligst at stedfæste nøjagtig. Ukendt i Norge har det måske ikke været. Der-

imod er det en enkelt gang knyttet til Sverrig; en af Arngrimssønnerne fra Bolm hed som bekendt således. I Ynglingasaga omtales en konge Hjörvarðr med tilnavnet Ylfing (ætling, efterkommer, søn(?) af en Ulf). Denne kommer en sommer til kong Granmarr af Södermanland; denne har datteren Hildigunn, der under drikkelaget bringer kong Hjörvard et bæger og siger: »Hil jer alle Ylfinger ved Rolf Krages minde«. Hjörvard ægter så Hildigunn. Heraf er det klart, at Hjörvard ikke er svensk, men fremmed, og det er tillige klart, at han knyttes til Danmark, og der må være en tilknytning mellem ham og kong Rolv Krage. I Beówulf findes en Heorowearð som søn af en skjoldungfyrste Heorogár¹. Herved føres man til at antage, at navnet Hjörvard er særlig dansk; jfr. også Skulds mands navn (Hjarthvar²). Jeg drager heraf den slutning, at Hjörvard, Helges fader, i virkeligheden har været en dansk konge, og at det er en særlig norsk udvikling, der gør ham til norsk. Hermed stemmer og forklares forholdet til Svaernes konge på det bedste. Hans modstander kaldes Hróðmarr. Navnet er meget sjældent. Det findes i Norge (Leifr, Ingolfs fostbroder, Hrodmars søn). Sammensætningsleddet *hróð-* er fællesnordisk (hyppigt i Sverrig). Deraf kan intet sluttes. Heller ikke af det sidste led, der også er hyppigt i Norden. Men også i oht. findes navnet (Hrotmar, Hruodmar).

Atli er almindeligt i Norge og er fællesnordisk, utvivlsomt egentlig den bestemte form af *atall*; da Attila overførtes til Norden, blev det omdannet efter dette navn. *Iðmundr* findes kun her. Det sidste led er jo almindeligt. Det første er meget sjældent i Norden. Det er utvivlsomt identisk med *ið-* i Iðunn, Iði. I frankisk og angels. findes det (se Naumann: Namenstud. 97). Endelig er *Heðinn* almindeligt i Norden.

¹ Jfr. Bugge: Helgedigt. 312.

² Jfr. Olrik: Saksens oldhistorie I 80.

Som man ser, er det ikke muligt at slutte ret meget sikkert af alt dette. Endnu mindre udbytte giver stednavnene. De med *Sigar*- sammensatte er allerede anførte; de peger unægtelig mod Danmark. De øvrige er vist alle »poetiske«, d. v. s. fingerede: *Glasislundr* betyder vel 'lunden Glasir', minder om det mytiske træ Glasir 'med guldløvet', — *Sæmorn* som elvenavn er enestående. Håndskriftets skrivemåde forstås altid således; men der var intet ivejen for at læse *-morn*, hvorved man fik tilknytning til norske elvenavne (se Rygh: Elvenavne s. 155), navnet kunde således betyde 'Mörn, der ligner en sø', o: ved en udvidelse, (jfr. isl. *Lagarfljót*)¹; — *Røðulsvellir* (v. 6) og *Røðulsfjöll* (v. 43) = 'solbeskinnet slette, fjælde'; mulig foreligger det samme navn, bægge steder, og da fejlskrevet det ene sted. I hvert fald måtte navnet søges — udfra digterens standpunkt — i Norge — ligesom også det i v. 43 nævnte *Rogheimr*; her er vokalens beskaffenhed tvivlsom. Er den kort, vilde ordet — som tidligere er sket — kunne sættes i forbindelse med Rygerne. — *Frekasteinn* synes, som *arasteinn*, at være blot digterisk.

Prosaen — for tilsidst at gøre en bemærkning derom — indeholder usædvanlig meget af udfyldende art, og dette må sikkert anses for ret pålideligt sagnstof, hvorfra det så end er hæntet eller hvorledes det end er overleveret.

At dette digt skulde have nogen forbindelse med Vesten eller være opstået i norske nybygder dér, er der absolut intet, der viser eller blot antyder.

Hrímgærðarmál. Dette digt, bestående af 19 vers i ljóðahátt, findes indsat i foregående digt og knyttes til Helges hævn for bedstefaderen. Ifg. prosaen skulde Helge have dræbt jætten Hate; noget efter (hævnens fuldbyrkelse) holdt Atle vagt om natten i Hatefjord (dette navn i v. 1). Da kom Hates datter Hrimgerd til flåden, og der udspinder

¹ Jfr. Bugge: Helgedigt. 312.

sig en samtale mellem hende og Atle. Hendes formål er at hævne sin fader og dræbe Helge, men hun foregiver, at hun kun ønsker at sove hos Helge én nat til faderbod. Hun er eller tænkes vel som et erotisk væsen, og Atle behandler hende også som et sådant på en temmelig grovkornet måde. Hun tænkes som en søtrold, ialfald som et væsen, der svømmer i havet, og som — hvad hun selv siger — har bevirket, at »Hlödvars sønnerne« er druknet. Hun opfordrer Atle til at komme op på land i Varinsvig — der altså må tænkes som en mindre bugt i fjorden. Iøvrigt indeholder digtet kun lidet sagnhistorisk; det er mere et vidnesbyrd om troen på den slags væsener.

Sváfa opfattes og skildres som en valkyrje (v. 15/26, 17/28), der farer over land og hav. Jætten Hate skildres som den kvinderøvende jätte, af den art, som nævnes i de sagnhistoriske sagaer (f. eks. Egils s. ok Ásmundar). Hríngerðr betragtes som en nattrold (*nátttröll*, jfr. Isl. folkesagn og æventyr), der »dages oppe«, o: bliver dødelig påvirket og omskabes til sten ved dagens frembrud. Det er egentlig alt. Digtet er kun en episode — der har måske været flere hørende til denne Helgedigtning, en udvækst på sagnet af en ret sen oprindelse.

Af stednavne findes *Polley* (egl. 'den fyr-bevoksede ø'); et par øer af dette navn kendes i virkeligheden fra Söndhordland (se Helgedigt. s. 243). Derimod synes ingen *Hataffjörðr* at findes. *Varinsvik* er vel dannet efter andre navne med forleddet *Varins-*, der findes i Helgedigt. (Hhund.I).

Völsungakviða hin forna (Helgakviða hundingsbana II). Under overskriften: Frá Völsungum findes i cod. reg. en mængde vers, 51 (ifg. Bugges tælling), med forskellige prosastykker både foran og bagefter og ind imellem. Versene er i fornyrðislag, med undtagelse af ét (v. 29) i ljóðahátt, der altså allerede af denne grund ikke kan høre til dette kvad. Versene er mangelfuldt over-

leverede; der fattes linjer og halvvers, og enkelte steder findes overskydende linjer. En særlig ejendommelighed ved afskriften er, at da skriveren — efter v. 18 og inde i det følgende prosastykke — kom til en række af vers, som svarede til — var tildels identiske med — vers, han havde skrevet i det 1. Helgekvad, vilde han lade sig nøje med blot at antyde dem ved det første halvvers (*Hverr es fylkir* osv.). Da han dog så, at der var forskel på disse vers, skrev han dem, der tilhørte dette digt, alligevel, men indføjede dem naturligvis på et i rækkefølgen umuligt sted; det er de 6 vers, der står efter v. 29, og som Bugge har flyttet til efter v. 18, hvor de også skulde stå. Af disse vers tilhører dog de to sidste oprindelig Helgakv. I.

Indholdet er følgende; versene tages gruppevis, som de findes i codex.

Der er først ét vers, der åbenbart er lagt Helge selv i munden. Dets indhold er: »Sig du til Heming, at Helge husker, hvilken brynjeklædt mændene fældede; I havde inde (ɔ: i eders huse) en grå ulv, dér hvor kong Hunding trode at se Hamal«. Uden prosaen vilde vi ikke kunne skønne, hvad der egentlig menes. At »den brynjeklædte« er Helges fader, er af sig selv utvivlsomt. Ordene er truende og antyder hævnlyst; det samme tyder betegnelsen »den grå (ɔ: fjendtligsindede) ulv« på. Endelig er det af verset at slutte, at Hunding har ment, at Helge var Hamal. Men hvem var Heming og Hamal? Navnet Heming er ikke helt sikkert; det kunde også læses *Hemm-* og *Hæm-*. Metrum kræver dog ikke absolut en lang stavelse; linjen vilde være at stille ved siden af de linjer, hvor *Sigurðr* forekommer, med kort første stavelse. Prosaen meddeler, at Heming var en søn af kong Hunding, der jo må forudsættes at have slået Helges fader ihjæl, uagtet dette ikke udtrykkelig siges i prosaen; her står, at Helge havde indfundet sig ved Hundings hird for at spejde, og verset skulde han ved sin bortgang have udtalt til en hyrde.

Alt dette er ret rimeligt og stemmer godt med versets indhold. Helge opfostredes af Hagal, og dennes søn var Hamal, — siger prosaen. Når nu Hunding har set Helge, men trode det var Hamal, følger deraf, at Hamal (og vel altså Hagal) ikke har stået i fjendtligt forhold til Hunding, der jo lader den formentlige Hamal gå i fred. Mulig kan man slutte, at Helge i al hemmelighed er blevet opfostret (i kortere eller længere tid) hos denne Hamal. Af verset må også sluttes, at ialfald ved denne lejlighed var Heming en hovedperson (Hunding bortrejst?, antydnet i prosaen). Denne spejderfærd er i eddadigtene enestående; hvad den gik ud på, er ganske uklart.

Hele situationen synes at minde om Helge og Hroar, der opfostredes hos den gamle Vifill (Rolf Krakes saga 1. kap.). Denne lighed bestyrkes ved, at prosaen straks efter verset meddeler, at Hunding nu sendte mænd til Hagal for at finde og fange Helge, og han havde ingen anden udvej end at forklæde sig som trælkvinde og male. Løvrigt er ligheden ikke stor. Men her er dog Helge-navnet fælles.

Hagal og Hamal er sjældne navne¹. Det første findes ellers kun i Hromund Gripssons saga, *H. karl*, der har den sårede Hromund i nogen tid hos sig for at helbrede ham efter slaget på Venern; denne Hagal er altså en svensker.

Herefter kommer en gruppe vers: 1 vers på 6 linjer (begyndelsen mangler vist) og et helt, der hører sammen som én mands tale. Derefter følger svaret, bestående af 14 linjer. Indhold: »Skarpe öjne har Hagals trælkvinde; det er ikke en bondeætling, der står ved kværnen. Nu har fyrsten fået en hård skæbne, siden han skal male; bedre passede sværdhåndtag for den hånd end kværnstangen«. Svaret lyder: »Det er intet under i, at kværn-

¹ Hagilo (Hegilo) findes hos Förstemann.

kassen knager, siden det er en kongedatter, der drejer kværnstangen . . . Hun turde kæmpe som vikinger, för Helge tog hende tilfange. Hun er søster til Sigar og Högne — derfor har Ylfingernes trælkvinde så hvasse öjne«.

Det er klart, at herved antydes en forklædt person. Ifg. prosaen er det Hagal, der siger det sidste; han skulde altså ville skjule, at det var Helge, der maledede. Prosaen meddeler også, at det var »Blind den ondskabsfulde«, der siger de første vers. Han må tænkes at være en af Hundings mænd, der gennemskuer sammenhængen. Nogen egenlig ondskab lyser dog ikke udaf hans ord, selv om det sidste vers skulde være at opfatte som ironisk. At han dog har været fjendtlig stemt, må sluttes af hans tilnavn, forudsat at prosaen har ret, at det er Blind, der taler. Hagals forklaring må have neutraliseret hans mistanke.

Blind genfindes — som længst set — i Blind den onde, der forekommer i Hromundssaga (rimerne); han er den svenske konges mand og spiller den onde rådgivers rolle. Og situationen er der ganske den samme; Hromund må, for at undgå tilfangetagelse, forklæde sig og male. Spørgsmålet er nu, i hvilken »saga«, Helges eller Hromunds, Blind og denne situation er oprindelig. Nogle (Symons) har ment, at det var den sidste, og af den grund har man villet antage, at det her drejede sig ikke om Helge hundingsbane, men om Helge Haddingjaskate, og at disse vers tilhørte de Káru ljóð (Káre var denne Helges valkyrje og optræder ligesom han i Hróm. s.), der nævnes i det sidste prosast. Dette tror jeg ikke er tilfældet. Jeg mener, at traditionen har ret i at henhøre disse vers til Helge hundingsbane. Et bevis derfor er udtrykket »Ylfingernes trælkvinde«, men »Ylfinger« er i de andre brudstykker netop en betegnelse for Helges slægt (v. 8. 47). Dette forekommer mig afgørende. Den fingerede trælkvinde kaldes »Sigars og Högnes« søster. Det første navn peger mod Danmark, det andet er uden sådan betydning.

Der skal her indskydes en bemærkning om betegnelsen »Ylfinger«. At der hermed betegnes efterkommere af en »Ulf«, er givet. I Tyskland findes også »Wülfinge«, men de to navne har vist intet med hinanden at gøre. »Ylfinger« må være et navn på en dansk kongeslægt eller kongestamme (gren af en sådan)¹. Bestemtere antydes dette ved det foran anførte sted: »Hil jer alle Ylfinger ved Rolf Krakes minde«. Disse ord er af en særlig betydning. »Ylfingerne« var åbenbart en betegnelse for Rolf Krakes slægt, hvad enten den hidrører fra Rolf selv (*Hrōþi-wulfar*) eller fra en ældre Ulf, som han f. eks. var opkaldt efter. Om en tilknytning mellem Ylfinger og Skjoldunger se Bugge: *Helged.* 165—66. Endnu skal tilføjes, at udtrykket: »för Helge tog hende tilfange« forudsætter krigersk færd fra Helges side, inden han foretog faderhævnen, hvad der ellers er ukendt, men nok kan forstås.

Dernæst kommer en gruppe af vers (5—13, 8^{1/2} vers), der udgør en samtale mellem Helge og Sigrun, der bestemt antydes som valkyrje (»jeg var ikke fjærnt fra kongens — Hundings — død« v. 12). Det er det første møde mellem Helge og hende. Det er sket efter kampen med Hunding og dennes fald (v. 10) — en skildring af kampen findes altså ikke nu i overleveringen, men det kan ikke betvivles, at der har været et afsnit derom, måske ret kort. I det foranstående prosast. fortælles kort om Hundings fald, »hvorefter Helge kaldtes hundingsbane«. Også her antydes tidligere krigstog til søs (»Jeg så dig engang för på langskibe« v. 13; hermed kan ikke det sidste krigstog mod Hunding være ment) i overensstemmelse med v. 4, hvilket atter godtgør sammenhængen.

Iøvrigt er denne versgruppe ret ejendommelig. Sigrun kommer og retter 4 spørsmål (i ét vers) til Helge — men denne svarer på en forblommet måde, — »anføreren er

¹ Hvad navnet betegner i *Beówulf*, er uklart.

Hamal¹, de har hjemme på Læssø — de venter på bör i Brunavágar og agter sig østerpå«. Helge skjuler sit navn og bruger Hamals; det er rimeligst heri at se et udslag af troen på navnets magt (jfr. Sigurds første svar til Fáfnir). »Læssø« antyder det danske hjem. Af lignende art er det næste ordskifte om Helges bedrifter: »han har fanget bjørne i Bragelund »vest for havet« og fældet »mænd«; »bjørne« er vel her en symbolsk betegnelse for »drabelige kæmper«², og Sigrun opfatter dette også som en subrosaomtale (*valrúnar*) af slaget med Hunding — da går det op for Helge, at hun ved besked og kender ham; hun har nævnet hans navn, og i v. 12 kalder hun ham »Sigmunds sön« — hvilket klart viser, at digteren har knyttet Helge til Völsungeslægten, hvad enten han har gjort det selv eller forefundet det i sagnet, snarest det sidste. Derfor er også det 1. prosast. for så vidt i sin orden. Udtrykket kommer igen i v. 15 og 50.

Dette (første) møde ender ikke, såvidt ses kan, med nogen trolovelse mellem de to — ganske som tilfældet var med Helge og Sváfa.

I dette afsnit findes — foruden Læssø — kun to stednavne, *Brunavágar* og *Bragalundr*, bægge uden tvivl digteriske. Når Helge nævner sine bedrifter *fyr vestan ver*, er det tvivlsomt, hvad dermed menes. Nærmest ligger det vel, at det hentyder til Vesten (Irland, England); det er da et minde om vikingetogene, hvad der intet påfaldende er ved. Men samtidig må det dog påpeges, at udtrykket er svævende og relativt.

Det 3. afsnit handler om et besøg af Sigrun hos Helge — »hun kyssede den hjælmede konge — da fik fyrsten elskov til hende — hun erklærede at have elsket ham,

¹ Ussings opfattelse af dette navn (s. 8) kan jeg ikke bifalde; *hamall* er ganske ukendt i betydningen 'bede' i norsk-isl. og overhovedet i nordisk. Sv. hammel er lån fra tysk (Tamm).

² Hvorved der næppe er grund til at minde om ags. beorn = helt.

för hun havde set ham«. Og nu meddeler hun ham, at hun er bleven bortfæstet til Hödbrodd *i her* 3: ved et kongestævne, men hun vil ikke have ham, og der har hun brudt sin faders ypperlige plan (*munráð*). Helge beroliger hende og siger, at hun ikke skal frygte noget fra den side; hun skal leve hos ham.

Der er ingen tvivl om, at der først nu ved det 2. møde kommer en gensidig elskov og trolovelse istand imellem de to, og at den medfører Helges kamp med Hödbrodd.

Det er dette afsnit, prosaen henfører til »Völsungakviða hin forna«; men dette og det foranstående hører uløselig sammen og kan ikke adskilles, ikke at tale om, at de ligner hinanden som to dråber vand. Iøvrigt indeholder dette afsnit intet af sagnhistorie, undt. for så vidt som Sigruns navn findes i v. 14, og at hun kaldes »Högnæs datter« i v. 17 (jfr. prosast. 3) — et navn, der er fælles-nordisk. En Högne i Øster-Götland nævnes, hvis datter Hildir var gift med Granmarr konge i Södermanland (Hkr. I 69). »Sigrúns«navnet selv findes ellers aldrig i så gammel tid.

Det foranstående prosast. giver nu de oplysninger, at Granmarr, konge på Svarinshaugr, havde flere sønner, deriblandt Hödbroddr (foruden Gudmund og Starkad). Mødet mellem Helge og Sigrún henlægges til tiden straks efter kampen med Hunding, men dette må være galt — der må være gået en tid imellem.

Prosaen meddeler nu — hvad der er logisk selvfølgelig —, at Helge foretog et søtog »til Frekastén« — i livsfarlig storm, men at Sigrun frelste dem; dette er taget fra Helgakv. I, og så kommer citatet fra dette kvad af samtalen mellem Gudmund og Sinfjötle; her må vi indsætte — hvad Bugge i sin udgave har gjort — de vers, der findes i cod. efter v. 29, 3: 4 vers, der indeholder samtale mellem Gudmund og Sinfjötle, og 2 vers, der tillægges Helge; men disse to er så åbenbart identiske med to vers

i Helgakv. I, at vi kan se bort fra dem (jfr. ovf.). De 4 vers indeholder truende ord fra bægge sider; af v. 22 er det klart, at Gudmund er den ene talende, medens det kun er en overskrift, der nævner den anden: Sinfjötle. Der er ingen grund til at betvivle rigtigheden heraf; da digteren nævner Helge som Sigmunds søn, er der intet mærkeligt i at finde Sinfjötle i Helges følge — skönt dette naturligvis er en sekundær sammenknytning.

Disse vers (eller v. 20) er for så vidt mærkelige, som der åbenbart forudsættes tidligere stridigheder mellem Helge og Granmars slægt: »Helge har underkastet sig din slægts adel, Fjørsungernes arv«. Derom har vi intet før hørt. Men dette er meget mærkeligt. Der er således dobbelt grund for Granmarssønnerne til at bekæmpe Helge, tidligere nederlag og underkastelse (jfr. Gudmunds ord i v. 21: »hvis vi i lang tid har trukket det korteste strå«)¹. »Fjørsungerne« er altså navnet på Granmars slægt; det er ellers ukendt. At »Fjørsungernes arv« skulde være en kenning for havet (fjørsungr = et slags fisk), kommer ikke i betragtning. Jeg formoder, at navnet (af *fer-s-ung-*) står i forbindelse med folkenavnet Fervir hos Jordanes (kap. 3).

Her væntede man en skildring af kampen, men der findes nu ingen sådan, undtagen en lille rest i v. 25, hvori Sigrun — der ifg. prosaen, som har en kort fremstilling af kampen, traf Hödbrodd som døende — siger til Hödbrodd, at hun aldrig vil blive hans og at det nu er forbi med Granmarssønnerne. Der er ingen tvivl om, at her mangler en gruppe vers, flere eller — måske — færre. Her lægger man mærke til, at Sigrun betegnes som »fra Sevafjælde«, en betegnelse som (tilfældig vel) ikke har stået i et tidligere vers.

Det er vanskeligt at sige, om samleren har kendt flere vers end dem, han optegner. Man kunde næsten tro det;

¹ Herom henviser jeg til Ussings træffende bemærkninger s. 26.

det er rimeligt at antage, forekommer det mig, at når han i prosaen siger, at »der faldt alle Granmarssønnerne og alle deres hövdinge undt. Dag Högnes sön, som aflagde ed til Völsungerne«, så beror dette på nogle for samleren kendte vers, men som han med vilje har undladt at skrive. Grunden hertil kunde være den, at det for ham var om at gøre at få en »historisk« fremstilling og oftere kunde lade sig nøje med et kort uddrag, måske for at spare sig skrivearbejde. Det ovenomtalte forhold med v. 19—24 tyder også på dette. Og det kan spores andre steder. Dette, som — såvidt jeg ved — ikke tidligere er iagttaget eller fremsat, forekommer mig at give en forklaring på endel af, hvad der er dunkelt i overleveringen. Samlingens redaktör måtte således have udøvet en större selvstændig virksomhed end man för har antaget.

Til det sidstomtalte vers knyttes 3 vers, der lægges Helge i munden; de er rettede til Sigrun og udtaler i en vemodig-beklagende tone, at de allerfleste af hendes slægtninge ligger døde på valen; og skylden herfor tillægges dels hende som »stridens æble«, dels nornerne. Her nævnes atter kampstedet Frekasten, ligesom i v. 21, samt Högne (hendes fader) og Brage, der ifg. prosaen er hans sön, som faldne. Men et af disse vers (v. 27) hører ikke ind i denne sammenhæng; her tales om en kong Starkad, der faldt ved Styrkleifar, og om en Hrollaugs sönner, der faldt ved Hlébjörg; kampen stod ved Frekasten, og hverken ved Styrkleifar eller Hlébjörg. Verset er remsemæssigt; det er af en, der opregner kampe, som han har deltaget i. Det falder ganske udenfor. Og det samme er tilfældet med det følgende vers i ljóðahátttr, der indeholder en replik både af Helge og Sigrun. Det er også af en anden sammenhæng (af et paralleldigt?).

Alt hvad der nu er tilbage, falder i to hovedgrupper. Den første (v. 30—38) er en samtale mellem Dag — der ifg. prosaen har slået Helge ihjæl, vistnok kort efter at

de var bleven gifte — og som nu mælder sin søster dødsbudskabet; han har slået Helge ihjæl under Lænketræet (*Fjóturlundr*). Hun udstøder de grueligste forbandelser over ham og vil intet høre om mandebod. Hun ender med en lovprisning af Helge og hans udmærkede egenskaber. Det er som om hun siger disse vers til og for sig selv, uden at ænse Dag mere. Noget nyt sagnhistorisk er der ikke heri — bortset fra de navne, der findes; det er — foruden det nævnte — Vandilsvi og Vigdale, som Dag byder hende til bod, og så navnet på Helges hest (*Vigblær* = Kamp-luftning), samt hendes hjem, Sevafjældene. Vandilsvi og Vigdale er ellers ganske ukendte, og navnene er ikke oplysende. *Vandill* er navn på en ellers ukendt søkonge. Det fører ikke til noget at sætte det i forbindelse med Vandilerne.

Sevafjældene har man tidligere villet sætte i forbindelse med mons Sævo hos Plinius. Mere rimeligt vilde det være at tænke på Sævefjæld i Vestergötland syd for Göta-elvens munding (her er Sævedal med Sæfveåen; Bugge: *Helged.* 125). Bugge mener, at navnet egentlig er symbolsk: »elskovsfjælde«. Dette tror jeg dog ikke er tilfældet. »*Sigrún frá Sevafjöllum*« med sit forlydsrim synes så troværdigt og ægte, at det må være gammelt, oprindeligt. Efter det skulde Sigrun og hendes slægt være vestergötsk, hvad der, såvidt ses kan, vilde passe fortræffeligt.

Efter dette afsnit findes et isoleret vers, hvori Helge tiltaler Hunding — ifg. prosaen i Valhal; Helge foreskriver her Hunding, hvad han skal bestille dér; det er lave trællegærninger. I sammenhængen måtte dette vers have stået før det sidste afsnit; det må være et brudstykke af et afsnit om modtagelsen i Valhal, hvis det overhovedet er ægte. Mod dets ægthed har man indvendt, at Helge var for ædel til at behandle en fjende således, og der er meget, der taler derfor. Helt sikkert er dette naturligvis ikke.

Endelig er der så det sidste afsnit, der vedrører Helges

tilbagevenden til hans gravhøj og Sigruns møde med ham der. Dette afsnit betragtes med rette som noget af det skønneste, Eddadigtningen har frembragt. Det er så velkendt, at det ikke her trænger til at gennemgås. Nogen særlig sagnhistorie indeholder det efter sin natur ikke. Som før bemærket, genfindes her betegnelsen Sigrun »fra Sevafjæld«, »Ylfingers ætling« og »Sigmunds søn« om Helge. For det religiøst-mytologiske har afsnittet stor betydning.

Som det fremgår af det foranstående, er det klart, at jeg må hævde, at alle disse vers, med de ovf. anførte få undtagelser, har tilhørt et og samme kvad. Der er intet som helst, der skulde vise det modsatte, og lighed i form og sprog er så stor, at det forekommer mig afgørende. Jfr. Ussings udvikling s. 29 ff. Digtet har således bestået af følgende afsnit:

- I. Helges spejderfærd til kong Hunding (om der har været et afsnit før om Helges fødsel og hans faders drab, er det umuligt at konstatere).
- [II. Tog og faderhævn. Tabt.]
- III. 1. møde med Sigrun dagen efter kampen. Ingen trolovelse.
- IV. Sigruns 2. møde med Helge, med trolovelse; men foran dette afsnit mangler der noget.
- V. Tog mod og møde med Granmarssønnerne; samtalen mellem Sinfjötle og Gudmund.
- VI. [Kampen. Vers herom mangler.] Sigrun i valen. Møde med Helge.
- [VII. Giftermål. Helges drab, vers herom tabte.] v. 39?
- VIII. Dag og Sigrun.
- IX. Sigrun og den døde Helge. [Sigruns død?].

Atter her finder vi altså et vidtomspændende kvad, et biografisk digt, der endda når ud over døden. Det ene afsnit betinger det andet; de udgør alle et smukt hele og svarer desuden nøje til Helge Hjörvardssonskvadet.

Ved denne gennemgang har vi tillige vundet et klarere indblik i digtsamlerens virksomhed end för. Han har faret ret vilkårligt udvælgende frem og fortjæner for såvidt ikke helt den ros, som Sv. Grundtvig i sin tid gav ham.

Spörger man nu, i hvilket land eller lande disse personer kan tænkes at have levet og udført deres bedrifter, er der jo ikke mange pålidelige holdepunkter — hvad man i digte af denne art heller ikke kunde forudsætte eller vente —, og de, der findes, kan man a priori måske ikke være tilbøjelig til at betragte som havende nogen betydning. Digt er jo digt og kan spille både østen for sol og vesten for måne, endogså bægge steder på engang. Det er dog ingenlunde uden interesse at fastholde de enkeltheder, der synes at pege i en bestemt retning. Og det er da navnene. Vi har set, hvorledes »Sevafjældene« kan pege mod Vester-Götland, de kendte egne ved hovedelvens munding og sydfor den (Säfvedalen). Vi har tillige bemærket, at navnet Granmarr peger mod Södermanland. Her er en tilknytning let. Det er nemt nok at konstruere et sagnforhold som følgende (det er et tankeeksperiment, en hypotese): Kong Helge (fra Lejre?) foretager krigstog i farvandene omkring Sydsandinavien (de danske have, Østersøen). Han har underlagt sig eller overvundet Granmars rige (i Södermanland; egnen omkring Braviken); Granmarr (og hans sønner) søger forbindelser med deres stammefrænder, ialfald Vestgöterne, og forbundet søges styrket ved giftermål: Hödbrodd skal ægte Sigrun Högnes datter (fra Sefadalen). Men hun elsker Helge, hvorfor han må optage kamp med de forbundne osv. Heraf følger, at det er udelukket, at Hödbrodd kan være en eponym for Hadbarderne (= Langbarderne), som Bugge vilde. At *-broddr* skulde bero på en omdannelse af *-bardr*, har jeg aldrig kunnet finde sandsynligt. En Hödbrodd findes blandt Bråvallakæmperne, men henføres til Hadaland (Saxo); det er uden betydning her.

Ifg. Saxo (II. bog) er vor Helge identisk med Helge, søn af Halvdan, broder til Roe. Helge göres til søkonge (ganske som vor). Det er ham, der bliver Yrsas og Rolv Krages fader. Saxo meddeler, at han fældede (i tvekamp) Sakserkongen Hunding, Syriks søn, og fik tilnavnet Hundingsbane. Men han fortæller tillige, at kong Regnars søn Hödbrodd i Sverrig blev en mægtig søkonge, der bl. a. angreb Danmark og fældede kong Roe. Helge hævnede ham ved at slå Hödbrodd ihjæl, hvorefter han også fik et tilnavn deraf (jfr. overskriften i cod. reg. foran Helgakv. I . . *Hundingsbana þeira ok Höðbrodds*; mærk her også rækkefølgen). Dette stemmer særdeles godt med det ovf. udviklede. Det må siges at være det sandsynligste, at Hödbrodd (og hans slægt) er at søge i Sverrig. Mulig har Saxo bevaret det træk som det oprindelige, at Hödbrodd har været den først udæskende, hvorefter Helge bagefter afstraffede ham ved at underlægge sig hans land, og senere fældede ham, da han søgte giftermål med Sigrun. Således bliver sagnets sammenhæng forståelig. Derfor bliver det ikke just virkelig historie.

Hvad Hunding derimod angår, har Saxo altså henført ham til Saksland. Og det er vel rigtigt. Digtet viser ikke, hvor han skal søges. Prosaen laver et land til ham, Hundland, der ellers er ganske ukendt. Hvis Saxo har ret, må ufreden mellem Hunding og Helge være et led i den evindelige ufred mellem Danerne og Sakserne. Derom kan vi intet mere sige. Bugges kombinationer især med irske sagn tager jeg bestemt afstand fra som ganske grundløse fantasifostre.

Iøvrigt nævner Saxo en Hunding som en svensk konge, der druknede i et mjödkar (jfr. Fjölfnir), men han kan næppe komme i betragtning.

I Wiðslö forekommer folkenavnet »Hundinger« et par steder. Det kunde være fristende at tænke på dem ved navnet Hundingr, der da vilde være stammerepræsentanten.

Det første sted, det forekommer (v. 23), står det mellem Myrgingerne og Frankerne (deres konge nævnes her Mearchealf); Hundingernes område bør derfor søges syd for Danmark, hvad der vilde passe med Saxo. *Mornaland* i *Oddrúnargrátr* er vist disse Myrgingers land. Det andet sted (v. 81) findes navnet i forbindelse med Heinerne og Hörderne; hvis dette skulde have nogen betydning (udover forlydsrim-sammenstilling), vilde dette sted stå i den stærkeste strid med det første, men da det ikke er forlydsrim, der her kan have være bestemmende, må man tillægge dette (det første) sted den største betydning. Desuden er der fuld grund til at formode, at sidste sted beror på interpolation.

Helgakviða hundingsbana I. Dette digt, der står i spidsen for Helge- og heltekvadene, afviger fra de følgende digte derved, at det er ret fuldstændigt og godt overleveret og uden prosastykker af nogen art. Der er vist al grund til at antage — hvad Ussing har antydnet —, at det er blevet optaget senere i eddakvadsamlingen end de andre; det er da det samme, som er tilfældet med *Grípisspá*. Betegnelsen I og II burde være den omvendte. Alle er enige om, at dette kvad er yngre end det andet digt om Helge.

Kvadet består af følgende afsnit:

- I. Helges fødsel — pompøst indledet — og opvækst (v. 1—9). Han er Sigmunds og Borghilds søn.
- II. Hundings drab — ikke udtrykkelig betegnet som faderhævn; således må det dog vist betragtes (v. 10).
- III. Hundingssønnernes krav om faderbod; kamp, da den nægtedes, og deres fald (v. 11—14).
- IV. I tilslutning hertil viser valkyrjen (*Sigrún* v. 30) sig for ham. Helge byder hende hjem med sig, hun siger nej, thi hun har andet at tænke på, eftersom hendes fader har lovet hende til *Hödbrodd*, søn af

Granmar, hvem hun hader — og som kommer for at holde bryllup, »medmindre du udfordrer ham eller fratager ham bruden«. Helge beder hende være frygtløs (her mangler et halvvers; v. 15—20). Her nævnes ikke trolovelse, men udsigten til forbindelse mellem hende og Helge antydes, og den forberedes tydeligt nok. Altså har vi her det samme for 3. gang: første møde uden trolovelse.

- V. Da der ingen tid var at spille (Hödbrodd kommer »inden få nætter« v. 19), sender Helge bud efter mandskab rundt omkring (fra Brandø, Hedinsø, osv.); mønstring af flåden; Hjörleif nævnes her som en af Helges krigere (magen til Atle i H. Hjörv.; v. 21—25).
- VI. Sejlasen, under storm og søgang, til Gnipalund (i fjendens land; v. 26—30).
- VII. Fjenden (på »Svarinshøj«) betragter den ankomne flåde — ordstrid mellem Gudmund Granmarssön og Sinfjötle, som Helge afbryder (v. 31—46).
- VIII. Granmarssönnerna rider hjem til »Sólheimar« og melder Hödbrodd flådens ankomst. Der samles hær (v. 47—52).
- IX. Kampen (v. 53; 12 linjer).
- X. Sigruns ankomst og hilsen — tiltale til Helge, der slutter med, at hun siger, at han vil nyde »Högnedatter« og Hringstaðir (v. 54—56).

Det ses af denne oversigt, at der også her er tale om et biografisk digt, oversigtskvad om man vil. Det begynder med heltens fødsel og fører ham frem til udsigten til giftermål med den elskede valkyrje-kvinde, og det giver en oversigt over hans bedrifter indtil den tid. Slutningen viser, at digteren har ment, at dermed var hans bedrifters tid forbi, at han resten af sit liv vilde sidde i fred, nydende besiddelsen af Sigrun og riget. Da faderhævn fuldbyrdedes, dengang Helge var 15 år gammel (v. 10), må digteren have tænkt sig — hvis han da har tænkt sig noget —, at Helge gif-

tede sig, da han var omkring de 20 år; ti længere tidsrum mellem begivenhederne er der åbenbart ikke forudsat.

Det ejendommelige ved dette digt er dets korte skildring af hovedbegivenhederne selv (ét vers om Hundings drab; et—to vers om det andet hovedslag), men meget lange skildringer af forberedelsen til slagene og togene, hvortil kommer den vidtløftige ordstrid mellem Gudmund og Sinfjötle. Det er disse skildringer, digteren svælger i og har haft størst interesse for.

En sammenligning af oversigterne over Helgedigtenes indhold viser tydelig ligheden og uligheden. Da nu dette digt, der — for det meste ialfald — er fuldstændigt, her er stillet i spidsen, kan man bedre forstå, at der i det andet digt er udeladt vigtige afsnit (se ovf. ved II og VI), vel at mærke: udeladt af skriveren. Mulig er skildringerne her i dette digt så korte (under II og IX), fordi de forefandtes i det ældre digt. Hovedforskellen på de to Helgekvad er imidlertid den, at det 1. stiller i udsigt, at Helge vil leve længe sammen med Sigrun. Altså har det intet, der svarer til de to sidste afsnit i Hhund. II.

En anden forskel fra dette, som der her er særlig grund til at fæste sig ved, er den urimelig lange række af person- og især stednavne, som dette digt har.

M. h. t. Helges herkomst stemmer det med II; han er »Sigmunds sön« (v. 6. 11) og »Sinfjötles broder« (v. 8, jfr. 33); men han er også en »Ylfing« (v. 5, jfr. 49). Når han (v. 55) tillige kaldes »Yngves ætstav«, må dette snarest blot være en almindelig kenning. Det nye, vi her får, er, at Helge har moderen »Borghild«, der har hjemme i »Brålund«. I prosast. om »Sinfjötles død« henføres Borghild udtrykkelig til Danmark. Sinfjötle nævnes »Siggeirs stesön« (v. 41), og forf. kender dennes ophold i skovene i ulveskikkelse (v. 41).

Hunding omtales kort. Han har flere sønner, der alle nævnes (v. 14): Alf, Eyjolf, Hjörvard, Håvard (jfr. prosast. 4 i II); dette er almindelige nordiske (norske) navne. Sigrun

er naturligvis Högnæs datter (v. 17). Men hendes brødre nævnes mærkeligt nok ikke. M. h. t. Dag er dette dog vel forståeligt. Når hun kaldes »sydrön dis« (v. 16), så er dette blot en desorientering, beroende på den opfattelse, at valkyrjer var »sydröne«; jfr. Völ. kviða, hvorpå måske denne betegnelse direkte beror.

Hjörleifr — vist en stavnbø, svarende til Atle i HHjörv. — nævnes (v. 23).

Vi kommer så til Granmarssønnerne og de navne, der er knyttede til dem. Der nævnes kun Hödbrodd og Gudmund, ligesom i II. Slægten nævnes *Hniflungar* (v. 48), af ganske ukendte grunde. Det kan ikke være det samme som *Niflungar*. Man mindes søkongenavnet *Hnefi* (og det angels. *Hnæf*?). Når Hödbrodd kaldes »Isungsbane« (v. 20) og den, der voldte »Ægirs død« (v. 55), ved vi intet om, hvad der sigtes til. Den første, Isung, er blevet opfattet (af Bugge) som en eponym for Isefjorden og den sidste for Ejderen (*ægis-dyrr*), og der skulde herved være hentydet til krigstog af Hödbrodd til de pågældende egne. Dette er muligt, men det forekommer mig rigtignok meget tvivlsomt. Det vilde, hvis det var rigtigt, antyde tidligere ufred mellem Hödbrodd og Helge (jfr. II), da Helge er en dansk konge. Jeg tilføjer her den bemærkning, at når Bugge (Helged. 145—46) indrømmer, at Granmarsnavnet peger mod Sverrig, jfr. Saxos opfattelse af Hothbrodus, mener han dog, at dette må forkastes på grund af fremstillingen i dette digt, »ti her sejler Helge østenfra til Hödbrodds hjem«¹. Det er at tillægge dette digts forfatter en altfor stor autoritet; han har ganske sikkert ikke været inde i den virkelige sagnhistoriske geografi. Derfor er der ingen grund til at søge Hödbrodd andre steder.

Der nævnes blandt dem, der hentes til hjælp, »Hringsønnerne, Atle, Yngve, Alf den gamle« (v. 52). Det er usik-

¹ Da man i Norge (og på Island) brugte »østpå« og »østfra« om rejser til og fra Danmark, kan udtrykket bedst forklares ud derfra.

kert, hvorvidt de 3 sidste er apposition til det første navn eller ej; snarest måske det sidste. I hvert fald kan vi intet sige om, hvor disse mænd havde hjemme. »Alf d. gamle« er en sagnperson, der kendes fra Hyndl. 18 (af Dags og Toras slægt, —søn?), og en anden(?) fra forskellige steder som konge i Alfheimar. Det er mulig denne, der menes, men så er han vel rent vilkårlig nævnet her, blot som en berømt oldtidshelt. Og det samme er vist tilfældet med de andre.

Af personnavne er så kun tilbage den Gullnir, en jætte, og Imðs datter, en jættekvinde, der nævnes i v. 43, i Sinfjötles replik. De er blot anvendte her uden noget sagnhistorisk grundlag. Det første navn er ellers ukendt, det sidste velkendt (se Lex. poet.).

Stednavnene udgør en meget broget samling. Vi tager dem gruppevis. Sigmund giver sin nyfødte søn jordegodser: Hringstaðir (dette også i 56), Sólfjöll, Snæfjöll, Sigarsvellir, Hringstöð, Hátún (dette findes også i v. 25) og Himinvangar (v. 8). Hringstaðir (Hringstöð er vel kun en dublet deraf) og Sigarsvellir peger mod Danmark (Sælland). Det første svarer nøje til Ringsted, og dette var uden tvivl det ypperste jordegods (hvad Bugge har bemærket). *Sigarsvellir* minder stærkt om Sigersted ved Ringsted og står vist i forbindelse dermed. Men selv om navne som *Hátún* og *Himinvangar* har klanglighed med danske (sællandske) stednavne, gør man vist bedst i at betragte disse navne som »blot og bart poetisk udstyr« (Bugge s. 126). Sikkert gælder dette navnene *Sólfjöll* og *Snæfjöll*, der er ganske anderledes arktiske af karakter end sællandske bakker.

Til afsnittet om Hundingsønnerne hører navnene: *Logafjöll* (Luefjældene, v. 13. 15) og *Arasteinn*, hvis dette da er et stednavn (v. 14). Bæge er vel blot fingeret »poetisk udstyr« (således Bugge).

I afsnittet om mandskabssamlingen fra Helges side findes: Brandey, Heðinsey, Stafnsnes, Trønueyrr, Qrvasund,

Hátún (alle i v. 22—25), og så Varinsfjorðr, ud ad hvilken de sejler (v. 26). Af disse navne er kun *Hedínsey* kendt, nemlig Hiddensee ved Rügen; men det er givet, at man ikke tør tillægge dette nogen betydning. Fra denne lille bitte ø skulde der komme *halir hundmargir* (!). Sagen er, at digteren griber dette navn iflæng og bruger det blot som et sagnavn. Det samme er vist tilfældet med alle de andre navne. Et står fast, at de må alle søges i Helges rige, og dette var Danmark — hvis digteren overhovedet har tænkt sig noget bestemt. Derfor finder jeg Bugges forsøg på at forklare og stedfæste disse navne for forfejlet eller ørkesløst. Han vil f. eks., at *Orvasund* skal være oversættelse af Stralsund. *Varinsfjorðr* sættes i forbindelse med Warnemünde osv.

Alle eller de fleste af disse navne er poetiske fiktioner, ligesom også *Brálundr*, stedet hvor Helge fødtes.

I fjendens land findes til at begynde med *Gnipalundr* (v. 30. 34. 40. 50) og *Unavágar* (31), der stærkt minder om Munavágar på Samsø. Fjendens eget hjem betegnes ved *Sólheimar* (47), og ved kysten må *Svarinshaugr* (31) søges, der benyttes som en udkigshøj. Bugge sætter dette i forbindelse med Schwerin i henhold til sine øvrige opfattelser. Hos Saxo findes en »Svarinus, Gothiæ præfectus« (I, 32); her er der således en tilknytning, der vilde føre os i den, efter min mening rigtige, retning. Det er virkelig interessant her at se denne tilknytning¹⁾.

I skændescenen findes følgende navne: *Brávöllr* (42), der vistnok er det bekendte sted, hvor slaget stod. Hvis det kan tillægges nogen betydning, er det værd at bemærke, at det forudsættes at være i nærheden af Gudmunds hjem — altså i Sverrig. *Móinsheimar* (46) er et sted, hvor Granmars sønnerne skulde have udmærket sig ved tapperhed. Bugge har sat dette navn i forbindelse med (det danske) Mön,

¹⁾ Jfr. Sv. Grundtvig: Udsigt s. 83.

hvad der i virkeligheden er rent vilkårligt. »Mön« anses for at være opstået af *Móvin*; hvis dette er rigtigt, passer det dårlig til *Móins*-. Vistnok er det et af de blot poetiske navne. Om *Varinsey* (37), *Ságunes* (39), *þörsnes* (40) gælder det samme; *Ságunes* findes i virkeligheden i Sogn. Her kan tilføjes *Frekasteinn* (44, jfr. 53).

Så er der endelig følgende steder i Granmarssönnernes land: *Sogn* (50), *Reginþing*, *Sparinsheiðr* [og *Myrkviðr*, der vistnok beror på en interpolation] — alle i 51. *Sogn* er jo formelt identisk med det norske »Sogn«, men dette kommer ikke i betragtning her. De andre synes poetiske¹.

Det er således klart, at de fleste af disse mange navne ingen oplysning giver. Et par kan indeholde et fingerpeg, der da viser mod Sverrig, især Götland.

Men mærkelig er denne forkærlighed for navne, der karakteriserer forfatteren, neppe sagnet selv.

Helgakv. II danner en modsætning hertil, og det er ganske urigtigt at blande de 2 digtes navne sammen.

I sagnhistorisk henseende er digtet til gengæld mærkelig fattigt og kortfattet. Vi får ingen oplysninger om, hvorfor Helge fælder Hunding (v. 10). Om det er et faderhævnsløb, antydes ikke. Ganske dunkle minder om kampe skjules i udtrykkene »Isungs bane« og »Ægirs død«, jfr. hentydningen til kampe på *Móinsheimar*. Der findes en hentydning til *Sinfjötles* ulveskikkelse, der er velkendt. Indholdet af bebrejdelserne er i øvrigt blot digtning uden rod i virkelighedens verden.

Således er da dette digt i det hele ikke meget værdifuldt undt. for sine skildringers skyld — skildringerne af Helges fødsel, hans sørejse og bægge parter kampforberedelser. Ussing har givet en træffende karakteristik af digtet (s. 17 f.). Der er en umådelig afstand imellem de 2 Helgekvad.

¹ Endnu findes 2 eller 4 hestenavne!

Helgedigtningen er som sådan et helt nordisk æmne, der afspejler nordiske begivenheder og handler om nordiske personer fra forhistorisk tid, naturligvis farvet og formet af den tids ånd, i hvilken digtene blev til. Det område, den bevæger sig på, er udelukkende nordisk: danske, særlig sællandske, og svenske, særlig götske (både vester- og østergötske) egne. Der er for mig ingen tvivl om, at det er virkelige personer, hvorom det drejer sig, fra begyndelsen af, og virkelige krige og kampe mellem nordiske stammer, mellem Daner og Göter, og vistnok mellem disse indbyrdes¹. At ville bringe historie ud deraf, er vist håbløst, udover hvad der i de allergroveste træk tør antages som sådan.

At søge personerne og begivenhederne i Vesten er der ikke den allerfjærneste grund til. Heller ikke på sydsiden af Østersøen, ene med undtagelse af Hunding og hans rige.

Tilknytningen til Sigurd- og Gjukung-Niflungesagnet er ganske løs og helt udvortes.

Hvad endelig de to Helgesagn (-digte) indbyrdes angår, er der vel ingen tvivl om, at Helge Hjörvardssonssagnet er mindre oprindeligt i forhold til Helg. hund. II, ligesom digtet om Helge Hjörvarðsson er yngst. Hovedtrækkene er ens i bægge sagn. Bægge Helger lever kun kort, Helge Hjörvarðsson uden engang at få Sváfa til ægte. Bægge foretager de hævntog til søs, Helge hund. for at hævne sin fader, Helge Hjörv. for at hævne sin farfader. Heri viser det mindre oprindelige sig først og fremmest. Navnet »Freksten«, hvor kampen stod, er vist også direkte lån fra Helg. hund. Det eneste originale, man kunde nævne på Helg. Hjörv.s side er, at der dér ingen sammenblanding findes med Sigurdsagnet. Til syvende og sidst er bægge Helger rimeligvis identiske, det ene sagn blot en variant

¹ Ligesom tilfældet er med de nordiske sagn i *Béowulf*, hvor jeg ikke er i tvivl om, at Geatas er = Göter.

af det andet. Der var kun én Helge, og han var Hjörvards, og ikke Sigmunds, søn.

Helgedigtene var kendte over hele det vestnordiske område — sagnene vistnok over hele Norden, selvom man for Sverrigs vedkommende ingen direkte beviser har derfor.

III.

SIGURDSAGNET.

Grípisspá. Således som jeg i min Litt. hist. har udtalt, er dette digt åbenbart en sent optaget bestanddel af heltekvadsamlingen, d. v. s. det er sent sat ind i denne og midt ind i det prosastykke, der går foran det og følger efter det, efterat de andre kvad var bleven samlede og optegnede som et hele. Vi får da atter et fuldstændigt sidestykke til Helgakv. I (se ovf.). Bægge digte ligner hinanden derved, at de trods forskel i indretning (digtform) giver en oversigt over heltens liv. Men der er stor aldersforskkel tilstede, idet Gríp. er langt — mindst et århundrede — yngre.

Grípir er Sigurds morbroder, søn af Eylime, Hjördis' fader. Han var klog og fremsynet. Navnet er enestående og ellers ukendt, men næppe lavet af digtets forfatter. Det er vel taget ud af et sagn, hvor det oprindelig hørte hjemme. Völsungasagas forf. har kendt digtet (se kap. 16).

Skönt digtet i og for sig kun har en ringe interesse, skal det her kort omtales. Sin største betydning har det ved til en vis grad at vise, hvad de i cod. reg. tabte digte har indeholdt, da det utvivlsomt delvis beror på dem.

Sigurd kommer til Grípis hjem, men har åbenbart aldrig været der før, og spørger en Geitir (dörvagten), om kongen er »hjemme i landet«, og nævner sit navn og sine forældre. Geitir går ind og mælder ham — hvorpå en samtale kommer i stand; Grípir forudsiger Sigurd hans skæbne, delvis

nødtvungen. Bortset fra almindelige udtalelser og fraser er de begivenheder, Grípir nævner, følgende:

- I. Hævn efter faderen; Sigurd vil fælde Hundingsønnerne (v. 9).
 - II. Fáfnirs og Regins drab (v. 11).
 - III. Ridt til Gjuka — såvidt ses kan — umiddelbart efter (v. 13).
 - IV. Derefter ridt op på »fjældet« — hvor »fyrstedatteren« i brynje sover »efter Helges bane (død)«; så antydes samtalen og valkyrjens råd (efter Sigrdrífumál) (v. 15—18). Det er klart, at forf. i denne valkyrje har set Helges valkyrje, Sigrún eller Sváfa(!). Det er også klart, at han betragter hende som helt forskellig fra Brynhild; der er heller ikke tale om nogen trolovelse imellem dem, hun er der blot for at give Sigurd råd og livsbelæring.
 - V. Ankomst til Heimir (v. 19), møde med Brynhild, datter af Budle, fosterdatter af Heimir. De trolover sig med hinanden; edsbrud efter at Sigurd (2. gang) kommer; derfra til Gjuka (v. 27—31).
 - VI. Grímhilds svig. Giftermål med Gudrun (v. 33—34).
 - VII. Sigurd vil bejle til Brynhild på Gunnars vegne (v. 35—42). Bægges bryllupper fejres samtidig hos Gjuka.
 - VIII. Brynhild føler sig svegen og tænker på hævn, pålyver sig og Sigurd skyld (v. 45—49).
 - IX. Hun vil volde Sigurds død (v. 50—51). Det er et fint træk af digteren, der trods alt slet ikke var så stymperagtig, som man ofte vil gøre ham, at han lader Sigurd selv — i henhold til, hvad han kan slutte af Grípurs antydninger — udtale måden, hvorpå han vil komme af dage, ganske vist i spørsmålsform. Da ligesom nikker Grípir til bekræftelse. Guttorm og Högne nævnes som Sigurds banemænd (v. 50—51).
- Der er ingen grund til her at komme nærmere ind på

dette digts enkeltheder. Når vi kommer til lakunen i håndskriftet, vil der blive taget fornødent hensyn dertil.

Som bekendt følger der nu i codex en lang række af vers med en mængde prosastykker imellem uden nogen inddeling eller særoverskrifter, med undtagelse af, at der foran de vers, der handler om den døende Fáfnir og Sigurd, står: *Frá dauða Fáfnis* = om Fafnirs død¹. At al denne mængde af vers — der dog for største delen er i ljóðahátttr — ikke udgør ét digt, har man forlængst set, og man er i det hele enig om at fordele versene på 3 digte, som man har kaldt: Reginsmál, Fáfnismál og Sigrdrífumál. Dette er også utvivlsomt rigtigt. Det første af disse digte er altså:

Reginsmál. Hvad der betegnes således er en gruppe af vers, 26 ialt, som, hvad versform angår, er meget forskellige, idet 16 vers er i ljóðahátttr, medens 10 er i fornryðislag. Hvis alt det hørte sammen, vilde det være ret enestående. Det er da også utvivlsomt, at der her er tale om en sammenarbejdelse af 2 forskellige digte, der tildels ialfald har været paralleldigte. At der her skulde foreligge en kunstnerisk anvendelse af 2 versemål i ét digt, er ganske utænkeligt, da det er umuligt at påvise noget princip deri; et sådant måtte dog forudsættes (jfr. hvad tilfældet er med Hákonarmál).

Tager man nu først ljóðaháttsversene, som jeg har kaldt A, har vi først en gruppe på 4 vers, der ifg. codex er en samtale mellem Loke og dværgen Andvare i en geddes skikkelse. Loke siger, at dværgen skal løse sit hoved (liv) ved guld, efter at have spurgt om hans navn. Dværgen gør rede herfor, men udtaler sig ikke om guldet, hvorefter Loke spørger om den straf, der venter dem, der lyver hinanden noget på (v. 4). Man har syntes, at dette var et

¹ Der har også været en overskrift over prosaen efter Grípisspá, men den er desværre ulæselig.

mærkeligt spørgsmål, men det er af en lignende art, som når Sigurd spørger den døende Fáfnir ud om mytiske ting. Der er ingen grund til at fjærne disse vers af sammenhængen; det sidste spørgsmål hænger nøje sammen med Völsungesagnet. Men der mangler uden tvivl noget her. Der har rimeligvis været flere spørgsmål end det ene. Ét er sikkert, at Andvare udreder sit guld — samt en meget kostbar ring (ifg. prosaen) — og har ladet en forbandelse følge dermed; vers herom mangler. Atter følger så 4 vers og sceneforandring. Vi er nu hos Hreiðmarr, til hvem guldet bliver udredet af Loke med den forbandelse, som nu hviler derpå: »det bliver både din og din søns død«. Her sigtes der til Fáfnir. Regins død kunde ikke siges at være en ligeså direkte følge af forbandelsen. Denne samtale synes aldrig at have været længere; jfr. det afsluttende bydende: »drager nu hjem herfra«. De, som her tiltales, er (ifg. prosaen) aserne Odin, Höner og Loke. Det er Niflungeskattens oprindelse og dermed »ophavets ophav«, der her er skildret. Disse 2 grupper af vers må nødvendigvis have hørt sammen.

Derpå følger et vers, bestående af to replikker. Den døende [dette i henhold til prosaen] Hreiðmarr tiltaler sine 2 døtre: »I skal vide, at det er ude med mit liv; det er meget, nøden kræver«. Herpå svarer Lynghed: »Få søstre vil hævne sig på broderen, selvom de mister deres fader« (ɔ: som dræbt af broderen). Hvis der ikke mangler noget mellem de 2 halvvers, må Lynghed have opfattet Hreiðmars sidste ord som opfordring til hævn, skönt det just ikke er nogen tydelig tale (jfr. Ussing s. 65). Det næste vers i ljóðaháttur er en replik af Lynghed [ifg. prosaen til Regin]: »Venlig skal du bede din broder (ɔ: Fáfnir) om arven (del i den); det sømmer sig ikke at afkræve ham den ved våben«. Prosaen forklarer sammenhængen, som jo iøvrigt skimtes ret tydelig i disse vers. Men det er utænkeligt, at den oprindelige tekst skulde have været så knap; der er

uden tvivl udeladt vers her, både før og efter. Ét synes givet, at alle de nævnte vers har udgjort én sammenhæng. Det er guldets mytiske forhistorie, det drejer sig om. Ifg. prosast. (6) skal Regin have fortalt Sigurd, der var kommen til ham til opfostring, »alle disse ting«, og hensigten dermed er at få Sigurd til at dræbe Fáfnir; Regin vil altså ikke selv begå broderdrab; det må ligge bagved — altså netop det, som Lynghed har sagt til ham.

Men hvorledes hænger det sammen med alt dette? I Þiðriks saga opfores Sigurd hos smeden Mímir, der har broderen Regin; her er det altså Mímir, der svarer til smeden Regin, medens denne i sagaen svarer til Fáfnir. Rollerne er byttede om, men fælles er, at Sigurd opfores hos en smed. Denne tilknytning må vistnok forudsætte et slægtskabsforhold mellem Sigurd og Hreiðmarslægten, selv om det ikke siges med klare ord; men en antydning heraf findes i et andet digt.

Der er nu en gruppe på 6 vers tilbage, hvoraf dog det sidste vers vistnok er indkommet fra en anden sammenhæng; dets indhold falder åbenbart udenfor tankegangen i de øvrige 5. Disse udgør en samtale mellem Sigurd (i henhold til overskriften i codex) og Hnikar (navnet i det 1. vers). Sigurd spørger Hnikar om de bedste varsler for og om kampen. Herom belærer Hnikar spørgeren i 4 vers. At Hnikar er Odin, ved vi. Han er altså kommen til Sigurd, og der er ingen grund til at bestride prosaens fremstilling, at Odin er kommen Sigurd til hjælp under sejlasen, og at det er på vejen til faderhævnen, at dette sker¹. Det må antages, at digtet har indeholdt en antydning heraf, da denne samtale ellers står umotiveret, svæver i luften. Iøvrigt indeholder disse vers intet af sagnhistoriske enkeltheder.

Når Ussing (s. 65) udtaler, at det må være Loke, der

¹ Ussing mener ikke, at dette er tilfældet, og strængt taget kan det ud fra de bevarede vers ikke bevises.

knytter forbandelsen til guldets, og ikke dværgen, må dette betragtes som afgjort urigtigt; det er altid ellers den egentlige ejer (dværgen), der gör det; at forbandelsen ikke virker overfor Loke, er der intet mærkeligt i; han er jo en gud eller dog et væsen, der skal leve til ragnarök, og desuden var han kun en ganske kort tid ihændeher af skatten. Det er fuldt logisk, hvad der har været den almindelige opfattelse af dette forhold. På grund af versemålet kan man ikke vente nogen episk-fortællende fremstilling, undtagen da en ganske kort (jfr. v. 5 i Vafþr.).

Alle disse vers har formentlig hørt til ét kvad, mest i dialogisk form og af didaktisk karakter. Det har da på en sådan måde indeholdt Sigurds historie fra og med den mytiske indledning til og med faderhævnen. At digtet sluttede med denne, er der ikke noget at indvende imod, uagtet det jo egentlig kun er begyndelsen til Sigurds historie. På den anden side er der heller intet, der hindrer, at digtet ikke sluttede dermed, men fortsattes med en anden hovedbegivenhed i Sigurds liv. Vi kommer tilbage til dette, og vender os nu til fornyrðislagsversene.

Disse er ialt 10. Det 1. vers indeholder en forbandelse over guldets. Det kaldes her en »Gusts« ejendom. Enten er da Gustr Andvares fader, eller, hvad jeg finder rimeligere, denne selv, idet *Gustr* er i betydning identisk med *Andvari* (svag luftning). Iøvrigt nævner verset to brødre og 8 fyrster, hvem guldets skal bringe død og fordærv. De 2 brødre er naturligvis Fáfnir og Regin. Vanskeligere er det at bestemme, hvem der menes med de 8 fyrster. Jfr. Ussing s. 66. Det er underordnet, hvem digteren har sigtet til med denne angivelse; »brødrene« kan næppe antages også at være indbefattede deri.

Det andet vers findes som fortsættelse af replikskiftet mellem den døende Hreiðmarr og Lynghed. Det lyder: »Fød dog en datter, du ulvesindede, hvis du ikke får en søn med fyrsten — giv den datter til en mand til hoved-

trangen (nemlig til hævnens fuldbyrdelse). Da vil hendes sön hævne din sorg«. Dette er et mærkeligt vers, der for det første forudsætter, at datteren — ligemeget hvad hun hedder — er opfyldt af hævnlyst og sorg over faderens død. At den datter, der taler i ljóðahátts-verset, er af et helt andet sindelag, betyder intet, undt. forsåvidt som det viser, at de 2 vers ikke kan have hørt sammen, hvis det er den samme datter, der menes. Men hun kunde af 2 digtere opfattes forskelligt. Det vigtigste er imidlertid, at hvis der skal være nogen dybere mening i verset, må det have noget virkeligt til forudsætning, nemlig en slægtforbindelse mellem Hreiðmarr og Sigurd. Verset må pege på hævneren, d. v. s. ham, som skal dræbe Fáfnir. Det var Sv. Grundtvig, der så dette. I min Litt. hist. har jeg opfattet forholdet så, at der måtte forudsættes et slægtregister af følgende art:

Hreiðmarr

Lyngheiðr (el. Lofnheiðr) ~ »siklingr«

datter ~ »maðr«

Sigurðr

At indsætte navne istedenfor »siklingr—datter—maðr« er vist ørkesløst (man kunde skrive: Eylimi—Hjördís—Sigmundr). Slægtskabet vilde udmærket forklare, at Sigurd opfostres af Regin, der da er hans bedstemoders broder (jfr. Ussing s. 79). Regin optræder her som en høvding, ikke som en dværg, endmindre som en jætte. Der er forsåvidt intet i vejen for et slægtskab mellem ham og Sigurd.

Herefter følger 2 vers — ifg. prosaen Regins ord ved Sigurds ankomst til hans »sale«. Sigurd kaldes her »Sigmunds sön«. Regin siger, at han vil »opføde« den kampdjærve fyrste, og udtaler sig meget stærkt om hans fremtid. Når Sigurd her kaldes »Yngves ætling«, tror jeg,

det ikke har nogen dybere mening; dette er blot en almindelig fyrstekenning.

Det næste vers udsiges af Sigurd, og indholdet er: »Hundingssønnerne, som dræbte Eylime, vil le højt, hvis fyrsten (= jeg) har større lyst til at hænte (erobre) de røde ringe end hævne faderen«. Dette vers nævner for det første Hundingssønnerne som fjenden, samt at de har fældet både hans fader og hans morfader (jfr. Gríp. 9), vel på én gang (jfr. Vøls. s. kap. 11). Her er åbenbart den vigtigste dåd, Helge udførte, overført til Sigurd. Med andre ord: sammenblandingen af de to er helt fuldbyrdet. Sigurd antyder her, at faderhævnen skal være hans første bedrift. Verset forudsætter, at der er blevet foreslået ham noget andet, nemlig dette: »at erobre røde ringe«. Hermed kan kun være ment, hvad prosaen meddeler, at Regin har opfordret ham til allerførst at vinde Fáfnirs guld, d. v. s. dræbe Fáfnir. Dette er ganske i overensstemmelse med Regins karakter. Men her mangler noget i digtet, nemlig en replik af Regin. Mulig har der også stået noget om sværdets tilblivelse, hvorom prosast. fortæller.

Herefter følger 3 vers. Odin (som Hnikar, nævnt i det sidste vers) spørger — stående på en klippe, *af bergi*¹ (samme vers) —, hvem der sejler derude på det brusende hav. Regin svarer, at det er ham og Sigurd, men hvem spørger? Så svares der: »Man kaldte mig (Odin) Hnikar (kæmperen), da den unge Völsung havde kæmpet. Nu kan du kalde den gamle på klippen Feng eller Fjölne; jeg ønsker plads ombord«. Følgelig tager de ham ombord — hvad også prosaen siger. Den unge Völsung kan ikke være Sigurd; det må være Sigmund, der menes. Odin henviser herved til den beskyttelse og velvilje, han tidligere har ydet Sigmund og hans slægt — ligesom han nu vil hjælpe Sigurd. Feng og Fjölne har i denne sammenhæng en dybere mening. —

¹ Dette udtryk har intet at gøre med Odin som fjældbo, men tager kun sigte på den øjeblikkelige situation.

Af denne oversigt er det nogenlunde klart, hvad forskel der har været på de 2 digte.

På en måde er A hoveddigtet. Men herom kan vi på grund af overleveringen ikke helt dømme. A synes gennemgående at have været mere didaktisk, B mere episk. Vi får atter her et indblik i samlerens eklektiske og vistnok ret vilkårlige virksomhed.

Disse 2 digte har altså handlet om Sigurds opvækst og første dåd, faderhævn (med sagnet om Helge som forbillede), indledet med det halvmytiske sagn om guldets ophav, dette guld, som i Niflunge-Sigurdsagnet spiller en så stor og skæbnesvanger rolle. Der er altså her en indledning, en forhistorie.

Det ses, at der endnu ikke er tale om nogen forbindelse med en valkyrje, hvilken jo i Helgesagnene findes på et meget tidligt trin, dels i tilknytning til den første dåd (hævn), dels endogså før. Heri er der, hvad Sigurd angår, netop noget oprindeligt. Sigurd har fra begyndelsen af ingen valkyrje haft, og dette er i overensstemmelse med det oprindelige (tyske) sagn.

Fáfnismál. Således plejer man at betegne alle de vers, der findes i hds. efter det prosast., der følger på det sidst ovf. omtalte vers og som har den anførte overskrift: *Frá dauða Fáfnis*, og ialfald til og med den versgruppe, der udgør mejsernes samtale. Indholdet af det nævnte prosast. er, at Regin igen ægger Sigurd til at dræbe Fáfnir, og nu kunde han ikke undslå sig derfor. De drager afsted, og Sigurd gør sine forberedelser og angriber Fáfnir og giver ham banesåret. Så følger digtet med det af dødsmerkethedens ophidselse prægede spørgsmål til Sigurd: »Svend og svend, hvem er du avlet af, hvis søn er du, du som rødfarvede det skarpe sværd i Fáfnirs legeme? Sværdet står i mit hjærte«. Digtets første del er en samtale mellem Fáfnir og Sigurd (v. 1—22), der ikke behøver at refereres her i enkeltheder. Guldets spiller her en rolle, idet Fáfnir

naturligvis sørger for at lade forbandelsen fremdeles følge med skatten. Dette udtaler han med eftertryk et par gange. Det var hans hævn, mere behøvedes der ikke. Men Sigurd bryder sig ikke det mindste derom.

Der er i begyndelsen et par mærkeligheder. Der er for det første v. 12—15, der indeholder spørgsmål og svar om mytologiske ting (norne og stedet for ragnarökkampen). Flere forskere har fundet dem meget besynderlige i denne forbindelse, og de må også siges at være det. Rimeligvis er flere vers tabte her, som vilde have gjort spørgsmålene mere forståelige for os. De kan sammenlignes med spørgsmålet i Reg. A. Iøvrigt har disse vers ingen betydning i denne forbindelse, og vi behøver derfor ikke her at drøfte nærmere, hvorvidt de er uægte eller ej.

Større betydning har det at dvæle ved Sigurds svar på Fáfnirs første tiltale (v. 1): »Jeg hedder ædelt (*gofugt*) dyr og har levet moderløs; fader har jeg ej som menneskenes sønner — altid færdes jeg ene«. Dette svar forbavser naturligvis Fáfnir, der spørger: »Af hvilket vidunder blev du da avlet?«. I det følgende svar herpå nævner Sigurd sit og sin faders, Sigmunds, navn — nu ved han det ganske godt. Det er altså klart, at Sigurd i det første svar dels taler forblommet, dels siger en ligefrem usandhed. »Et ædelt dyr« er forblommet tale; »moderløs« har han måske dengang været; en fader har han ikke (men har haft¹). »Altid færdes jeg ene« er usandhed eller i hvert fald sandhed med begrænsning. Men hvad betyder et »ædelt dyr« her? Man har deri villet se et ægte sagnminde, der skulde hentyde til Sigurds ungdom, da han blev funden af en hind og levede hos den og af dens mælk (jfr. Þiðrikss.) Jeg tror ikke på et sådant sagnminde her. »Et ædelt dyr« opfatter jeg blot som en betegnelse for »menneske«. Sigurd kalder sig så for derved også at

¹ Disse ord vil man forklare ved, at Sigurd i tyske sagn er opfostret hos fremmede uden at kende sine forældre.

fremhæve modsætningen mellem sig og Fáfnir, der var »en slange« (eller menneske i slangeskikkelse) og et andet væsen. Det er den simpleste forståelse og fuldt naturlig, af en forblommet udtryksmåde at være¹.

Hvad der ellers er at bemærke, er, at digtets forf. næppe har kendt noget til en slægtskabsforbindelse mellem Sigurd og Fáfnir (jfr. ovf.), ti han lader Sigurd sige (v. 4): »min slægt og jeg selv er dig fuldkommen ukendt«, hvorpå han nævner sit navn og sin fader. Herved vindes der et bevis for, at Fáfnismál ikke kan være af samme forf. som Reg. A., der, som ovf. antaget, forudsætter et slægtskab. I v. 7 hentydes til, at Sigurd ikke er opvokset i forældre-huset, men hos fremmede, hvad der jo delvis er sandt ifg. den i prósaen omtalte opvækst, som digteren forudsætter.

Fáfnirs »skrækkeshjælm« forudsættes åbenbart som en virkelig hjælm i v. 16—17. Dette er her uden betydning.

Iøvrigt er der intet af sagnhistorisk indhold i disse 22 vers.

Fortsættelsen består af en samtale mellem Regin og Sigurd (v. 23—30; v. 31 er uden tvivl en interpolation). Disse vers er i visse henseender ret mærkelige, men indeholder kun lidet sagnhistorisk, egentlig kun det, at Fáfnir kaldes »den gamle jætte« (v. 29); altså må digteren også have tænkt sig broderen, Regin, som jætte. Dette er i strid med Reg. A, men bekræfter, at digteren ikke har tænkt på noget slægtskab med Sigurd.

Jeg skal ikke her drøfte versenes ordning, der i cod. synes noget forvirret. Regin optræder her som en fej person, der tillige er underfundig og lumsk. Han drikker af Fáfnirs blod (hensigten hermed angives ikke) og bliver deraf sövntung. Dette fører til, at han lader Sigurd stege Fáfnirs hjærte, hvilket atter fører til, at Sigurd lærer at forstå fuglemål, hvad der igen har Regins død tilfølge. Det er

¹ En gengivelse som »den stolte hjort« (Gering) burde være undgået.

som en illustration til talemåden: fals slår sin egen herre på hals.

Vi kommer så til det sidste afsnit, v. 32—44, der indeholder en samtale mellem de fugle, som Sigurd hører ovenover sig. Denne scene er ikke digterens påfund. Den har hørt til sagnet, som det var kendt, vel over hele Norden; jfr. de kendte svenske runeindskrifter og dertil hørende billedlige fremstillinger.

Disse vers frembyder den vanskelighed for bedømmelsen, at de er affattede i forskellige versemål (v. 34. 37. 38—39 i ljóðahátt; de øvrige: 32. 33. 35. 36. 40—44, altså de fleste, i fornyrðislag). Efter forholdene i cod. ligger det straks nær at antage, at der atter her foreligger en sammenstykning af 2 digte, og ikke en kunstig anvendelse af versemål (som Grundtvig i sin tid antog), hvortil der ingen fornuftgrund kan anføres.

I ljóðaháttsversene opfordres Sigurd til at dræbe Regin for at kunne besidde alt det meget guld alene og uden krav fra Regins side, der her kaldes »den gråhårede (o: gamle) *pulr*«; dette må her betyde »trollmand«, der vel nok kan forliges med udtrykket »jætte«. Det 2. vers (2. fugl) oplyser Sigurd om, at Regin pønser på at dræbe ham. I det 3. vers kaldes Regin »den rimkolde jætte«, og Sigurd opfordres til at dræbe ham med samme motivering som i 1. vers. Der er ingen grund til at anse dette vers for uægte. Som resultat af dette erklærer Sigurd (i det sidste vers i ljóðah.), at han hellere skal dræbe Regin, end at Regin skal dræbe ham (hvorefter han naturligvis slår Regin ihjæl, som prosaen mælder). Der kan ingen tvivl være om, at disse vers bør henføres til Fáfnismál. Digtet har vel endt med Sigurds vers. Det var en god digtafslutning. Nu var bægge brødrene dræbte, og Sigurd derved ubestridt herre over Fáfnirs skat.

Da det viser sig, at Fáfnismál ikke kan have udgjort en del af Reginsmál, får vi således et — i alle henseender

passende — enkelt digt om bægge brødres drab. Det er så at sige én situation, det indeholder, bestående, om man vil udtrykke sig så, af 3 scener, der på det nøjeste hænger sammen.

Men nu fornyrdøislagsversene?

1. vers begynder med: »Der sidder Sigurd blodbestænkt og steger Fáfnirs hjærte over ilden« osv. Således har aldrig noget digt begyndt. Disse ord viser, at der her er og må være tale om en fortsættelse, og det af et æmne af lignende art som det, ljóðaháttsversene indeholder, et digt i fornyrdøislag om Fáfnirs drab, som samleren ikke har benyttet før nu. Den 1. fugl her opfordrer Sigurd til at spise hjærtet, den 2. omtaler Regin som den svingefulde, der pønser på hævn, og han kaldes »ulykkessmed«. Den 3. opfordrer så Sigurd til at »tænke på sig selv og glæde raven«, ɔ: til at slå Regin ihjæl. Den 1. fugl (efter alt at dømme) råder nu Sigurd direkte til at dræbe Regin. Disse fugle råder for så vidt til det samme som ljóðaháttsversenes fugle, og andet var ikke at vente. Men disse fugle har dog det plus, at de råder Sigurd til at spise hjærtet.

Så er der de 5 vers (40—44), der tillægges »fuglene«. Det er disse vers, der har været genstand for så megen omtale og kritik. At fordele dem på enkelte fugle er ikke let, men det er også ret ligegyldigt. Først opfordres Sigurd direkte (»bind du«) til uden frygt at tage alt guldet, og der peges på en »mø, guldbegavet«, »hvis du kunde få hende«. Hvad er det for en mø? Med Ussing mener jeg, at der her utvivlsomt menes Gudrun, hvilket også fremgår af det følgende vers: »Til Gjuke fører der grönne (lokkende) veje«, og der peges bestemt på Gjukes datter, som Sigurd vil købe med »mund«. Men nu følger der 3 vers, der alle peger på valkyrjen på Hindarfjæld i en ildomgærdet sal — dér hviler valkyrjen i sövn, som Odin har påført hende, fordi hun lod andre falde, end han vilde. »Du [atter direkte tiltale] vil se den mø, som red Vingskorne fra kampen;

men en fyrstesön (omtr. = du) vil ikke kunne bryde hendes sövn«. I alt dette er der egentlig kun slutningen — den sidste sætning —, der er påfaldende. En digter, som kendte Sigurds møde med valkyrjen og hans giftermål med Gudrun, kunde ikke udelade den ene eller den anden af disse episoder; han måtte, i henhold til det overleverede, omtale bægge dele. Men forklaringen af den sidste sætning, som strider imod sagnet, er vistnok, som jeg tidligere har udtalt, den, at fuglen(e) vil søge at afholde Sigurd fra at tage til Hindarfjæld for at undgå følgerne af mødet. Derfor stilles også Gudrun i spidsen, og forbindelsen mellem hende og Sigurd udtales som en fremtidig kendsgerning. Man kan dadle digteren for at have været uheldig, men således og så simpelt er sagen efter min mening at forstå, og så behøves hverken noget vers at udskydes eller flyttes. Når fuglene tiltaler Sigurd direkte, er det vel, fordi digteren går ud fra, at han nu, efter at have spist Fáfnirs hjærte, kunde forstå fuglenes tale. At versene hører sammen med de andre fornyrðislagsvers, må betragtes som utvivlsomt. Med A. Heusler her at antage en særskilt gruppe »løse vers« betragter jeg som en umulighed. Sådanne vers kan jeg ikke på nogen måde antage her eller andre steder.

Hvad sagn-enkelthederne angår, finder vi altså her: henvisning til Sigurds ankomst til Gjuka og giftermål med Gudrun i almindelighed, — henvisning til den på fjældet sovende valkyrje. Kun her findes navnet på fjældet: *Hindarfjall*, ligesom også navnet på valkyrjens hest kun anføres her. Hun ligger i dvale i en sal med ild omkring, ganske som i Helreið (v. 10); det er vaverluen, som jo også ellers er velkendt. At hun er sövnbunden til straf af Odin, stemmer også ganske med Helreið (v. 8—9). Der er således et indre slægtskab mellem sagnet i disse to digte. Endelig kaldes valkyrjen her Sigrdríf, hvilket blot betyder 'hende der færdes til (i) kamp' (ikke: sejr!). Det er blevet — af Symons — hævdet, at der ikke her foreligger noget egennavn,

men fællesnavn. Dette er muligt, men i virkeligheden er det ganske ligegyldigt, om ordet er det ene eller det andet. I hvert fald er det tidlig blevet opfattet som egennavn.

Som sagt, disse fuglevers har aldrig været eller kunnet være et hele for sig. De har hørt til et hele, som har været et paralleldigt til Fáfnismál, men i fornyrðislag. Det spørgsmål opstår let, om ikke det da har været det samme kvad, som fornyrðislagsversene i Reginismál er af. Der er meget, der taler for, at det har været så. Der er ligheder som: *es mér fangs vón | at frekum ulfi* (Reg. B 3) \neq *es mér ulfs vón | þars eyru sék*; der findes kenninger af beslægtet art i begge versgrupper. Ligheden er umiskendelig. Derfor synes det mig ikke for dristigt at antage ét digt. Det har da været et af de kendte oversigtskvad, hvis bestanddele har været:

- I. Forhistorien. Guldet. B 1.
- II. Hreidmar og døtrene. B 2.
- III. Sigurds ankomst til Regin. B 3. 4.
- IV. Faderhævnen. B 5—10.
- V. [Fáfnirs drab: Tabt]. Fuglene, Fáfn. 32. 33. 35. 36. 40—44.

Det er klart, at de enkelte afsnit nu er mangelfulde.

Men digtet har vist været endnu længere. Fuglenes slutningsvers peger tydelig på valkyrjen. Der følger i codex efter et prosast. endnu et vers i fornyrðislag, lagt den opvågnende valkyrje i munden og Sigurd, som svarer på hendes spørgsmål. Også her findes sproglige ligheder (som *Sigmundar burr = konr Sigmundar* Reg. B 3) og lign. Og endelig bør et endnu henføres hertil, Sigurdri-fumál 5, i fornyrðislag, der ligner de andre vers (jfr. kenningen *brynþings apaldr*). Vi kan således tilføje endnu et afsnit:

- VI. Sigurds og valkyrjens møde og samtale. Men af samtalen mellem dem kendes nu intet mere.

At digtet også har indeholdt dette sidste afsnit, går i ingen henseende udover det naturlige. Spørrsmålet er blot, om det må antages at have sluttet med det.

Et hovedspørrsmål ang. digtet som et hele, d. v. s. ljóðaháttversene, er, hvorvidt drabet på Fáfnir er opfattet af digteren som Sigurds første bedrift. Ussing hævder dette, og der er meget, der taler for denne opfattelse, f. eks. indholdet af v. 2, 6—8 osv.; der er udtryk her, der er mærkelige under forudsætning af, at Sigurd allerede havde foretaget et søtog for at hævne sin fader. For så vidt må det siges, at digtet har bevaret noget oprindeligt. På den anden side indeholder fornyrðislagsversene intet af den art eller af betydning for det spørrsmål. Hvis dette er rigtigt, er det udelukket, at Fáfnismál kan høre sammen med Reginsm. A, der efter det ovf. udviklede må antages at have omtalt Sigurds hævntog. Selve slaget var et slag på landjorden, og da passer versene (Hnikars råd) godt, hvor de står. På den anden side er der intet ivejen for, at fornyrðislagsversene alle hører sammen.

Anm. Uagtet man må være varsom med at tildele de poetiske ord og sprog nogen synderlig betydning, kan det ikke nægtes, at de kan have en ret stor sådan, når der er en nøje indre lighed tilstede. Og det er netop tilfældet med fornyrðislagsversene. Brugen af adjektiver (attributive) er fremherskende: *seggr hinn snarráði* (Reg. B 3), *frekum ulfi* (sst.), *folkdjörfum gram* (B 5), *hávar unnir, haf glymjanda* (B 6), *brattr breki* (B 7), *hjørleiks hvatir* (B 9), *blóðugr orñ* (B 10), *bitrum hjörvi* (sst.), *sveita stokkinn* (Fáfn. 32), *fjörsega fránan* (sst.), *höu Hindarfjalli* (42), *horskir halir, óðökkum ógnar ljóma* (sst.), *fölvar nauðir* (Sigrdr. 1), jfr. *góðra galdra* (Sigrdr. 5).

Der findes kenninger i mængde: *Konr Sigmundar* (Reg. B 3), *Sigmundar burr* (Sigrdr. 1); *Yngva konr* (B 4), *skjöldunga niðr* (Fáfn. 44); ensartet sammensatte: *seglvigg, vágmarar* (B 6), *sætré* (B 7), *hlunnvigg* (sst.), *hjørleikr* (B 9), *folkviðr* (Fáfn. 43), *hørgefn* (sst.) (jfr. *sigrdríf* sst. 44), *fjörsegi* (Fáfn. 32), jfr. *bølvasmíðr* (sst. 33), *hildimeíðr* (sst. 36), *folklíðendr* (sst. 41); — *Rævils hestar* (Reg. B 6), *systir mána* (B 9), *bani Sigmundar* (sværdet, Sigrdr. 1), *spillir bauga* (Fáfn. 32), *hers jadarr* (sst. 36), *ógnar ljómi* (sst. 42), *lindar váði* (sst. 43), *brynþings apaldr* (Sigrdr. 5).

Frasen *at gleðja hugin* findes Reg. B 8. 11 og Fáf. 35; *mogr* = mand Fáf. 33 og 43. Det er sjældent på et så lille område, som der her er tale om, at finde en så stor, gennemgående lighed i ord og udtryk, og den forklares bedst ved at antage ét digt og én forfatter.

Sigrdrífumál. Dette digt findes, som bekendt, ufuldstændigt i cod. reg., idet den store 8 blades lakune indfalder efter v. 29² i digtet. I papirsaufskrifter følger resten af v. 29, samt 8 vers til, om hvis ægthed der ikke er bleven rejst nogen tvivl. Det er stadig en gåde, hvorfra disse vers stammer, hvis de ikke hidrører fra cod. selv, inden de 8 blade gik tabt. Men så er der det mærkelige, at der ikke findes nogen afskrift af fortsættelsen. Disse vers har fyldt o. 16 linjer eller knapt en halv side i cod. Allerede dette taler for, at der i denne — forudsat at versene stammer derfra — ikke har stået mere, som kunde henføres til dette digt, ti hvorfor skulde det da ikke have været medtaget? Hvad der hænger sammen hermed, kommer jeg senere tilbage til.

Völsungasagas gengivelse stanser så at sige netop med det samme vers; der findes dog her en sætning: *en eigi skyldi mága hatr á þik koma*, der ikke godt kan synes at være en gengivelse af *römm eru róg of risin*. I sagaen gengives v. 5—21 med undtagelse af v. 14, der helt udelades, dog i en noget forskellig rækkefølge (5. 6. 10. 12. 7—9. 13₁₋₆. 15—21). V. 22—37 gengives i prosa, også i en noget ændret rækkefølge og med udeladelse af v. 36. Disse afvigelser har dog ingen særlig betydning i denne sammenhæng.

Som för bemærket hører v. 5 vistnok til samme digt som fornyrdíslagsversene i Fáf. Digtet indledes med 3 vers i ljóðahátt, disse bekendte pompøse vers af den nylig vækkede valkyrje, der beder alle gode magter om nåde for dem bægge to, hende og Sigurd, der har vækket hende. Dette udtryk viser afgjort hen til en indre tilknytning mellem hende og Sigurd. I prosaen hedder det, at hun

bringer ham en »erindringsdrik« og fortæller ham om sin forhistorie. Så fortsættes med en række vers (i *ljóðah.*), med opregning af de runer, som den, der tales til, skal kunne. De begynder med »...runer skal du kunne«, med undt. af v. 8, der åbenbart burde stå før denne række og sikkert har hørt til digtet. Men runeversene, hvortil der føjes en uordnet og uensartet hob af vers om runer (til og med v. 19), er uden al tvivl en fremmed bestanddel; herom henvises til min litt.historie. Efter et replikskifte mellem Sigurd og valkyrjen (v. 20—21) følger så den lange række af råd (11, — desuden findes nogle vistnok uægte vers). Om disse råd har jeg udtalt, at de vist for største-delen hentydede til Sigurds fremtid og liv, og jeg mener stadig at måtte fastholde dette, tiltrods for at det er vanskeligt nu at se eller finde tilknytningen; det hænger sammen med den ufuldstændige overlevering af enkeltheder i sagnet. Herom kan jeg også henvise til min litt.hist. Af denne grund mener jeg også, at disse vers er ægte, og finder ingen som helst grund til at antage det modsatte.

Hvad nu de sagnhistoriske antydninger i digtet angår, er der for det første, hvad allerede er nævnt, den inderlige tilknytning mellem valkyrjen — hvad enten hun nu hedder Sigrdríf eller ej — og Sigurd, som på det bestemteste antydes i de første vers, og ligeledes i v. 21 i Sigurds ord: »dine kærlighedsråd vil jeg have (nyde og følge), så længe jeg lever«. Kærlighedsråd betyder »råd udsprungne af (hendes) kærlighed« — naturligvis til Sigurd. Valkyrjens sövn henføres til Odin (v. 2) — formodenlig ligger det samme sagn til grund som det, der omtales i *Helreið* (v. 8—10). Iøvrigt findes der hentydninger til forholdet til »frænder« (v. 22); derved kommer man til at tænke på forholdet til Gunnar, og vi finder let hentydninger til ederne (v. 23), til tingmøde (v. 24; ifg. en version dræbtes Sigurd på et sådant), — til en troldkyndig kvinde (v. 26; ɔ: Grímhild jfr. 32), til Gudrun (v. 28) — til Guttorm (v. 35); denne kaldes

åbenbart en *vargdropi* — jfr. Hyndl. v. 27, hvor han siges ikke at have været Gjukes søn; men vi savner nærmere oplysning om hans herkomst.

Det er ikke meget positivt sagnstof, vi kan udlede heraf, og egentlig er intet, hvad der kan konstateres, ikke kendt andetstedsfra. Indholdet af den sidste bevarede linje er, det må indrømmes, noget dunkelt, men at der deri ligger en hentydning til den bekendte strid, hvis spire allerede var lagt, synes mig utvivlsomt.

Den største interesse knytter sig til fortsættelsen i Vøls.-saga, den korte replik mellem Sigurðr og valkyrjen: »Ingen findes visere end du, og det sværger jeg, at dig vil jeg besidde, og du er efter mit sind« — »Dig vil jeg helst have — siger hun —, selv om jeg kunde vælge blandt alle mænd«, »og dette aftalte de bestemt«. Beror nu dette på 2 tabte vers? Det har jeg tidligere ment, men ved nærmere overvejelse er jeg nu kommet til et andet resultat. For det første forstår man ikke, hvorfor disse to vers er bleven udeladte af den, der afskrev de foranstående vers, hvis de havde stået i originalen. Dernæst — og det er min hovedbetragtning nu — er det hævet over enhver tvivl, at valkyrjemotivet er i Sigurdsagnet indkommet fra Helgesagnet. Nu har vi set, at det første møde mellem Helgerne og deres valkyrjer ikke ender med en trolovelse mellem dem. Da er det heller ikke rimeligt, at det første møde mellem Sigurd og valkyrjen har endt dermed. Antager man dette — og det har H. Ussing gjort (s. 98) —, bliver der også mere naturlighed i den hele følgende udvikling. Forf. til Vøls.s. har da egenmægtig tilføjet denne nævnte replik; muligt er det dog, at den har stået som prosast. i det hds., han benyttede; jeg finder dog dette mindre sandsynligt.

Der er næppe tvivl om, at Sigrdrífumál, så smuk især dets begyndelse er, er en forholdsvis sen udvækst på Sigurdsagnet; og jeg mener, at det er en særlig nordisk digtning

uden rod i tyske sagn¹. Jeg er enig med A. Heusler, når han (Die lieder d. lücke s. 24 anm. 1) udtaler, at »lectulus Brunihildæ i Taunus« ikke behøver at pege på eller indeholde et bevis for (en valkyrjes) tryllesövn og opvækkelsessagn.

Lakunen i cod. reg. Herom har A. Heusler skrevet en i det hele meget skarpsindig og udførlig afhandling (i Germ. abhandlungen, H. Paul dargebracht 1902). Det følger af sig selv, at aldeles sikre resultater er det ikke muligt at nå. Dertil er grundlaget, nemlig fremstillingen i Vøls.saga, kap. 23—29, for skrøbeligt. Iøvrigt er der skrevet en del om denne sag; jeg henviser til afhandlinger som: B. Symons: Ueber die Vøls.s. Beiträge III 253 ff., R. Boer: Untersuchungen I og III (1906. 1909), samme: Ueber die quellen von c. 26—29 der Vøls.s., i Zeits. f. deut. Phil. XXXV, Neckel: Zur Vøls.s. u. d. Eddaliedern der lücke, sst. XXXVII og XXXIX (1905. 1907), H. Ussing: Heltekvadene s. 98 ff., Scheideweiler: Zu den Eddaliedern d. lücke, i Zs. f. deut. Phil. XLIV (1912), W. Golther: Zs. f. vergl. litt. gesch. N. f. XII s. 195 ff.

Hovedvanskeligheden ved undersøgelsen af æmnet ligger i sagaens beskaffenhed og den måde, dens forfatter har arbejdet på. Jeg tager, efter alt at dømme, ikke i betænkning at betegne spørgsmålet som næsten uløseligt, og at det måske er forgæves arbejde at søge at finde udaf, hvor mange og hvor lange de enkelte digte, der formentlig har stået på de 8 tabte blade, har været. Det er let nok at regne ud, hvor mange vers omtrent de har kunnet rumme. Sig. sk. optager lige 4 sider på 3 linjer nær og består af

¹ Når Mogk i sin Lit.gesch. (s. 633) udtaler, at jeg har revet »et af de skønneste værker af nordisk ånd« i stumper og stykker, og derved sigter til min behandling af Reginsmål, Fáfnismål og Sigrdr., er denne dom mig fuldkommen uforståelig. Ved min behandling er det hele lige skönt, eftersom jeg intet udskyder af betydning, undtagen »runeversene« i Sigrdr., og det berettiger ikke denne dom.

70⁵/₈ 8-linjede vers i fornyrdislæg. På 4 sider kan man således beregne, at der har været o. 72 vers af den art, på 16 sider altså o. 290 vers. Det gör næppe stor forskel, om man tildels regner med vers i ljóðahátt. Men så kan der have stået flere eller færre prosastykker ind imellem, og af forskellig udstrækning, og det er denne omstændighed, der gör beregningen så usikker. Fremdeles kan disse blade have indeholdt digte, som Vøls.sagaens forf. slet ikke har benyttet eller kendt, hvad der jo også, som bekendt, er eksempel på. Heuslers beregning (s. 3) er omtrent den samme; dog får han noget færre vers, nemlig 275; 15 vers — ikke en halv side — er naturligvis uden betydning. Heuslers beregning på grundlag af Vøls.s. finder jeg derimod meget lidet værd.

I henhold til Vøls.s. har Heusler ment at kunne fastslå et »Falkedigt« (k. 23—24), et »Drømmedigt« (k. 25); k. 26—29 skulde bero på 2 kvad om Sigurd, der af forf. er sammenflettede i den prosaiske gengivelse (jfr. Atlakviða-Atlamáls benyttelse); det ene digt kalder han »Sigurðarkviða hin meiri« — fuldstændig tabt —, det andet »Sigurðarkviða hin forna«, det digt, hvoraf resten skulde være Brot. Disse digte skulde have henholdsvis bestået af 160 og 50 vers. Selv om man erkender og anerkender Heuslers skarpsindighed, må resultatet dog siges at være ganske usikkert. Næsten halsbrækkende må det kaldes ovenikøbet at ville karakterisere disse digte efter sagaens fremstilling.

Boer antager en »Sigurðarkviða meiri«, der skulde bestå af det vigtigste indhold af k. 24, måske endel af k. 23 og så godt som alt i k. 26—29. Brot er en del af et digt, han kalder »Sigurðarkviða hin yngri«. I modsætning til Heusler mener han, at der ikke mangler noget i slutningen af dette digt. Ussing antager et »Falkedigt« og et »Drømmedigt«, omtrent som Heusler, samt desuden andre digte, hvilke han kalder »Grimhildsdigt«, »Åstridsdigt«, »Tavshedsdigt« osv.

Jeg har anført alt dette for at vise, hvor usikkert det hele er og hvor liden udsigt der er til, at man kan nå til blot nogenlunde faste resultater eller nogenlunde enighed.

Et må betragtes som sikkert, at der i lakunen har stået et langt digt om Sigurd, der — hvad udførlighed angår — har dannet en modsætning til Sigurðarkviða hin skamma (et digt på over 70 vers), hvad enten det er det, hvortil Brot hørte, eller et andet. Jeg kan gå ind på Heuslers tanke, at der har været et digt på o. 160 vers, når Brot — hvad jeg tror er rigtigt — regnes med til dette. Der skulde således af dette kvad — en Sigurðarkviða hin meiri (eller mulig hin forna) — være gået o. 140 vers tabt. Tilbage bliver så plads til o. 140 vers (foruden de o. 9 vers, der udgør slutningen af Sigrdr.), men på en del af pladsen har der vel stået eller kan der have stået prosastykker, der kunde have fyldt o. 40—50 strofers plads. Dette er dog kun en gisning; der kunde således endnu have været plads til — lad os sige — et par digte på 50 vers, eller noget derover. Heraf kunde »Falkedigtet« — hvis man vil tro på et sådant — have været det ene, og »Drømmedigtet«, som ligger til grund for kap. 25, det andet. I og for sig var der intet unaturligt i at tænke sig det »store Sigurds-kvad« indledet med en dröm, der ligesom in nuce indeholdt hele den følgende tragedie (jfr. f. eks. Gunlaugssaga). Men herimod taler vistnok den omstændighed, at »digtet« forudsætter et bekendtskabsforhold mellem Brynhild og Gudrun, inden Brynhild bliver gift med Gunnar. Dette ser snarere ud som en ung udvækst af og i sagnet. Et sådant bekendtskab forlyder der ellers intet om.

Men videre i at udstykke sagaens fremstilling (jfr. Using) kan jeg ikke gå.

Kap. 24 indeholder fortællingen om Brynhilds og Sigurds møde hos hendes fosterfader, Heimir; det skulde være indholdet af »Falkedigtet«, det her drejer sig om. Det er muligt, at dette beror på et digt, der da har været et af de

mindre digte, og det må — således som Heusler også mener — have været et meget ungt digt. Det indfører nye personer og et nyt moment i sagnet, det møde med Brynhild, som naturligvis — i overensstemmelse med Helgesagnene — måtte være deres egenlige trolovelsesmøde. Men hele denne historie er, som sagt, meget ung. Det er let at se, hvorfor den er opfundet. Det er for at få en forbindelse, en tilknytning istand for Áslaug (jfr. k. 43). Heimir er vistnok en tysk sagnfigur, der er knyttet til Aslaugsagnet, men har intet med Völsunge- eller Sigurdsagnet fra begyndelsen af at skaffe. Med Heimir i Didrikssaga har han intet tilfælles undtagen navnet.

Grípisspá viser, at der har været et digt om Brynhild hos Heimir og Sigurds møde med hende dér. Også Helreið fører i lignende retning. Pudsigt nok nævner Grípisspá kun Heimir, ikke hans hjem, medens Helreið nævner Hlymdalir, men ikke Heimir. Det er rimeligt, på grund af forlydsrimet, at vi heraf kan kombinere bægge navne, Heimir í Hlymdölum, og det har da også Völs.saga (k. 27).

»Falkedigtet«, som måtte svare til k. 23—24, for så vidt som der ikke er tale om forfatterens egne tildigtninger, har ikke været synderlig langt; der kan tænkes at have været 30—40 vers. Iøvrigt kan jeg ikke komme ind på nogen bedømmelse deraf.

Hvad Völs.s. derefter har, er:

1. Gudruns drømme. Hun begiver sig til Brynhild for at få hendes tydning (k. 25). I fremstillingen findes der en stor og vigtig inkonsekvens, idet forf. først lader Gudrun fortælle en af sine møer sine drømme, men disse er af en helt anden art end de, hun bagefter fortæller Brynhild, medens læseren skulde tro, at der bægge steder var tale om de samme drømme. Heusler, der har påpeget dette, mener, at der her er tale om et indskud af forf. selv. Det kunde det måske være.

Men der kunde også og måske snarere være tale om en unøjagtig og ubehjælpssom fremstilling.

2. K. 26 fortæller, hvorledes Sigurd kommer til Gjuka og bliver vel modtagen, får glemselsdrikken af Grímhild, bliver gift med Gudrun (efter 5 års ophold!). — Derefter følger (k. 27) hans rejse til kong Budle for at fri til Brynhild, og derefter til Hlymdale, hvor hun endnu befinder sig. Her er hun i en sal, omgivet af ild. Man skulde næsten tro, at, når sagaen her lader Brynhild opholde sig hos Heimir, var dette tilføjet af sagaens forf. under trykket af »Falkedigtet«, men at det til grund liggende digt havde ladet Brynhilds sal være hos Budle, og dette bekræftes ved fremstillingen i Sn. Edda (I 360) — og netop nu anføres to vers i fornyrdislags om ridtet igennem ilden. Hvad der ellers i dette kap. meddeles om Heimir og Aslaug, må udvises som tilføjet.
3. Striden mellem Gudrun og Brynhild følger nu (k. 28), og her anføres atter et fornyrdislagsvers. Man lægge mærke til, at i bægge kapitler spiller ringen (Andvareningen) en rolle.
4. Fortsættelsen heraf følger i næste kap. (29), Brynhilds sorg, følgen af samtalen, hendes og Sigurds samtale, der ender med anførslen af endnu et vers (i samme versemål) — og så fortsættes i k. 30 med gengivelsen af Sigs.sk., med benyttelse af Brot, der dog først for alvor bliver benyttet i kap. 31.

Jeg kan ikke se rettere, end at alt, hvad der her findes anført under pkt. 2—4, udgør et sammenhængende og logisk sammenhængende hele, hvor det ene så at sige betinger det andet og danner led i fremstillingen. Derfor kan der godt være og er sandsynligvis også indflettede bemærkninger og indskud af forf. af sagamæssige hensyn. Derimod må vel pkt. 1 bero på det ovf. omtalte »drömmedigtt«, hvis selvstændige tilværelse jeg (se ovf.) ikke vil bestride.

I lakunen har der således, efter min opfattelse nu, stået:

1. Slutningen af Sigdrífumál, o. 9 vers.
2. »Falkedigtet«, o. 40 (?) vers, med Brynhilds og Sigurds trolovelse.
3. »Drömmedigtet«, o. 50 (?) vers.
4. Sigurðarkviða hin meiri, o. 140 vers (se ovf.).
5. Prosastykker, i omfang svarende til o. 50 vers. Dette er måske vel rigeligt. Til gengæld kan de nævnte digte have været længere.

Jeg ser ingen som helst grund til at antage endnu et Sigurdskvad, eller flere end det ene, der i omfang har dannet en modsætning til Sigurðarkviða hin skamma.

»Falkedigtet« har sluttet sig til digte som Oddrgr. og Atlamál ved indførelsen af helt nye personer og begivenheder. Indholdet har, med alt forbehold, været omtr. følgende: Brynhild opfostres (opholder sig) hos sin søster, der er gift med Heimir (i Hlymdale); disse har en søn, Alsviðr (et navn, der lyder mytisk). Det er denne, der modtager Sigurd, der ifg. teksten kommer med guldets direkte fra mødet med valkyrjen; man ser, hvor ganske unaturlig hele handlingen fremstilles, men det kommer på sagaforf.s kappe; digtet har sikkert ikke kendt noget til mødet med en valkyrje. Efter fremstillingen er Sigurd dér i nogen tid uden at vide, at Brynhild er der, indtil han tilfældig får det at vide og først møder hende, da han søgte sin falk i tårnet, hvor hun befandt sig, beskæftiget med at indvæve billeder (netop Sigurd og hans bedrift). Så følger en længere samtale mellem Brynhild og Sigurd, der synes at have sluttet med en profeti af Brynhild om Sigurds fremtid (jfr. Gríp.), ifg. hvilken han vilde ægte Gudrun. Ikke desto mindre trolover de sig med hinanden »på ny«. Her er ikke alt, som det må have stået i digtet. Sagaforf. har her, som så ofte, behandlet teksten egenmægtig og vilkårlig.

»Drömmedigtet« er et udslag af det så hyppige

drömmemotiv, som er så godt kendt ikke blot fra sagaerne, men også fra heltekvadene (f. eks. slutn. af Brot, Guðrkv. II slutn., Atlam.), men påfaldende er det at træffe et digt, der udelukkende handler om drømme og deres tydning. Det er allerede fremhævet, at heller ikke drømmekapitlet (k. 25) kan være en uforfalsket gengivelse af det oprindelige digt. Drømmen (eller drømmene) drejer sig kun om Sigurd. Gudrun drømmer¹, at hun ejer en fager høg med gulfarvede fjær (man vænter, at der stod noget om, at hun mistede den, men det står der ikke). [Så rejser Gudrun til Brynhild, der også har drømt om hendes komme]. Den anden drøm er, at Gudrun har set en hjort, som hun alene kan fange, men Brynhild skyder den foran hendes knæer, hvorpå hun synes, at Brynhild giver hende en »ulvehvalp«, der stænker hende med hendes brødres blod. Det er den kendte historie, og Brynhild tyder drømmen i overensstemmelse dermed. Der findes intet nyt af sagnhistorie heri. Men Gudruns og Brynhilds samtale indledes med Aslaugs mandjævning. Gudrun spørger Brynhild om de ypperste konger. Hun nævner (Hámunds sønner): Hake og Hagbard, der havde udført mange bedrifter. Gudrun siger, at dog har Sigar (der må tænkes i slægt med Gudrun?) bortført deres søster, og så kommer de til at omtale Sigurd. Der er her åbenbart en hentydning til et stykke dansk sagnhistorie. Men Haki og Hagbard kendes ikke andetstedsfra, undtagen fra Skíðaríma v. 74 (hvor navnene i nogle håndskrifter har mistet deres h i forlyd; de nævnes der midt imellem Rolf Krake og Starkad, hvad der næppe er tilfældigt).

Sigurðarkviða hin meiri. Se herom ovf. pkt. 2—4. Vi finder her i det hele den samme sagnform som andre steder, f. eks. i Sig.sk. Glemselsdrikken, Sigurd ægter Gudrun. Et træk, som ellers ikke nævnes, findes her, nemlig at

¹ Jeg nævner her drømmene, hvad enten de kan anses for oprindelige i digtet eller ej.

Sigurd havde givet Gudrun noget af Fáfnis hjærte at spise, hvorefter hun blev både meget grummere og klogere. I prosast. foran Guðr. kv. I meddeles det samme, dog forsåvidt anderledes, som følgen (kun) blev, at Gudrun forstod fuglestemmer. Sagaens bemærkning går næppe tilbage til digtet. Det er dog med denne bemærkning for øje, at det i kap. 19 hedder, at Sigurd »gemte en del af hjærtet«.

Grímhild sørger nu for, at der skal bejles til Brynhild på Gunnars vegne. I digtet har hun da, som før bemærket, opholdt sig hos Budle (ikke hos Heimir). Sigurd rider gennem vaverluen og kommer til Brynhild i Gunnars skikkelse. Hun står med hjælm og brynje. Hun omtaler, hvad der ellers ikke findes, sin deltagelse i kamp hos Garder kongen(!) — har dette virkelig stået i digtet? Det synes mig meget tvivlsomt. Garderige spiller i heltedigtene ingen som helst rolle ellers. Sigurd er dér 3 nætter (jfr. Gríp. 42), og han og Brynhild »búa eina rekkju«, med sværdet Gram imellem dem. Hun undrer sig herover, men han giver en usandfærdig grund dertil. Og nu skifter de ringe, således, at han af hende modtager Andvareringen og giver hende »en anden«. Hos Snorre finder det modsatte sted; Sigurd giver hende Andvareringen. Både i sagaen og Sn.E. følger nu fremstillingen af å-striden mellem Gudrun og Brynhild. Iøvrigt er Snorres fremstilling kortere (forkortet). En følgende samtale mellem Gudrun og Brynhild, af gensidigt skændende art, indeholder intet nyt (heri vers). Efter en samtale mellem Brynhild og Gunnar af kold og bebrejdende art følger endelig Sigurds besøg hos den husyge Brynhild med en samtale af en sær, bitter, vemodigt-betagende art. Brynhilds sorg og smærte beskrives ret kraftigt. Der findes en hentydning til Gjukesönnernes kamp med en dansk konge, som de fældede, ligesom de også fældede en »stor hövding, broder til Budle«; dette er ellers ganske ukendt og er vistnok en tildigtning af forf. til Sig. meiri eller til sagaen, snarest vel det første.

Sigurðarkviða hin meiri (Brot). I det foregående er det blevet angivet, hvad dette lange og stofrige digt har indeholdt, for så vidt som det er tabt. Den bevarede slutning deraf begynder med samtalen mellem Gunnar og Högne om forholdet til Sigurd. Gunnar tror på Brynhilds løgn om Sigurds utroskab og vil, at han skal tages af dage. Det antydes kort, at det er Gottorm, der skal udføre drabet; det siges ikke hvorfor, men grunden kan kun være den, at Gottorm ikke har aflagt eder til Sigurd som de andre. Drabet selv antydes kun kort »syd for Rinen«, altså ude i det frie, ganske som den følgende prosa rigtig har forstået sagen. En ravn høres udtale, at Atle vil dræbe Gjukesønnerne. Dette minder om fuglene i Fáfn. og er her ret virkningsfuldt. De kommer hjem [hvad der ikke udtrykkelig siges], og Gudrun spørger da om Sigurd; Högne svarer og meddeler kort Sigurds død. Brynhild takker dem for gærringen og ler højt, så det giver genlyd i gården. Gudrun truer hende og dem. Om aftenen drikkes der, men Gunnar grubler over, hvad raven og — tilføjes der her — örnen havde sagt. Brynhild vågner lidt før dag og fortæller sin dröm, der også varsler om deres død, og åbenbarer nu hele sandheden om forholdet mellem hende og Gunnar — på en overordenlig smuk måde. Heri er der nu næppe noget nyt i sagnhistorisk henseende. Men mærkes bör det, på grund af forholdet mellem digtene indbyrdes, at Sig. sk. intet indeholder netop om dette punkt. Vi ser af dette brudstykke, at der har været rigelig sceneveksling og episk-fortsættende fremstilling, hvilket bestyrker det syn, vi har gjort gældende m. h. t., hvad der ellers har hørt til dette digt. En anden sag er, om det har sluttet, hvor brudstykket nu slutter. Der har været udtalt tvivl derom, og det strider vist ikke imod samlerens fremgangsmåde, om man vilde antage det. Men jeg tror ikke, at det er nødvendigt. Digtet slutter særdeles virkningsfuldt med Brynhilds tilståelse, som netop angår det centrale i sagnet. Digtet var

et Sigurds-kvad, et kvad, der handlede om ham som hovedperson. Det kunde da ikke indeholde mere end, hvad der angik hans liv og død og hvad der stod i nøjeste forbindelse dermed. Sagnets fortsættelse, de andre sagnpersoners skæbne, var det uvedkommende. Det er ikke let at se, hvad det egentlig skulde have indeholdt mere. Jeg må derfor bestemt antage, at digtets slutning i hvert fald i hovedsagen er fuldstændig. En anden sag er, at det kunde tænkes, at et eller to vers var gået tabt. Forf. til Vøls.s. har ikke kendt digtet i en udførligere form.

Goðrúnarkviða hin fyrsta. Dette digt, der handler om Gudrun ved Sigurds lig og den trøst, som kvinderne vil give hende i hendes stumme sorg, samt hendes påfølgende lovprisning af Sigurd, der fører til en bitter samtale mellem hende og Brynhild, er i sit væsen rent psykologisk, hvad der ikke her behøver nogen nærmere påvisning. Digtet er fremragende i sin art og et af de skønneste af heltekvadene. Men så særdeles gammelt er det ikke, hvad der fremgår af forskellige omstændigheder. Først de sagnhistoriske elementer, som her findes og må betegnes som nye (sene) tildigtninger. Det er de kvindelige personer: Gjaflaug, en søster til Gjuka, Gudruns faster, der jo må være en aldrende kvinde; hun har været gift 5 gange(!) og har mistet alle sine mænd foruden 8 brødre(!), samt, hvis der ikke foreligger en interpolation, 2 døtre og 3 søstre. Der er her øjensynlig en forstærkelse af det grelle og bitre, som er digterens egen. Om selve personen er opfundet af ham, er naturligvis ganske usikkert. Det samme gælder de andre, der her er tale om. Gjaflaug er et temmelig sjældent navn (se Lind). Det findes også i tysk (Gebeloh, -laug, -loga). Det er for så vidt godt valgt, som det forlydrimer med de andre Gjukungesnavne, ligesom Gullrønd, Gjukes datter og Gudruns søster, der betegnes som en fosterdatter af Herborg, Hunelands

dronning. Gullrønd, der ellers ikke findes som kvinde-navn, nævnes også i slægtregistret i Flat. I 26 (her nævnes også en 3. søster: Guðný). Hun må betragtes som yngre end Gudrun og ugift, og hun er dog egentlig den klogeste, medens Gjaflaugs og Herborgs opregning af deres sorger har vist sig virkningsløs. Herborg, Hunelands dronning, er også ellers ganske ukendt. Hun har mistet forældre og 4 brødre (der druknede), og derefter blev hun taget til-fange og ilde behandlet af sin husmoder, der var skinsyg på hende. Navnet findes ret hyppig (se Lind; det er også oldsvensk), også med varianten Herbjørg (jfr. Orkn.s.). Herborg, moder og datter, i Þidrikssaga har intet tilfælles med denne »Hunnerdronning«. Det er ganske uklart, hvorledes hendes skæbne skal tænkes, og især, hvorledes det kommer, at hun nu opholder sig hos Gjuka. Det er rimeligst at tænke sig, at der ikke har været noget særligt sagn om denne Herborg. Navnet kendes fra tysk (se Förstemann: Heriburg, 11. årh.), ligesom Gjaflaug-navnet, hvilket er i hvert fald en meget mærkelig omstændighed. Rimeligvis er også dette »Hunelands dronning« et digterisk påfund (mærk for-lydsrimet), og digteren har vist slet ikke reflekteret over, hvorledes en sådan person kunde tænkes at være tilstede i Gudruns (Gjukas) hjem.

H. Ussing har med rette (s. 141) pegt på, at Sigurds drab ikke kan være sket i hjemmet, men ude (i skoven?); ti digtet forudsætter, at liget er blevet bragt hjem og til-dækket, og at Gudrun har sat sig ned ved det således til-dækkede lig. Dette stemmer med den omstændighed, at digteren har kendt det 2. Gudrunskvad og taget sit udgangspunkt derfra — hvis Ussing har ret i denne sin antagelse.

Da situationen, som den skildres i digtet, ofte er bleven misforstået, skal jeg gøre en bemærkning herom.

Sigurds lig ligger i en seng, og Gudrun sidder på en stol foran og ved sængen, i den eneste naturlige stilling,

nemlig vendende sit ansigt mod Sigurds hoved(gærde). Derfor ser hun Sigurds ansigt, såsnart det blottedes, lige foran sig, og da »sank hun hældende mod bolsteret«. Hun bliver på stolen, kun at hun læner sig til siden henover Sigurds legeme. Hun kaster sig ikke »på knæ« (Ussing) eller gör nogen anden bevægelse, allermindst som Heinzeldetter mener: »Gudrun sinkt auf diesem kissen [ɔ: *vengi*, idet de har totalt misforstået *vatt vengi* i v. 13, der kun betyder: »drejede hovedpuden«, hvorpå Sigurds hoved hvilede, så at Sigurds ansigt helt vendte mod Gudrun] kniend zusammen, sitzt also jetzt auf den fersen« (!).

Et enkelt punkt skal endnu fremhæves. Gullrönd siger (v. 17), at den største kærlighed, hun har kendt, var Sigurds og Gudruns. For Gudruns vedkommende er dette utvivlsomt, for Sigurds er det — fra sagnets synspunkt i almindelighed — derimod givet, at det var Brynhild, han elskede højest, såsnart erindringen om hende var vendt tilbage. Ejendommeligt nok lægger digteren også særlig vægt på Gudruns kærlighed (l. 5—8).

Gudrun spår (v. 21), at guldets — Fáfnisskatten — vil volde Gunnars død. Der ligger heri et psykologisk betegnende træk. Gudrun har beskyldt sine brødre for at have voldt hende bitter sorg — så burde hun sørge for hævn; men det er, som hun vilde sige: »jeg behøver ikke at søge hævn; det skal guldets besørge«. Om der heri ligger, at brødrene har dræbt Sigurd for guldets skyld, er ikke fuldt sikkert, men det kunde ligge nær at antage dette.

I v. 22 hentydes til bejlerfærden til Brynhild; Sigurds betydning her udtrykkes ved, at Sigurd — og ingen anden — nævnes ved navn i forbindelse med den.

Endelig er Brynhilds sidste replik af vigtighed. Hun beskylder sin broder Atle for ene at volde alle ulykker (v. 25), og hun antyder åbenbart (v. 26) mødet med Sigurd og de andre i hans hal. Det lyder næsten, som om der her var tale om det første møde mellem hende og Sigurd,

men det kan vist ikke være meningen, og det vilde være vanskeligt at se, hvorledes digteren så havde tænkt sig udviklingen. Men hvad der her antydes, stemmer fortrinlig med Sig.sk. 35—36.

Sigurðarkviða hin skamma. Om dette digts alder er der i det hele ikke særlig afvigende meninger. At det er »efterklassisk«, er sikkert nok, men tilvisse ikke yngre end fra 11. årh. Ligeledes er der vistnok nu enighed om, at digtet er bevaret for det meste i dets oprindelige skikkelse, jfr. min afhdl. i Aarbøger 1897, hvor jeg har påvist dets ensartethed helt igennem og hævdet, at det hverken er interpoleret i nogen nævneværdig grad eller sammenflikket af forskellige bestanddele. Jeg behøver derfor ikke her at komme nærmere ind på den side af sagen. At digtet er forfattet i Grönland, er der endel, som taler for. Det spørgsmål skal jeg også i denne sammenhæng lade ligge, da det ikke kan siges at have nogen særbetydning her.

Derimod må vi her se lidt på indholdet og dets omfang.

Digtet sætter ind med Sigurds ankomst til Gjuka, »han, som havde slået ihjæl«, og efter at han havde dræbt Fáfnir og Regin. Han og Gjukesønnerne indgår forstbroderskab, og de tilbyder ham Gudrun; så levede de i fryd og glæde, indtil de begav sig afsted for at bejle til Brynhild, og Sigurd med dem, »han, som kendte vejene«. Ganske kort antydes Sigurds bejlen til og kyske samleje med Brynhild — naturligvis i Gunnars skikkelse (v. 1—4). Som man ser, er fortællingen ganske kortfattet, sikkert fordi det hele var udførlig fortalt i det store Sigurdskvad. Sigurds og Brynhilds tidligere møde antydes i den anførte sætning, men hvor har det fundet sted? Det fremgår klart af v. 35 f., at det har været hos kong Atle, i hans hjem. Nogen vaverlue antydes ikke; derfor kan digteren godt have kendt den; han kan have udeladt den, fordi også den var udførlig omtalt i det andet kvad.

Iøvrigt er v. 35—39 ikke uden vanskeligheder. I v. 35 udtaler Brynhild, at hun ikke vilde gifte sig, »för I, 3 Gjukunger, kom ridende hjem til gårde«, hvorefter i cod. følger v. 39: »Med ham trolovede jeg mig da, som sad med guld på Granes bove«; så følger 3 vers (36—38) om, hvorledes Atle ved trusler om arveløshed fik hende til at ville gifte sig. V. 39 omtaler altså en trolovelse lige efter Fáfnirs drab. Men efter dette vers passer de 3 så slet som muligt, hvorfor Symons betragter dem som interpolerede. Langt bedre er det med Bugge at flytte v. 39 fra sin plads (foran 36) hen efter v. 38. Da bliver der mening i det hele¹. Hvad så 35 angår, må det hentyde til en bejlerfærd — af Gunnar, Högne og Guttorm (de 3 Gjukunger) — i tiden för Sigurds komme, hvor Gunnar må tænkes at have fået nej og være redet hjem igen med uforrettet sag². Herover skulde Atle være bleven så vred på hende osv. Men da forstår man ikke så godt de 2 sidste linjer: »men deres rejse burde helst ikke have fundet sted«, medmindre heri ligger, at Gunnar, ved at se Brynhild, var bleven betaget af en uudslukkelig lidenskab for hende. Således må jeg nu opfatte sagen; lidt anderledes har jeg tidligere, i min afhdl. om digtet (Aarb. 1897 s. 30), betragtet den, idet jeg dengang mente, at Sigurd indbefattedes i de »3 Gjukunger«, hvad jeg ikke mere antager er rigtigt. Det er heller næppe muligt at tænke sig Sigurd første gang hos Brynhild med guldet, ledsaget af Gjukungerne.

Digtets 4 første vers er som et slags historisk indledning. Iøvrigt er digtet mere et Brynhilds- end et Sigurds-kvad, ti det er hende, der helt igennem er hovedpersonen. Hun vidste sig skyldfri, men skæbnen var hende grum (v. 5, jfr. v. 7). Hun opfordrer Gunnar til at dræbe Sigurd — efter at hendes sjælstilstand usædvanlig udførlig er skildret (v. 6—9). Der er ingen tvivl om, at digteren forudsætter,

¹ Omtalen af Atle i v. 40 forudsætter netop v. 36 ff.

² Jfr. H. Hjörv. begynd.?

at hun nærer en brændende, lidenskabelig kærlighed til Sigurd, og at det er denne, der leder hendes handlinger. Dette udtales med fuld klarhed i Sigurds ord (v. 28, hvor Sigurd også hentyder til det kyske samleje). Brynhilds ord (v. 57) forudsætter, at hun har opdaget den svig, hun havde været genstand for; derfor er hun så bitter. Men digteren antyder ikke med en stavelse, at hun har fået Gunnar til at dræbe Sigurd, fordi denne skulde have brudt sin ed til Gunnar og haft et virkeligt samleje med hende. Brynhilds motiv (i v. 10—11) er lidt dunkelt, ubestemt, men for Gunnar er det åbenbart begærligheden efter guldets, der er det bestemmende (v. 16); jfr. også hans bemærkning (i v. 15) om, at han för vil lade sit liv end miste hendes rigdomme. Brynhild kræver simpelt hen, at Gunnar uden videre skal dræbe Sigurd (v. 11). Hvis de to sidste linjer er ægte i verset, synes de at antyde, at Brynhild mener, at sålænge Sigurd lever, vil Gunnar ikke kunne være i besiddelse af den magt og anseelse, som der tilkommer ham, han kan ikke gøre sig gældende ved siden af Sigurd. Men selv om de ikke er ægte, kan de have og har vel også truffet det rette m. h. t. digterens tankegang og opfattelse. Og Brynhild går videre, digteren lader hende være fuldtud konsekvent; hun forlanger også, at Sigurds unge sön skal følge faderen, ti så behøver man ingen hævn at frygte. Denne sön, der her ikke nævnes ved navn, kendes fra det 2. Gudrkv., hvor navnet (Sigmund) findes.

Gunnar er den vaklende, Högne den, der vil overholde eder og troskabsløfter. »Ingen er lykkeligere end vi, sålænge vi fire råder over riget« — hvilke fire? Der må vel menes Gjuke, Gunnar og Högne, og så Guttorm, medmindre Sigurd skal være den 4., men da han straks efter nævnes (»og den hunske kriger lever«), synes han ikke at være en af de fire; helt udelukket er dette dog ikke. Högne er ikke venlig stemt mod Brynhild (se v. 19, og navnlig 45).

Om Guttorm, der dræber Sigurd, hedder det blot, at

han var »yngre broder, den mindre kyndige, som var udenfor alle eder« (ǝ: til Sigurd); om hans herkomst findes ingen antydning, hverken om han var hel- eller halvbroder til de to andre. Efter udtrykkene skulde man dog næsten tro, at han betragtedes som helbroder. Det siges, at det var let at ægge »den frygtløse«. Dette står vist i modstrid med Brot (v. 4), hvor det må antages, at der skulde virkningsfuldere midler til at få Guttorm til at begå drabet.

Sigurd bliver her dræbt i sin seng, også i modstrid med Brot (og Guðr. I).

Brynhild meddeler i v. 41 (der er mangelfuldt) og 43, at hun vil dø; Gunnar vil forhindre det, medens Högne fraråder dette. Den vidtløftige beskrivelse af Brynhilds forberedelse til døden er enestående og hidrører vel fra digteren selv. Dog er hans beskrivelse fuldkommen ægte og indeholder interessante kulturhistoriske enkeltheder, der bekræftes ved arabiske meddelelser om begravelse hos Rōs'erne (ǝ: Nordboer i Rusland). Det hele er vel næppe ligefrem opfundet af digteren. Fra og med v. 53 er digtet en monolog af Brynhild, rettet til Gunnar. Det samme var tilfældet i Brot, men medens det her er en meddelelse om det forbigangne, drejer det sig i Sig. sk. om det fremtidige. Hun meddeler (spår), at han og Gudrun vil snart forliges, omtaler hendes og Sigurds datter Svanhild (v. 55), der vil blive gift med Jörmunrekk, men som vil blive »bidt af Bikkens råd« (v. 63—64), jfr. Guðr. hvøt og Hamð., hvor dog Bikke ikke nævnes; han nævnes kun i det åbenbart interpolerede verspar i Atlakv. 14 (og prosaen foran Guðr. kv.). Så forudsiger hun Gudruns giftermål med Atle, i overensstemmelse med andre kvad, og Gunnars forhold til Oddrun i overensstemmelse med Oddr. gr., hans egen skæbne, død i ormegården, samt Atles død, foranlediget ved Gudrun, og deres sønners drab (måske i et interpoleret linjepar) — og endelig Gudruns giftermål med Jonakr, efter at bølgerne har ført hende til hans

land. Alt dette er i fuld overensstemmelse med de andre kvad og indeholder intet nyt eller selvstændigt.

Endelig findes der (v. 65 ff.) en anmodning om, at hun ved ligbrændingen må følge Sigurd, og om, hvorledes denne skal foregå, atter et kulturhistorisk vigtigt afsnit.

Sagnhistoriske elementer er der iøvrigt ikke i dette lange afsnit. Og i det hele og store er digtet ikke meget værd i sagnhistorisk henseende¹.

Helreið Brynhildar. Dette lille og unge digt indeholder adskilligt af interesse, samt nye enkeltheder. Når Brynhild i Sig. sk. giver en udsigt over de andres fremtid, giver hun i dette digt en oversigt over sit eget liv. Digteren lader hende på sin helvej passere en jættekvindes bolig: denne skælder hende ud for at have været valkyrje, deltaget i kampe og ødelagt Gjukes familje. Brynhilds tale er et forsvar for hende selv. Hvad man end vil sige om dette digterpåfund — egentlig heldigt kan det ikke siges at være —, er digtet præget af en vis stemning og vemodig følelse, der udtrykkes i slutningsreplikken: »mænd og kvinder vil altid leve under stærk kummer« — altså også en pessimistisk stemning.

Brynhild siger (v. 3), at hun har været för »i viking« (v: på vikingetog). Dette er måske ikke digterens eget påfund, men hænger sammen med det, vi finder antydnet i Vøls. s. kap. 27, hvor Brynhild siger: »jeg var i kamp med Gardekongen, og vore våben var farvede i menneskeblod«. Nærbeslægtet hermed er den forestilling, der findes i Atlam. 98, hvor Gudrun taler om søtog østerpå og hun selv er med; der er åbenbart tale om vikingetog (deraf følger ikke, at Gudrun dér spiller en Brynhilds rolle, og det er vist ikke meningen).

Brynhild siger, at hun kaldtes »Hild med hjælmen

¹ Det kan bemærkes her, at hvad Vøls. i k. 29 beg. indeholder som Brynhilds tale, beror åbenbart netop på Sig.sk.

i Hlymdale« (jeg betragter det som sikkert, at dette halvvers og det foranstående vers skal ombyttes, således som det forlængst er foreslået af Grundtvig og flere). Inde i prosast. 2 i Sigdr. findes et halvvers, hvori en Agnar, »Audas broder«, findes nævnt som én, ingen vilde hjælpe (det må være meningen), og da Brynhild i vers 8 siger, at hun har givet »den unge Audas broder« sejr og ladet hans — formentlige — modstander Hjalmgunnar falde, er det rimeligt, at halvverset har tilhørt dette digt. Da Odin vilde give Hjalmgunnar sejr, blev han vred på Brynhild, fordi hun således handlede mod hans vilje, og straffede hende. Disse personer er ellers ganske ukendte. At digteren selv skulde have opfundet dem, er højst usandsynligt. Der er vel her tale om et gammelt nordisk sagn, kombineret med Brynhildsagnet. Agnar er et velkendt navn, særlig som sagnhistorisk, Auða derimod ukendt ellers; (Auðar skriver Flatøbogen, i Nornag. þ.). Det er fem. til Auði (se Lind). Også Hjalmgunnarr er ellers ganske ukendt.

Her har vi altså en ny tildigtning, en ny udvækst, til sagnet.

Også det er en ny tildigtning at tænke sig Brynhild som en svanemø, som en valkyrje i svaneham (jfr. Völundskvadet), i flok og følge med 7 andre — en forestilling, som ellers er ukendt. Det er Agnar, der tager deres hamme fra dem, hvorefter Brynhild — 12 år gammel — »aflægger ham eder«, det må dog vel være trolovelseseder. Nu er han »ude af sagaen« — hvorledes, vides intet om.

Så er det, at Odin lukker hende inde i en skjoldborg med ild omkring »i Skatelund« — et stednavn, der også er ganske ukendt — og lader hende falde i søvn, og det tilføjes, at Odin stillede den betingelse, at kun den kan befri hende, som bringer hende Fáfnirs guld — atter dette er helt nyt. Ikke destomindre omtales så Sigurds ankomst til hendes »fosterfader« (dog vel Heimir); Sigurd kaldes »vi-

king« (og enten »Danernes viking« eller »viking i Danernes skare«, og denne er fosterfaderens hird!). I tilknytning hertil omtales det kyske samleje og det i 8 nætter¹, men uden at det med en stavelse siges, hvorfor et sådant skulde finde sted. Alligevel må det antages som digterens opfattelse, at Sigurd har brudt hendes sövn i Skatelund; altså to møder, det første dér og det andet hos fosterfaderen. Svigen mod hende omtales endelig, og den fik hun at vide gennem ordstrid (eller samtale) med Gudrun.

Det er således klart, for det første, at forf. lige antyder visse ellers kendte hovedbegivenheder, og dernæst, at der i digtet findes en kombination af forskellige tildels ganske uvedkommende sagn. Man kunde sige, det er et sammensurium af sagn og forestillinger, der når sit højdepunkt i den tanke, at Sigurd og Brynhild skal leve sammen — efter døden.

Alt dette viser, at digtet må være ungt. Det forudsætter i hovedtrækkene den kendte sagnform: Brynhild som valkyrje (her ovenikøbet svanemø), hvis egenlige elskede er Sigurd, men hun bliver genstand for bedrag og får Gunnar. Indenfor denne egenlige ramme spores intet nyt. Derimod er det nyt, at valkyrjemotivet og det øvrige forenes indenfor ét og samme digt. Forf. har kendt Sigrdrífumál eller den forestilling, der råder dér. Rimeligvis er han også påvirket af Völundskvadet.

Guðrúnarkviða hin forna. Dette digt er én monolog fra først til sidst og indeholder for så vidt én situation; Gudrun, der er den talende, giver deri en oversigt over sit liv fra sin barndom af og indtil efter giftermålet med Atle. Det fremgår ikke af digtet selv, om hun taler med nogen eller hvem denne kunde være. Ifg. den foranstående prosa skulde det være kong Tjodrek, hun

¹ Digteren synes at have en forkærlighed for tallet 8.

fortæller det hele til. Det er muligt. Vqls. kender dog intet hertil.

Gudrun begynder med at omtale opvæksten hos Gjuke, indtil hun blev gift med Sigurd, der beskrives begejstringsfuldt. Hendes brødre dræbte Sigurd, åbenbart på et ting (»Grane kom løbende fra tinge«, v. 4). Gunnar er her den bløde, der ikke kan fortælle søsteren, hvad der var sket, men Høgne fortæller det med usminkede ord; også Gutorm er det her, der har dræbt ham og fundet døden med det samme (ligesom i Sig. sk.). Det siges at være sket »hinsides havet«; det kan ikke være Gudruns ord i egenlig forstand, det er digteren, der ikke har formået at skille sin betragtningsmåde og sit geografiske standpunkt ud fra hendes; det samme viser udtrykket: »på sydvejen« (v. 8).

Efter at Gudrun så har besøgt drabstedet (og fået liget begravet, er vel meningen), rejser hun — 5 halvdögn over fjæld — og kommer til (kong) Half og opholder sig hos »Tora Håkonsdatter i Danmark« i 7 vintre. Disse personer er ellers ukendte. Det kunde ligge nær at antage, at med Half mentes kong Alf, der var gift med Sigurds moder (jfr. pros. Frá dauða Sinfjötla), men hvem er Tora? Alfs 2. hustru? Iøvrigt er både Tora og Håkon nærmest specifikt norske navne, men findes dog også i Sverrig og Danmark. Så meddeler digtet hendes beskæftigelser dér, hun væver og broderer mønstrede tæpper; figurerne er bl. a. Sigmunds skibe sejlene fra land (hentydning til Sigurds faderhævn?), Sigars og Siggeirs kamp »syd på Fyn« (således Vqls.s. utvivlsomt rigtig; cod. reg. *Fivi*). Det er hentydninger til dansk sagnhistorie. Hvorledes disse personers stilling til hinanden bør opfattes, er usikkert. Er Sigarr og Siggeirr fjender? Vi finder i Frá Fornjóti Sigarr som fader til Siggeirr, der kunde godt være tale om fader og søn her; fjenden nævnes da ikke. Dette sidste er rimeligvis den rigtige forståelse.

Da Gudrun oprindeligt vistnok er en dansk sagnperson,

kunde det være fristende i disse hentydninger her at se sparsomme rester af det oprindelige sagn om hende og de personer, som hun var knyttet til. I øvrigt kender Saxo (VII b.) en Alf Sigars sön; det vilde være en ypperlig tilknytning.

Så følger fortællingen om Grímilds rænker og trylledrikken, og om hvorledes Gudrun lod sig bevæge til at ægte Atle. Dette afsnit har mere en kulturhistorisk end sagnhistorisk betydning. Gunnar og Högne erklærer sig villige til at give Gudrun bøder (v. 18). Vi kan her helt se bort fra de personer, der nævnes i et interpoleret halvvers (v. 19: Valdar osv.); de har intet at gøre i denne sammenhæng. Større betydning har udtrykket »*langbarðs liðar*«, der må betegne Hunnerne, Atles sendemænd (Heinzel-Detter henviser til, at Atles mænd kaldes *gransíðir*, Atlakv. 34), der er sendte afsted for at bejle til Gudrun. Hvad der menes med »Hlodves sale« (v. 25), som Grímild lover Gudrun, er vanskeligt at sige. Det er muligt, at der deri ligger en hentydning til Frankernes besiddelser (jfr. Heinzel-Detters anm.), hvis ikke det er grebet ud af luften; det vil man ikke gerne tro. Sigmund, Gudruns og Sigurds sön, nævnes (jfr. Sig.sk.). Der udtales en spådom om Gunnars og Högnes skæbne (hjærtet revet ud af Högne, jfr. Atlakv.) og om Atles død (ved Gudrun selv) og om hendes og Atles sønners død (v. 34) — altså fuld overensstemmelse med andre kvad.

Slutningen af digtet indeholder Atles ulykkevarslende drømme, som Gudrun tyder og naturligvis med vilje tyder galt. Det er varsler om hans og sønnernes død.

Altså m. h. t. selve sagnet om Gudrun og hendes forhold til Gjukungerne og Atle indeholder digtet intet ukendt eller nyt, men det skildrer udførlig denne enkelthed, hvorledes Gudrun, trods alt, kunde bevæges til at gifte sig med Atle. Det er digtets hovedformål, altså det at føre hende frem til giftermålet med Atle, fortælle Gudruns skæbne

efter Sigurds død. Nyt er kun den omtalte episode om opholdet i Danmark.

Guðrúnarkviða III. Dette lille digt handler om en enkelt episode i Gudruns liv under hendes samliv med Atle. Gudrun er af frillen Herkja — et navn, som ellers findes som jættekvindens navn — bleven beskyldt for utroskab mod Atle og elskovsforhold til Tjodrek (således prosaen foran digtet samt foran det 2. Gudrunskvad, hvor det hedder, at de klagede til hinanden over, hvad de havde mistet). Det lader til, at Atle har taget sig dette nær, men Gudrun erklærer, at forholdet kun har været det, at de sorgfulde talte fortrolig sammen, og hun tilbyder at rense sig ved »kedeltag« (þ: ved at tage en sten op fra bunden af en kedel med kogende vand); hun består prøven, og Herkja får en forsmædelig død som bagvaskerske ved at sænkes (levende) i en »rådden sump«.

I sagnhistorisk henseende er dette digt ret mærkeligt. Det kender for det første kong »Þjóðreks« ophold hos Atle; ifg. digtet finder dette sted, noget efter at Gudruns brødre er dræbte — hvor lang tid efter kan ikke ses. I Atlakv. følger Atles drab umiddelbart efter brødrenes — her kunde der således ikke være plads for forholdet til Tjodrek. I Atlam. går der nogen tid imellem Niflungernes drab og Atles død.

Om Tjodrek hedder det, at han kom til Atle med 30 mand, og de er alle døde, men der står intet om, hvorfor Tjodrek er borte fra sit rige (i Þiðrikss. er der jo som bekendt tale om landflygtighed i længere tid og ophold hos Atle), eller hvorledes han har mistet sine mænd (man kunde gætte på, at det er sket under kampen med Niflungerne¹). Kvadet er det eneste eddadigt, der kender noget til Tjodreksagnet.

¹ Jfr. om hele denne sag og digtet Jirizcek: Die heldensagen 158 f.

Forholdet mellem Gudrun og Tjodrek er meget fortroligt og venskabeligt og står på et ganske andet trin end i Þiðrikssaga, hvor Grímild (= Gudrun i digtet) beder Þiðrik om hjælp, men han afslår den barsk, og til slutning er det ham, der hugger Grímild midt over. Digtet kan således ikke bero på et kendskab til Didriksagnet, som dette har foreligget i sagaens kilder; det må med andre ord være ældre end 12. årh. Jeg fastholder min tidligere tidfæstning deraf. At Didriksagnet har været kendt i Norden i det 10. årh., er givet; det viser Rökstenen.

Men der er her en særlig omstændighed at lægge mærke til, nemlig at der i hds. findes *Þjóðmar* i v. 3, medens *Þjóðrekr* står i v. 2 og 5. Dette er højst mærkeligt. Þjóðrekr var Tjodmars sön, det er altså faderens navn, der her er indkommet. En skrivefejl fra skriverens side er så godt som uforståelig, da jo Tjodmar tidligere slet ikke er nævnet. Hvorledes kan det da forstås, at han pludselig dukker op her? Det læmpeligste vilde være at antage en fejl, f. eks. for *Þjóðmars son* (således allerede Bugge). Men det står stadig for mig som ikke umuligt eller endogså som rimeligt, at det netop er *Þjóðmar*, der her er det oprindelige. Digtet er og må være senest fra 11. årh.s første halvdel, og da kan der have været sagn om Tjodmar, som senere helt er glemte, ligegyldigt om de oprindelig har været historisk knyttede til ham eller i tidens løb er bleven overførte på ham. Þjóðmarr (Thiudimer) var også en vældig kriger, som nok kunde leve i erindringen (Jordanes kalder ham etsteds »mirabilis«). Hertil kommer, at han direkte var knyttet til Attila, på hvis side han deltog i slaget på den katalauniske slette (Jordanes, kap. 35).

Udover denne udvækst af sagnet, som jo danner digtets indhold, indeholder dette ikke noget af sagnhistoriske elementer. At Herkja er Attilas hustru Erka (Helche), er forlængst set. Högne betragtes i overensstemmelse med de andre digte som den kraftigste og mest ufortrødne af

brødrene (v. 8). Iøvrigt er det vigtigste i digtet de kulturhistoriske hentydninger (den hvide, hellige sten, som eder aflægges på, »kedeltaget« og straffen: at kastes i en rådden sump, hvilket minder om Tacitus Germ. 12 og kendes fra andre steder i oldlitteraturen).

Oddrúnargrátr. Dette digt, der er ret godt bevaret, er meget ejendommeligt. Det er et situationsdigt, med en episk indledning, og samtidig et tilbageskuende oversigtskvad, idet den sidste del er en enetale af hovedpersonen Oddrun, Atles datter og søster til Brynhild. Som en episode i Gjukungesagnet er det en tildigtning, et nyt sideskud.

Oddrun meddeler, at hendes fader havde bestemt för sin død, at hun skulde gives til Gunnar »sydpå« (hans land forudsættes altså at ligge syd for Atles rige, hvilket beror på digterens ukendskab til sagnlokaliteterne); og man skimter ialfald en tilbøjelighed fra Oddruns side fra begyndelsen af — klart udtales denne i v. 20. Men også på Gunnars side synes en sådan at måtte forudsættes, ialfald er der straks tale om elskovsforhold dem imellem efter Brynhilds død og efter at Atle havde nægtet sit samtykke til giftermålsforbindelse (v. 22). Dette, at en broder har retten til at bortfæste søsteren, efter at faderen er død, er både i overensstemmelse med norsk (Gulap. 51) og islandsk (Grág. Festap. 1) lov. Gunnars og Oddruns elskovshandel røbes for Atle, og dermed synes der at være gjort ende derpå. Hvis v. 27 er ægte, tænkes Gudrun som Atles hustru; kort efter (v. 28) fulgte vel Gunnars og Högnes drab, — hjærtet skåret ud af denne, — »den anden« kastet i orme-gård, hvor han slår harpen; Oddrun hører dennes stærke klang om bitter sorg (v. 30) og tager afsted fra en »Geirmund i Læssø« for at redde Gunnar. Der er en ganske ejendommelig forestilling her, en uvidenhed om de geografisk mulige (eller umulige) forhold eller en ophöjet lige-

gyldighed for disse. Ikke mindre besynderlig er forestillingen om den slange, der borede sig ind i Gunnars hjerte; denne skulde være Atles moder, altså Budles hustru, der her tænkes som en ond, dæmonisk kvinde, hvem Oddrun ønsker alt ondt (*hon morna skyli*, v. 32). Man spørger uvilkårlig: men er da hun ikke også Oddruns egen moder? Forbander hun sin egen moder, eller har digteren glemt slægtskabet? Så meget er vist, at dette ikke kendes andre steder fra. Det vil derimod ses, at brødrenes død er i overensstemmelse med, hvad vi ellers finder.

Ikke mindre mærkelig er fremstillingen af bejlerfærden (v. 17—18). Forestillingen om Brynhild som valkyrje er ikke fremmed for digteren; i v. 16 lader han hendes døende fader sige, at hun skulde blive 'val-mø'. Desuagtet hedder det straks efter (v. 17), at »Brynhild i bure en bort væved, hun havde folk og lande omkring sig«, d. v. s. hun herskede (som valkyrje?) over land og folk, og som en stolt dronning udøver hun dronning-id. Digteren har ikke anset hendes valkyrjevæsen uforeneligt dermed. I samklang hermed er det, at han åbenbart intet kender til vaverluen om hendes sal, endnu mindre ved han noget om, at hun sover. Tværtimod, hun vævede og herskede. V. 18 kan kun hentyde til Gjukungernes frieri, og det går ikke af uden formelig kamp (»borgen blev brudt« må forudsætte dette). Da der nu i samme vers tillige tales om »svig« (*vélar*), uden at det angives, hvori den bestod, er der ingen tvivl om, at det må være den almenkendte, Sigurds bejlen på Gunnars vegne og i hans skikkelse; men hvorledes digteren har tænkt sig denne svig i enkelthederne, er udeladt. Brynhild hævnedes sig for denne svig, »således at det har ramt os alle hårdt — og det vil omtales i alle lande, at hun døde med Sigurd« (v. 19). Dette sidste er således det samme, vi ellers kender. Om grunden til Gjukungernes død står her ikke et ord.

Hvad nu 'udenværkerne' angår, er alt, hvad vedrører dem,

fuldstændig ukendt. Borgný Heidreksdatter og Vilmundr, der kaldes »Högnis banemand« (v. 8), er ukendte personer. Navnene er meget sjældne. Borgný findes mærkeligt nok i Norge i 14. årh. og beg. af 15.; rimeligvis er det her noget ældre. Vilmundr findes — foruden som sagnhistorisk navn, V. viðutan — nogle gange, især i det 12. årh. og derefter, i Norge og Island. Skulde de, især det første, ikke netop (ved sin opkaldelse) hidrøre fra disse sagnpersoner? Den slags opkaldelser har vist ikke været så sjældne dengang. I tysk findes Purihniu (o. 800), Willimunt (ligeledes; adskillige gange), Haidirih, Heiterich (ligel.).

Hovedpersonen Oddrún slutter sig til de andre kvindesnavne på -rún, men er ellers ganske ukendt, undt. for så vidt som navnet findes på engelsk grund (dog i formen Hod-; Björkman: Nord. personennamen in England 1910, s. 100). Så helt ukendt i Norden har det vel næppe været. I tysk findes Ortrun i digtet Kudrun, og jeg finder det rimeligt, at hun er identisk med vort digts hovedperson.

Man finder her som ellers en stræben efter at vælge eller udfinde ikke-almindelige navne, vistnok for at hæve det hele udover og opover det daglige niveau. Heller ikke synes Geirmundr at have været så almindeligt i vikingetiden i Norge-Island. Björkman kender det ikke i England. I tysk kendes det o. 800.

Som det allerede er bemærket, har digteren ikke haft (eller brudt sig om at have) rigtige geografiske forestillinger. Dette fremtræder også i hans opfattelse af hovedbegivenhedens skueplads. Denne henlægges til Mornaland, der ellers er ganske ukendt i den gamle litteratur. Man har sat navnet i forbindelse med Myrgingerne, der måske var en svabisk stamme nord for Elben (se Chambers: Wiðsið s. 159), og dette er slet ikke umuligt. *Morna* kan stå for *Morgna* og dette være genit. til et *Myrgnar(-ir)*; jfr. *Rygir-Roga* o. lign. Navnet har altså været kendt, men det er rent vilkårligt, hvis digteren har identificeret det

med Húnaland; Heinzl-Detter tænker sig hint som en del af dette. Det kunde også tænkes.

Alle disse personer, som her spiller en rolle eller nævnes, er vel næppe opfundne af digteren selv. Det er snarest et gammelt nordisk sagn, der her er benyttet og kombineret med Gjukunge-Atlesagnene.

Atlakviða. Dette digt findes benyttet i Vøls.s. og der kombineret med Atlamál; dette benyttes dog stærkest, da det var det udføriligste.

Hovedindholdet af digtet er Gjukungernes endeligt og hvad der hører sammen dermed.

Atle sender en Knéfröd for at indbyde Gunnar og Högne og lover dem guld og grønne skove; det skulde være et venskabeligt besøg; anderledes angives ikke grunden. Atles sendebud beskrives mesterlig, så at vi derigennem får tydeligt blik for Atles svig og træskhed. Gudrun er klar over dette fra først af og sender sine brødre en ring med ulvehår bundet i den for symbolsk at antyde Atles hu og advare mod ham. Grunden til at indbyde dem er utvivlsomt Atles begærlighed, lyst til at komme i besiddelse af Fáfnisskatten — således som det antydes i v. 20, om hvis ægthed der dog kan være tvivl, og i v. 26 og især 27, om hvis ægthed der ingen tvivl kan næres. Brødrene kaster nemlig guldet i Rinen, hvor det i al evighed skal gæmmes. Om hævn efter Brynhild er der her ikke tale. Brynhild spiller ingen som helst rolle for digteren. Hun nævnes ikke.

Brødrene modtager indbydelsen, dog ikke uden betænkeligheder og de andres stærke anelser om ulykkelig færd. Gunnars begrundelse af, hvorfor han vil rejse (v. 11) er dunkel og verset vistnok ikke uden forvanskning; mulig mangler der endogså noget.

Efter at brødrene har redet over fjælde og er komne til Atles hal, træffer de deres søster, der advarer dem. Trods de bange anelser er de forbavsede sorgløse; således

er Gunnar (og vel også Högne) uden brynje (v. 16). Så hedder det kort og godt, at man fik fanget og bundet Gunnar, som det synes uden modstand, medens Högne værger sig og fælder 8 mænd inde i hallen, som det lader til. Det hele fortælles overmåde kort og med kraftige træk, men det er sandsynligt, at der mangler noget her. Fremstillingen er meget forskellig fra Þiðrikssagaen. Når der i v. 30. 28 tales om eder (edelige aftaler?) mellem Atle og Gunnar, ved vi ikke, hvad der sigtes til. Det er et ellers ukendt sagntræk.

Så kommer den glimrende episode med Högnæs hjærte og Gunnars død, hvor der sikkert findes dels lakuner, dels interpolationer fra et andet digt (jfr. min afhdl. om Atla-kviða i Vidensk. selsk. overs. 1912). Næppe er dette digterens eget påfund, men det har tilhørt sagnet för hans tid. Om Gunnars døds måde findes der i digtet egentlig intet, ti v. 31, der omtaler Gunnars død i ormegården og hans harpespil, hører ikke dette, men et andet, yngre digt til.

Så beskrives Gudruns bitre fjendesind mod Atle. Det ender med, at hun dræber sine sønner med Atle, Erpr og Eitill, der ikke helt er börn, og giver ham deres hjærter at spise, blandede med honning. Hun dræber Atle, idet han, fuldt beruset, lå i sengen — »det var hævn for brødrene«, og tænder så ild på det hele, så at hallen og huskarlene og alt, hvad der var derinde, gik op i luer — undtagen hvalpene, som hun løste og sparkede udenfor døren. Anderledes kan teksten ikke være at forstå. Dermed ender digtet uden at give nogen antydning om Gudruns fremtidige skæbne.

Sagnformen her er uden tvivl meget gammel, og sagnet nær ved det oprindelige på flere punkter¹. Atle opfattes rigtig som Hunnernes konge (v. 13, Húnmørk; 34. 38), og disse regnes til »sydlige folk« (v. 14), Gunnar som Bur-

¹ Jfr. S. Bugge: Erpr og Eitill (1898) s. 3—4, hvor dog endel er uden betydning.

gundernes (v. 18, jfr. 17); digteren identificerer dog disse med Goterne, v. 20, hvis dette vers er ægte, hvad det næppe er.

Högne har (flere) sønner, ialfald to (v. 12), Gudrun og Atle de to sønner: Erpr og Eitill, der får et så trist endeligt (v. 35—37). Erpr findes som mandsnavn i norsk-isl.; Eitill kendes også både fra norsk og svensk (se Lind). I tyske sagn findes intet tilsvarende til det sidste. Erpr skal — ifg. S. Bugge — være en omdannelse af Ernac, Attilas søn hos Priskus, hvad der er meget rimeligt. I tyske digte omtales også to sønner (med Erca): Orte og Erpfe. Det er således klart, at Erpr næppe er nordisk omdannelse, men er lånt fra tysk. Jfr. Bugges afhdl., som jeg dog iøvrigt ikke kan følge.

Navnet på Atles sendemand, Knéfrøðr, er enestående, og der kendes intet tilsvarende i oht. Derimod kendes et Kunifrid, som det kunde være en omdannelse af.

Navnet Kíarr (»hjælm fra Kiars hal«, v. 7) er ellers ukendt, undt. for så vidt som det findes som navn på Qlruns fader i Vql. 15 (ligegyldigt, om verset her er ægte eller ej) og som Valernes fyrste i Herv. V, 1 (og engang i en kenning: *mens K.*). Da man nu mener (Hj. Falk), at Kíarr er d. s. s. Cæsar, ligger ialfald heri gemt et gammelt minde om forbindelser med Romerne; udtrykket i digtet forudsætter, som det synes, at hjælmens tilstedeværelse beror på erobring. Herom har der vel været sagn, som digteren har nyttet. Fra et andet bekendt sagn har han også hentet navnet Danparsted og Mörkved (v. 5) og henlagt dem med rette til syden.

Bikka greppar (v. 14) kan vi vist se helt bort fra i denne sammenhæng, da hentydningen findes i verslinjer, der her er indkomne fra en anden sammenhæng (Jörmunrekk-sagnet).

Af en særlig interesse som vidnesbyrd om nordisk

tankegang og kultur er Gudruns forbandelse mod Atle med de i den forbindelse nævnte eder (v. 30 + 28).

Endelig kan det sidste vers (43) kort omtales. V. 42 danner en udmærket afslutning af digtet. Men det vers, der følger, er for det første meget mat og dernæst i et dårligt fornyrðislag. Det hører vist sammen med de andre fornyrðislagsstumper i digtet. At der er tale om Gudrun, synes at fremgå deraf, at det siges, at »ingen vil således siden hævne sine brødre«; når det så hedder, at »hun (altså Gudrun) har båret 3 folkekongers dødsord (v: voldt 3 folkekongers død), för hun døde«, kan med disse 3 ikke Atle og hans unge sønner være ment (de kunde dog ikke kaldes således), og der er ingen grund til at tro, at digteren af dette vers har tænkt sig, at Gudrun døde lige efter eller sammen med Atle (se Heinzel-Detter; Gering; jfr. også Heusler i anm. til Genzmers overs. s. 52, hvor sagen er urigtig opfattet).

Atla mál. Dette digt er et paralleldigt til det foregående og utvivlsomt forfattet i den islandske koloni i Grönland. Hovedindholdet er følgende: Atle indbyder Gunnar og Högne i den hensigt at tage dem af dage. Gudrun sender dem runer, i hvilke hun advarer dem (i Akv. ring med ulvehår). Sendemanden hedder her Vinge. Gunnar vil rejse, hvis Högne vil, Högne vil ikke sige nej, hvis Gunnar vil — og dermed var bestemmelsen, som det synes, tagen (v. 7). Grunden til Atles indbydelse angives ikke, og heller ikke nogetsteds senere i digtet. Det synes snarest at være en hævnakt (for Brynhilds død), og i den retning fører Atles ord om søsteren i v. 56. Guldet er ganske ladet ude af betragtning. Bægge hustruer — Gunnars og Högnes — fortæller deres mænd i sængen de ildevarslende drømme, de har haft; disse gör dog intet indtryk og tydes af mændene prosaisk og galt. Gunnar indrømmer dog tilsidst, at det er sandsynligt, at de ikke har lang

tid igen, men nu var det for sent (v. 29, jfr. Akv. 17). De tager afsted med 3(!) mand. De ror over en fjord, og så er de i Atles rige (v. 38). Denne fjord er Limfjorden (!; v. 4). Altså er Gjukungernes rige nordfor denne fjord, Atles syd for den. Rejsen svarer nøje til grønlandske forhold, men kan have sin rod i det tyske (bekendte) sagn. Högne banker kraftig på døren (*grindir* v. 38). De dræber Vinge, ti nu viser det sig, at han har faret med svig. Atle og hans mænd hærklæder sig, og det kommer til kamp, som Gudrun selv, efter at have søgt at stifte fred, deltager i, og hun slår to af Atles mænd ihjæl; de var i alt 30 (Atle iberegnet), deraf faldt de 18 (v. 53). Hjærtet skæres ud af Högne — men først efter at Atles bryde(!) Beite havde foreslået at give Högne liv (helt modsat Akv.) og i hans sted at dræbe den feje »kedelvogter« Hjalle (= Akv.). Gunnar fæstes på galge, og orme indbydes til at fortære ham (v. 59). Ikke desto mindre slår Gunnar en harpe, men uden anden følge end den, at kvinder græd og mænd blev bevægede. Der tilføjes dog: »han sagde den mægtige (v: Gudrun) råd«, vistnok om, hvad hun skulde gøre, men meningen er dunkel. Resten af digtet handler om forholdet mellem Gudrun og Atle, det fjendskab dem imellem, der åbenbarer sig; hun dræber deres to sønner, der ikke nævnes ved navn — hvilket er ret mærkeligt, da digteren ellers svælger i navne (havde han kendt Akv., havde han vist taget navnene derfra). Hun lader Atle spise deres hjærter og drikke af deres hjærneskaller (motivet vist lånt fra Vølkv., jfr. Bugge: Erp og Eitil s. 10). Det ender med, at Högnes søn Hniflung (v. 88, hvis dette er hans rette navn og ikke betyder »Niflungen«) dræber Atle i søvne (jfr. Attilas død) — efter Gudruns opmuntring. Det er, som om digteren ikke havde syntes, at en kvinde kunde begå en sådan dåd. Den døende Atle har så til slut en samtale med Gudrun, igennem hvilken en ejendommelig vemodig og blød stemning lyder til os, og Atle anmoder

Gudrun om en smuk begravelse. Gudrun er stadig den hårde og mindes tidligere tider og glæder, som når de »3 søskende« drog med Sigurd på vikingetog (v. 98. 99) i Østerleden; dette sidste er værdt at lægge mærke til; som i Fornaldarsagaerne er det Østerleden og ikke Vesten, der spiller en rolle som lande, der hjem søges af vikinger. Gudrun lover, at hans begravelse skal ske, som om de var gode venner — og det holdt hun. Hun vilde nu tage sig selv af dage (v. 104), men det skete ikke — »hun døde ikke dengang«. Og så slutter digteren med en subjektiv udtalelse om Gjukungernes prægtige børn — »enhver, som har sådanne, er lykkelig«; dette er nu tilvisse lidt mærkeligt, da man egentlig ikke kan prise deres lykke. Beundringen gælder derfor vel egentlig deres egenskaber og hvor tapre og ligegyldige for døden de var.

Hvad der især karakteriserer dette digt, er den udtværede udførlighed og nøjagtighed i fortællingen, der danner en skærende modsætning til Atlakviða. Det er uforståeligt, hvorledes nogen kan tro, at disse to digte er forfattede i samme bygd, hvad alt modsiger: form og indhold og enkeltheder. Det er desuden sandsynligst, at sagnet kun kendtes i én form i Grönland, og det er ikke rimeligt, at der dér digtedes mere end ét digt om samme æmne. I hovedtrækkene er dette det samme i bægge digte, og anderledes kunde det ikke være. Digtet er et rent fortællende underholdningsdigt og intet andet. Nogen særlig psykologisk betydning har det ikke, det skulde da være for Gudruns vedkommende; hun viser sig som den kraftige, hævnlystne og tillige i besiddelse af forstillelseskunst og falskhed. Noget af det mærkeligste ved digtet er som allerede antydnet dette, at det ikke har et ord om Atles motiv til at indbyde sine svogre for at tage dem af dage. Det er, som om digteren lader sig nøje med at kaste skylden på skæbnen, der atter og atter nævnes (v. 2. 29. 36. 48). Iøvrigt kan jeg i det

hele slutte mig til de udtalelser, Ussing — henvisende til Ker — har gjort (s. 154).

Drömmemotivet anvendes her stærkt (v. 10—28).

Af enkeltheder, som ikke kendes andet steds fra (om de optrædende personer straks bagefter), er følgende at nævne. Gudrun siger (v. 57), at Atle har »taget hendes moder og myrdet hende for at komme i besiddelse af hendes kostbarheder« (*hnossir*, v. 57; her kan ikke ni flungeskatten være ment). Hvorledes dette skulde være sket, er ikke til at indse. Det samme gælder Gudruns næstfølgende beskyldning mod ham, at han skulde have »sultet hendes kusine til døde i en hule«. Af lignende art er hentydningen (i v. 96) til, at Gudrun skulde have plaget (»bragt til at græde«) sin svigermoder (∴ Atles moder, der jo ellers kun spiller en rolle i *Atlakv.*, se foran), samt den til en strid imellem Atle og hans brødre (i v. 55 nævnes 4 brødre) eller broder (v. 97). Selv hugger Gudrun en broder til Atle ned (v. 50). Alt dette er vel ikke andet end rene tildigtninger, vistnok af digteren selv(?).

Ikke mindst ejendommeligt for dette digt er dets personliste. Både Gunnar og Högne er nu gifte, henholdsvis med Glaumvør og Bera eller Kostbera. Bægge navne er ukendte ellers (kun Bera findes og 4 andre sammensætninger dermed); *-vør* er velkendt som sammensætningsled (se Lind). Disse navne er åbenbart valgte med flid. »Bera, der skal sørge for kosten« kaldes »*kapps gálig*« ∴ meget opmærksom og omsorgsfuld, *Glaum(vør)* hentyder til muntert sind, og hun får også epitetet *gløð*.

Högne og Kostbera har to sønner: Snævarr og Sólarr — ellers ukendte; det er som disse navne gæmmer grønlandsk naturgrund i sig; sneen og solen spillede jo der en fremragende rolle, hvad stednavne viser. Endnu nævnes en svoger til Högne (hvis de 2 linjer i v. 30 er til at lide på) med det ret mærkelige og enestående navn: Orkningr. Er det dannet af *orkn* = sælhund? Hvis så er tilfældet

(egl. tilnavn?), er det vel specifikt grönlandsk. Endnu nævnes en sön af Högne, der efter faderens død opholder sig hos Atle og Gudrun — mærkeligt nok. Han er der vel blot for at tage faderhævnen (jfr. ovf.). Han kaldes Hniflung (v. 88), hvilket, som för bemærket, kan være et egennavn — således er det i reglen blevet opfattet — eller et slægtnavn. Ejendommeligt er her *h* i forlyd (således hds.).

Så er der de to personer hos Atle; Hjalle, køkkendrenge (kokken), der også findes i Atlakv., uden at man dér kan se, hvilken stilling han indtager; han har dér tilnavnet »den feje«. Her hedder det blot: »Ræd blev han osv.«, da han skulde tages og dræbes; beskrivelsen af ham er iøvrigt kostelig og psykologisk naturtro. Navnet kendes fra oldsvensk (se Lind). Atles bryde kaldes Beiti. Dette kendes ellers som navn på en søkonge (biform Beitir; se Lind). Endelig er også Vingi enestående navn i Norden, men det findes i oht. (Vinco) og ags. (Winga). Utvivlsomt er navnet indkommet fra tysk.

I småt og stort er der modsætningsforhold til stede mellem disse to paralleldigte: Atlakv. og Atlam. De tilhører to helt forskellige digtningskrese og står m. h. t. sagnets oprindelighe^d fjærnt fra hinanden, undt. i de grovste hovedtræk. Hvormeget eller hvorlidet forfatteren af Atlamál har givet af sig selv i behandling eller tildigtninger, er umuligt at sige. Ussing er i det hele tilbøjelig til at antage, at de afvigelser, der findes i ethvert digt fra de andre eller fra den oprindelige sagnform, beror på den enkelte digters opfindsomhed (»tildigtninger«). Dette er jeg imidlertid ikke så sikker på. Beviser er der desværre ikke tale om her. Men hvad enten der er tale om det ene eller det andet, er det klart, at vi har med en stadig behandling af det gamle sagnstof at göre og med en stadig udvikling deraf.

Guðrúnarhvøt. Således som dette 'digt' foreligger i cod. reg., består det, efter min mening, utvivlsomt af 2 bestanddele. Vers 18²⁻¹⁰—21 udskiller sig tydelig som en del af et særskilt kvad, der vel nærmest har været en monolog af Gudrun, fremsagt kort efter Sigurds død. Fordi det meste af det foranstående digt også var en monolog af Gudrun, er disse vers bleven knyttede dertil. Samme tekst-sammenstyknings har foreligget for Vøls.s forf. I disse vers henvender Gudrun sig til Sigurd selv og beder ham komme tilbage, »her er hverken sønnkone eller datter, der kunde give Gudrun (mig) kostbarheder« — sønnen Sigmund var jo dræbt og var tilmed barn, og Svanhild ligeledes barn —, og hun minder om, at Sigurd skulde have lovet at besøge hende fra Hel, og hun ham fra denne verden, og hun opfordrer mændene, der tænkes tilstede, jarlerne, til at danne egetræsbål, hvor de bægge skulde brændes. Dette er ganske meningsløst så mange år efter Sigurds død, og i selve hoveddigtet er der ingen tilstede, som Gudrun kunde tiltale. Det er ufatteligt, at man endnu søger at forsvare, at disse vers fra først af har tilhørt Guðr.hvøt.

Og så er endda det sidste vers utvivlsomt en afsluttende tildigtning til det hele, ligesom det sidste vers i Hávamál-samlingen.

Indholdet af disse vers er blot et stemningsudbrud fra Gudruns side. Hun blev ikke brændt med Sigurd, men det blev Brynhild (jfr. Heinzel-Detters bemærkning til stedet). Dermed tager vi afsked med disse her uvedkommende vers.

Selve Guðrúnarhvøt består af to dele: Gudruns ægelse af sine sønner med Jonakr til at hævne søsteren Svanhild, og hendes enetale, efter at de er dragne afsted.

Et prosast. meddeler, hvad der er gået forud, Gudruns ankomst til Jonakrs rige og hendes giftermål med ham; deres 3 sønner: Sörle, Erpr og Hamðir nævnes. (i denne rækkefølge). Svanhild blev gift med Jörmunrekk den mægtige;

hos ham var Bikke; denne fik Randvér, Jörmunrekks søn, til »at tage hende«, hvorefter han fortalte Jörmunrekk det skete; denne lod sønnen hænge og hende træde under hestefødder. Her sætter digtet ind.

Gudrun ægger kraftig sine sønner til at hævne søsteren — og fremholder Gunnar og Högne som forbilleder m. h. t. mod og manddom. Det er Hamðir »den modige«, der svarer på moderens bebrejdende formaninger, Sörle siger intet, og Erpr mærkes der intet til; dog forudsættes de 3 ved betegnelsen »alle« i v. 5 (v. 4 er et lån fra Hamðismál og indsat istf. et tabt vers). Hamðir udtaler, at de ikke vil vende levende tilbage. Af sagnhistoriske enkeltheder findes hentydning til drabet af Gudruns og Atles sønner (v. 5). I v. 6 forudsættes Gudrun — i virkeligheden lidet logisk — at være i besiddelse af »Hunnerkongers kostbarheder«; herved forstås hjelme og brynjer (v. 7). Det er ikke let at se, hvorledes digteren har tænkt sig dette (ved at Jonakr havde gjort krigstog til Atles rige og erobret dem?). Mulig hænger det sammen med, at Sigurd i Sig.sk. kaldes »den hunske«, opfattes som Hunnerkonge. Rigtig knyttes Jörmunrekk til Gopþjóð (v. 8) ɔ: Goterfolket.

Digtets anden del er, som sagt, en enetale af Gudrun, siddende på *tá* (v. 9) og uden tilhørere.

Enetalen indeholder følgende sagnmomenter: hendes 3 giftermål, Sigurds drab (ved hendes brødre) i sængen (17), drabet på hendes sønner (der kaldes *Hniflungar*, rimet kræver *h*; v. 12), Gunnar dræbt af orme (17) og Högne »skåren«, samt giftermålet med Jonakr og sønnerne med ham. Til Jonakr er hun kommen over bølgerne, der førte hende til landet — »derfor besteg jeg land, fordi jeg skulde leve«.

Det er her, at Svanhild spiller en rolle som gift med den gamle Jörmunrekk og som sønnens elskerinde (jfr. også Hamðismál). Om de ældste kilder til sagnet om Jörmunrekk og Svanhild og hendes hævnere (Soniild,

Sarus, Ammius) kan henvises til Jiriczek: Heldensagen, der sikkert giver den rigtige forklaring af ordene »fraudulentus discessus« om Sunhilds mand hos Jordanes. Her er hun ikke Jörmunrekks hustru, men må bøde for sin mands svig. Han nævnes ikke ved navn. Og hendes døds måde er den, at hun bindes til vilde heste, der sønderriver hende. Hvis denne fremstilling er den historiske, er det klart, hvad der er sket i den mundtlige tradition. Drabet på Sunild er husket som noget særlig gruligt, men grunden dertil er glemt, og så er der lavet en ny — et elskovsæventyr og en omdannelse (hun gjort til Jörmunrekks hustru; denne hedder i *Wiðsið Ealhhild*, jfr. Chambers i hans udg.).

Jeg kan ikke her i denne sammenhæng undlade at udtale en formodning, der forekommer mig at have meget for sig. Hvorledes det end forholder sig med Sun- til Svan-, var Swana- hyppigt i oht. navne. Der findes sammenstillingen Heimo med datteren Suanailta (se Förstemann og Jiriczek: Heldens. 64. 68). Her mener jeg, vi har et fingerpeg i den oprindelige retning m. h. t. den Heime, der optræder i Brynhildsagnet. Han hører oprindeligt til sagnet om Svanhild og er fra det overført til det om Brynhild på grund af efterledets identitet (jfr. ovf. Svanhild-Ealhhild).

Hamðismál. Dette digt er hovedkvadet angående sagnkompleksets sidste akt. Det foranomtalte digt, Guðr.-hvøt, er yngre, medens Hamð. ubetinget er ældre og fra 10. årh. Men Hamðismál, som det er overleveret i cod. reg., er, efter min mening, en sammenstøbning af to digte om samme æmne, det ene i málahátt, og hertil hører de fleste af versene, det andet i fornyrðislag, og hertil hører v. 1. 21-4. 7-10. 12-17 og 31 (v. 29 i ljóðahátt tilhører måske et 3. digt om samme æmne). Dette sidste digt kaldes her B.

De to første vers (÷ 2⁵⁻⁶) har været indledningen til B, hvis v. 1 ikke er en yngre tildigtning, hvad det kunde

synes at være; v. 2 ser ud som et begyndelsesvers: »det var ikke nu eller igår, det er længe siden, at Gudrun, Gjukes datter, æggede sine sønner til at hævne Svanhild«. Begyndelsen er således parallel med Guðr.hvøts. Hoveddigtet har vist haft en lignende begyndelse, men heraf er kun de to linjer bevarede: »lidet er ældre, det skete for dobbelt så længe«, hvorefter følger Gudruns æggelse af sine sønner, idet hun også klager over sin forladthed, og tænker da særlig på sine brødre og Svanhild, der er trådt ihjæl under Goternes hestes fødder. Hamðir svarer hende først, og minder hende om Sigurds død — det forudsættes, at han er dræbt i sængen (v. 7), og Gunnar nævnes som ophavsmanden —, siden om hendes sønners, Erp og Eitils, drab, »for at göre Atle livet kummerfuldt«. Også Sörle tager her ordet, men er mildere i tonen og vil gerne vide hendes ønske, men spår sin og broderens død — han må antages at have gættet sig til moderens tanker og ønsker. Og så er der ikke mere. Deres rejse — over fugtige fjælde på hunniske heste (jfr. hvad der blev bemærket til Guðr.hv. v. 6) — beskrives (v. 11). Det næste vers handler, i umiddelbar fortsættelse og i overensstemmelse med det gamle kvads egenskab, om deres ankomst til Jörmunrekks hal, hvor der var en sådan støj og højrosthed, at man ikke hører hestenes hov-lyd (v. 18). De mellemliggende vers af B indskyder — sikkert fordi der intet stod derom i hoveddigtet — en meddelelse om, hvorledes brødrene mødte »på vejen« (strædet) »den meget listige«, ǫ: Erp, og han spørges, hvad han kan hjælpe med; denne, der kaldes *hinn sundrmæðri* (ǫ: af en anden moder, halvbroder, jfr. *hornungr* i v. 14), svarer, »at han kan yde den hjælp, som det ene ben yder det andet«, hvorefter de dræber ham — og derefter ruster de sig til rejsen (her er en åbenbar modsigelse til v. 11)¹. Hvorvidt hoveddigtet her har indeholdt

¹ Om Erp og hans herkomst kan henvises til Symons' smukke udvikling i König Ermenrichs tod s. 158 f. (i Zeits. f. deut. Phil. XXXVIII).

noget af lignende art, er tvivlsomt, men digteren har kendt drabet af Erp, ti det omtales udtrykkelig i v. 28 (og han har betragtet ham som en halvbroder¹), hvad denne kortfattede digter godt kan antages at have ladet sig nøje med. I øvrigt hedder det i B, at de længere hen på vejen fandt »søstersönnen, såret i træet«, hvorefter der følger nogle uforståelige linjer. Hvem denne her antydede person er, er det ikke lykkedes at udfinde. (Heinzel-Detter gengiver: »søsterens stesön«; dette er umuligt. Om Randvér kan der ikke være tale).

Herefter følger så beskrivelsen af kampen i hallen og hvad der skete dér, omtrent i den form, som ellers er kendt. Jörmunrekk forudsætter kun Hamde og Sörle (v. 21). Jörmunrekks mænd kaldes Goter (v. 23. 30). I v. 24 — der i hds. tillægges Hamde — hedder det: »du, Jörmunrekk, ønskede vor ankomst« — enten må dette hentyde til en tidligere udtalelse af kongen, eller blot til den, der findes i v. 21, som digteren da — lidt ulogisk — forudsætter, at de har fået at vide. Jörmunrekk giver det råd, efter at hans arme og ben er hugget af, at brødrene skal stenes, siden spyd eller våben ikke sårer dem (v. 25), men der findes ingen oplysning om, hvorledes dette hænger sammen. I Vøls.s. kap. 46 beg. får vi grunden at vide; Gudrun havde ved trolddom gjort brødrenes rustning uigennemtrængelig for våben; dette er et ældgammelt træk; deres navne (*Sorli* til got. *sarva* 'rustning', *Hamðir* til *ham-*, ǰ: brynje) står i forbindelse dermed og forklares derved.

Hvorledes versene skal fordeles i slutningen, er lidt tvivlsomt. Rimeligvis bör v. 26 og 27 betragtes som ét vers, og udtalt af Sörle. Men da der heri findes en hentydning til noget, den tiltalte har sagt (altså Hamðir, der jo stadig er den uforfærdede og lidet bekymrede helt), må

¹ Når Sörle og Hamðir i v. 24 kaldes »sammødre«, kan det kun betyde, at Erp ikke tillige var det. Ussings opfattelse s. 167 er for kunstig til at være rigtig.

der her være udfaldet et vers med hans replik. Det følgende vers passer også bedst i Sörles mund, v. 30 med den jublende sejrstone må være Hamðirs. Om brødrenes fald findes intet i hoveddigtet. Man skulde dog tro, at der havde stået noget mere direkte end den antydning om snarlig død, som de sidste linjer kunde synes at indeholde: »en lever ikke én aften længere, end nornerne har bestemt det«. V. 31, et halvvers, meddeler, at brødrene faldt ude, atter en modsigelse; verset er da også i fornyrðislag og har hørt til B.

Foruden Hamð. har vi også andre fremstillinger af æmnet (hvorom der i det hele kan henvises til Jiriczek: Deut. heldensagen I). Det vil være af interesse her at give en kort oversigt.

Ragnarsdrápa af Bragi har et afsnit om kampen i hallen (4^{1/2} vers). Det er kun brødrene Hamðir og Sørle, der er tale om; de kaldes »Erps ravnsorte¹ brødre« og »Jonakrs sønner«; ellers er der intet om forholdet mellem brødrene, hvad man jo heller ikke kunde vente. Jörmunrekk, der kaldes »Randvés fader« (i hvert fald nævnes R. som hørende til slægten) og Svanhilds (»Fogl-hilds«) elsker (c: ægtemand, Jörmunrekk), tænkes at være i dyb søvn, da brødrene kom; tidspunktet findes ikke bestemt antydnet i Hamð. Deres ankomst er dog set, og forfatteren går vist ud fra, at de er komne ved dagen. De hugger hænder og fødder af ham liggende, hvorpå de omringes af kongens mænd og bliver stenede ihjæl efter hans befaling. Som det var at vente, er fremstillingen her meget kortfattet. Digtet svarer, såvidt ses kan, fuldstændig til Hamð.

Völsungasaga. Kap. 40 indfører kong Jörmunrekk og hans søn Randvér; denne og Bikke bejler på hans vegne til Svanhild. Bikke får dem til at indgå et elskovsforhold til hinanden, hvad Bikke så meddeler Jörmunrekk

¹ Dette må Brage have haft fra traditionen; det kunde han sikkert ikke se på skjoldet.

(og der tilføjes, at han tidligere havde givet ham mange andre råd). Så vil kongen lade Randvér hænge, men denne tager en høg og plukker den, kongen vil give sønnen liv, men Bikke havde sørget for, at han var bleven hængt. Derpå skal Svanhild trædes ihjæl under hestefødder, men hestene blev bange for hendes skarpe blik, hvorefter en bælg blev trukket over hendes hoved. Kap. 41 er gengivelse af Guðr.hvøt. Kap. 42 indeholder endel mærkeligt, der ikke findes i de nu eksisterende kvad; Hamð. synes ikke, eller kun i ringe grad, at være benyttet. Mulig er det i det hele og store ukendte B grundlaget. Indholdet er følgende: Gudrun havde forhekset sønnernes klæder, så at jærn ikke bed derpå, og hun bad dem ikke at »skade sten eller andre store ting«, ellers vilde de selv komme til at undgælde derfor. På vejen traf de Erp, deres broder, og spurgte ham, hvilken hjælp de kunde vænte af ham. Han svarede: »den som en hånd yder den anden og et ben yder det andet«, hvorpå de dræbte ham. Dette svarer nøje til v. 12. 13. 15 (B). Undervejs kommer de til at erfare og erkende sandheden af Erps ord (de snubler). Så kom de til Jörmunrekk og angreb ham straks og huggede arme og ben af ham. Da sagde Hamðe: »nu var også hovedet af, hvis Erp levede«, hvorpå Hamð. 28 anføres. Mulig kunde dette tages til indtægt for, at verset havde hørt til B, men herimod taler dets versemål (málah.). De havde imidlertid ikke adlydt deres moders råd, men beskadiget sten (hvorledes, angives ikke). Da de nu ikke kunde såres af våben, kom der en gammel, enöjet mand, der gav det råd at stene dem, hvilket skete; dette blev deres død. Det er let at se, hvad der her er nyt: Gudruns trolddomsvirkning og Odins optræden og indgriben. Han tænkes altså at stå på Jörmunrekks side.

Snorres Edda. Her nævnes alle 3 brødre som helbrødre. Jörmunrekk siges at have sendt sin søn Randvér for at bejle til Svanhild. Bikke jarl sagde til ham, at det

var mere passende, at Randvér fik hende — og det skete, hvorefter Bikke fortalte det til Jörmunrekk. Denne lod Randvér føre til galgen, men han sendte sin fader en høj, plukket for alle fjærene, en symbolik, som Jörmunrekk forstod. Da Jörmunrekk kom ridende fra skoven, så de Svanhild ifærd med *haddblik*; de red da ind på hende og trådte hende under hestefødder. Gudrun æggede da sine sønner og gav dem de våbenfaste brynjer, samt råd om angrebet. På vejen spurgte de Erp, hvad nytte han kunde gøre; så megen, svarede han, som hånden yder benet. Og fordi de var så vrede på deres moder for hendes bebrejdelser, dræbte de Erp, »ti ham elskede hun højest«. Så gled Sörle og støttede sig med hånden og måtte sande Erps ord. De kom til Jörmunrekk om natten, og det gik, som det meddeles i Ragnarsdr. Hamðir sagde, at »nu var hovedet af, hvis Erp havde levet« — det var det, som var ham tiltænkt. Hirdmændene angreb dem. Jörmunrekk råbte, at de skulde stenes. Og det blev gjort. Det er klart, at Snorre har i meget benyttet drapaen og mulig rettet den fremstilling, han kendte, efter den.

Saxo VIII. bog. Jarmericus, — hvis forhistorie her er os uvedkommende — er (bliver) konge i Danmark og erobrer Sverrig. Bikke, en søn af en livlandsk konge, kommer til Jarmericus, i den hensigt at hævne sine brødre på ham, og lokker Jarmericus til de værste gærninger, for at han skal blive forhadet. Jarmericus fejrer sit bryllup med en søster til 4 hellespontiske brødre, som han tidligere havde kæmpet med; Bikke beskylder hende og hans søn, der her hedder Broderus, for bolerskab; sønnen skal hænges og hun, der nu nævnes ved navn, trædes under hestefødder. Men hendes blik var så hvast, at hestene for tilbage; da blev hun lagt med ansigtet nedad, og så blev hun trampet ihjæl. Broderus beholdt livet (høgen). Bikke begav sig nu til Svanhilds brødre; de drager afsted for at hævne søsteren og søger hjælp hos

troldkvinden Gudrun. De angriber Jarmeriks borg og kommer ind i den og får hugget arme og ben af ham, men Odin giver det råd at stene dem. Tiltrods for de afvigelser og udmalinger, der her forekommer, er ligheden umiskendelig, og visse hovedtræk genfindes, der åbenbart er faste bestanddele af sagnet, såsom brødrenes usårbarhed og Odins indgriben, jfr. A. Olrik: Sakse II 252 ff., hvor der dog findes endel urigtige bemærkninger¹. Det kunde se ud, som om Saxo havde fået noget af sit stof fra en norrön hjemmelsmand.

Jörmunrekkssagnet er i det hele meget lærerigt m. h. t. udviklingen fra det oprindelige historiske grundlag — såvidt dette kendes — og til de sidste udløbere. Derom kan der i det hele henvises til Jiriczeks fyldige og forstandige redegørelse i Deut. heldensagen (1898).

Det kan være hensigtsmæssigt at hidsætte den ældste kilde til sagnet, den der findes hos Jordanes kap. 24; den lyder:

Nam Hermanaricus, rex Gothorum, licet, ut superius retulimus, multarum gentium exstiterat triumphator, de Hunnorum tamen adventu dum cogitat, Rosomonorum gens infida, quæ tunc inter alias illi famulatum exhibebat, tali cum nanciscitur occasione decipere, dum enim quandam mulierem Sunilda nomine ex gente memorata pro mariti fraudulento discessu rex furore commotus equis ferocibus inligatam incitatisque cursibus per diversa divelli præcipisset, fratres ejus Sarus et Ammius, germanæ obitum vindicantes, Hermanarici latus ferro petierunt, quo vulnere saucius egram vitam corporis inbecillitate contraxit inter hæc Hermanaricus tam vulneris dolore quam etiam Hunnorum incursionibus non ferens grandæus et plenus dierum centesimo decimo anno vitæ suæ defunctus est.

¹ Han har i den *reginkungi* i v. 25 set Odin, men det er vist ikke rigtigt. Det er Jörmunrekk selv, der menes. Ellers var ordene sikkert faldne anderledes.

Her er altså Sunilda og Sarus og Ammius søskende. Hun får sin gruelige død (her bunden til heste og sønder-slidt af dem) som straf for hendes mands frafald; denne har været en fyrste over et af Jörmunrekk undertvunget folk (Rosomonerne?, til hvilke hun hørte), men ikke villet finde sig i underkastelsen. Denne opfattelse af Jordanes' ord hos Jiriczek slutter jeg mig ubetinget til. Jörmunrekk såres i siden. Vi ser således, at omdigtningen går ud på at göre Sunilda (Svanhild) til Jörmunrekks hustru, og så digtedes romanen om hende og hans unge søn (Randvér, Broderus). Rimeligvis er Randvér taget fra et andet nordisk sagn og overført til dette.¹ Sunildas mand har rimeligvis været netop Bikki, der i Viðsið (Becca) er konge over Baningerne (et ukendt folk).

IV.

DEN TYSKE SAGNFORM I NIBELUNGEKVADET.

TIL SAMMENLIGNING.

Dette kvad henføres til tiden ved 1200 og må antages at give den tyske sagnform, som den dengang i alt væsenligt var. Det må betragtes som givet a priori, at denne form slutter sig nærmere til det oprindelige grundlag end den nordiske; dette udtryk gælder både det virkelig historiske grundlag og den derpå beroende ældre sagnform för o. 800. Slutninger må dog drages med varsomhed.

Lad os først tage Sigurd.

Sigfried (Sifrit) er søn af kong Sigmund i Nederland i Xanthen. Forledet af disse to navne hører sammen, ligesom også moderens: Sigelint. At der her i virkeligheden er tale om historiske personer, betvivler jeg ikke, selv om der i historien ikke er bleven påvist sådanne med fuld

¹ Randvér er ellers et meget sjældent navn og kun navn på sagnpersoner som en søkonge. Men allerede hos Brage er Randvér Jörmunrekks søn.

bestemthed. I norsk overlevering er Hjördís kommet istedenfor Sigelint (jfr. ovf.).

Mærkeligt nok er dette Sigfrit (ældre Sigifridus) i norden blevet omdannet til Sigurðr. Dette anses i almindelighed for at være opstået af Sigvørðr (-varðr)¹, hvad der dog vist må betragtes som usikkert. *-varðr* (af *vørðr*) i så almindelige navne som Hallvarðr og Þórvarðr er ikke bleven omdannede på samme måde, hvad man dog havde kunnet vente. Hvorfor er de ikke det? Skulde ikke en tysk ordform Sigu-frid (en sådan findes, se Förstemann) være bleven omdannet: Sigufrid (Sigiferd?) — Sigurið — Sigurðr?.

Sigfrid hører i sit hjem tale om den skønne kongedatter Krimhild og rejser selv til hendes hjem, til Worms; rejsen tager 7 dage (jfr. rejsen på 3 gange 7 dage i Guðr. II, 35). Tidligere var Sigfrid kommen forbi et bjærg, hvor Niblungeskatten gemmes²; den ejes af Skilbung og Nibelung, men han slår dem ihjæl, efter at de dog har modtaget ham venligt og tilbudt at dele skatten med ham. Skatten kaldes »hort des Nibelunges«. Det er, som om disse to svarede til Fáfnir og Regin. Det er Hagen, der genfortæller alt dette som noget, der engang tidligere har tildraget sig. Nogen større rolle spiller skatten dog ikke, men den nævnes nogle gange og det på en betegnende måde. Således udtaler Hagen (v. 717), at det kunde være ønskeligt, om »de kunde dele den (her) i Burgundernes land«. Efter Sigfrids død bringes skatten, som Krimhild har fået i morgen-gave, til Worms (19. av.), men Hagen (og Gunther) bemægtiger sig den, og Hagen sænker den i Rhinen (v. 1177). Krimhild gör imidlertid fordring på den, og da Gunther og Hagen kom til Etzel og hende, spurgte hun om, hvor de havde gjort af den (v. 1679). Svaret lyder, at den er gemt i Rhinen. Senere udspørger Krimhild atter den fangne

¹ Sievers: Arkiv V 135 ff.

² Når dette skete, siges ikke, og forfatteren har åbenbart ikke kendt oprindelsen.

Hagen og tilbyder ham liv, hvis hun får skatten igen (v. 2304), men Hagen svarer, at han har svoret »ikke at røbe skatten og give nogen den, når blot af mine herrer der én leved end« (den danske overs.), og efterat Gunther var dræbt, siger han (v. 2308): »skatten ved nu ingen foruden gud og jeg; den skal, djævlekvinde, være evig skjult for dig« (ligel.). Dette svarer nøje, så at sige ord til andet, til hvad Gunnar siger i Akv. 27, efter at Högne er dræbt. Det er således klart, at skatten her spiller en noget lignende rolle som i eddadigtene; det er dog ikke den, der så at sige volder hele ulykken, og det er især ikke den, der er årsag i Sigfrids drab. Den stammer fra nogle ukendte væsner, mystisk-mytske må de vel kaldes, men nogen forbandelse er der ikke knyttet til den som i den norske¹ opfattelse.

Endnu et enkelt punkt kan nævnes i denne forbindelse. I v. 101 og 842 hentydes til, at Sigurd dræbte en lindorm »ved bjærget« — i hvis blod han badede sig og blev usårbar. Lindormen minder om Fáfnir, men det sidste træk er ukendt i norsk overlevering. Dette »ved bjærget« kunde føre tanken hen på erhværvelsen af guldet, der jo var gæmt i en bjærghule. Jfr. Seyfridslied.

Vi vender tilbage til Sigfrid.

Efter at være kommen til Worms forelsker han sig i Krimhild og hun i ham. Brødrene vil knytte ham til sig (se Gernöts ord v. 287, jfr. Sigsk. 2). Brylluppet fejres sammen med Gunnars og Brynhilds, som det udtrykkelig siges i Grípisspá (v. 43); men dette kan bero på en yngre tysk sagnform, som også Nib. har. I de øvrige eddakvad findes dette ikke angivet; i Völs. havde Sigurd været 5 år (vintre) hos Gjukungerne, før brylluppet med Gudrun fejredes.

Inden vi er kommet såvidt, er Brynhild imidlertid »kommen til sagaen«, for at bruge et almindeligt sagaudtryk.

Brynhild er en dronning hinsides havet »i Island«; 12

¹ Jeg foretrækker i disse forbindelser at bruge »norsk«, og ikke »nordisk«, da vi intet kender til østnordisk opfattelse.

dages sejlas derhen. Hun beskrives som en meget stolt og mandhaftig kvinde — der skimtes etslags valkyrjenatur i hende. Er de egenskaber, der tillægges hende, gamle i den tyske opfattelse, så er det forståeligt, at hun i norsk kunde blive en valkyrje. »Hun svang med raske helte om elskov lanceskaft« (v. 325), og der fortsættes med: »Fjærnt slynged hun stenen og vidt hun efter sprang | hvo hendes gunst begærte han måtte først engang | i tre kampe sejre over den ædle mø | fejled han i én kun da måtte helten dø«. De sejler så, og Sigfrid med dem, for at bejle til hende, og nu sværger Sigfrid og Gunnar hinanden eder (v. 334), ganske vist ikke, som det synes, fostbrodereder, men eder på, at Sigfrid skal få Krimhild. Sigfrid vil, at kun de 3 skal rejse (nemlig han, Gunther og Hagen) og Dankwart som den fjærde (v. 339). Også dette minder stærkt om træk i eddakv., således det föromtalte v. 35 i Sig.sk. (»3 folkekonger til hest« 3: Gjukungerne, som de kaldes i samme vers). Gunther kommer til kort overfor Brynhild, så at Sigfrid må hjælpe ham; det kan han göre, fordi han ejer dölgekappen ('tarnkappen'), i hvilken han usynlig kan træde i Gunthers sted og udføre, hvad denne skulde. Hertil svarer Sigurds og Gunnars skikkelsebytte og vaverlue-ridtet. Ligeledes hjælper Sigfrid Gunther efter selve brylluppet med at tage hendes mødom, hvorefter hun ingen modstandskraft har som för. Det er uden tvivl meningen, at Sigfrid tager hendes mødom (modsat det »kyske samleje« i norsk). Ved samme lejlighed tager Sigfrid en ring af hendes arm, hvilken senere kommer til at spille en vigtig rolle, ganske som i norsk: å-striden i Völs. Til denne svarer i digtet en ordstrid mellem Krimhild og Brynhild under en ridderleg, og striden drejer sig om, hvem af deres mænd der er den ypperste. Brynhild hævder naturligvis sin mands overlegenhed, da han jo er konge, medens Sigfrid er »ufri« (»eigen«); jfr. hermed, at Brynhild (Völs. XXVIII) fremhæver Gunnars ridt gennem vaverluen,

medens Sigurd var »kong Hjalpreks træl«. Bagefter, undervejs til kirken og ved denne, bryder striden igen ud om, hvem der først skal træde ind i kirken. Og nu åbenbarer Krimhild hele svigen: »hvor kunde en ufris frille vorde en konges viv?« (v. 782) osv. Og Brynhild får beviset i hænde ved at se sin ring på Krimhilds arm, ganske som i Vøls. Brynhild melder Gunther det hele. Denne ved, at det er sandt, men afkræver Sigfrid — for syns skyld — edsafleggelse, hvad han er villig til; men hvad vil han sværge på?: at det ikke er fra ham, at Brynhild har fået noget at vide. Dette vil Gunther lade sig nøje med: »tilfulde jeg nu ved, at I er uden brøde; jeg kender eder fri, og hvad min søster siger, er I uskyldig i«. Dette kongesord skulde have været afslutningen. Men det gik anderledes. Brynhild trode naturligvis på Krimhilds ord, og andre gjorde selvfølgelig det samme, og lige så selvfølgelig var det, at Høgne nu, så at sige, efter sin natur, tog sagen i sin hånd. Hans stilling er særttegnet ved ordene: »skal vi fostre gøge?« (v. 810). Og det er da også ham, der er hovedanstifteren af drabet på Sigfrid og selv dræber ham og er glad ved hans død (v. 922 ff.). Hertil svarer, hvad der findes udtalt i prosaen og antydnet i digtene, at Sigurd blev dræbt »ude i skoven« (Guðr. II, 11, *á við lesa* osv., hvor i øvrigt digteren har tænkt sig et ting afholdt, v. 4). I forvejen havde Krimhild drømt om Sigfrids død (følgelse af to vildsvin; v. 864 f.), hvad der kan sammenlignes med Gudruns drømme i Vøls. (kap. XXV, men drømmene er forskellige, undt. hvad det angår, som de skal betyde).

Endnu skal nævnes, at Sigfrid og Krimhild har en ung søn (v. 723; jfr. Sigurds og Gudruns søn, Sigmund).

Forsoningen mellem Krimhild og Gunther finder sted (v. 1055), men mod Hagen er hun uforsonlig. Dette hænger sammen med, at Hagen i Nib. ikke er broder til Gunther, hvad han er i de nordiske sagn. Herefter er det så, at

skatten, Krimhilds morgengave, bringes til Worms; den har indtil nu, mærkeligt nok, været gæmt af dværgen Albrig i en klippe. Det var denne dværg, hvem Sigfrid havde frtaget dølgekappen, der er ganske ukendt i nordisk overlevering med samt alt, hvad der står i forbindelse med den. På dette punkt er der en stor afstand mellem den nordiske og tyske sagnform.

I Nib. forsvinder Brynhild så at sige ganske samtidig med, at det første hovedafsnit er ude. Med andre ord: hun er uden al tilknytning til Etzel (= Atli), medens hun i norske sagn er bleven Atles søster.

Forholdet mellem hende og Sigfrid er ret dunkelt. Intetsteds bliver noget tidligere bekendtskab mellem dem omtalt, og dog findes der, som tidligere forskere har bemærket, visse antydninger af et sådant. I v. 367 siger Sigfrid, at »ham er velbekendte de rette vandveje«; uvilkårlig mindes man udtrykket *es vega kunni* i Sig.sk. v. 3, selv om der ikke behøver at være nogen direkte sammenhæng herimellem. Direkte bevis for, at Sigfrid tidligere har været i Brynhilds land, er det heller ikke, skönt det ligger nær at drage den slutning deraf. Men der findes andre udtryk, der synes at lede i samme retning. Da Sigfrid og de andre er i færd med at ankomme til Brynhilds slot, spørger hun, hvem gæsterne vel kan være, og så svarede »en af følget«, at han kun har set en af dem tidligere, og han ligner Sigfrid (v. 395), og hun tænker straks på, at han vil søge at vinde hende; hun siger rigtignok, at det »vil koste hans liv«. Sigfrid siger (v. 401), at han ikke vilde være taget med, »om ej det var hans (Gunthers) bud«; men tidligere har han ikke udtalt sig på den måde. Af v. 340 ses, at han kender noget til Brynhild og hendes »vilde sæder«. Dette er jo ikke meget, men synes dog at kunne give grund til at antage et tidligere bekendtskab mellem de to. Hvorledes dette imidlertid har været, står der intet om.

Vi kommer nu til den sidste del af Nib., der handler

om Krimhilds giftermål med Etzel (Atle) og Gjukungernes (Gunnars) undergang.

Etzel, en sön af Botelung (jfr. Buðli fader til Atle og Brynhild i norsk; og jfr. ætnavnet Buðlung(a)r), er konge over Hunnerne og en vældig fyrste; han indføres ved det tidspunkt, han har mistet sin dronning Helche. Han ønsker en anden hustru og får af sine nærmeste anvisning på Krimhild. Nogen anden grund til at ægte hende anføres ikke. Han sender så sine mænd for at bejle. Hagen fraråder kraftig giftermålet, ti han er bange for, at Krimhild da vil få midler til at hævne Sigfrids drab på dem, hvorimod Giselher råder meget dertil. Selv vil Krimhild ingenlunde ægte Etzel, men lader sig dog overtale dertil efter at have fået bestemt løfte om, at en hævn for Sigfrid vil blive fuldbyrdet af og ved Etzel. Men stadig er det Hagen, hævnen skal gå ud over. Efter alt dette er der jo heller aldrig tale om noget uvenskab mellem hende og Etzel, da det jo er hende og ikke ham, der er besjælet af hævnlyst. Han spiller i det hele en ret underordnet og ligesom lidt sølle rolle. Her er en gennemført, men naturlig modsætning til norsk overlevering.

Så får Krimhild Etzel til at indbyde Gjukungerne og Hagen til en stor fest. Gunther overvejer sagen, men Hagen fraråder at rejse (v. 1398 f.). I bægge Atledigtene rådslår man og nærer mistillid og angst. Ved afrejsen råder der sorg og frygt (v. 1461 f.), ganske som i Atlakv. (v. 12; *grátendr* ≠ *daz muose sît beweinen vil . . wîp*). Rejsen beskrives vidtløftig på tysk episk vis. Straks efter ankomsten mærker de, at der er ugler i mosen. Det første, Krimhild spørger om, er Nibelungeskatten — »hvad har I gjort med den?« . . . »Den burde I ført med jer, da I til Etzel red«. Kong Didrik er ved Etzels hird. Noget forhold mellem Krimhild og ham af den art, som det 3. Gudrunskvad antyder mellem Gudrun og Tjodrek (Tjodmar), findes ikke her. Hvorvidt det, der antydes v. 1668 om, at Didrik hørte

Krimhilds klage, står i nogen forbindelse med, hvad nævnte digt indeholder, synes mig ganske usikkert. Derimod indeholder den følgende skildring åbenbart en parallel til slutningen af Atlakviðas indhold; her fortælles, som bekendt, at Gudrun indebrændte Atle og det hele. I Nib. lader Krimhild det hus (bygning) antænde, hvori Hagen og de andre var (v. 2048 f.), men virkningen heraf bliver ikke den tilsigtede. Det hele fortælles noget konfust, og opbrændingen bliver her egentlig meningsløs; det er, som et motiv blev indført, men ikke benyttet logisk eller konsekvent. Endelig bliver Hagen taget og bunden af Ditrich. På samme måde gik det med Gunther. Ditrich bad Krimhild skåne dem bægge. Nu afkræver Krimhild Hagen Nibelungeskatten, således som det ovf. er omtalt. Selv befalede hun, at hovedet skulde hugges af Gunther, da Hagen havde givet hende det ovf. omtalte svar, hvorefter hun selv hugger hovedet af Hagen (v. 2310) med Sigfrids eget sværd, som Hagen i sin tid har taget og benyttet. Denne hævn er forsåvidt logisk nok og episk vel begrundet. Kong Ditrich mister under denne kamp med Gjukungerne alle sine mænd (v. 2235). Dette minder om, hvad der står i det 3. Gudrunskvad, at Tjodrek kom »derhen med 30 mand, som alle nu er døde«. Ditrichs trofaste mand, Hildebrand, fuldbyrder så endelig den gærning, der må betragtes som den episke retfærdigheds nødvendige tilfredsstillelse: han dræber Krimhild (v. 2313). Og dermed slutter eposet. Der er således her en afgørende forskel m. h. t. Krimhilds og Gudruns endelige skæbne.

Der er til slutning nogle enkeltheder, som kan komme i betragtning. Nib. begynder med at omtale en dröm, Krimhild har haft (hun ejer en falk, der rives istykker af 2 örne); i Vqls. XXV drömmer Gudrun, at hun har en prægtig høg på armen; men fortsættelsen (om høgens død) mangler her, formentlig ved forglemmelse; jfr. den anden dröm om den prægtige hjort, som hun syntes Brynhild skød for

hendes knæer. Også Gudruns sorg ved Sigurds lig har man villet sammenstille med, at Krimhild lader Sigfrids kiste åbne for endnu engang at se ham. I denne forbindelse vil jeg også nævne en parallel, der ganske vist ikke findes i Nib., men i »Ravennaslaget«. Ligesom Grane kommer løbende fra tinget uden rytter hjem til Gudrun (Guðr. II), således kommer de unge faldne Scharpfs og Orts heste tilbage med tomme sadler. En forbindelse mellem disse to ting er mulig. Med Etzel har Krimhild en søn, Ortlieb (i norsk 2 sønner, som hun selv dræber); Ortlieb, der er barn endnu, bliver under kampen dræbt af Hagen (v. 1898).

Det fremgår af det anførte, at overmåde meget er fælles mellem Nib. og den norske Sigurdsdigtning. Ikke blot hovedtrækkene genfindes, men også mange enkeltheder, selv om sammenhængen ikke altid er identisk.

Uoprindeligt er det, at Sigfrid er gjort til en nederlandsk kongesøn. Her menes et andet digt at have bevaret det oprindeligere om Sigfrids ungdom og opvækst, nemlig det såkaldte Seyfridslied, der kun findes i sene, trykte former fra 16. årh.

Dette digt består af to stykker, der ikke helt stemmer med hinanden. Seyfrid er også her en søn af kong Sigmund i Nederland. Han er i ungdommen af en meget uregerlig og voldsom karakter og bliver derfor af faderen sendt bort. Så kommer han til en smed og bliver hos ham, men gør alslags ulykker ved sine overnaturlige kræfter, hvorfor smeden sendte ham ud mod en drage, for at denne skulde dræbe Seyfrid, men det gik lige modsat. Han dræbte dragen og besmurte sig over hele kroppen med dragens hornvæske; kun mellem skuldrene var der en plet uden væsken, og her blev han senere såret til døden. I en klippevæg fandt han så en skat, der tilhørte dværgen Nybling, og drog så til kong Gybich, hvis datter han ægtede.

Dette svarer ret nøje til sagnformen i digtene, så vidt

vi har noget tilsvarende. Sigurd kommer jo til Regin, der opfostrer ham (Reg. B 13—14), og Regin forudsættes i Fáfn. som smed; han har gjort Sigurds sværd (v. 29). Men norsk sagnform har intet svarende til hornhuden. Hans voldsomme færd hos smeden kendes kun fra Þiðrikss.

I det andet afsnit fortælles om Gybich og hans sønner (og her regnes Hagen til dem; det er således næppe nordisk omdannelse, at Högne er en Gjuke-søn) og om datteren Krimhild. En drage, der efter 5 år skal blive til et menneske, røver denne og bevogter hende i et bjærg. Dette er sikkert uoprindeligt. Seyfrid, en søn af Sigmund og Siglinde (mærk dette oprindelige træk her), er uden at kende sine forældre vokset op hos en mester inde i en skov. Dværgekongen Eugel underrettede ham om hans forældre, og da Seyfrid fik at vide, hvor Krimhild var, lovede han at ville befri hende¹. Han dræbte så dragen med et sværd, der gemtes i bjærget, og tog Krimhild og Nyblings skat med sig og lægger den på hesten, men da han af Eugel fik at vide, at han ikke skulde leve længe, kun 8 år, sænkede han skatten med det samme i Rhinen, hvorefter han blev gift med Krimhild.

Skatten kan efter dette ikke blive anledning til at dræbe Seyfrid. Grunden bliver her brødrenes frygt for Seyfrids magt; de fattede had til ham; Hagen stak ham efter 8 år ihjæl ved en brönd. Denne fremstilling minder om Brynhilds ord i Brot 8—9 (jfr. Guðr. II 32).

Sigfrid-Sigurdsagnet er behandlet på mange måder. W. Golthers afhandling: Über die sage von Siegfried und den Nibelungen i Zeits. für vergl. Litteraturgeschichte N. F. XII er en af de bedste; bortset fra nogle enkeltheder kan jeg i det hele og store slutte mig til den.

¹ På vejen møder han den »troløse« rise Kuperan, hvem Seyfrid til slutning slår ihjæl; denne minder meget om Regin.

FARMANNSHAUGEN OG KONG BJØRN, HARALD HAARFAGRES SØN.

AV

A. W. BRØGGER.

I det gamle norske landskap Vestfold, egnen om Tønsberg og Larvik, har arkeologien gjort en rik høst. De rikeste oldfund vi eier, Osebergfundet og Gokstadfundet, ligger i dette landskap, og disse to skibsfund fra den tidlige vikingetid har bl. a. ført til en frugtbar kombination av arkeologiske og historiske undersøkelser. Det er lykkedes at vise, at de begge er graver fra den gamle kongsæt, som fra Vestfold begyndte Norges erobring og siden blev den norske riksenhets symbol gjennom 600 aar. Fra disse prægtige kongelige gravsteder er opmerksomheten blit rettet paa de andre gravminder av kongelig karakter i Vestfold, fremforalt paa den samling av 9 mægtige kongshauger, som ligger ved Borre kirke, en mils vei nord for Oseberg. Allerede har man herfra et meget betydelig gravfund, men fremkommet ved tilfældig utgravning i 1852, hvorved det nu har en høist defekt karakter. Et skib i haug, som ved Oseberg og Gokstad, en høvding med kister og rikt gravgods, som daterer fundet til anden halvdel av 9de aarhundrede¹. Med dette fund føres vi like ind i Ynglingeættens historie, og det har naturlig fremkaldt en plan for

¹ Borrefundet og Vestfoldkongernes graver. Christiania Videnskaps-selskaps skrifter 1916 no. 1.

en samlet undersøkelse av den kongelige gravplass. Først med en saadan vil vi faa et virkelig helt materiale til en fuld vurdering av kongsættens historie.

Men ogsaa paa et andet betydelig monument blev opmerksomheten rettet, mot Farmannshaugen paa Sem (Jarlsberg hovedgaard) like ved Tønsberg by. Mens undersøkelsen av gravhaugene paa Borre efter al sandsynlighet vil tilføre vor ældste historie ny kundskap, vilde en undersøkelse av Farmannshaugen i bedste tilfælde antagelig bare løse et enkelt, mere isoleret spørsmål. Den skulde tilhøre en langt senere tid, idet den av traditionen er knyttet til en bestemt person, nemlig kong Bjørn, med tilnavnet kjøpmanden, en av kong Harald haarfagres sønner, død i 927. Som led i de planlagte undersøkelser var det dog av betydelig interesse at faa rede paa, hvad der var i denne store gravhaug. Den varmt interesserte norske arkitekt i New York, *John Gade*, stillet i 1917 en sum til raadighet som bidrag til denne undersøkelse. For at arbeidet kunde fortsættes ogsaa i 1918, ga den danske konsul i Sandefjord, *Lars Christensen*, ikke alene de nødvendige midler til denne utgravning, men til fuldførelsen av en række andre undersøkelser i Vestfold i nær forbindelse med de her nævnte spørsmål.

Undersøkelsen av Farmannshaugen, utført under forfatterens ledelse somrene 1917 og 1918 med konservator *Sigurd Grieg* og preparant *Paul Johannessen* som medhjelpere, blev avsluttet den sidstnævnte sommer, med hvad man vil kalde et negativt resultat. En oversigt over arbeidet med et forsøk paa en vurdering av resultatet vil bli meddelt i det følgende.

1. I motsætning til hvad ellers vilde være tilfældet, maa her begyndes med det rent historiske. Det var overhodet det naturlige utgangspunkt for det hele arbeide.

Sem hovedgaard, hvor Farmannshaugen ligger, kaldes

nu Jarlsberg hovedgaard og ligger like vest for Tønsberg by, i ret linje, desuten bare 5 kilometer vest for Oseberg-haugen i Slagen sogn (fig. 1). Gaarden er endnu en av vort lands første, og var og er sæte for grevene av slekten Wedel-Jarlsberg. Før grevskapets oprettelse for Griffenfeldt i 1671

var Sem en kongsgaard, hvad den tydelig har været helt fra historiens første gry hos os.

I den ældste historien er Sem, eller

Sæheim, kongsgaard knyttet til kong Bjørn, søn av kong Harald haarfagre og oldefar til Olav den hellige.

Det vi vet, eller rettere det, vi tror os at vite, om kong Bjørn, skylder vi nu Snorre Sturlassons fortælling om ham. Men det er ikke ganske uvæ-

sentlig for vor sammenhæng at undersøke kilderne litt nærmere. Naar undtas Hákonarmál er det ikke nogen kilde før omkr. 1200, som nævner ham. Men det er næsten 300 Aar efter hans død. Det er altsaa al opfordring til at se kritisk paa saken, selvom Snorres ypperlige plasing av kong Bjørn historisk, og den malende skildring av hans død for broderhaand er baade sandsynlig og overmaade klok.

At kong Bjørn er historisk, er sikkert nok. Eyvind

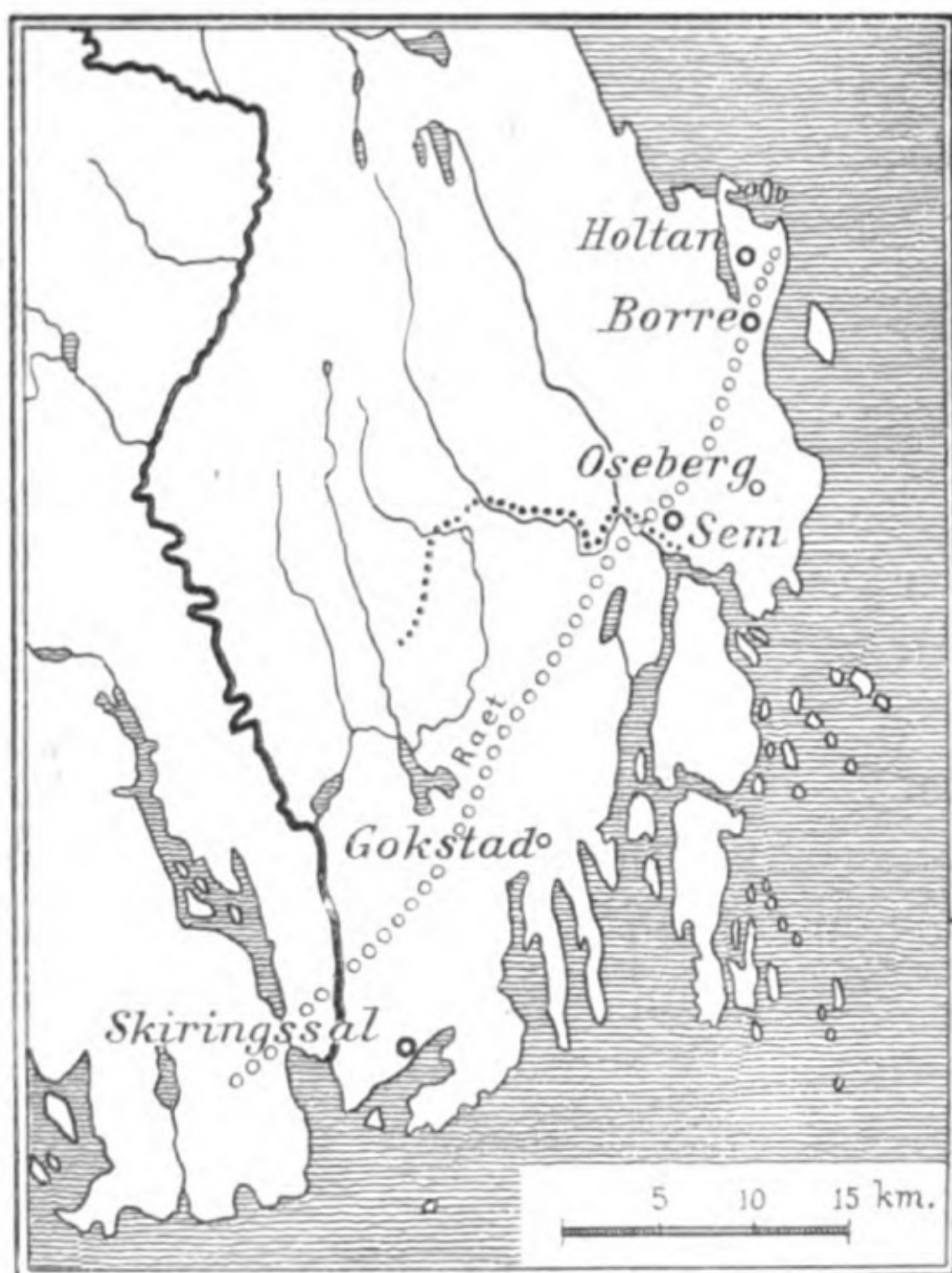

Fig. 1. Vestfold med de vigtigste kongelige gravhauger.

skaldaspillir digter i 961 ved Haakon den godes død sit Hákonarmál, og her nævner han Haakon som »Bjørns bror«. I en kildefattig tid er dette meget for os. Nordmanden Eyvind skaldaspillir har sandsynligvis aldrig set kong Bjørn, han fødtes omtrent, da Bjørn døde. Det er altsaa samtidens erindring om kong Bjørn, som taler i dette billede.

Herfra er det et langt sprang frem til Ágrip, det første forsøk paa at skrive norsk historie, et stridsskrift fra kong Sverres leir omkring 1190 (*H. Koht*, i *Edda II*, p. 82 ff.). Det er vel skrevet i Trøndelag av en nordmand eller kanske av en islænding. Han har ikke særlig meget greie paa den ældre historie, og Vestfold ser ut til at ha været syn-derlig ukjendt for ham. Hvad han fortæller om kong Bjørn er da at anse som fællestradition i landet. Kong Harald haarfagre »hadde 20 sønner og med mange kvinder. Bare to av dem naadde kongsnavnet, Eirik blodøks og Haakon den gode. — — Den tredie var Olav digerbein. Den fjerde Bjørn, kjøpmanden, som nogen kalder buna¹.« Og saa følger den kjendte tradition om Eirik og hans dronning Gunhild. »Hun blev saa illraadende og han saa tilbøielig til haardhet og alskens undertrykkelse mot folket, at det var tungt at bære. Han voldte Olav digerbein, sin bror, og Bjørn og flere av sine brødre bane. Og derfor blev han kaldt blodøks. —«

Tilnavnene maa som regel regnes for en kilde av høi værdi i vor gamle historie — et hittil saa temmelig unyttet stof. Om Eiriks tilnavn er retfærdig eller ikke, kommer det her mindre an paa. Men naar sagaen lægger et større antal brodermord paa Eirik, har det uvilkaarlig præget

¹ Det er neppe trolig andet end, at her er forveksling med Sogne-hersen Bjørn buna, kjendt fra *Njála* og *Eyrbyggja* som far til Ketil flatnæse. Det er naturligvis mulig, men svært lite rimelig, at baade kong Bjørn og hersen Bjørn i Sogn i folkemund har faat samme tilnavn, buna, den sværlemmede (*Finnur Jónsson*, i *Aarb. f. n. Oldk.* 1907 p. 222).

av en litt vel rikelig flothet, og gjør os alt-saa mistænksomme.

Det som Ágrip her har fortalt om kong Bjørn, staar ogsaa næsten ord til andet i den ældre Fagrskinna, hvorfor vi ikke behøver gaa nærmere ind paa den kilde. Før Snorres Heimskringla er altsaa rikstraditionen den, at Bjørn blev dræpt av broren Eirik blodøks. Men derfor er det jo ikke sagt, at den er sand. Eirik har dræpt flere brødre. Allikevel er det én ting, som taler for, at den er sand, og det er, at Olav og Bjørn nævnes ved navn. Ágrip fortæller intet om, hvor eller hvorledes Bjørns drap foregik, men det kan jo være, fordi det ikke har interesse i den forbindelse forfatteren skriver.

Fuldt lys over alt dette falder det med Snorres forfatterskap.

Harald Haarfagre † ca. 930.

Eirik blodøks † 950.	Olav digerbein † 934.	Bjørn kjøpmann † 927.	Sigurd rise.	Haakon d. gode.
Harald graafell † 965.	Tryggve † 963.	Gudrød † 968.	Halvdan.	
Olav Tryggvason.	Harald grenske † 995.	Sigurd syr † 1018.		
	Olav d. hellige.	Harald haardraade.		

Harald haarfagres fornemste efterkommere. Rikskongene med fete typer, Vestfoldkongene med kursiv. Aarstallene er i det væsentlige P. A. Munchs.

Han har sat alting paa rigtig plass, Bjørns kongesæte og hans dyder og fortjenester, Eiriks deltagelse i historien om ham, med en logik og et mesterskap, og med dramatiske farver, som alt er uovertruffet.

Her følger Snorres fortælling om kong Bjørn, i Harald haarfagres saga, kap. 36.

»Kong Haralds søn Bjørn raadet da for Vestfold og sat oftest i Tunsberg, men var lite i hærfærd. Til Tunsberg søkte mange kjøpskiber baade der om i Viken og nordenfra landet og søndenfra Danmark og Saxland. Kong Bjørn hadde ogsaa kjøpskiber i færd til andre land, og skaffet sig derved kostbarheter og andet løsøre, som han syntes at ha bruk for. Hans brødre kaldte ham farmann eller kjøpmand. Bjørn var en vis mand og sindig og tyktes haapefuld til høvding. Han fik sig et godt og passende giftermaal og fik en søn, som het Gudrød.

Eirik blodøks kom fra austrveg med hærskiber og mange mænd. Han krævet av sin bror Bjørn at faa de skatter og den skyld, som kong Harald hadde paa Vestfold, men før var det skik, at Bjørn selv førte skatten til kongen, eller sendte mænd med den. Han vilde fremdeles ha det saa og ikke gi skatten fra sig. Men Eirik tyktes at trænge til mat, tjeld og drik. Brødrene trættet ivrig om dette, men Eirik fik ikke sin vilje og drog bort fra byen. Bjørn for ogsaa bort fra byen om kvelden. Eirik vendte om, for om natten op til Sæheim efter Bjørn og kom dit, da de sat over drikken. Eirik slog ring om huset, men Bjørn gik ut med sit følge og kjæmpet. Der faldt Bjørn og mange mænd med ham. Eirik tok der stort hærfang og for nord i landet. Dette verk likte vikverjerne meget ilde, og Eirik blev meget hatet der, og det ord gik, at Olav vilde hevne Bjørn, hvis han fik høve til det.

Kong Bjørn ligger i Farmannshaugen paa Sæheim.«
Spranget fra Ágrips korte melding til denne i alle de-

taljer utformede skildring er saa stort, at man ialfald ved første gangs læsning kunde være tilbøielig til at tro, at den efter Snorres ophold i Tunsberg vinteren 1218—19 kunde skyldes vestfoldsk lokaltradition. En liten detalj gjør mistænksom. I Ágrip heter ikke Bjørn farmann, men kjøpmand, og Snorre maa forklare sin lille rettelse av kilden ved at fortælle, at farmann og kjøpmand er det samme, farmaðr eða kaupmaðr. Det er nu egentlig ikke ganske sandt, det kan en se av Snorres egen bruk av de to ordene, og han er ellers præcis nok. Og jo mere en læser, des mere økes mistanken om, at hele fortællingen er blændverk. Den er ganske simpelthen bygget over de to tidligere kjendte fakta, at Bjørn kaldtes kjøpmanden, og at han blev dræpt av broren Eirik, hvortil kommer som et nyt moment, som Snorre indfører, at det paa Sæheim i 1218 fandtes en stor gravhaug, som folk kaldte Farmannshaugen.

Det som da er avgjørende, er, at hele første del av Snorres fortælling er falsk. Paa kong Bjørns tid, omkr. 900, var det ikke noget Tunsberg med kjøpskiber fra Danmark og Saxland. Byen er adskillig yngre. Vestfolds handelssted omkr. 900, og som virkelig var et betydelig og rikt saadant, var Skiringssals Kaupang, endel længre syd. Her kom handelsskiber fra Danmark og Saxland, og her var overhodet netop paa denne tid et spredningscentrum for baade indenlandsk og fremmed handel og kultur. Snorre kjender ikke Ottars reisebeskrivelse, ellers vilde han som den skarpsindige antikvar, han er, aldrig indladt sig paa en slik skildring av Tunsberg ved aar 900. Hvad desuten arkeologiske undersøkelser i forbindelse med Vestfold-spørsmålene i de senere aarene har gjort klart, er, at Tunsberg som kjøpstevne først langt senere har avløst Kaupangen i Skiringssal. For hele dette spørsmål, som i andre forbindelser har interesse for Vest-

fold-kongerikets fremvekst, vil bli gjort rede i et andet arbeide av forfatteren.

Den smukke skildring av Bjørns Tunsberg er altsaa ret og slet en skildring av Snorres Tunsberg i 1218, kanskje med en let liten farve av ælde. Og hvad det ellers staar i det første avsnit, er da ikke ett eneste ord mere end ethvert videnskapelig arbeidende hode maatte anse for givet, ut fra Bjørns tilnavn kjøpmanden i en tid, da ellers konger bar vaaben, ikke varer. Der er i kapitlets første avsnit ikke saa meget, som kan ligge paa en synaalsspids av »lokaltradition« om Bjørn, utover det, alt Ágrip vet at fortælle.

Men derfor kunde det jo godt være lokaltradition i kapitlets andet avsnit, skildringen av Bjørns drap. Det er nu den ting at merke, at Snorre her fremdeles lar Tunsberg være scenen. Det er altsaa i ethvertfald galt. Men dermed falder hele fortællingens opbygning og logik. Et overfald paa Bjørn paa gaarden Sæheim i aapen kamp forutsatte historiske forhold, som Snorre selvfølgelig ikke vilde konstruere. Hvorav igjen følger, at fortællingen er en opbygning av Snorre alene, et klart og meget dygtig forsøk paa at lage sandsynlig historie. For overhodet at forstaa det hele maatte begyndelsen være en trætte i Tunsberg, og herfra maatte fortsættelsen følge i form av et natlig overfald paa Sem, da Bjørn og hans mænd sat over drikken. Og endelig forbereder Snorre fortællingen om, at Olav faldt for Eirik.

Det er antageligvis heller ikke i dette andet avsnit ett eneste virkelig sandt ord. Men da er vi nødt til at se den sak i øinene, at Snorre i 1218 vistnok ikke har kunnet finde synderlig meget lokaltradition i Vestfold. Det han fandt, var en gravhaug, som folk kaldte Farmannshaugen. Og saa gjorde han den kombination, som formodentlig han er den første til at ha gjort. Han bygget bro mellem Bjørns tilnavn kjøpmand og Farmannshaugen, og herfra

kommer saa hans vakre historie om kong Bjørn. Nu var han plaseret, Vestfoldkongen, Olav den helliges olderfar, — her paa Sæheim kongsgaard var hans grav, og her hadde han virket.

Men selv om vor paavisning av sammenhængen med kap. 36 i Harald haarfagres saga er rigtig, selvom det er Snorres egen konstruktion, og selvom det paa Snorres tid manglet vestfoldsk tradition, saa kunde jo allikevel kong Bjørn ligge i Farmannshaugen. Og i ethvert tilfælde: en undersøkelse av haugen efter denne analyse av Snorre var mere paakrevet end nogensinde. Først en arkeologisk undersøkelse kunde bekræfte eller avvise den her meddelte tolknings rigtighet.

2. Farmannshaugen er et av Norges vakreste fortidsminder.

En mønstring av de ikke faa skriftlige kilder om haugen nedigjennem tiderne viste, at den ganske visst har været utsat for endel avgravninger, som har redusert dens oprindelige betydelige dimensioner; men allikevel kan den i det store og hele anses som hel og urørt. Derimot var det al grund til paa forhaand at regne med et gammelt indbrud i haugen, akkurat som ved Borre, Oseberg og Gokstad og de andre større gravminder i Norge, som altid har vist sig at være plyndret i gammel tid.

I mitten av 18de aarh. blev Farmannshaugen det første eksperimentalfelt for poteter i Jarlsberg grevskap, fordi det var saadan udmerket jord i den. Det var den reduktion, den da blev utsat for, som førte til, at grev Herman Wedel omkr. 1810 lot avplanere dens top, og omkring topflaten lot han lægge en lav liten ringmur, og utenfor denne plantet han trær.

Det er denne grev Herman Wedels arrondering, vi skylder Farmannshaugens nuværende vakre utseende. Den rike kuppel av løvtrær danner en skjøn, hundrede aar

gammel krone paa den prægtige haug. Dens frie beliggenhet, alene paa høiden av et svakt stigende jorde fremhæver endnu sterkere kransen av trær (fig. 2).

Farmannshaugen ligger paa et gammelt jorde saa at si like ved gammel strand. Det var derfor ikke det mindste urimelig, hvad antikvar *N. Nicolaysen* skrev om den i 1900 (Aarsberetning fra fortidsmindeforeningen i Christiania): »Av alle gravhauger i landet maa nu Farmannshaugen paa stamhuset Jarlsbergs hovedgaard ha den største formodning for sig om at indeholde et skib; siden sjøen engang vistnok har gaat op i nærheten derav, og gaardens daværende eier, den i haugen nedlagte søn av Harald haarfagre, Bjørn, maa ha flakket meget om paa havet, siden han fik tilnavnet farmann.«

Selvom begrundelsen egentlig ved nærmere eftersyn er noksaa svak, var det ialfald ikke noget urimelig i formodningen, og det var ialfald en stiltiende antagelse hos alle utgravningens deltagere, at det var al sandsynlighet for, at det laa skib i Farmannshaugen.

Forut for utgravningen gik en nøiagtig opmaaling av haugen, som bl. a. viste dens forskjellige uregelmæssigheter. Avgravningen i aarenes løp har ikke bare mindsket haugens diameter og gjort foten delvis uklar; den har ogsaa reduceret dens høide betydelig, — dog ikke saa meget, som vi ved utgravningens begyndelse maatte tro. Diameteren er nu ca. 30 meter; terrænundersøkelser syntes at ha godtgjort, at den har været mindst 35 meter.

Høiden var ved opmaalingen git til litt over 2 meter. Foten ligger gjennemsnitlig 7,75 meter over havet, mens topflaten ligger ca. 10 meter. Dette var bestemmende for gravningsplanen. Naar der ikke var mere end 2 meter tilbunds, vilde det ikke være nogen risiko ved at gaa ned i en skakt ovenfra mitt paa haugen. Man vilde derved spare det langt betydeligere arbeide at gaa ind i en gang.

Hertil kom at vi under alle omstændigheter følte os forpligtet til betingelsesløst at bevare de gamle løvtrær.

Sommeren 1917 begyndte den første gravning. Følgende ræsonnement laa til grund for planen. Da det er

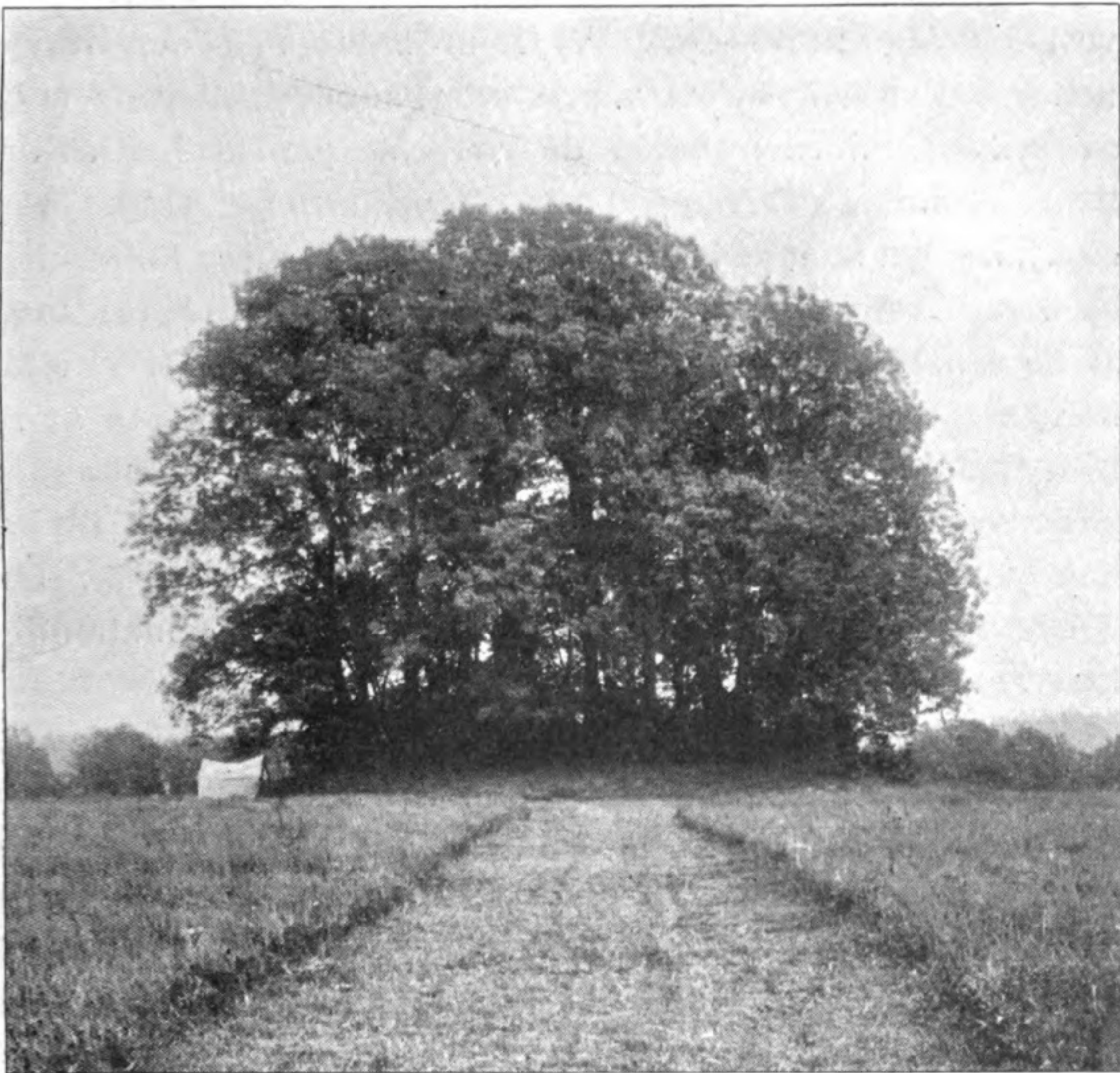

Fig. 2. Farmannshaugen set fra syd.

størst sandsynlighet for, at det ligger et skib i haugen, vil det være tilstrækkelig at gaa ned med en skakt paa 5 meters side ovenfra i mitten. Ett eller andet sted maa man da støte paa skibet, og kan derefter ved andre prøvestik konstatere dets utstrækning og beskaffenhet, hvorefter skakten kan gjenkastes, og den endelige utgravning forberedes og planlægges til et kommende aar.

Hvis det derimot skulde vise sig, at det ikke er skib

i haugen, vil allikevel en skakt paa 5 meters side efter al sandsynlighet være tilstrækkelig til at undersøke den grav, som maa antas at ligge i bunden.

Med disse forutsætninger begyndte utgravningen den 18 juni 1917 med utstikningen av en skakt 5 meter øst—vest og $5\frac{1}{2}$ nord—syd. Vi kom snart ned den første meter i dybden, og vi ventet efterhaanden at finde spor av graven. Jorden var i de øvre lag ganske bra at arbeide i, noksaa behagelig, ikke særlig meget sten, men efterhaanden som vi kom dypere, blev den mere tætpakket og haard. Gravningen fortsatte dypere og dypere, uten at det var spor av nogen grav. Paa 2 meter hvor vi efter beregningen skulde ha bund, var ikke det ringeste at se til nogen naturlig bund. Det var meget overraskende: gjennom næsten 4 meter urørte lag maatte vi ned, før vi naadde den gamle bund, som haugen er anlagt paa. Og længe før vi var naadd saa langt, var det fuldstændig klart, at det ikke var skib i Farmannshaugen.

Den rent tekniske side av utgravningen blev herved vanskeliggjort. Man kan jo ikke paa forhaand vite, om saa høie jordvægger som 4 meter vil kunne staa i en skjæring. Det var til alt held en noksaa tør sommer, og haardt sammenpresset som de gamle jordmasser var, holdt det hele godt. For at faa jorden op fra en saapas svær skakt som denne i 4 meters dybde, maatte særlige foranstaltninger gjøres. Det vilde selvfølgelig aldrig blit planlagt en utgravning med vertikalskakt, hvis det paa forhaand hadde været kjendt, at der var 4 meter tilbunds.

Dybdeforholdene i haugen godtgjør altsaa, at Farmannshaugen i tidens løp er sunket. Det er fuldstændig det samme som er skedd med Oseberghaugen. Lergrunden, som haugen ligger paa, har ikke taalt den vældige vekt av jordmassene i haugen og har git efter.

Bygningen av haugen var meget enkel og ensformig. Grus og lermasser om hverandre fra nærmeste grunden

omkring, forholdsvis stenfri, og omtrent ingen planterester før nede i bunden, hvor det laa tydelige sammenpressede gamle torver. Under haugen laa blaalere i stor dybde, stenfrit og fossilfrit og meget bløt. Vi gik naturligvis dypt ned ogsaa i leren, uten ethvert resultat.

Den viktigste iagttagelse ved hele utgravningen, efterat graven ikke var fundet, var den, at haugmassene i den utgravede skakt var fuldstændig urørt. Det har ikke her været noget gammelt indbrud i Farmannshaugen.

Ganske uten fund blev undersøkelsen ikke. I søndre væg av skakten paa bunden blev fundet bladet og litt av skaftet av en træspade. Den er en fuldstændig kopi av spadene i Osebergfundet. Den var brukket i skaftroten og formodentlig derfor blit efterlatt paa stedet. Under den laa etpar tilfældige træstykker, og like i dens nærhet stod ret op og ned, og rammet ned i leren, en nydelig tilspidset askepæl. Det er meget sandsynlig, at denne pælen har været rammet ned ved gravningens begyndelse for at markere centrum for den vordende haug. Træsakene var fortrinlig bevaret. Barken sat paa veden, alle skaar var klare og nydelige, som om stykkerne kom like fra de gamles hænder.

Undersøkelsesfeltet blev utvidet med 2 meter i øst, saa vi tilslut fik en endelig skakt paa 7 meter øst—vest og $5\frac{1}{2}$ i nord—syd. Resultatet blev akkurat like negativt. Der blev intet fundet.

Naar graven først ikke laa i centrum, kunde man let mene, at det maatte bli som at lete efter en naal i en høstakk at søke efter den. Det er imidlertid lite rimelig. Hvis der overhodet var nogen grav, maatte den ligge i en rimelig omkreds fra centrum.

Sommeren 1918 blev gravningen fortsat. Vi bestemte os for at gaa videre ut i syd fra skakten fra fjoraaret. Av hensyn til de deilige gamle trær hadde vi ved utgrav-

ningens slut i 1917 maattet lægge igjen den store skakt, for at ikke røttene skulde fryse om vinteren. Vi gik derefter ned i de gamle jordmassene fra 1917 for at skaffe sikre trin til beskyttelse mot ras og gik samtidig ind med en gang fra syd. Det gik langsomt — gravningen begyndte 10 juni —, den mængde regn, som faldt sommeren 1918 gjorde, at man maatte være langt mere forsigtig end

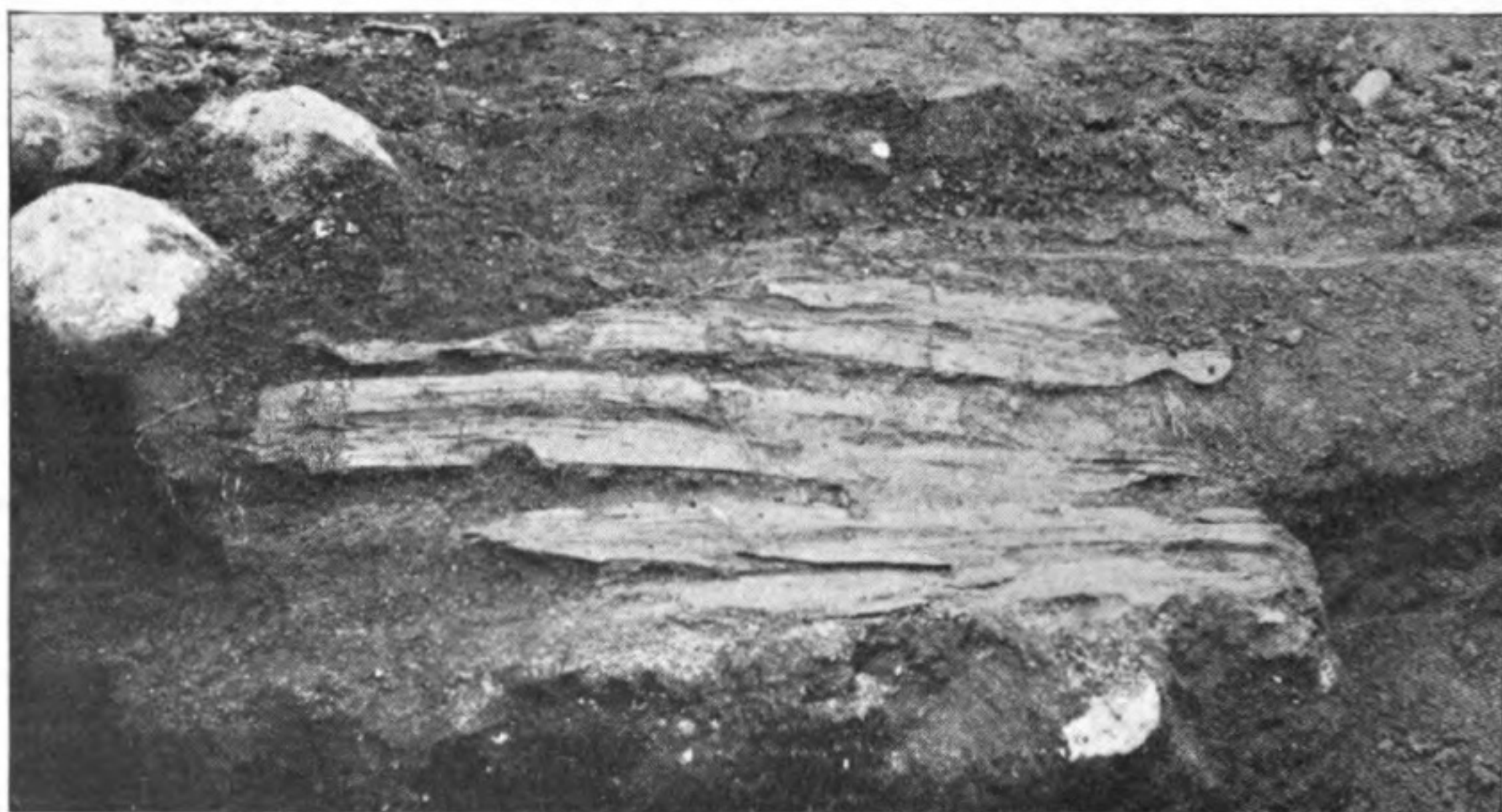

Fig. 3. Træbaare i Farmannshaugen.

den tørre sommer 1917. I den nye skakt var alt saaledes, som vi før hadde møtt det. Bunden naaddes paa nær 4 meter — som før. Vi haabet paa en liten stenrøis, som kunde dække en grav. Intet av den slags blev fundet.

Om kvelden 1 juli hadde vi bare en halv meters jordmasse igjen i bunden av nordvæggen i 7 meters bredde. Like før vi skulde slutte, støtte vi paa trærester. Efter planen var det like i nærheten av der, hvor vi aaret iforveien hadde fundet spaden. Under avdækningen av trærestene fandt vi litt bortenfor dem en kant av en stenhelle, som stod opreist i litt skjæv stilling. Det var smaa dimensioner for en saa vældig gravhaug, men allikevel gik vi ut fra, at vi her hadde graven, hvordan det nu end vilde forme sig.

Det var med ytterst smaa forventninger, vi begyndte arbeidet 2 juli, men selv de smaa forventninger blev skuffet. Det tok ikke dagen at klare op saken. Paa bunden, i østvestlig retning laa en baare av træ, laget av 4 bretter av ganske bløtt træ (furu), og med bærestænger (fig. 3). Flere lignende blev fundet i Oseberghaugen (fig. 4). I den ene kanten var den litt ufuldstændig, men ellers var den udmerket bevaret, trods at brettene var tynde og daarlige. Vidjene som har holdt brettene sammen, laa hele og tydelige i hakkene, og bærestængene kunde følges i jorden. Umiddelbart øst herfor stod hellen, som vi først var støtt paa. Det var en ganske fin og vel tilhugget liten firkantet helle av porfyr, tat fra fast fjeld nogen hundrede meter vest for haugen. Den stod paa kant i skjævhending, og indtil den stod en større sten, og herfra laa i østvestlig retning en tredie, smale helle, som var meget tykkere og derfor mere mindet om en liggende liten bautasten.

Det var alt.

Det var absolut ingenting hverken omkring, over eller

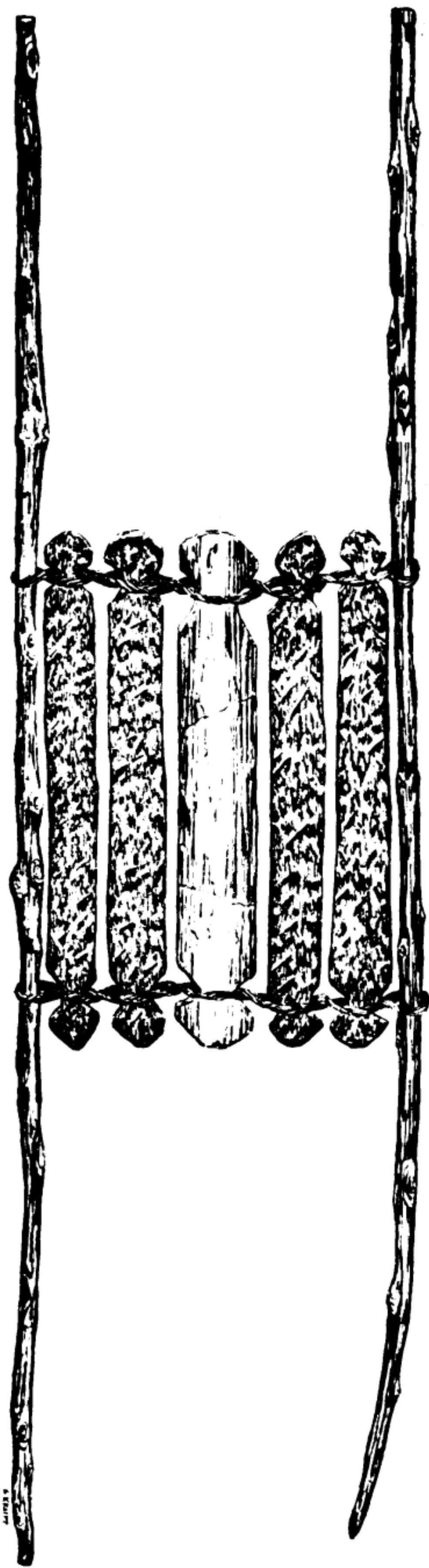

Fig. 4. $\frac{1}{16}$. Fra Oseberghaugen.

under disse stener eller baaren, som kunde tyde paa en grav. Alt blev paa det omhyggeligste gjennemsøkt, ogsaa lerbunden i stor dybde.

Unegtelig var det et magert resultat av meget arbeide og et noksaa stort haap om et skib.

3. Vi tør gaa ut fra, at man ikke ved videre gravning i den svære haug vil finde noget mere end det vi nu har fundet. Det meget anseelige rum, som er systematisk undersøkt, ser ganske visst paa en grundplan noksaa uanseeligt ut; men da maa man huske, at det som staar igjen er sterkt skraanende kanter, hvor man ikke med nogen rimelighet kan vente at finde noget. Men dertil kommer, at det lille anlæg med de tre heller og baaren like ved, ikke kan være tilfældig. Stener som disse forekommer overhodet ikke i haugen ellers. Den ene av hellene var smukt og omhyggelig tilhugget.

Da er altsaa Farmannshaugen det, man i almindelighet kalder for tom. Den har ikke indeholdt gravgods, og har ikke været reist over nogen grav i vanlig arkeologisk sprogbruk. Men det kan idetheletat ikke tænkes, at der har været nedlagt noget lik i haugen. Konserveringsbetingelsene var sjeldne, likefrem enestaaende. Nogen forklaring, som regner med et opløst og forsvundet skelet eller likeledes brændte ben, kan trygt og rolig avvises.

Det findes ialfald ett, om ikke to, lignende eksempler paa »tomme« storhauger i Norge. Det ene er Salhus-haugen paa nordre Karmøy, utgravet av *Shetelig*¹. Ved beliggenhet, dimensioner og bygning tilhører den utvilsomt Harald haarfagres æt. Skibsgravene i Grønhaug og Storhaug i samme omraade hører med her. Salhus-haugen var Karmøys mægtigste oldtidsminde, 43 meter i tvermaal og mindst 4 meter høi. Sakkyndige gravninger i denne haug fra tid til anden har vist, at den ikke gemmer nogen

¹ Vestlandske graver fra jernalderen. Bergen 1912, p. 225 f.

virkelig grav. Dens bygning var fortrinlig, bestaaende for en stor del av torver. Spader blev fundet her og der. Og som ganske særlig træk ved den er nævnt, at der paa bunden laa en mægtig rund stenhelle.

Det andre monument av samme slags kan kanske sies at være ikke saa fuldstændig undersøkt som Salhushaugen. Det er Haakon den godes gravhaug paa Sæheim i Nordhordland¹, delvis utgravet i 1879. Uten her at komme ind paa detaljer tør det fremhæves, at denne haugs jordmasser var sand og grus, hvorfor det er meget mulig, at et skelet her kan være opløst. Men det er forøvrig et foreløbig uavgjort spørsmål, om haugen virkelig med rette bærer sit navn som kong Haakon den godes haug.

Men ogsaa et vigtig og ypperlig dansk monument kan mulig her tas med, den søndre Jelling-haug². Der er, i hvert fald hittil, ikke fundet nogen grav i haugen, og det er heller ikke sikkert, at fornyede undersøkelser vil gi noget andet resultat. Det er imidlertid ikke her stedet til at diskutere, hvilke mulige konsekvenser manglen av en grav i haugen kan faa for de historiske forhold ved Jelling-haugene.

Overfor Farmannshaugen ved Tunsberg og Salhushaugen paa Karmøy stiller saken sig meget klar og enkel. De er begge efter sin karakter og beliggenhet i netop de strøk, hvor vi vet, at Haarfagreætten hadde sine sikreste provinser, og hvor deres graver laa, utvilsomt reist over høvdinger, konger eller prinser av ætten. Nu vet vi av Borre-, Oseberg-, Gokstad-, Storhaug- og Grønhaug-skibsfundene, at ættens gravskik udmerker sig ved overdaadighet, likefrem ødsleri, og at rammen om det hele var

¹ A. Lorange, i Aarsberetning fra fortidsmindeforeningen, Christiania 1879, p. 139.

² J. Kornerup, Kongehøiene i Jellinge, Kjøbenhavn 1875. — En oversigt over hittil opnaaede resultater findes hos H. A. Kjær: Om Jelling Kongehøje, i Vejle Amts Aarbøger 1913.

et skib eller en baat. Naar altsaa Farmannshaugen og Salhusaugen i motsætning dertil var tomme, saa maa enten forklaringen om, at de tilhører Haarfagreætten, være gal, eller ogsaa maa vi naturlig og utvungent forklare dem som kenotafgraver, monumenter — eller hellere: gravminder — over nogen av ætten, som er faldt i det fremmede. Den sidste forklaring frembyr sig som den selvfølgeligste. Det maa straks indrømmes, at forklaringen ikke strækker til for Haakon den godes haug, men sammenhængen dermed interesserer ikke i denne forbindelse. Spørsmaalet om Jelling-haugen frembyr vel en tredie og mere speciel løsning.

En kenotafgrav blev selvfølgelig ikke reist i hvert eneste tilfælde, hvor en mand døde i det fremmede. Sikkerhet for at han fik gravsted derute, maatte gjøre gravstedet hjemme overflødig. Derimot maatte kenotafgraven sikkert reises, hvis det var tvil om den dødes skjæbne. Den ulykke det var baade for den døde og de efterlevende, at hans »sjæl« ikke fik bolig i en grav var saa stor, at den maatte avværges. Gravhaugen hjemme blev ikke bare et mindesmerke, men et virkelig hjemsted for den dødes »sjæl«¹.

Vi maa altsaa gaa ut fra, at Farmannshaugen er en kenotafhaug, reist over en av kongsgaarden Sæheims konger, fordi han var død etsteds langt borte, hvorfra hans lik ikke kunde bringes til hjemmets jord. Naar dette er skedd, kan ikke akkurat sies paa aaret. Men efter hele

¹ Spørsmaalet om hvad baaren skulde i Farmannshaugen, kan kanske løses ved henvisning til senere norske gravskikke. Fra mange steder vites det, at likbaaren ved mere anseelige begravelser skulde følge med i graven. Fra Telemark fortæller presten Wille saa sent som i 18de aarh., at hvis liket føres til graven paa bærebær, maa den slaas i tre stykker, for ellers kan den gaa igjen, og med bærestængene skade de levende (Norsk Histor. Tidskr. 2. R. b. 3 p. 204). Det er vanskelig at tænke sig nogen anden bestemmelse av baaren i Farmannshaugen end som likbaare.

vor tankegang her tilhører dette monument slegten omkring Harald haarfagre. Vi begaar ikke nogen dristighet ved at sætte Farmannshaugens reisning til engang i 10de aarh. Detaljgrunder hvorfor den neppe er reist før, vil bli git i et samlet arbeide om kongeriket Vestfold.

Den arkeologiske undersøkelse har altsaa tilfulde stadfæstet den historiske kritik av Snorres roman om kong Bjørns død. Men herfra at slutte, at hans sidste avsnit: kong Bjørn ligger i Farmannshaugen, ogsaa er uriktig, — det er naturligvis ikke tillatelig. Selvom de to første avsnit av kap. 36 røber fuldstændig mangel paa lokaltradition i Vestfold, saa kunde jo den sidste enkle ting, at kong Bjørn laa i Farmannshaugen, ha holdt sig som tradition. Det har i denne forbindelse mindre at si, om haugen var en mindehaug, naar den bare var knyttet til kong Bjørns navn.

Men heller ikke paa dette punkt har Snorre Sturlason støttet sig paa lokaltradition, hvad vi i det følgende skal vise. Før vi gaar ind paa dette, bør vi imidlertid søke en forklaring paa det eiendommelige forhold, at Snorre i 1218—19, da han bodde i Tunsberg, ikke har fundet nogen-somhelst lokaltradition om en saapas vigtig begivenhet som kong Bjørns død og Eiriks overfald. Det eneste han har faat vite er, at det fandtes en haug, som het Farmannshaugen. Men ingen fortalte ham hvorfor, ingen deromkring har sagt ham, at kong Bjørn laa i den, undtat kanske en og anden historisk interessert, som gjorde sine slutninger paa samme maaten som Snorre.

Gransker vi Vestfolds historie, som den er skrevet av Snorre i Heimskringla, er det en ganske merkbar forskjell paa tiden før og efter Halvdan svarte. Før Halvdan svarte, eller vi kan gjerne si til og med hans far Gudrøds død, noget efter 800, findes ganske meget av tradition, som Snorre ikke bare kan ha faat fra Ynglingatal. En saadan ting som tilnavnene hos Vestfoldkongene fra kong Halvdan

kvitbein til Halvdan svarte er en historisk realitet utenfor Ynglingatal. Selvom vi intet andet visste om disse konger, vilde de staa lyslevende og sikret historien for os ved disse folkelige opnavn: Halvdan kvitbein, Eystein fjert, Halvdan den milde og matilde, Gudrød mikilátti. Men dertil kommer, at det bakom Snorres fortælling om de ældre Vestfoldkonger, de som Ynglingekongene kjæmpet mot, maa ligge sikker lokaltradition om den gamle kongesætten i Skiringssal helt tilbake ialfald til 7de aarh. Denne tradition kan ikke være bevart i Vestfold paa Snorres tid. Da tilnavnene til Ynglingekongene er utpræget folkelige og ikke fri for at være noget haanende, kan hele denne ældre lokalhistoriske tradition, som tydeligvis er gaat tilbake helt til den første blomstring av smaakongedømmet Vestfold i 7de aarh., ikke tænkes at være bevaret med Haraldsætten. Tilnavnene viser os — saaledes som vi oppfatter Vestfolds historie i det hele — et ældre, erobret folks vittige haan overfor de nye erobrere. Det er ogsaa tydelig nok, at ingen av disse tilnavn har staaet i Ynglingatal, — panegyriken bestilt til forgyldning av opkomlingene, — d. v. s. opkomlingene i Vestfoldingenens øine. Resterne av denne tradition, ikke dens fulde sammenheng, har Snorre lært at kjende andre steder end i Vestfold.

Tiden efter Gudrøds død — Halvdan svartes fødsel — er derimot aldeles forunderlig traditionsfattig i Vestfold, at dømme efter Snorre. Vi gaar da ut fra, at han i 1218 har søkt i Tunsberg og omegn at skaffe sig saa god greie paa, hvad man visste i gamle tider som mulig. Men resultatet er overvældende magert. Vi maa forbauses over, at det i Tunsbergtrakten ikke fandtes en eneste fortælling om den mægtige og myndige dronning Aasa paa Oseberg, hun som hadde dræpt sin mand, og som blev begravet med en saa fantastisk overdaadighet i sit skib paa Oseberg. Vi maa forbauses over, at Snorre ikke har ett ord at fortælle os om den unge, straalende kongeskikkelse

Ragnvald heidumhaarr, til hvis ære Ynglingatal er digtet, ikke hvor han blev av, eller hvilke bedrifter han fik utrettet i verden. Og med flid og stræv har Snorre sanket sammen nogen tvilsomme smuler av Vestfolds historie i næsten 200 aar efter Gudrøds fald, frem til Olav den helliges tid. Det er — som alt hvad Snorre har gjort — fremragende nok i sin strengt videnskapelige karakter, forsøk paa overhodet at bringe orden i ting, som sikkert før ham var kaos. Men det røber sig ubetinget som lærd konstruktion, og det er uten hjemmel i nogen lokaltradition. Vi nævner som eksempel — idet vi er nødt til at henvise til detaljbehandling i det nævnte arbeide — at det efter ovenstaaende paavisning om kong Bjørn overhodet er fuldstændig paa det uvisse, om Bjørn virkelig har været »Vestfoldkonge«.

For at bane veien for en forklaring paa dette eendommelige forhold vil vi nævne en erfaring fra nutiden, som vil gjøre saken mere forstaaelig. Under et fleraarig arbeide i Vestfold, hvorved er besøkt gaard efter gaard i store distrikter, blev av forfatteren gjort den iagttagelse, at alle gaarder — ialfald næsten alle — var fuldkommen renblaast for traditioner om ældre ting og forhold paa gaarden og egnen. Selv paa store, gode gamle gaarder, hvor man skulde tro noget maatte findes, var der intet. Forklaringen kan enhver gi, som kjender litt til jordbruksforhold i Norge i nutiden. Vestfolds jord, og særlig de egne, som undersøkelsene omfattet, har i løpet av de sidste tiaar fuldstændig skiftet eiere. Der er foregaat en invasion, ikke mindst av vestlændinger, som har kjøpt jorden, og som umerkelig har forandret ogsaa befolkningens præg. Det kan gjerne tilføies: som regel bare i god retning.

Nu kan det arkeologisk vises, at Vestfold netop i 9de og 10de aarh. ikke bare har været et spredningscentrum for de store vikingetog til vesterlandene, men ogsaa at det til Vestfold er foregaat en rikelig invasion av norsk-engelske

og norsk-irske ætter, som har bosat sig i det gamle landskap. Den mere detaljerte paavisning herav kan ikke gis her. Hvad vi har bruk for at fremhæve, er, at der i 9de og 10de aarh. i Vestfold er foregaaet et befolkningsskifte, som er fuldstændig klart merkbart arkeologisk, men naturligvis mindre sproglig og bosætningsmæssig, da det jo i det hele var folk av samme stamme, et befolkningsskifte, som bedst belyses ved det ovenfor meddelte moderne jordskifte i Vestfold. Og paa denne maaten kan det forstaas, at det, som foregaar og hænder i Vestfold i disse aarhundreder ikke faar det fæste i traditionen, som det ellers vilde faat. At noget lignende kan ha været tilfældet i andre norske landskaper, er meget naturlig.

Vi kan nu med disse bemerkninger vende tilbake til den sidste del av undersøkelsen, om selve Farmannshaugens navn. Vi har før fremhævet, at kong Bjørns tilnavn var ikke farmann, men kjøpmand. Men bortset fra dette er en ting aldeles klart. Den store gravhaug heter ikke Bjørnshaugen. For at forstaa forskjellen: Harald haarfagres gravhaug het ikke Haarfagre-haugen, men Haraldshaugen.

Det er altsaa allerede fra denne side set likefrem urimelig, at Farmannshaugen har noget med kong Bjørn at gjøre. I virkeligheten har Snorres lærde konstruktion skygget for haugens egentlige navn og betydning. Vi vil gi keiseren hvad keiserens er.

Lad os ikke gjøre det gamle sprog kunstigere, end det var. I virkeligheten falder det oftest naturlig at la de gamle norske ord gaa like ind i nynorsk bruk. Farmann, fararmaðr, det er en færdesmand i samme aand og mening, som naar Vinje taler om ferdaminne. Men færdesmand og kjøpmand er ikke det samme.

Farmann kan være navn. Vi møter det alt paa mynter fra Dublins norske konger omkring aar 1000 (*Hildebrand*, *Anglosaxiska mynt*). Og i 14de—16de aarh. er det et kjendt

mandsnavn paa Romerike, Østfold og i Hallingdal (*E. H. Lind*, sp. 264). At det skulde være navn ogsaa ved Farmannshaugen, kunde se noksaa rimelig ut. Men forklaringen blir slaat av den andre opfatningen av farmann, som tilnavn og betegnelse.

En fararmaðr er i militærsprog den, som drar i leding (Frostatingsloven, U. G. L. I 199), ellers er farmann noksaa almindelig brukt om den, som reiser, og naturlig nok da ogsaa om kjøpmænd, hvilket sier sig selv. En bestemt og særlig betydning av ordet er det, vi har bruk for her. Det er den islandske Grágásens retsuttryk, farmanns-erfð, arv efter mænd, som dør ute (*V. Finsens* utg., Kbhvn. 1883, p. 76).

Vi overfører ordet paa monumentet, og da betyr Farmannshaugen ganske enkelt gravhaugen til den mand, som er død utenlands. Vi kunde gaa endnu et skridt videre og si, at Farmannshaugen helt enkelt er det norske ord paa høvdingens kenotafgrav.

Skulde det endnu tviles paa, at forklaringen er rigtig, saa fuldbyrdes beviset av haugen selv. Den var urørt. Oseberghaugen, Gokstadhaugen, Borrehaugene — baade den i 1852 utgravede og de endnu ikke undersøkte, som alle har store søkk efter gamle rov — Karmøygravene, alle var plyndret i gammel tid. Den tomme Farmannshaug gik fri. Alene dens navn beskyttet den. Ganske visst: traditioner var der ikke længre. Men navnet bestod. Og det visste de professionelle gravrøvere paa Olav Tryggvasons tid eller litt senere, at en haug som het Farmannshaugen, den var tom, for der var ikke ødslet guld og gods til en grav for en, som var død langt borte.

Naturligvis er Farmannshaugen en kongelig kenotafgrav, den er reist til bolig for en høvding av ætten i Vestfold. Her vil ikke bli gjort noget forsøk paa at finde ut, hvem det kan ha været. Like klart som opgaven i det

stykke laa ved Oseberghaugen over aasen øst for Farmannshaugen, like uklart ligger den her. Og nogen av grundene til det er git i det foregaaende.

Paa overflaten kan det se ut, som om vi her med forkjærlighet har beskjæftiget os med negative spørsmål. I virkeligheten er det hele arbeide et led i forsøket paa at finde frem til det, som virkelig hændte i Vestfolds historie baade før og efter Halvdan svartes tid. For at kunne skrive historie maa man ofte rense historien for historier.

OM GRAVINDSKRIFTERNE OVER KONG VALDEMAR DEN FØRSTE I RINGSTED KIRKE¹.

AF

M. CL. GERTZ.

Til de Kildeskrifter til Danmarks middelalderlige Historie, som jeg i de sidste Aar har været beskæftiget med at udgive i en Samling med Titlen »Scriptores minores historiæ Danicæ medii ævi«, hører ogsaa visse Gravindskrifter; og i forreste Række blandt dem staar de Indskrifter, der findes i Ringsted Marie Kirke eller St. Bents Kirke og angaar Kongerne af Knud Lavards Æt. Derved er jeg kommen ind paa Behandlingen af et Spørgsmaal, hvis rette Afgørelse efter min Overbevisning maa blive helt anderledes end den, der hidtil har været gældende. Det drejer sig om Indskrifterne paa den Blytavle, som man ved den archæologiske Undersøgelse i 1855 fandt i Kong Valdemar den Førstes Grav.

Den første Beretning om denne Undersøgelse blev givet af Worsaae i 2 Møder i Videnskabernes Selskab, d. 19. Nov. og 21. Dec. 1855. Senere udgaves en fyldigere Beretning dels af Worsaae, dels af Herbst i det monumentale Værk »Kongegravene i Ringsted Kirke«, Kbhvn. 1858. I det nærmest følgende benytter jeg oftere saa godt som ordret de Udtryk, der anvendes i Beretningen.

¹ Et Foredrag, som først er holdt i et Møde i Oldskriftselskabet d. 17. December 1918 og siden i Videnskabernes Selskab d. 17. Oktober 1919. Kun et lille nyt Stykke er indskudt.

Man var i 1855 i Færd med én Restaurering af Kirken og særlig med en Omlægning af dens Gulv. I dette laa der dengang nogle, fra det 16. Aarhundredes Slutning stammende, Ligstene med Navnene paa de kongelige Personer, som skulde ligge begravne under dem. Men disse Stene var beskadigede og udslidte, og tilmed herskede der nogen Tvivl om, hvorvidt de laa paa deres rette Sted. Man vilde da erstatte dem med nye Stene; men saa befalede Kong Frederik VII, at disse ikke maatte nedlægges, før man havde undersøgt selve Gravene, dels for at disse kunde blive bragt i sømmelig Stand, hvis det viste sig, at de var blevne forstyrrede ved tidligere Gravninger, dels for at de nye Ligstene derefter kunde blive anbragte paa den tilbørlige Plads. Undersøgelsen blev da foretaget d. 4.—7. Sept. 1855 under Kongens egen Ledelse og i Nærværelse af forskellige Lærde, blandt hvilke det her er nok at nævne Worsaae, Herbst og Velschow.

Man fandt da under den østlige Ende af Midterskibets Gulv, tæt ved Opgangen til det nuværende Chor, Kong Valdemars Grav. Efter Ringstedtavlens¹ Vidnesbyrd skulde han være begravet ved Fodenden af sin Faders, Hertug Knud Lavards, Grav; denne maa imidlertid, da Valdemar blev begravet 1182, have været tom, idet Knuds Levninger var blevne altersatte ved hans Translation i 1170, da han var bleven kanoniseret. Valdemars Lig, siger Beretningen, laa i en muret, indvendig hvidtet Kiste, som var smallere ved Fodenden i Øst, bredere oppe ved Skuldrene, og som havde en særlig lille, smal Udbygning til Hovedet. Oven-til var den dækket med flere store, flade Stenplader, der

¹ Ringstedtavlen er et endnu bevaret Pergamentblad, som stammer fra Slutningen af det 14. eller Begyndelsen af det 15. Aarhundrede og indeholder Meddelelser om de forskellige, i Kirken begravne kongelige Personers Navne, Dødsaar og Dødsdag, samt om Beliggenheden af deres Grave i Forhold til hinanden. Baade dette Pergamentblad og Blytavlen med Indskrifterne opbevares nu i et lille Kirkemuseum i Ringsted Kirke.

var lagt ned i et tykt og fast Kalklag; man maatte sønderbryde dette for at faa Overliggerne væltet af, og derefter saa' man Liget. Det laa, som om det aldrig havde været rørt siden Nedlæggelsen; det var indsvøbt i en Læderdragt, som havde dækket det helt fra Hoved til Fødder og nu kun var fortæret lidt af Ælde paa enkelte Steder, f. Eks. ved Armene og Brystet. Ved Ligets Hoved fandt man en ikke fuldt kvadratisk Blyplade opstillet, hvis Dimensioner i den Stilling, hvori man fandt den staaende, var disse: den var $7\frac{3}{4}$ Tommer høj, 7 Tommer bred for oven og $6\frac{3}{4}$ Tommer bred for neden. Paa den Side, som vendte fremad mod Ligets Hoved, var der en Indskrift paa 14 Linier, som løb parallelt med de to Breddesider (dem paa henholdsvis 7 og $6\frac{3}{4}$ Tommer); denne Pladeside kalder Worsaae og Herbst Forsiden; paa Bagsiden var der derimod en Indskrift paa 10 Linier, som løb parallelt med de Sider, man kalder Højdesiderne (dem, der var $7\frac{3}{4}$ Tommer lange); altsaa løb den paa tværs af den saakaldte Forsides Indskrift.

Her rejste der sig nu, paa Grund af den Forskel, der viste sig mellem de to Indskrifter, straks tre Spørgsmaal, nemlig disse:

- 1) Paa hvilket Tidspunkt var Blypladen nedsat i Graven?
- 2) Var begge Indskrifter affattede og indridsede paa samme Tidspunkt, eller hidrørte de fra forskellige Tider?
- 3) Hvis de var fra samme Tidspunkt, hvorledes skulde det da forklares, at der fandtes to Indskrifter paa den samme Tavle, og hvorledes skulde Forskellen mellem de to Indskrifter forklares?

Der synes fra Begyndelsen af at have været nogen Uenighed til Stede mellem de forskellige Lærde om, hvorledes disse Spørgsmaal skulde besvares; men omsider gik den Anskuelse, som Worsaae gjorde sig til Talsmand for, og som han senere stadig fastholdt, tilsyneladende dog ikke helt uden Anfægtelser, af med Sejren; og den har

derefter holdt sig uantastet hos alle herhjemme, saa vidt det er mig bekendt. Men længe efter, at jeg i al Korthed havde fremsat min afvigende Anskuelse om Sagen i Vol. II af mine »Scriptores minores«, hvis Trykning begyndte i 1917, og straks efter at jeg havde holdt mit Foredrag i Oldskriftselskabet, var Dr. Francis Beckett, som havde overværet Foredraget, saa venlig at meddele mig, at han ved Udarbejdelsen af en Afhandling (1917) om Ringsted Kirke havde optegnet sig en Note om, at en tysk Lærd, Hr. O. Stiehl, havde fremsat en lignende Anskuelse som min om de to Indskrifters indbyrdes Forhold i et Værk: »Der Backsteinbau romanischer Zeit, besonders in Oberitalien und Norddeutschland«, som udkom i Leipzig 1898. Jeg havde hidtil ikke haft den fjerneste Anelse om dette Skrifs Eksistents, og det vilde vist heller ikke let være faldet nogen ind at søge efter en Notits af denne Art paa et saa afsidesliggende Sted, hvor den lejlighedsvis var bragt ind; først lige for nylig har jeg haft Lejlighed til at gøre mig bekendt med Hr. Stiehls egne Udtalelser. Skønt jeg deraf har set, at Stiehl fremfører omtrent de samme Hovedargumenter som jeg for vor fælles Anskuelse, mener jeg dog nu at have Ret til at udtale mig om Sagen her, først og fremmest fordi jeg har dannet mig min Mening derom ganske selvstændigt og uden nogen som helst fremmed Paavirkning, dernæst fordi min Argumentation er betydelig mere indgaaende og udførlig; at Stiehl paa et Par underordnede Punkter sikkert har misforstaaet Worsaaes Beretning og derved selv er kommen til at sige noget mindre rigtigt, lægger jeg ingen Vægt paa. Prioriteten for Opdagelsen indrømmer jeg ham gerne; at strides om Prioriteten, naar flere ganske uafhængigt af hinanden har faaet Øje paa det samme, synes mig i det hele at være en ret tom Forfængelighedssag; tværtimod, mener jeg, burde hver især af de Vedkommende, naar deres indbyrdes Uafhængighed er vitterlig, snarere være glade ved at have

fundet en Fælle, da en saadan Samstemmighed synes at være en Støtte for den fremsatte Anskuelses Rigtighed Altsaa nu til Sagen.

Ved Besvarelsen af de tre nævnte Spørgsmaal gik Worsaae ud fra rent archæologiske Iagttagelser af Gravens Forhold. Alle de mange Sagkyndige, siger han, som var til Stede ved Undersøgelsen af Graven, var enige om, at Valdemars Grav ingensinde havde været aabnet i Tiden fra 1182—1855. Som Argumenter for denne Paastand anføres: 1) at Dækstenene laa uforstyrrede i det tætte Kalklag, som fra først af havde omgivet flere af de andre Grave, men som ved dem øjensynligt tidligere havde været opbrudt; 2) at hele Gravens Indre, navnlig Skelettets fuldkommen urørte Stilling, frembød en umiskendelig skarp Modsætning til Skeletternes forrykkede Leje i alle de andre Grave. Var nu denne Mening om Urørtheden af Valdemars Grav ganske rigtig og sikker, maatte deraf nødvendigvis følge: 1) at Blypladen var nedsat i Graven ved Ligets Nedlæggelse i 1182, og 2) at begge Indskrifterne, trods Dobbelttheden og deres indbyrdes Forskellighed, maatte stamme fra ganske det samme Tidspunkt, nemlig fra Begravelsen i 1182. Yderligere maatte man slutte, at, da Indskriften paa den saakaldte Forside, hvad Velschow straks gjorde opmærksom paa, frembød en aldeles umiskendelig Lighed i sit Slutningsafsnit med Kapitel XVIII i Sven Aggesøns »*Historia Regum Dacie*«, kunde man med en vis Rimelighed formode, at Affattelsen af denne Indskrift skyldtes Sven Aggesøn; eller i ethvert Fald kunde man med Sikkerhed sige, at Sven Aggesøn havde benyttet Indskriften ved Udarbejdelsen af det omtalte Kapitel i sin *Historia*, hvilket Værk slutter med at omtale en Begivenhed fra 1185 og altsaa først kan være fuldendt i 1185 eller lidt senere.

Men Argumenterne for Gravens fuldkomne Urørthed siden 1182 er nu i Virkeligheden meget svage; ja det første

af dem kan endda ikke være rigtigt. Det er (som Svar paa Argumentet Nr. 2) nok at sige, at det er klart, at en Grav meget godt kan aabnes med Iagttagelse af den største og omhyggeligste Pietet, saa at Gravens Indre ikke i mindste Maade forstyrres, og navnlig Ligets Stilling aldeles ikke forrykkes, før man dækker Graven til igen. Dernæst siges det jo i det første Argument, at Kalklaget, hvori Dækstenene over Valdemars Grav var nedlagte og endnu i 1855 laa, fra først af ogsaa havde omgivet flere af de andre Grave; det angives ikke, i hvilken Udstrækning dette har været Tilfældet, men Laget maa da i ethvert Tilfælde ogsaa have omfattet den nærmeste Grav, den, der gemte Valdemars Dronning Sophia, som efter Ringstedtavlen laa begravet ved Valdemars venstre Side. Men Sophia døde først 1198 og blev begravet samme Aar; det fælles Kalklag kan da ikke være fra ældre Tid end fra 1198, og Valdemars Grav maa altsaa indtil dette Aar have været dækket paa anden Maade og være bleven aabnet i 1198, for at Dækstenene kunde anbringes i Kalklaget. Der kan imidlertid aldeles intet være til Hinder for, at dette Kalklag kan være fra endnu senere Tid end 1198; jeg tænker mig nemlig, at Archæologerne vil være ganske ude af Stand til med Bestemthed at sige, fra hvilket Aarstal det stammer, særlig da, naar der kun kan være Tale om en Tidsforskel paa c. 50 Aar.

Man har, mener jeg, valgt et ganske forkert Udgangspunkt for at faa den sandsynligt rigtige Besvarelse af de opstillede Spørgsmaal frem. Man burde have begyndt med en nøjagtig Undersøgelse af Blytavlens to Indskrifter, baade efter deres ydre Form og navnlig efter deres Sprog og Indhold. Dermed vil jeg da begynde, og saa kommer jeg til et Resultat, der er væsentlig forskelligt fra det hidtil godkendte.

Vi vil da først se lidt paa de to Indskrifter, saadan som de findes afbildede paa de efterfølgende Sider. Jeg

anser det for rettest at begynde med Bagsidens Indskrift, som lyder saaledes paa Latin og derefter oversættes paa Dansk.

Abbreviaturerne i den latinske Skrift har jeg opløst.

BAGSIDEN.

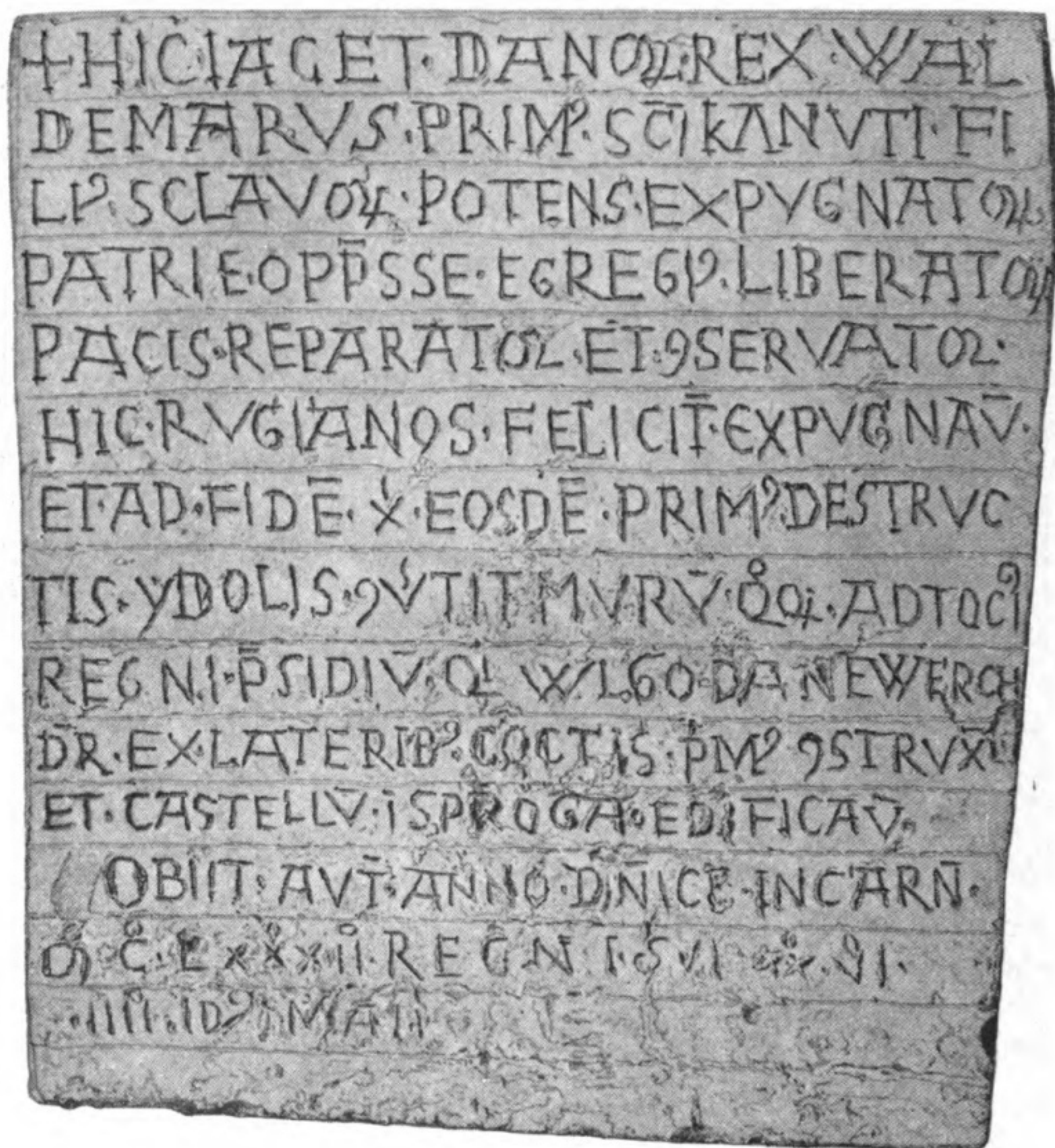

† Hic iacet Danorum | rex Waldemarus · primus | Sclauorum expugnator · et | dominator · patrie liberator · | pacis conseruator · Qui filius | sancti Kanuti Rugianos expug | nauit · et ad fidem Christi primus | conuertit. Obiit autem anno dominice | incarnationis · M^o.C^o.LXXX°.II°. regni sui · anno · | XX°.VI°.IIII°. Idus · Maii.

»† Her ligger Danernes Konge Waldemar. Vendernes første Be-
tvinger og Behersker. Fædrelandets Befrier. Fredens Bevarer. Hvilken
(som) Søn af Hellig Knud betvang Rugianerne, og først omvendte dem
til Christi Tro. Men han døde i Aaret efter Herrens Kødspaatagelse.
1182. i sin Regerings 26de Aar. den 12. Mai.«

Derefter tager vi Forsidens Indskrift for os og gengiver den paa samme Maade:

FORSIDEN.

† Hic · iacet · Danorum · rex · Wal|demarus · primus. sancti
 Kanuti · fi|lius · Sclauorum · potens · expugnator¹ · | patrie ·
 oppresse · egregius · liberator · | pacis · reparator · et · conser-
 uator · | Hic · Rugianos · feliciter · expugnauit · | et · ad · fidem ·
 Christi · eosdem · primus · destruc|tis · ydolis · conuertit. Mu-
 rum · quoque · ad · tocus · | regni · presidium · qui · wlgo ·
 Danewerch · | dicitur · ex · lateribus · coctis · primus · con-
 struxit · | et · castellum · in · Sproga · edificauit. | Obiit · autem ·
 anno · dominice · incarnationis · | M⁰.C⁰.LXXX⁰.II⁰. regni · sui ·
 XX⁰.VI⁰. | III⁰. Idus Maii.

»† Her · ligger · Danernes · Konge · Waldemar. Hellig Knuds · Søn ·
 Venderne · mægtige · Betvinger · det · undertrykte · Fædrelands · udmær-
 kede · Befrier · Fredens · Genopretter · og · Bevarer · Denne · betvang · lyk-
 keligt · Rugianerne · og · omvendte · de · samme · først · til · Christi · Tro ·
 efter · Afgudsbilledernes · Ødelæggelse · Ogsaa · en · Mur · til · hele · Rigets ·
 Værn · hvilken · almindeligt · kaldes · Danewerch · opførte · han · først · af ·

¹ Der staar her i den latinske Skrift egentlig: expugnatorum, ligesom straks efter: liberatorum; men dette er naturligvis galt, og den, der har indridset Skriften, har villet have det læst som expugnator og liberator.

brændte · Sten. Og · en Borg · paa · Sprogø · opbyggede han · Men · han · døde · i Aaret · efter Herrens · Kødspaatagelse · 1182 · i sin · Regerings · 26de · den · 12. Mai. (« - I første Linie har jeg her indtil videre udeladt Oversættelsen af Ordet primus »).

At disse to Indskrifter staar i den nøjeste Forbindelse med hinanden, at den ene er udarbejdet paa Grundlag af den anden, fremgaar tydeligt nok af de talrige fælles Udtryk. Enten maa Bagsidens Indskrift (B) være en Forkortelse af Forsidens (F), eller ogsaa er F en Udvidelse af B; og det gælder da om at afgøre, hvilken af disse to Dele der er den rette. Først derefter kan Svaret paa de ovenfor anførte tre Spørgsmaal gives.

Har man nu, maa der først spørges, flere lignende Tavler her i Landet eller andensteds?

Bortset fra den nu desværre forsvundne Odenstavle, der 1582 fandtes i Hellig Knud Konges Skrin og skal have været af Bronze, mente Worsaae i 1855 at kende 9 lignende Blyplader med Indskrifter her fra Danmark; efter alt, hvad jeg véd, har man ikke senere fundet nogen. Først haves der tre ganske smaa Tavler fra Ribe, hver især med et enkelt Navn paa en Ribebiskop; Worsaae mener, at de alle er fra samme Tid, Slutningen af det 12. eller Begyndelsen af det 13. Aarhundrede. Dernæst havde man (4) fra Absalons Ærkebispetid (1177—1201) en Tavle i Sorø med Indskrift over Skjalm Hvide; den er nu gaaet til Grunde ved en Ildebrand, og Indskriften har man ikke i Tide faaet optegnet. Nr. 5 er derefter Valdemarstavlen i Ringsted fra 1182, som vi her taler om. Fremdeles har man (6) Tavlen over Absalon fra hans Grav i Sorø, fra 1201; Indskriften er meget beskadiget. Dernæst kommer (som Nr. 7) den velbevarede Tavle fra 1204 over Absalons Søstersøn, Biskop Peder Vognsøn i Aarhus, og saa (som Nr. 8) en Tavle fra 1232 over en Roskildeborger Vilhelm. Endelig anfører Worsaae som Nr. 9 en Tavle, der skal være bleven nedlagt i Viborgbispen Gunners Grav ved hans Død 1251; men her har dog Worsaae taget fejl; hvad

der berettes om denne Sag i Skriftet fra Øm Kloster om Gunners Liv, maa forstaas saaledes, at man i hans Grav har nedlagt et Pergamentblad med Meddelelser om hans Person og Liv, indesluttet i en Blykapsel. Fra senere Tid end 1232 kendes altsaa ingen Tavler af denne Art her fra Landet. Fra England, Tyskland og Flandern kendte Worsaae ogsaa lignende Tavler; nogle af dem var ældre end de danske, men ingen var fra Tiden efter 1250; ved den Tid omtrent maa man vel altsaa have opgivet den Skik at nedlægge slige Tavler i Grave. Men det mærkelige (— iøvrigt dog ganske naturlige —) er, at blandt alle disse Tavler er Valdemarstavlen den eneste, som bærer Indskrift paa begge Sider. Hvorledes skal man da forklare dette besynderlige og i sig selv lidet naturlige Forhold?

Worsaae, som gik ud fra, at Forsidens længere Indskrift var Hovedindskriften og den, der var indskaaren først, forklarede Forholdet paa følgende Maade: Man var bange for, at denne Indskrifts svagt indskaarne Bogstaver skulde fortæres af Forkalkning og Ælde; for bedre at sikre Mindets Bevaring indskar man da Indskriften ogsaa paa Bagsiden; men da man havde besluttet sig til her at bruge dybere indskaarne og større Bogstaver, maatte man forkorte denne Indskrift og udelod derfor det, som Worsaae mente kunde kaldes »de mindre vigtige Begivenheder« i Valdemars Regeringstid, Bygningen af Danevirke og af Borgen paa Sprogø. Om Ophavsmanden til Indskriften har anset disse Ting for mindre vigtige, kan dog vist betvivles. Derom skal jeg nu ikke tale, men blot gøre følgende Indvendinger mod Worsaaes Forklaring. Var den længere Indskrift den oprindelige og Hovedindskriften, maatte det dog naturligt gælde om at bevare netop den i dens fulde Omfang. Dette kunde være sket ved, at man havde indskaaret dens Bogstaver dybere fra først af; eller man kunde i Graven have anbragt to Tavler paa forskelligt Sted med samme fyldige Indskrift; eller man

kunde, hvis man vilde nøjes med een Tavle, paa Bagsiden have anbragt den samme fyldige Indskrift med dybere indskaarne, men mindre Bogstaver end dem, der nu er benyttede dér. Og havde man endelig villet nøjes med foruden Hovedindskriften at have en kortere Reserveindskrift paa Tavlens anden Side for Sikkerheds Skyld, saa havde det dog været naturligt at udsætte Reserveindskriften, ikke Hovedindskriften, for den Ødelæggelsesfare, som Vædsker eller Uddunstninger fra det forraadnende Lig kunde berede den, altsaa at lade Reserveindskriften vende fremad mod Liget og Hovedindskriften bagud. Forsøget paa at sikre Indskriftens Bevaring er altsaa gjort saa kejtet som muligt. Derfor maa Worsaaes Forklaring paa Forholdet, som det nu er, erklæres for ganske utilfredsstillende. At der er to Indskrifter, som, trods deres nøje indbyrdes Sammenhæng og tydelige Lighed paa forskellige Punkter, dog viser saa svære Afvigelser fra hinanden, vil næppe kunne forklares paa anden Maade end ved den Antagelse, at de maa stamme fra forskellige Tidspunkter. Og i denne Retning peger da ogsaa de Ting, jeg nu skal omtale.

Allerede Indskæringsmaaden viser en tydelig Forskel. Bagsidens Bogstaver er dybt indskaarne med et spidst Redskab, vel en Gravstik, saaledes at Bogstavstregernes Bund er takket, som Herbst siger. Forsidens Bogstaver er ikke synderlig dybe; de synes indridsede ret løst med en spids og skarp Kniv. Selv om begge Indskrifter skulde være fra samme Tid, kan de da efter Indskæringsmaadens Forskel næppe hidrøre fra samme Haand. Dernæst viser Bogstaverne mærkelige Forskelligheder, ikke alene i Størrelse, idet Forsidens er betydelig mindre end Bagsidens, men ogsaa i Form. Forsidens Skrift maa nærmest kaldes Kapitalskrift, Bagsidens Uncialskrift. Forsiden viser overalt Formen E, Bagsiden overalt \mathfrak{E} ; Forsiden har overalt T, Bagsiden har 9 Gange \mathfrak{T} , 5 Gange T;

Forsiden har overalt M undtagen paa eet Sted, hvor Tusindtaltegnet er \mathfrak{M} ; paa dette samme ene Sted har Bagsiden mærkeligt nok M, men ellers overalt \mathfrak{M} , altsaa helt omvendt. Bogstavet N viser paa et enkelt Sted paa Bagsiden i Lin. 1 den gamle Form H; ellers har begge Sider overalt N. Skriftegnesnes Form viser da ogsaa afgjort hen paa Oprindelse fra forskellig Haand, selv om de vel nok kunde være fra samme Tid. Men naar saaledes to forskellige Hænder har arbejdet, tyder dette dog nærmest paa, at der ogsaa har været Tidsforskel; og paa Tidsforskel peger bestemt andre Ting. Forsiden har langt flere Abbreviaturer end Bagsiden og til Dels af forskellig Art, hvad der i det hele tyder paa senere Oprindelse; særlig henleder jeg Opmærksomheden paa Forsidens tre Gange forekommende $\mathfrak{9} = \text{con}$, en Abbreviatur, som først rigtig begynder at komme i Brug i 13. Aarh.; Bagsiden har paa de to af disse Steder cō , det tredje Sted findes i en Passus, som Bagsiden slet ikke har. Endelig er der Fejl paa Forsiden, hvor Bagsiden har det rigtige: Forsiden har i Lin. 3 og 4 to Gange Tegnet o^4 , som betyder -orum, hvor der skulde staa Ligaturen $\text{o}^3 = \text{or}$; paa Bagsiden er Fejlen kun begaaet den ene Gang (i Lin. 4: $\text{LIBERAT}^{\text{o}^3}$) og det endda knap nok, idet Tegnet sikkert nok kun har skullet være den sædvanlige Ligatur (smlgn. $\text{SCLAVOR}^{\text{o}}$ i Lin. 3). Fremdeles har Forsiden i næstsidste Linie udeladt \mathfrak{A} (= Anno), som Bagsiden har. Alt dette viser hen til Bagsiden som Originalen, Forsiden som en senere Bearbejdelse. Endelig er Interpunktionen forskellig i B og F, hvad der paa et enkelt Punkt faar meget at betyde.

Ser man nu herefter paa Indskrifternes Indhold, viser der sig ogsaa her en tydelig Forskel. Paa Bagsiden (B) er Indskriftens Tone jævn og simpel, paa et enkelt Sted kirkeligt-fromt farvet; Forsidens (F) Indskrift er derimod snarere pralende og verdslig i sin Tone. Man sammenligne følgende Steder:

B

- 1) Sclauorum expugnator et dominator.
- 2) patrie liberator.
- 3) pacis conseruator.
- 4) Rugianos expugnauit et ad fidem Christi primus conuertit.

F

- 1) Sclauorum potens expugnator (»potens« er rigelig Erstatning for »et dominator«).
- 2) patrie oppresse egregius liberator.
- 3) pacis reparator et conseruator.
- 4) Rugianos feliciter expugnauit et ad fidem Christi eosdem primus destructis ydolis conuertit.

Og til sidst har F hele to Passus, begge til Valdemars verdslige Forherligelse, hvoraf der ikke er Spor i B.

Mærkeligst af alt er dog den forskellige Stilling af Ordene: »Scī Kanuti filius«. I B staar disse Ord inde i den Passus, der omhandler Rygboernes Betvingelse og Omvendelse: »Qui filius s. K. Rugianos expugnauit« etc. Ordene Stilling her, umiddelbart efter Sætningssubjektet »Qui«, viser, at de skal opfattes som Apposition til dette Subjekt, og efter god latinsk Sprogbrug som en Apposition med causal Betydning; det siges, at, naar Valdemar udførte denne Stordaad, gjorde han det i Egenskab af, at han var Helgenens Søn, i Kraft just af sit Forhold til sin hellige Fader. Og med fuld Føje og god Takt nævner B ingen anden Stordaad af Valdemar end denne; den alene var en Daad, der særlig maatte anbefale den Afdøde til Guds Naade, og derfor var det naturligt og fromt, at den alene omtaltes i hans Gravskrift; de to andre verdslige Størværker havde her intet at sige og ingen tilbørlig Plads.

Men i F er disse 3 Ord (med Omstillingen: »Sancti Kanuti filius«) revne ud af denne deres naturlige og rette Sammenhæng og stillede hen i Indskriftens Begyndelse, hvor Valdemars verdslige Virksomhed og dens Resultater omtales; og de er dér blot en Slægtskabsnotits. Tilmed er de stillede saaledes efter Ordet »primus«, at der rejser sig Spørgsmaal om, hvorledes dette Ord »primus« rettelig

skal forbindes med dets Omgivelser. I B kan der ikke være nogen Tvivl om, hvorledes dette Spørgsmaal skal besvares. Her findes der nemlig, idet denne Indskrift kun har Interpunktionstegn mellem Indholdets forskellige Led og altsaa klart viser, hvorledes Ordene hører sammen og skal forbindes med hinanden, et stærkt og dybt indskaaret Punktum efter »Waldemarus« og foran »primus«; deraf fremgaar det tydeligt, at »primus« skal forbindes med de derpaa følgende Ord »Sclauorum expugnator. et dominator«, saa at disse 5 Ord tilsammen udgør det første Appositionsled til »Waldemarus«, hvorefter der saa følger to andre; og Notitsen er historisk fuldkommen rigtig i denne Form. — Men i F, som har Interpunktionstegn efter hvert enkelt Ord, saa at Interpunktionen ikke bliver noget Hjælpe-middel til at vise Ordenes rette Forbindelse indbyrdes, bliver Forholdet med Ordet »primus« helt anderledes. Her er Ordene »Sancti Kanuti filius« anbragte efter »primus«, og efter Ordet »filius« staar saa først Ordene »Sclauorum potens expugnator«. Worsaae vil nu have, at man, ligesom i Indskriften B, ogsaa her skal forbinde »primus« med Ordene »Sclauorum potens expugnator«, uden Hensyn til de 3 mellemkommende Ord (Sci. K. f.), og opfatte disse 3 Ord som causal Apposition til »primus«. Men dette er for det første sprogligt utilladeligt. Sagen ligger helt anderledes i B, hvor Ordene »filius S. K.« umiddelbart kan forbindes med Sætningssubjektet, Relativpronomet »Qui«, som causal Apposition til dette; men med »primus«, der ikke saaledes som »Qui« kan være Sætningssubjekt, gaar det umuligt an at forbinde Ordene S. K. f. paa lignende Maade; hvis disse Ord ogsaa her skulde være causal Apposition, maatte der i det mindste efter »primus« have været tilføjet et »vtpote«. Stod dette dér, vilde det, paa den eneste rigtige og tilbørlige Maade i sproglig Henseende, være betegnet, at det var i Kraft af sin Egenskab som

Helgensøn, at Valdemar blev Venderne første Betvinger osv. Men dernæst vilde det for Meningens Skyld næppe være muligt at sige noget saadant. At han var Helgensøn, kunde naturligt medføre, at han christnede de betvungne Rygboere; med det kunde ikke have de verdslige Virkninger, der betegnes i Ordene »Sclauorum potens expugnator« osv.

Saaledes som Ordene nu er stillede i F, er der kun eet af to at gøre med Ordet »primus«, hvis man da, hvad man selvfølgelig bør, gaar ud fra, at Indskriftens Affatter har kunnet skrive ordentlig Latin. Det første Alternativ er det, at man kan forbinde de 4 Ord »primus Sci K. filius« som hørende nøje sammen og i Forening dannende det første Appositionsled til »Waldemarus« og blot tjenende til at angive hans Herkomst, medens de 3 andre dermed parallelt stillede Appositionsled, som følger efter, angiver hans Gerning i Livet. Ordene betyder da: »Hellig Knuds første Søn«. Men lige saa vist som det er, at denne Fortolkning er sprogligt mulig, lige saa vist er det, at den derved fremkommende Mening er falsk og umulig. Thi Knud havde ingen andre Sønner end Valdemar og kunde ingen flere faa, da han blev myrdet en Ugestid før Valdemars Fødsel. Saa er da kun det andet Alternativ tilbage, nemlig det at forbinde »primus« med det forangaaende »Waldemarus« i Betydningen: »Valdemar den Første«. Men vælger man denne Udvej, som er den eneste mulige, saa er der dermed ogsaa i alt væsentligt bragt Klarhed over, hvorledes alle de Spørgsmaal skal løses, som vi begyndte med at opstille. Det er jo nemlig aldeles klart, at om en »Valdemar den Første« kunde der aldrig være Tale, før man havde faaet en »Valdemar den Anden«. Det var altsaa umuligt at anvende hin Betegnelse i 1182, da Valdemar døde; at hans unge Søn Valdemar engang i Tiden skulde blive Kong V. den Anden, kunde dengang endnu ingen ane; thi ganske vist havde hans ældre Broder, som

nu blev Kong Knud den VI., allerede været gift i 5 Aar uden at faa Børn, men derfor var det dog ikke udelukket, at han endnu kunde faa Børn, og ingen tænkte dog vist i 1182 paa den da 12-aarige Prins Valdemar som Tronarving. En given Sag er det altsaa, at Indskriften F ikke kan være forfattet før efter 1202, da denne Prins Valdemar var bleven Kong Valdemar den Anden.

Herefter mener jeg, at man med Sikkerhed kan sige følgende:

Blytavlen er, hvad der næsten følger af sig selv, bleven nedsat i Valdemar I.'s Grav ved hans Begravelse i 1182, men har dengang kun baaret een Indskrift, nemlig Indskriften B. Pladen har vistnok dengang været en regelmæssig Rektangel, $7\frac{3}{4}$ Tommer bred og 7 Tommer høj, og den er bleven stillet bag Ligets Hoved og har haft de 10 Indskriftlinier løbende parallelt med de Sider, der foroven og forneden var $7\frac{3}{4}$ Tommer lange. Senere hen er Graven bleven aabnet paa et eller andet Tidspunkt, hvorom der ikke med Bestemthed kan siges noget andet, end at det tidligst kan falde i Valdemar den Andens Regeringstid. Ret sandsynligt forekommer det mig, at det kan være sket efter den store Ildebrand, som 1241 den 30. Maj, kort Tid efter Valdemar Sejrs Død (d. 27. Marts), ødelagde næsten hele Byen Ringsted og særlig hærgede Klostret og dets Kirke. Ved Kirkens derefter følgende Restaurering og Omlægning af Gulvet har man da aabnet Valdemars Grav og de andre til den stødende Grave og siden igen tildækket dem alle med det før omtalte Kalklag, hvori Dækstenene fastgjordes. Ved denne Gravaabning har man da fremdraget Blytavlen og læst Indskriften B. En eller anden, hvem det nu kan have været, har da fundet, at denne Indskrift var for simpel og tarvelig, og derfor villet erstatte den med en fyldigere og mere prangende Indskrift. Han har benyttet den gamle Plade; men

da dennes nederste Bredderand i Tidens Løb var bleven fortæret lidt, særlig til højre, saa at den rektangulære Form havde tabt sig og Pladen stod skævt, hældende ned til højre, saa har han vendt Pladen saaledes om, at de tidligere Bredderande nu blev Højderande og omvendt, og saa har han indridset den nye Indskrift paa Pladens anden Side saaledes, at dens 14 Linier nu kom til at løbe parallelt med de nye Bredderande og paa tværs af de gamle. Indskriften F, som altsaa først er bleven til paa denne Tid, har han opbygget paa Grundlag af den oprindelige Indskrift B, men saaledes, at han udvidede denne ved mere prangende Tilføjelser og paa et enkelt Punkt forandrede den ved en meget uheldig Omstilling af Ordene S. K. f. Til Udvidelse af dens Indhold har han i dens sidste Del benyttet Sven Aggesøns Krønike, hvori der i et Kapitel stod fremhævet Valdemars 3 fornemste Storbedrifter: Rygens Erobring og Omvendelse til Christendommen, Bygningen af Sprogøborgen og Bygningen af Danevirke; de to sidste har han stillet i omvendt Orden af den, hvori Sven Aggesøn (med Rette) har dem. Sven Aggesøn har sikkert dengang allerede forlængst været død, saa at han personligt ikke kan have haft det mindste at gøre med Affattelsen; ej heller har han benyttet Indskriften, da han skrev sin Kongehistorie; men det er interessant, at hans lille kvikke Kongehistorie, som i visse Partier virker langt kraftigere end Saxos brede Fortælling, der ellers helt havde fordunklet den, dog endnu har haft enkelte Læsere og Elskere paa den Tid, da Indskriften F affattedes. Lad os da nu slutte med at anføre Sven Aggesøns egne Ord om disse Bedrifter:

»Ihvorvel Kong Valdemar har udført mange Bedrifter, som fortjener at bevares i Erindringen, straalers hans Minde dog særlig ved tre Ting, der ere ligesom glimrende Stjerner. Thi for det første tvang han med Jernets Spir

og med udstrakt Arm¹ Rygboerne til at lade sig genføde i den hellige Daabs Vande. Hans anden glimrende Stordaad var den, at han var den første, der opførte et Vaghtaarn af brændte Sten paa Øen Sprogø. Endelig var den tredje den, at han først udbedrede Danevirke ved en Teglstensmur; dog maatte han, hindret ved Døden, efterlade dette Værk ufuldendt.«

¹ Dette er et Bibelcitat.

AARBØGER

FOR

NORDISK OLDKYNDIGHED OG HISTORIE,

UDGIVNE AF

DET KONGELIGE

NORDISKE OLDSKRIFT-SELSKAB.

1921.

III. RÆKKE. 11. BIND.

3.—4. HEFTE.

KJØBENHAVN.

I KOMMISSION I DEN GYLDENDALSKE BOGHANDEL, NORDISK FORLAG.

H. H. THIELES BOGTRYKKERI.

Af Oldskrift-Selskabets eller med dets Understøttelse udgivne Skrifter ere følgende i Kommission hos den Gyldendalske Boghandel, medens Medlemmer af Selskabet kunne faa dem for $\frac{2}{3}$ af Bogladeprisen, naar de derom henvende sig til Selskabet, Prindsens Palais, Kbhvn. B; (hvor Formatet ikke angives, er dette 8vo):

Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie. 1866—1919.

Hvert Bind 4 Kr. 1920—21, à 6 Kr. (Fortsættes med et Bind aarlig, à 6 Kr. Aargang 1916 sælges ikke alene, men kun i Forbindelse med hele 2. Række, fra Aargang 1886, samt det udkomne af 3. Række.)

Annaler for nordisk Oldkyndighed og Historie. 1836—60, 20 Bind; 1861—63, 3 Bind; hvert Bind 4 Kr. 1864—65, Register til Aarg. 1836—63, 1 Bind, 2 Kr.

Antiquarisk Tidsskrift. 1—7. B. 1843—63. Hvert Bind 4 Kr.

Antiquités Américaines, publiées par C. C. Rafn. 1845. 4to. 8 Kr.

Antiquités de l'Orient, par C. C. Rafn. 1ère livraison. 1856. 4 Kr.

Antiquités Russes (selon la rédaction de C. C. Rafn). T. I—II. 1850—52. 4to. 30 Kr.

Atlas for nordisk Oldkyndighed (med 22 Tavler). 1857. Fol. 20 Kr.

Breve til og fra C. C. Rafn. Udgivne af B. Grøndal. 1869. 3 Kr 50 Ø.

Egilsson, S., Lexicon poëticum antiquae linguae septentrionalis. [1860. Udsolgt]. Ny Udg. ved Finnur Jónsson. 1. 1913. 4 Kr.; 2. 1914. 6 Kr.; 3. 1916. 10 Kr.

Grøndal, B., Clavis poëtica antiquae linguae septemtr. 1864. 4 Kr.

Guide to northern archæology. 1848. 1 Kr. 50 Øre.

Hauksbók, udgiven efter de Arnamagnæanske håndskrifter no. 371, 544 og 675, 4to, samt forskellige papirhåndskrifter. 1—3. hæfte. 1892—96. 12 Kr. (Hæfterne henholdsvis 5 Kr., 4 Kr. og 3 Kr.).

Islendinga sögur. 3. B. Njála, 1ste Bind. 1875. 8 Kr.

— — 4. B. Njála, 2det Bind. 1889. 6 Kr.

Jonsson, E., Oldnordisk Ordbog. 1863. 8 Kr.

Kongehøiene i Jellinge. Af J. Kornerup. 1875. Fol. 15 Kr.

Konungs skuggsjá, Speculum regale. 1. Hefte (Tekst). 1920. 8 Kr. 2. Hefte. 1921. 4 Kr.

Landnámabók I—III (Hauksbók, Sturlubók, Melabók). 1900. 6 Kr.

Leitfaden zur Nordischen Alterthumskunde. 1837. 1 Kr.

Mémoires de la Société royale des Antiquaires du Nord. 1836—39, 1840—44, 1845—49, 1850—60, 4 Bind à 4 Kr. 1866—1919, hver Aargang 1 Kr. Aarlig udkommer et Hefte; 6 Hefter udgjøre et Bind.

KUNSTKAMRETS ABSALONISKE SAGER. ET STYKKE MUSEUMSHISTORIE.

VED

M. MACKEPRANG.

Man kan saa meget man vil gøre gældende, at den enkelte Oldsags eller kulturhistoriske Genstands Betydning ene og alene beror paa dens videnskabelige eller kunstneriske Værd, og at alt andet i og for sig er ligegyldigt. Hvor rigtigt dette end theoretisk kan være, lader det sig dog ikke nægte, at selv for Videnskabsmanden endsige da for den interesserede Lægmand stiger Stykkets Værdi, naar det vides at have tilhørt en bekendt Personlighed eller være knyttet til en historisk Begivenhed. Vi betragter nu engang Lommetørklædet paa Rosenborg, »som kongeligt Blod haver vædet«, med andre Øjne end en ukendt Adelsjomfrus Næsedug, og uvilkaarlig tager vi med større Omhu paa en Stokkeknep, der har tilhørt Ludvig Holberg, end hvis den havde været ejet af en af Samtidens utallige Jeronimus'er. Selvom vi vilde det, er vi i Virkeligheden ude af Stand til at eliminere Virkningen af den historiske Affektionsværdi. Men gælder dette for os, gjaldt det selvfølgelig i langt højere Grad for de Tider, da Arkæologien endnu ikke eksisterede eller næppe havde traadt sine Børnesko. Den sløve og rustne Kniv, der efter Sakso var i Valdemar den Stores Eje, havde kun Betydning for sin Ejerman, fordi han vidste, at med den havde Harald Haarde raade i Miklagaard dræbt Dragen i Ormetaarnet¹! Og for

¹ Jfr. Jørgen Olrik, Samlere i Middelalderen (Foren. t. norske Fortidsmindesm. Bev. 1920. S. 216).

at gaa ned til senere Tider: Naar Generalmajor Claus Ahlefeldts Partisan nød den Ære at optages i Frederik III's Kunstkammer, var det sikkert ikke paa Grund af sit skønne, orientalske Blad, men fordi, som det hedder i det kun 14 Aar yngre Kunstkammerinventar fra 1673, han dermed »stach i Stormen dend første Svenske, som kom paa Vol-den« d. 10. Febr. 1659¹.

Det var da intet Under, at Videnskaben, der i Løbet af det 17. Aarhundrede for Alvor begyndte at beskæftige sig med Oldsagerne, efter Ævne kom denne Trang i Møde og ivrig søgte at henføre det mest mulige til berømte, fædrelandshistoriske Personer uden just at tage det altfor nøje med Beviserne. Først og fremmest gjaldt dette naturligvis for Lederne af de første Museer, der da saa Lyset: De fyrstelige Kunstkamre. For ene at holde os til vort hjemlige Museum, Frederik III's Kunstkammer, ser vi tydelig, hvorledes denne »Identificering« af Sagerne bliver hyppigere, efterhaanden som Stoffet bliver »videnskabelig« bearbejdet. Lærerigt er det saaledes at følge Udviklingen af Cort Adellers Trofæer, der, som Museumsinspektør Thomsen har paavist i et Foredrag i Oldskriftselskabet, fra en lille og sikkert paalidelig Kærne efterhaanden vokser sig større og større. Og dette er ikke enestaaende. I det ældste Inventar over Kunstkamret fra 1673, der overhovedet er stærkt tilbageholdende i saa Henseende, nævnes der (Liisberg S. 167) f. Eks. »4 Pantser til Kroppen«. I det næste Inventar (fra 1690) faar denne Registrering Tilføjelsen: »hvoraf det ene formenes at have været K. Waldemars den anden her i Danmarch« (S. 87). Til alt Uheld er det en russisk Ringbrynje fra Midten af 16. Aarhundrede. Sammesteds indføres ligeledes »tre Sporer af K. Waldemar den tredjes«, medens 10 maa nøjes med den mere summariske Henvisning til »andre gamle danske Konger«.

¹ Bering Liisberg, Kunstkammeret S. 168.

Det falder da ogsaa godt i Traad hermed, at det er i dette mere »lærde« Inventar fra 1690, vi første Gang møder de saakaldte absaloniske Sager, *Ornamenta Absalonis Huide archiepiscopi Lundensis* som deres officielle Navn var. Saagodtsom alle Samlingens Bestanddele findes ganske vist opførte i Inventaret fra 1673, men kun nogle enkelte henføres her til den store Biskop, nemlig hans »Kaare« og hans Billede »udskaaren i en Agat«¹. Det er aabenbart først, efter at Kunstkamret o. 1680 var bleven opstillet i øverste Stokværk af det 1665 paabegyndte Bibliotekshus, det nuværende Rigsarkiv, at disse Genstande, der udgør Grundstammen af dets middelalderlige Sager, er bleven udsondrede som en særlig Specialsamling, ganske paa samme Maade som man fik en Hellig Olafs Samling, der foruden hans bekendte Armrelikviar bl. a. omfattede hans Brystspænde og Paternosterbaand m. m. Idéen til den kan naturligvis være undfanget af Kunstammerforvalteren Bendix Grodtschilling d. æ., men det ligger dog nok saa nær at tænke paa en anden, mere lærd Ophavsmand nemlig Professor Villum Worm, Ole Worms Søn og Udgiver af den bekendte Beskrivelse af Faderens Samling *Museum Wormianum*, der 1673 havde faaet overdraget Overtilsynet med Kunstkamret og nogle Aar efter blev kongelig Historiograf. Gennem Professor Holger Jacobæus' latinske Beskrivelse af Kunstkamret, det 1696 udkomne statelige Folioværk »*Museum Regium*«, blev de absaloniske Sager gjort tilgængelige for den lærde Verden. I Teksten blev ganske vist kun de mere celebre Stykker omtalte (Pag. 55), men til Gengæld blev næsten hele Samlingen stukket i Kobber (Tavle XIII). Som sædvanlig ved Fortidens arkæologiske Tegninger ud-

¹ Det maa dog bemærkes, at netop samme Aar noterer Holger Jacobæus fra sit Besøg paa Kunstkamret bl. a. »Instrumenta varia bellica Episcopi Roeskildensis Absalonis Huide«. (H. J.'s Rejsebog. Udg. af V. Maar S. 53.) Jeg skylder Magister V. Hermansen Tak for denne Henvisning.

mærker Gengivelsen sig just ikke ved en altfor stor Nøjagtighed, men ganske bortset fra at Stikket dog altid letter Identificeringen, har det en særlig museumshistorisk Interesse. Der synes nemlig ikke at kunne være Tvivl om, at Tegneren har villet give os et Billede af Samlingen, saaledes som den dengang var opstillet i Kunstkamrets »Fjerde Gemach«. Herpaa tyder saavel de forskellige Hylder, nogle af Tingene staar paa, som Snorene, i hvilke Smaasagerne hænger paa Bagvæggen¹.

Som Billedet (Fig. 1) viser, var Samlingen ingeniunde ubetydelig. Den bestod af ikke mindre end 35 »Numre«, af hvilke nogle atter talte flere Stykker, der i Inventaret fra 1690 betegnes paa følgende Maade:

Ornamenta Absalonis Huide archiepiscopi Lundensis.

1. Biskop Absalons Hoved og tvende Ben.
2. Ejusdem Casket af Sølv, forgyldt.
3. Mitra sc. Bispe-Hætte.
- 4—5. To Belter, det ene med Ben paa Enden, det andet med Sølvspænder og smaa Puchler.
6. En Bispe-Stav af Enhjørning.
7. En ditto af Messing, forgyldt.
8. En liden ditto af Elfenben.
9. Tre Monstranser.
10. To Stave til at gaa med i Procession med brede Messingplader beslagen, hvorpaa ses de fire Evangelister.
11. Absalons store Kaarde, forgyldt.
12. En ditto uden Skede ganske forrustet, som er funden i hans Grav.
13. Et lidet forgyldt Messing Crucifix.
14. Et ditto mellem to Hjortetakker.
15. En liden forgyldt Sølvske.
16. En Guldering med en blaa Sten udi.
17. To vreden ditto.

¹ Stikket i den af Laverentzen 1710 udgivne meget forøgede Udgave af *Museum Regium* (Part. II Sect. III. T. I) er ret afvigende. Ikke blot er alle de i Teksten ikke omtalte Smaating fjærnede, men ogsaa Hornet er ombyttet med et andet.

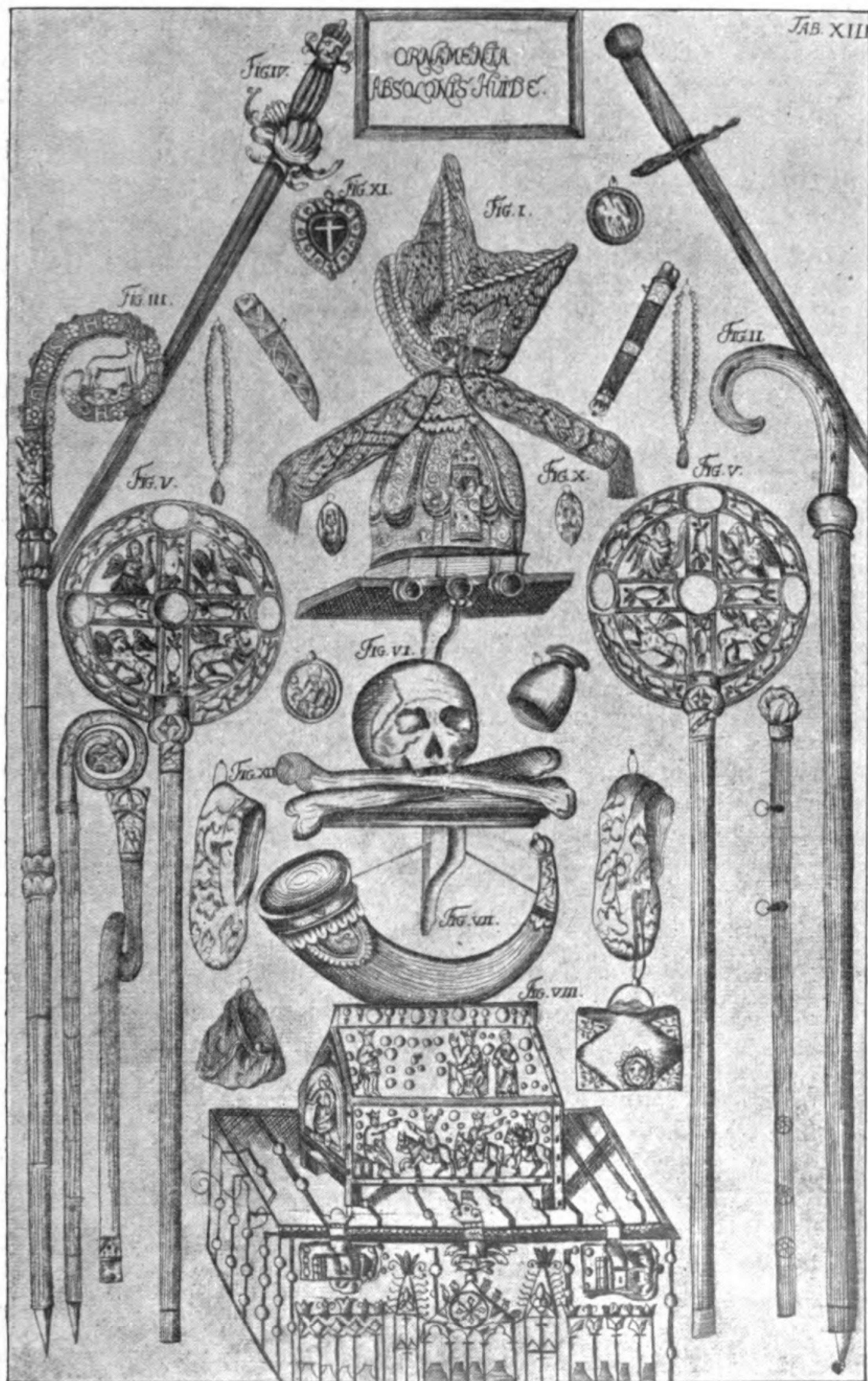

Fig. 1.

18. Tre Paternosterbaand.
19. To store Knive af Diaspri med Sølv beslagen.
20. Fire smaa ditto med Benskaft med Sølv beslagen, forgyldt udi en gammel Skede.
21. En gammel sort Fløjlspong med to forgyldte Knapper udi.
22. Biskop Absalon udskaaren i en Agat.
23. Et Sølv Hjerter med et Crucifix paa.
24. En Taske af forslit Fløjls med 5 Sølv Puchler paa.
25. Et Par Silke-Sko.
26. En Økse.
27. Sigillum Monasterii S. Mariæ in Sore.
28. To aflange Sigilla af Jærn.
29. Sigillum fraternitatis S. Canuti Landeskron in Scania.
30. Biskop Absalons Alterbog.
31. En gammel Kalk eller Bægere af Sølv.
32. Et lidet Bægere af Rhinocerot-Horn.
33. Et stort Horn at drikke af.
34. Biskop Absalons Kiste, hvorudi hans Ornamenter haver været forvaret.
35. Et Sølv-Fuderal med en Sølv Kniv udi.

En Sammenligning mellem Inventaruddraget og Tavlen viser, at denne sidste giver mere end den første nemlig det lille Skrin, der er anbragt nederst staaende paa det store, jærnbesslaede. Det er det statelige, emailerede, romanske Relikvieskrin (Nr. 9109), Museets omend ikke smukkeste saa anseeligste Stykke af denne Art. Det omtales heller ikke andetsteds i Inventaret, som dog har endnu et absalonisk Stykke nemlig Bispens Timeglas (Side 94), der aabenbart ikke har været værdigt nok til at komme med¹. Siden Skrinet afbildes, maa det jo have været i Kunstkamret, men desuagtet er det først indført i dettes Inventar over Tilvæksten 1737—75, noget der forøvrigt ikke er helt enestaaende².

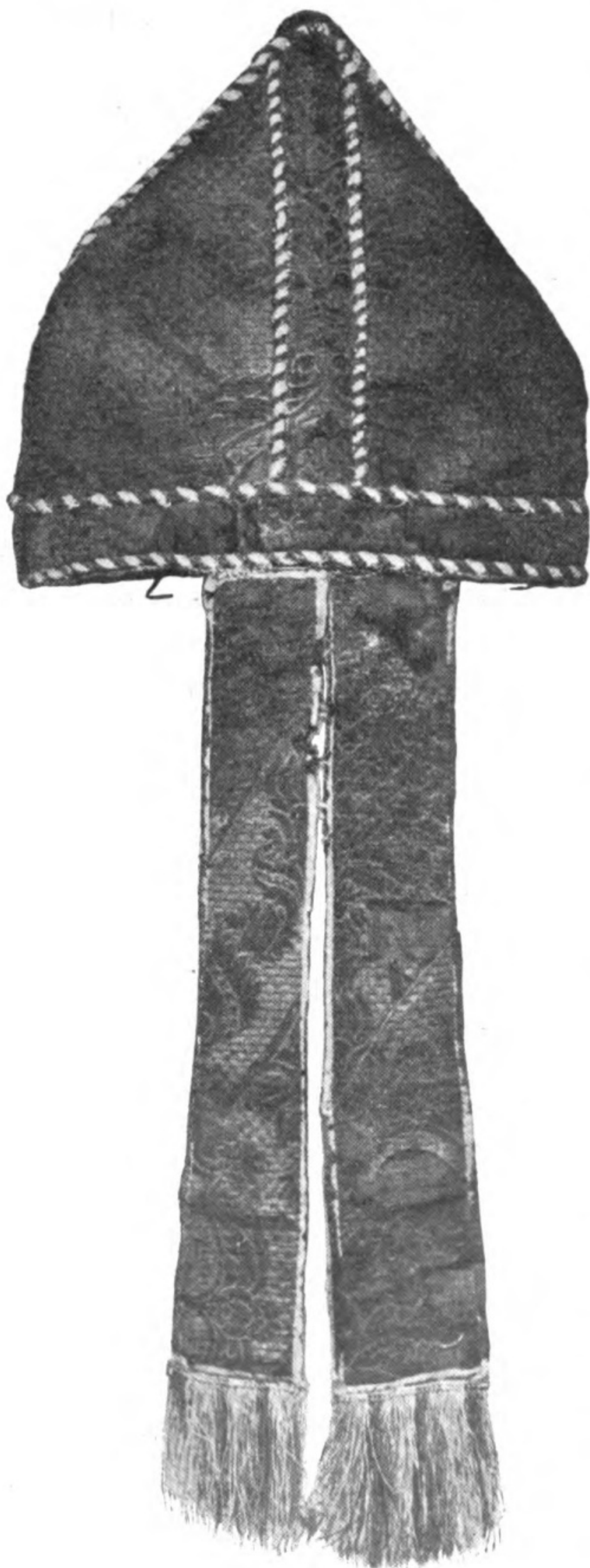
Saalænge Kunstkamret bestod, dannede de absaloniske Sager et sluttet Hele, der kun undergik faa Forandringer.

¹ Omtales allerede i Inventar 1673 (S. 167 1. Sp.).

² Jfr. saaledes Inventar 1775 T. II. S. 106 Nr. 173—74. Skrinet findes sstds. S. 102 Nr. 140.

Ved den næste Inventarisering (1737) blev, uvist hvorfor, enkelte Genstande udskilte, saaledes Monstranserne, den udskaarne Agat, der synes forsvunden¹, Øksen der nu henføres til Hellig Olav, og Ringene, hvilket er saa meget underligere, som Saphirringen stadig betegnes som Absalons, en Omstændighed der gør det muligt endnu at kunne identificere den. Til Gengæld havde Samlingen faaet en smuk, lille Tilvækst i ikke mindre end 4 Drikkehorn. Ogsaa af Videnskaben blev den taget alvorlig. Kobberet pryder i sin reviderede Skikkelse den kritiske Grams Udgave af Meursius' Danmarkshistorie (Meursii Opera ed. Lami 9. Bd. 1746 ved Pag. XIV), og naar Suhm i sin Danmarkshistorie (VIII, 584) omtaler Aabningen af Absalons Grav 1536, benytter han Lejligheden til at fortælle, at »da bleve venteligen nogle af de Ting udtagne og fundne i Graven, som endnu forvares paa det kongelige Kunstkammer.« Ja saa stor var Traditionens Magt, at da Kunstkamret i 1820'erne opløstes, og dets Samling af Antikviteter overgik til det da oprettede Kunstmuseum, holdtes i det af Thomsen optagne Inventar endnu adskillige af Sagerne samlede som absaloniske Relikvier. Fra Suhms Gravtheori tog man dog Afstand og fandt det rimeligere, at Sagerne havde været opbevarede i Sorø »som Erindringer om den store Mand« og henlagte i Skrinet, »der sikkert ikke har staaet i Graven«, samt at man da fra Tid til anden havde føjet senere Ting til (Prot. B. S. 84). De formentlig autentisk absaloniske Sager, der fik Numrene B b a 26—37, var: Skrinet, Hovedskallen, det rustne Sværd, de to Bispestave af Ben, Mitraen, Skoene, Beltet med Benbeslag, Drikkebægeret af Rhinoceroshorn(!), Fløjelspungen og Kniven i Sølvskeden. Ja man forøgede endog Samlingen med et nyt Nummer: Biskop Absalons Løgte, der sammen med hans Røgelsekar var bleven indlemmet i Kunstkamret i Aarene mellem 1737 og

¹ I Kunstmuseets Protokol B siges udtrykkelig, at den ikke omtales i de senere Inventarer.

Fig. 2. $\frac{1}{5}$.

1775 (Inventar 1775 T. II. S. 212 Nr. 220—21; nuv. Mus.nr. 9081 og 10350). Overfor en af de omtalte Relikvier stod man dog noget usikker. Det var Hovedskallen og de tven- de Ben. Man havde sin stærke Tvivl, om dette nu virkelig var Absalons, men fandt det derimod sandsynligt, at de »som et opstillet Memento mori kunde have været funden i et af Absalons Værelser i Sorø Kloster«. Ved Frederik VI's Besøg i det nyordnede Kunstmuse- um vakte Udstillingen af denne Hjærneskal hans Mishag, og paa Kongens Befaling foretoges derfor 1827 Undersøgelsen af Absalons Grav, ved hvil- ken Lejlighed det jo viste sig, at Tvivlen var be- rettiget. Men Forbindel- sen med Absalon vilde man ikke opgive. Kraniet og Benene blev nu i Stedet for mellem Kunstkam- rets tvivlsomme, opstil- lede mellem Sorø Kirkes ægte absaloniske Reli- kvier og forevistes sam-

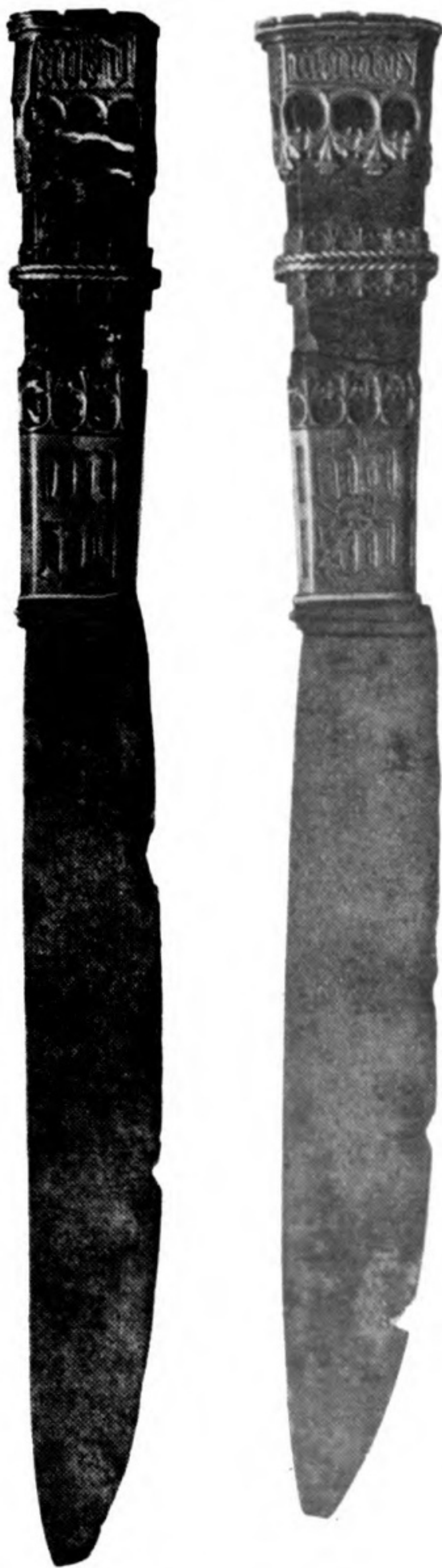
men med disse lige til 1881¹! Fra Kunstmuseet overgik Sagerne endelig 1845 o. f. A. til Oldnordisk Museum, der forøvrig allerede i Forvejen ejede et absalonisk Stykke af Rang, nemlig den i Worsaaes »Nordiske Oldsager« som Nr. 555 afbildede skønne, lille 13. Aarhundredes Æske af Hvalrostand (Inv. Nr. VI). Af sin tidligere Ejer, den gamle Samler, Krigsassessor Rötger Collsmann, var den nemlig

Fig. 3. ¹/₃.

ved en i Æsken liggende Seddel udtrykkelig betegnet som: »Bischof Absalon seine Rauch-Tabbacks Dose«!

En Detailbeskrivelse af de absaloniske Sager ligger ganske udenfor denne lille Afhandlings Ramme. Det kan være tilstrækkeligt at nævne, at ved Siden af enkelte ret ligegyldige Genstande findes mellem dem nogle af Museets mest værdifulde og sjældne middelalderlige, kirkelige Sager som Bispe- og Processionsstavene, Mitraen og Skoene samt det jærnbesslaede Skrin. Derimod vil det være nødvendigt at dvæle en lille Smule ved deres Alder. Og her lader det sig jo ikke nægte, at hvis Absalon skulde have ejet blot de Ting, der endnu i 1826 tilskreves ham, endsige da Resten, maa han være bleven grumme gammel. Mellem de ældste og de yngste ligger der nemlig et Tidsrum paa 400 Aar. Ældst er vel nok den hos Worsaae som Nr. 440

¹ Nye Danske Magazin. VI, 81 ff. Jfr. H. Olrik, Absalon. II, 204—05.

Fig. 4. $\frac{1}{2}$.

afbildede Ring med den blaa Sten eller rettere Glasflus, paa hvis stjerneformede Indfatning i Runer læses Navnet ÞORKILR (Torgeir). Den har hidtil været henført til Oldtidens Slutning, men i det mindste Indskriften, der tyder paa norsk Herkomst, kan efter godhedsfuld Meddelelse fra Docent, Dr. Brøndum-Nielsen ikke være ældre end 1100 og tilhører vistnok snarere det 13. end det 12. Aarhundrede. Fra samme Tid, muligvis dog alt fra 12. Aarhundrede, stammer sikkert ogsaa den skønne, delvis af Elfenben udførte Bispestav (Worsaae Nr. 542), og romansk er ligeledes det smukke Limogeskrucifiks. Det 14. Aarhundrede tilhører det rustne Sværd, Beltet med Benspændet (Worsaae Nr. 568), den forgyldte Bispestav og Processionsstavene (Worsaae Nr. 616—17), Skrinet og Drikkehornet, til hvilke jeg senere skal vende tilbage. Derpaa følger en Del sentmiddelalderlige Stykker som Mitraen og Skoene (Fig. 2—3), Knivene med Agatskafter (Fig. 4), det hjerteformede Relikviegemme (Fig. 5) og de 3 Signeter. Det yngste Lag dannes endelig af en Del Renæssancesager, som det unægtelig

virker noget overraskende at se henførte til den store Biskop. Lad endda gaa med Knivbestikket (Fig. 6), Tasken med Sølvbuklerne (Fig. 7) og Bægeret, der tilhører Over-

gangen mellem Middelalder og Renæssancen og antagelig er forekomne Eftertiden meget ærværdige. Men den mærkelige Hjelm, der er af tyrkisk Type, men rimeligvis ungarsk Arbejde¹, er bl. a. smykket med en Medaljon af Carl V. Endnu yngre er Sværdet, der efter sit Fæste maa være gjort noget ind i 17. Aarhundrede. Forøvrigt var det jo ikke blot paa det stilhistoriske Felt, Fortiden stod saa utrolig usikker; det samme Fænomen møder os atter og atter paa andre historiske Omraader. Et Retsforhold f. Eks., der havde blot et Par Menneskealdres Hævd, betragtes jo snart sagt som gaaende tilbage til den graa Oldtid.

Fig. 5. $\frac{1}{2}$.

Er da den Etiket, man har givet disse Sager, ganske vilkaarlig, er det hele fuldstændig grebet ud af Luf-ten? Baade ja og nej. Gennem Absalons Testamente har vi god Rede paa hans Ejendele, af hvilke han testamenterede forskelligt til Sorø Kirke, men — selvfølgelig fristes man næsten til at sige — findes intet af dette mellem Kunstkamrets Absalonica. Og den Omstændighed, at nogle af Stykkerne har eksisteret i hans Levetid og er af den Art, at de kan have været i en højtstaaende Gejstligs Eje, giver os naturligvis ikke Ret til at slutte, at netop han har været deres Ejer. Men selvom intet med nogensomhelst Sikkerhed kan siges at have tilhørt Absalon, har dog overmaade mange af Sagerne en Slags Forbindelse med ham, idet de bevislig stammer fra Sorø, det af hans Slægt stiftede og af ham selv saa

¹ Den har som Guldsmedestempel en Lilje, der kan være Byen Kaschau Mærke (Rosenberg, *Der Goldschmiede Merkzeichen*. 2. Udg. Nr. 5180). Bestemmelserne af dette og det følgende Stykke skylder jeg Lifruskamrets Intendent, Friherre Rudolf Cederström.

rigt doterede Cistercienserkloster. Omtrent et halvthundrede Aar efter Reformationen fortsattes Klosterlivet her saa nogenlunde paa den gamle Vis. Først 1580 blev Klostret sekulariseret men gik allerede 1586 over til at blive den Skole, der under vekslende Former har bestaaet til den Dag i Dag. Det var et Sted, hvor Traditionen havde rig Tumbleplads, og ganske forstaaeligt levede man højt paa Absalon. En af Klostrets sidste lutherske Abbeder, Morten Pedersen (1565—72), udgav 1589 hans Genealogi og lod male et ved Akademiets Brand 1813 desværre ødelagt Billede af Klostrets »Fundats og Oprindelse« med Fremstilling af Absalon som Dreng legende med sin »Tvillingbroder« Esbern, som Bisp i Roskilde og som Ærkebisp¹. Et af Rummene i Klostret hed endnu i Begyndelsen af 17. Aarhundrede »Biskop Absalons Kammer«², og i et d. 9. Jan. 1602 optaget Inventar over Kirkens Løsøre nævnes »Biskop Absalons Hat med Perler stukken, hans Sko af Gyldenstykke« samt »en forgyldt Abbedstav af Kobber« og »en Abbedstav af hvidt Ben«. Sikkert paa Grund af den Værdi, man tillagde dem, gemtes de to første Stykker ikke sammen med de øvrige meget heterogene Sager i Sakristiet men i »Lensmandens Stue«, og her opbevaredes desuden i et grønt Skrin en anseelig Mængde Sølv og andre Kostbarheder nemlig:

Fig. 6. ¹/₂.

¹ Gengivet efter en i Museets Arkiv bevaret Tegning af Abildgaard i Th. Hansen, Sorø S. 20. Jfr. Morten Pedersen, Biscop Absalons . . . Herrekomst oc adelige Stamme. Fortalen Bl. III^r.

² Sorø Lensregnskab 1623/24 Bilag 36. (R. A.).

1 Sølfstob met Log oc forgylt Belter omkring, veiger 65 Lod; 1 andet Sølfstob oc medt Bellt omkring, forgylt och med Bogstaffue der vnder, veiger 62 Lod ringer 1 Quintin; 1 slett Sølfstob med sit Log vforgylt, veiger 51 Lod; 1 lidet slett Sølfstob, veiger 17 Lod; 1 lempelig oc 1 liden Sølfkande veiger thilsammen 54 Mk.¹, den lille bruger Presten till Altarit; 1 liden Fløyels Pung med 2 forgylte Knappe vdi; 3 store Guld-

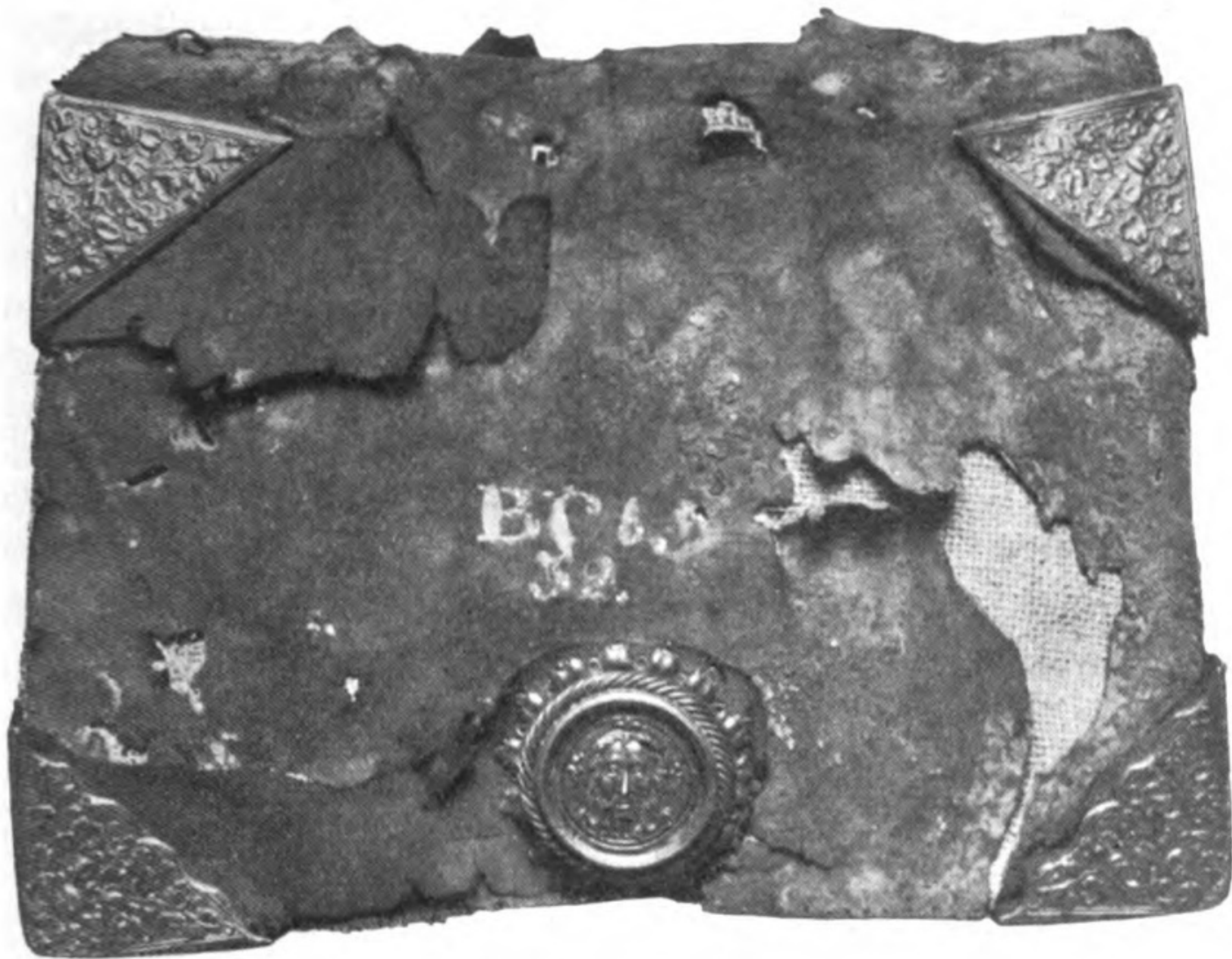

Fig. 7. $\frac{1}{2}$.

ringe, den ene med en blaa Saphir, veiger thilsamen 4 Lod 1 Quint.; 1 Støcke Guld saa got som en Engelott; 1 liden g. Alter Skie forgylt; 3 Kniffue oc en Preen i en Skede beslagen med Sølf oc forgylt; 1 Belte der till med 9 Støcker Sølf paa, forgylt; 1 Hierte af Sølf forgylt med itt lidet Crucifix paa; Sti Ibs Billede, 1 lidet, som er sønder, beslagen med Sølf och forgylt; 1 stort Horn beslagen med Sølf och forgylt; 2 Credentze Kniffue beslagen med Sølf; 1 g. Fløyels Thaske beslagen med Sølf. Thette forskreffne findis udi itt grøn beslagit Schrin².

¹ Fejlskrift for Lod som det fremgaar af det s. A. d. 14. Juni optagne Inventar.

² Saavel dette som Inventaret over det kirkel. Løsøre findes mellem Sorø Lensregnskaber Pk. Kvittantiarum Bilag.

Man har aabenbart holdt disse Ting i Hævd, thi i alle de senere Inventarer afskrives Fortegnelsen fra 1602 over det grønne Skrins Indhold og Sagerne i Sakristiet saa at sige ordret. Den eneste Undtagelse er, at i Regnskabsaaret 1609/10 blev Sølvstobene med Undtagelse af det førstnævnte omgjorte til en stor og 2 mindre Kander.

Sammenligner man nu Inventarerne fra 1602 med den ældste i 1673 optagne Fortegnelse over Kunstkamret, vil man med Lethed genkende saavel de 4 specifik kirkelige Stykker (Bispehuen, Skoene og de to Abbedstave) som den langt overvejende Del af det grønne Skrins Indhold mellem de i »Geværkamret« opstillede Antikviteter (Liisberg S. 167), af hvilke de omtrent udgør Halvdelen. Drejede det sig kun om et enkelt Stykke eller to, var det selvfølgelig umuligt paa Grundlag af de gamle Listers knappe Beskrivelser at fastslaa Identiteten mellem f. Eks. Kunstkamrets »liden forgyldte Ske« og Sorø-Inventarets »lille gamle forgyldte Alterske«. Men netop den Omstændighed, at vi begge Steder møder de samme Rækker af Genstande, er det bedste Bevis for de paagældende Kunstkammersagers soranske Herkomst. Og dette styrkes yderligere ved, at de i Kunstkammerfortegnelsen paa en enkelt Undtagelse nær er holdt samlede, saaledes at de udgør sidste Halvdel af den paagældende Del af Fortegnelsen, hvad der kunde tyde paa, at man simpelthen har afskrevet en Afleveringsliste. Vi kan imidlertid følge adskillige af Stykkerne en halvthundrede Aar længere tilbage i Tiden og for fleres Vedkommende endog paa-vise deres Ejerman. I et den 5. Juli 1556 optaget Inventar over Guld, Sølv, Pendinge m. m., som fandtes i Sorø Kloster efter Abbeden Hr. Niels Jespersens Død, og som Hr. Oluf Lauritzen annammede¹, nævnes nemlig følgende Værdisager:

Først vdi abbedens kamer vdi itt huitt skriin abbedens kniffue oc belte mett sölff beslagen. Item i en

¹ Topografisk Saml. paa Papir. Sorø Nr. 6. De Sager, der genfindes i Inv. 1602, er fremhævede med spærret Tryk.

sortt fløyels pung mett 111j smaa forgylte knappe ligger en guldring mett en saphir, en guldring slett oc rett, en signete ring af guld mett en signete steen vdi, haffuer hørtt abbed Henrick till, et indzegel aff sølff som oc haffuer hørdt abbed Henrich till, item ij signete ringe aff guld, thend ene mett en steen vdi, som haffuer hørtt thenne siiste abbed her Nils till, item halffpartten aff en liiden guld taffle; item i same fløyels pung vdi en liden leder pose Item findes i for^{ne} skrin itt sølff stob mett itt log weyer wed xxxii lod. Item vdi itt grønt schrin fandtes . . . enn sortt taske mett liidett sølff beslagitt, ther vdi ligger thesse eftherschrefne: Først itt korallebond mett en guldring oc v lange forgylte skielstene aff sølff, item itt koralle bond mett ingen skielstene, item en sølff skee met Jomfrue Marie billede inden vdi weyde vii lod, item en sølff skee weide iii lod 1 qt. en guldring mett en steen mett Jomfru Marie billede vdskaaritt weyde v lod, item itt liidett indsegel aff sølff mett Jomfru Marie billede, item itt liidett sort vdskaaritt Sanct Iacobi billede mett sølff beslagitt oc forgyltt, henger abbed Henricks vaaben ther neden vnder, item en liiden forgyltt sølff skie att giffue vand vdi kalcken met

Paa Grundlag af disse to Inventarer og Kunstkamrets ældste, hos Liisberg trykte Inventar kan der derfor opstilles omstaaende Oversigt over de absaloniske Sagers Herkomst og senere museale Skæbne.

Den Abbed Henrik, der nævnes flere Gange i Inventaret fra 1556, er Klosters højtfortjente, sidste katholske Abbed Henrik Torneklands, hvem vi skylder den skønne Sten over Absalons Grav. I hans Eje har ligeledes Drikkehornet været. Paa Mundingsbeslaget er nemlig graveret hans Vaaben, en liggende Stige¹. Og Mitraen og Skoene har han sandsynligvis ogsaa baaret, saavist som han 1516 udvirkede pavelig Tilladelse til, at Abbederne i Sorø maatte bære Bispeskrud, og Stoffet, hvoraf Stykkerne er gjorte, netop peger paa denne Tid². Med mere Ret end om Absalons

¹ J. Olrik, Drikkehorn og Sølvtoj S. 16—17. Selve Hornet maa efter et paa det fastgjort, oprindelig emaljeret Skjold med en staaende Abbed henføres til 14. Aarh.

² Acta pontificum Danica VI, 170—72 (mitra . . . et sandalis pontificalibus).

Kunstkammerinventar 1690	Sorø Inventar	Kkmr. Inventar 1673	Kkmr. Inventar 1737 (75)	Nuværende Museumsnr.
1. Hoved og Ben.....	—	S. 167. Sp. 1.	869 : 188	{ Afgivet 1828 til Sorø
2. Hjælm.....	—	» »	» : 189	9994
3. Bispehue.....	1602	» Sp. 2.	» : 190	9075
4. Belte med Benbeslag.....	—	» »	} » : 191 {	9077
5. » » Sølvbeslag.....	1556, 1602	» »		— ¹
6. Bispestav af Enhjørning ...	—	» Sp. 1.	» : 193	9073
7. » » Messing.....	1602	» Sp. 2.	» : 192	10479
8. » » Elfenben.....	1602	» Sp. 1.	» : 194	9074
9. Monstranser.....	—	» »	827 : 53?	10475—77?
10. Processionsstave.....	—	» »	869 : 195	9097—98
11. Forgylt Sværd.....	—	» »	» : 196	10141
12. Rustet ».....	—	—	» : 197	9072
13. Krucifix.....	—	S. 167. Sp. 1.	» : 198	9091
14. » mellem Hjortetakker	—	» »	» : 199	10987
15. Lille Ske.....	1556, 1602	» »	» : 200	— ¹
16. Guldring med blaa Sten ...	1556, 1602	» Sp. 2.	826 : 41	8537
17. To vredne Guldringe.....	1602	» »	?	?
18. Tre Paternosterbaand.....	—	» »	870 : 211	?
19. Knive med Agatskaft.....	1602	» »	869 : 202	10589
20. Fire Knive med Benskaft ..	1556, 1602	» »	» : 203	10812
21. Sort Fløjlspong.....	1556, 1602	» »	870 : 205	9079
22. Absalon i en Agat.....	—	» »	—	—
23. Sølvhjerte.....	1602	» »	869 : 201	10381
24. Taske.....	1556, 1602	» »	870 : 206	10474
25. Sko.....	1602	» »	» : 207	9076
26. Økse.....	—	—	» : 218	10177
27. Sorø Klosters Signet.....	ja	S. 167. Sp. 2.	» : 208	10389
28. To aflange Signeter.....	ja	» »	» : 209	10391—92
29. Landskrona Knudsgildes Signet.....	—	—	» : 210	10390
30. Absalons Alterbog.....	—	—	» : 212	{ Kgl. Bibl. ² (Gl. Kgl. S. 1607. 4 ^o .)
31. Sølvbæger.....	1602	S. 167. Sp. 1.	» : 213	10806
32. Rhinocerosbæger.....	—	» »	» : 214	9078
33. Drikkehorn.....	1602	» »	» : 215	10539
34. Kiste.....	?	?	» : 217	10975
35. Kniv i Sølvfuderal.....	—	—	» : 204	9080

¹ Nævnes ikke i Overførelsesregistret fra Kunstkamret til Kunstmuseet og vel altsaa alt dengang forsvundne.

² Flamsk Tidebog fra 15. Aarh. Afg. til Biblioteket 1785.

Sager kunde man derfor tale om Henrik Tornekrands'. Men selvfølgelig stod der en større Glands af Absalon, og endnu medens Sagerne var i Sorø, voksede Antallet af det, der henførtes til ham. Utvivlsomt staar dette i Forbindelse med den Storhedstid, Sorø fik efterat Christian IV 1623 jævnsides med Skolen havde indrettet et adeligt Akademi med talrige lærde Professorer, mellem hvilke det i denne Sammenhæng vil være tilstrækkeligt at pege paa Sakso-Udgiveren Stephanius. Som gammel Soraner — Faderen havde været Skolens sidste borgerlige Forstander — nærede han en levende Interesse for Stedets Minder¹. Da saaledes Hofmesteren Jørgen Rosenkrantz 1653 ansøgte om, at noget gammelt og ubrugeligt Sølv maatte omgøres til Bægre, tillodes det ham men med den Tilføjelse, at »dette Bisp Absolons Bæger bliver som det er til Inventarium uomgjort«². Det er den ejendommelige, fra Overgangen mellem Middelalder og Renæssance stammende Laagpokal, der i de ældste Kunstkammerfortegnelser kaldes en Alterkalk³. Endnu senere, nemlig 1697, nævnes »et gammelt stort Egeskab, kaldet Biskop Absalons Skab med Hylder oven udi og 2 Skabe med Laager forneden«. Synderlig i Agt og Ære har man dog ikke holdt det; det var nemlig degraderet til Køkkenskab³!

Fra denne Sorøs lærde Tid stammer ogsaa et Stykke, der ganske vist ikke nævnes i Sorø-Inventarerne, men hvis Hjemsted dog er sikkert nok. Det er Klosters Signet⁴. Det svære, plumpe Seglstempel af Jærn har alle Dage gjort

¹ Et Udslag heraf er hans desværre kun i Brudstykke bevarede Beskrivelse af Stedet, der er trykt i Skandinavisk Litteraturselskabs Skrifter 3. Bd.

² Tauber, Udsigt over Sorøe Academies Forfatning S. XXXIV. Naar dets Vægt nu ikke er 65 men kun 60 Lod (883 Gr.), er Aarsagen antagelig den, at Fodpladen er omlavet. Afb. i Olrik, Drikkehorn og Sølvtoj S. 57.

³ Kommissionsforretning over Sorø 1697 S. 580. (R. A.).

⁴ Jfr. Gjellerup i Hist. Tidsskr. 4. R. VI, 465 f.

et noget mærkeligt Indtryk. Selve Fremstillingen, den hl. Jomfru med Christusbarnet — Cisterciensernes sædvanlige Mærke — er tydelig nok en Efterligning af det fra talrige Dokumenter velkendte Segl fra Begyndelsen af 14. Aarh., men saavel Billedet som Indskriftens Bogstavformer virker underlig karakter- og stilløst. Gaaden løses imidlertid ganske simpelt ved en Kvittering i Sorø Skoleregnskab fra 1644/45 (Bilag 83), efter hvilken der d. 24. Debr. 1644 er udbetalt Hans Bandtzer von Lübeck, Signetstikker i København, 8 Rdlr. in Specie »for et stort Zigenet at udgrave udi hærdet Staal«. Klosters gamle middelalderlige Signet, som det bevislig brugte længe efter Reformationen, er med andre Ord gaaet itu, og i Stedet for at komponere et nyt har man da af Pietetshensyn simpelthen efter Ævne kopieret det gamle. At dette virkelig er Tilfældet, og at man ikke, hvad der jo kunde tænkes, staar overfor et »lærdt Falsum« fra 17. Aarh., fremgaar noksom af, at Signetet er bleven benyttet til Forseglingen af den Fuldmagt til Hertug Frederiks Election, »Consistorium udi det kongelige og adelige Akademi« d. 11. April 1648 udstædte for to af sine Professorer. Længe var det forøvrigt ikke i Brug; allerede under en Hyldingfuldmagt fra 1. Aug. 1655 er det nemlig erstattet af det mere kunstige end just smukke Segl, der kendes fra Billedet af Sorø i Resens Atlas¹. Af de to andre Signeter er det ene Abbedissen i Maribos, og at dette findes mellem Sorø-Sagerne er i og for sig i sin Orden, da Maribo 1621 var bleven henlagt til Underhold for det paatænkte Akademi. Det andet har derimod tilhørt Helligaandshuset i Landskrona, og det er unægtelig ret gaade-

¹ Hyldinger Pk. 104 Nr. 3 og Pk. 125 Nr. 32. Det er altsaa ikke rigtigt, naar Henry Petersen i »Danske gejstlige Sigiller«, hvor de to Segl er afbildede paa T. XXVII Nr. 490—91, skriver, at Aftryk ikke kendes. Det nye Signet samt et mindre, hvoraf Aftryk ligeledes haves, forfærdigedes 1654 af Christof Weis og koster 20 Rdlr. (Maribo Klosters Regnskab 1653/54 Bilag 51.)

fuldt, hvad saavel dette som det smukke 15. Aarhs. Knudsgildesignet fra samme By kan have med Absalon at gøre.

Flere af de paagældende Sager har i Museet alle Dage været henførte til Sorø og ikke mindst gælder dette det skønne jærnbesslaede Skrin (Worsaae Nr. 606). Endnu i den 1891 udgivne officielle Vejleder for »Museet for de nordiske Oldsager« fortæller det (S. 75), at heri laa foruden Skoene og »Bispehuen« tillige det velkendte, af Absalon til Sorø skænkede Justinus Haandskrift, der opbevares paa det Kgl. Bibliotek (Gl. Kgl. Saml. 450. 2°). For Haandskriftets Vedkommende er denne Tradition i hvert Fald urigtig. Det blev først 1692 skænket til Kongen og maa efter Reformationen paa en eller anden Maade være bleven fjærnet fra Sorø. Dets ældste kendte Ejer, den 1596 afdøde Professor Hans Olufsen Slingerup, erhvervede det nemlig ikke i Sorø, hvor han var Præst, men som han selv fortæller »paa Kludetorvet i København«¹. Og hvad Skrinet angaar, er det i hvert Fald ikke det, der tjente til Gemmested for Sagerne, mens de opbevaredes paa Lensmandens Stue, da dette stadig betegnes som grønt. Derimod kan det selvfølgelig være det »lidet gammel Jærnskrin« eller det »gammelt beslaget Skrin«, der 1602 nævnes som staaende i Sakristiet. Men Sikkerheden herfor er unægtelig ringere end ved de øvrige Sager, saavistsom Skrin nu engang forekommer hyppigere i Inventarer end Bispestave.

Endnu i 1640 var det grønne Skrin i Sorø. Efter den Tid er der hverken bevaret Inventarer eller Inventarregnskaber, og vi kan derfor ikke med Sikkerhed afgøre, naar det er flyttet til København. Antagelig er dette dog sket 1665, det Aar Akademiet faktisk omend ikke officielt blev ophævet. Mellem sine første Elever havde dette talt Kunstkamrets Stifter, Frederik III, og det er jo overmaade sand-

¹ »in foro scrutario Hafniensi«. Notits i Haandskriftet. Jfr. f. ø. Ellen Jørgensen, Annales Danici S. 24, Anm. 4.

synligt, at han har benyttet denne Lejlighed til at skaffe sin kære Samling en ikke helt ringe Forøgelse. At han har kendt disse Ting, synes den ovenfor omtalte »Fredning« af Absalons Bæger tilstrækkelig at vise.

Men hvorfra stammer nu Resten af de absaloniske Sager? Kun for den af Enhjørning d. v. s. Narhvalstand udførte Bispestav kan vi give noget Svar. Dette paa Grund af sit Materiale for Datiden dobbelt sjældne og værdifulde Stykke er kommen fra Roskilde Domkirkes Sakristi og er sandsynligvis en af Frugterne af den Ekspedition, Karl van Mandern foretog 1665 efter Kongens Ordre¹. Det bør ikke kunne vække vor Forundring, at saavel Bispestaven som de øvrige fra Roskilde mulig hidbragte Sager i Kunstkamret blev henførte til Absalon. Før han blev Ærkebisp, havde han jo været Biskop i Roskilde, hvad *Museum Regium* da heller ikke glemmer at nævne. Ja det er næppe for dristigt at mene, at hvis Kongen havde paabegyndt sine indbringende »Kirkeundersøgelser« før Roskildefreden, vilde der mellem de absaloniske Sager have været en smuk og fyldig Repræsentation fra Lunds Domkirke. Nu er de to Landskronasigneter ene om at repræsentere Ærkestiftet.

¹ Jfr. Henry Petersens Afhandling om Domkirkeskatten, i Aarbøger 1888 S. 115, Anm. 2. — Krucifikset mellem Hjortetakkerne kan stamme fra Københavns Slot, hvor et lignende Stykke nævnes 1638 (Liisberg, Kunstkammeret S. 19).

KATOLSK KIRKEINVENTARS SKÆBNE EFTER REFORMATIONEN.

STUDIER OG EXEMPLER¹.

AF

CHR. AXEL JENSEN.

En indgående skildring af de lutheranske reformatoreres og deres efterfølgeres stilling overfor katolicismens kirkeinventar vilde kræve langt grundigere litteratur- og kildestudier end dem, der ligger til grund for disse spredte meddelelser. Selvom forfatteren har søgt at kæde dem sammen til en slags helhed, gør de mindst af alt krav på at være nogen udtømmende behandling af det interessante og omfattende æmne. De er kun småbidrag, der i årenes løb mer eller mindre tilfældigt er samlede under det studium af kirkeinventarets historie, som nødvendigvis må gå hånd i hånd med det praktiske arbejde i Nationalmuseets anden afdeling, og de bør kun bedømmes som et par mosaiksten til det helhedsbillede, der engang burde gives af disse forhold.

Messerede og småsager: De danske reformatoreres stilling til kirkeinventaret bestemtes selvfølgelig af Luthers standpunkt, og det var, som bekendt, stærkt præget af hans personlighed, i teorien yderst radikalt, i de praktiske konsekvenser meget liberalt, stundom endogså nærmest konservativt, i al fald i sammenligning med Calvinismen. Det

¹ Tidligere delvis meddelt som foredrag i det kgl. nord. oldskriftselskabs møde 7/8 1911.

er noksom bekendt, hvorledes den lutheranske kirke f. ex. fastholder den middelalderlige form for messedragten, og det er betegnende, at Luther i Formula Missæ tillader brugen af røgelsekar, måske en medvirkende årsag til, at der endnu findes så mange middelalderlige røgelsekar i Danmark. Men i grunden var alle disse ydre ting for Luther ganske underordnede; det er jo slet ikke på dem, men på ånden og sindelaget, at det kommer an. Det kan være meget godt f. ex. med de skønne præsteklæder, halvt jødiske fra Mose tid, halvt hedenske, men åndens gaver er en skønnere præsteklædning. »Ikke således, at jeg ganske forkaster den ydre pryde, men at den ikke skal kaldes en gudstjeneste, og endnu mindre hindre eller fordunkle denne eneste, rette gudstjeneste¹.« Ved dette overlegne standpunkt tog Luther i virkeligheden grunden bort under hele den omhu, som katolikkerne havde vist det ydre udstyr. Det måtte støtte regeringernes alt for menneskelige lyst til at tage for sig af kirkeskattene og til at iværksætte de systematiske udplyndringer, der herhjemme begyndte under Kristiern 2 og fortsattes af hans efterfølgere. Et karakteristisk eksempel på de daværende danske magthaveres opfattelse af de kirkelige kostbarheder er en alterkalk, som nu opbevares i Nationalmuseet, og som en af de ivrigste Lutheranere mellem reformationstidens stormænd, kansleren Johan Friis til Borreby, fire år efter den ny kirkelæres sejr lod forfærdige til sin sognekirke, Magleby ved Skelskør. Det smukke og anselige kar, der bægerets størrelse fraset er helt gotisk i sine former og i et og alt følger den sentmiddelalderlige katolicismes traditionelle kalktype, er ikke af ædelt metal, men kun af forgyldt kobber, og på den tungede fod er foruden det Friis'iske våben og årstallet 1540 graveret den spydigt ironiske indskrift:

HVNC CALICEM FIERI IOHAN FRIIS IVSSERAT AVRO
MOX NE SIS CVPIDIS PREDA INQVIT CVPERVS ESTO

¹ Luthers Schriften X. s. 2679, sml. V. s. 1445 f.

Men rent bortset fra statens expropriation af kirkeskat-tenes guld og sølv og af overflødige klokker, hvis malm kunde bruges til kanoner, måtte Luthers lære også influere på behandlingen af alt det mindre kostbare messerede, og i det mindste fra en enkelt dansk landsbykirke er der bevaret et lærerigt skriftligt vidnesbyrd om, hvorledes den nye kirkelære kom til at virke i det, man kunde kalde en kirkes daglige liv.

Kjølstrup kirkes inventarfortegnelser. Medens de fleste regnskabsbøger for danske landsbykirker ikke er begyndte før end tidligst 1570, er der fra Kjølstrup kirke i Bjerger herred på Fyen levnet en regnskabsbog, som når tilbage til 1547.

Den interessante lille protokol findes nu i Fyens Landsarkiv. Dens solide, blendstemplede læderbind er ikke så gammelt som papiret; et reliefstempel med et billed af Kristus som verdenskonge, omgivet af en kartouche med en latinsk indskrift og stempelskærerssignaturen I R bærer årstallet 1581. Men selve bogen gør indtryk af at danne et hele.

På første blad er skrevet: »Thennde Bog hører Kølnnstroppæ Sogen Kyrckæ till som Knudt Mickelsenn till Skenneroppæ lodt binde och indleggæ i Kølnnstroppæ Sogenn kyrckæ till enn Kyrckæ Regennskaffs Bogh: Aar M: d: xl: VII.«

Selve regnskaberne, hvis indførelse er begyndt 1547 og fortsat til 1665, frembyder ikke meget af arkæologisk interesse. Spredte oplysninger om kirkens jordegods og tiende fraregnet indeholder de kun »hovedstolen« og ingensomhelst enkeltheder. Men bagest i bogen, efter en mængde ubeskrevne blade, er der indskrevet forskellige notitser, en kopi af en dom på kirkegårdsfrihed 1545¹, et kongebrev

¹ Dommen er gengivet i Pontoppidans *Annales eccl. Dan.* III, s. 284. Uddrag i Rørdams *Kirkelove I*, s. 232. — Sml. *Kirkelove I*, s. 334 og *Kirkehist. Saml. V.* 1. s. 46.

om tiendeøl fra 1568, en udskrift vedrørende degnejord i Kjølstrup sogn, et af sognepræsten foretaget mageskifte fra 1581 og endelig en fortegnelse over kirkens inventarium, der måske er skrevet af samme hånd som bogens titelblad og under alle omstændigheder tilhører tiden lige før 1551, og som viser, at kirken dengang endnu trods reformationen må have været i besiddelse af sine sidealtre og næsten alle de småting, der henhører til katolsk ritus.

Requisita seu Inventaria Ecclesie kiølstropiæ. — (Item primo eenn søll kalck mett synn patena¹) [kom wdt i sølvskat]. — (Item eenn pixis² aff søllff) [kom oc wdt]. — Item eenn tenn kalck mett synn paten och huer kalck haffuer synn corporall³ oc synn lingula⁴. — Item eenn stor teen flaske och eenn lidell teendflaske. — Item eenn hagell⁵ aff rødt floell mett sin messe-serck och eenn ny lijne, laurs hansen hallagher han gaff der thill, Nis laursen deghn er witnetzbyrd. — Item eenn gamell hagell weffuitt vdj gult och grønt sillcke mett synn gamble serck och lijne. — (Item eenn stoell⁶ aff sillcke setterij⁷). — (Item eend eenn gamell hagel halv parten aff forslitt gyldenn styche, oc halv parten aff gultt och grønt sillcke), met sin forhauffde messe serck och line [restat]⁸. — Item eenn lang dugh aff smot læritt ath berette folck wdoffuer. — Item eenn prentett messe bogh. — (Item eenn pude ath legge boghen op paa) [thett fick her Annders]⁹. — Item skaffuitt som thesse wdij er, mett syne iiij rom oc ij logh. — Item ij gamble handklæer paa høye alter. — Item høye alter klæe mett sin forhang eller prydellsse aff silche och sillcke setterij. — (Item sex liusse stagher) [the tho er sidenn solt oc giort Regnskab — iiij liusse stager aff Messing]. — Item Sancte dorothee alterklæe mett sin forhang aff silche och sillchesetterij). — (Item eenn wdulig alterklæe mett nogitt forslitt silche til nerhang och prydellsse til Sancti nicolaj alter). — (Item eth andit forslitt alterklæe thiil wor frue alter met sin nedherhang aff røth

¹ Patena, disk. ² pyxis, hostieæske. ³ corporale, linnedhylster.

⁴ lingula, binderem. ⁵ messehagel. ⁶ stoell, stola.

⁷ setterij = trykt eller presset mønster (sml. Kalkars Ordbog IV, s. 275; Vejleder i Bygningsmuseet i Lyngby s. 27) — eller måske applikationsbroderi (Olrik: Borgerlige Hjem i Helsingør. Register: Sætværk).

⁸ restat, findes endnu.

⁹ Sognepræsten Anders Lauritsen, † 1584 (Wibergs Præstehistorie II, s. 216).

arask)¹. — Item iij affsatte liusze kerther aff stoll och bleck. — (Item eth løye kar af støfft kober i løffes figure²) [bleff solddtt her Lauritz³]. — Item eth ild kar⁴ aff kober och jern. — Item ij gamble rompe⁵ kiisther mett nogitt jernn beslagne [thend enne er sidenn solt].

Item en screffuen psalmebog. — Item eenn screffuen messe sangbog eller grale⁶. — Item end eenn gammell screffuen bog messe bog eller grale. — Item end enn gammell screffuen psal. bog. — (Item eenn stor gammell antiphonarium⁷). — Item end enn screffuen god gamle bog. — Item en lidell rød sequentis bog⁸. — Item en sort handbog. — Item ij lille forslitt och forhaffde bøger och eenn graa lidenn forhaffdtt bog alle ligendes i bogstolenn).

Klocherne. — Item ij klocker i tornet thet store. — Item ij klocher i thet lille tornn offuer høye alter. — Item ij andre smaa klocher med ij kerther wed høye alter. — (Item eenn lidell kloche degnen nis laurssen haffuer). — Item kaaussin⁹ aff eth illskar. — (Item een lidenn gammell kerte meth 3 piber ath sætte tally liuss wdj wed høye alter). — (Item en korter kerte meth en høye trefodt aff blich hoss høye alter). — [Item eenn bibell fordanskett aff ny paa wortt tunge maall, for v daler oc xij β. i thette aar, 1551.] — (Item eenn ordinantz paa danske ocsaa thiill kirchen.) — [Item siden fik kircken 1 handbog paa danske som gialt I mark.

I ovenstående gengivelse betyder runde klammer, at det pågældende er udstreget, medens skarpe klammer angiver senere tilføjelser. Herved kan man følge, hvorledes kirkens rige beholdning efterhånden mindskedes, og oplysningerne kan på forskellige punkter udfyldes ved andre meddelelser. De tre, Dorothea, Nicolaus og Jomfru Maria

¹ Arask, klæde fra Arras.

² Vandkande (aquamanile) i form af en løve.

³ Sognepræsten Laurits Rasmussen Halager, den førnævnte hr. Anders' forgænger og svigerfader.

⁴ Røgelsekar. ⁵ Synes uforklarligt.

⁶ graduale, bog med »trinsangene«, som præsten synger stående på altertrinnet, og som et sangkor besvarer.

⁷ Bog med vexelsange for to kor.

⁸ Bog med hymner, der synges ved messen før evangeliet.

⁹ Skål.

helligede sidealtre vides at være forsvundne før 1589, da biskop Jakob Madsen visiterede i kirken; han nævner nemlig kun hovedalteret, hvorpå var udskåret Kristi korsfæstelse, gravlæggelse og opstandelse¹. Kalken og hostie-æskene, der »kom ud i sølvskat«, er vistnok afleverede på syvårskrigen tid; selv om der ikke efter grevefejden nævnes nogen større sølvskat af kirkerne, var der dog på Roskilde landemode 1563 tale om afgivelse af overflødigt kirkesølv². Om en anden velkendt regeringshandling, klokkekonfiskationen 1602, fortæller sognepræsten selv i kirkebogen:

Anno domini 1602 den 17 Martii da bleff nedertaget aff kølstrupe kirketornn Enn Stor klokke Offuer konning Christians, den fierde aff det naffnn, hans naades befalning, oc bleff først ført her fra kirkenn ttil kongegaarden wdi Onse, oc Siden derfra ttil kerteminde, oc dette paa kirkens bekostning; vj heste førde hinde bort; der Offuer kom hun ttil skiffs ttil københaffnn med andre klocker her aff Lænnett. Hindis høighed ttil Marnerne³ wor halffanden Alne, hinders widelse wor hart att fire alne.

Samme Tid bleff och nederttagett Enn klokke aff Agedrup kirke; hun wor paa højelsenn hart ad fem korter; paa widelsenn wor hun 2 alne och 3 korter. Denne bleff med lige haarde wilkor kommen Aff landet ttil københaffnn. Erlig oc welbyrdig Knud Rud wor lensmand paa denn ttid, Enn Guod oc from herskaff, oc min synderlig Mecoenas og guode fautor. Gud naadelig bevare oc spare hannem.

Erlig oc welbyrdig Christian Knudsønn wor kirke werge her til kølstrupe kirke, oc wor min fromme patronus oc gunstige herre oc wenn. Hand hagde Jørgenn Mule i hunsløff Skouffgaard ttil sig at were kirkewerge.

Laurittz Stampe pastor harum ecclesiarum, Neoburgianus, mppa.

Der kom oc hen paa samme ttid 2 temmelig kloker, som wor nederttagenn af kirke werger, oc hagde hengd offuer korett her wdi kølstrupe kirke. De bleff oc ført ttil københaffn.

¹ Jakob Madsens Visitatsbog, s. 151.

² Kirkehist. Saml. II. 2. s. 479.

³ Marne = ring, spænde; her sikkert klokkehankene.

Der klinger gennem denne notits en ganske svag tone af forargelse over plyndringen, men så lavmælt protesten er, synes den endda at have skræmmet nedskriveren selv, og han skynder sig at rose sine foresatte på en sådan måde, at man straks føler den protestantiske præstestands ydmygende afhængighed af sine verdslige foresatte. Unægtelig har hans stilling været vanskelig, og den naturlige trang til at værne sin kirke mod overgreb har kæmpet med den indpræntede lutherske lydighed overfor den jordiske myndighed. Men man forstår også, at ingen præst gjorde sig til martyr for den sags skyld. Inderst inde måtte han indrømme, at een kirkeklokke var tilstrækkelig for en fattig landsbykirke, og at regeringens handel i grunden ikke faldt så ilde i tråd med hans egen adfærd overfor kirkens gamle småting; enten de blev solgt eller bortskænkede, forsvandt de unyttige rariteter lidt efter lidt saa godt som alle.

Ved år 1600 var man nået saa vidt, at man ophørte at føre den gamle inventarliste à jour, og 1631 var tilstanden helt elendig, således som det fremgår af følgende synsforretning¹ over brøst og mangel på kirkerne i Bjerge herred, der foruden mur- og tømmerværkets forfald omtaler inventaret på følgende måde:

Er der enn gammel alter taffle med passen² wdgraffuet oc enn skønne ny prædickestol, er oc wdgraffuet, at de maatte noget stafferes oc fornyes.

Alterklædet med forhengit offuen oc nedenn er megit søndre oc gammelt: enn sort fløygels messehagel er møgit søndre. Kalk och disk er møgit mangel paa: kalcken er alt for lidenn oc kand neppe gaa enn pell wdi, oc kommer ttit mange folk til skrifftis: disken er møgit søndre omkring bredden.

Noget skulde der oc ferdis paa skrifftestolen Er der eckun enn klokke, wor stor fornødenn, at der kunde komme end enn; feil der oc noget paa træverket wdi klocketornet,

¹ Både af denne og efterfølgende synsforretning, der ikke er indskrevet i regnskabsbogen, har landsarkivar G. L. Wad, Odense, med største imødekommende meddelt mig afskrifter.

² Passionshistorien.

som klokkerne skal henge, oc denn klokke som der er, er icke ret goed.

Allerede nu var det altså blevet klart, at det kunde være slemt kun at have een kalk og een klokke, når begge stykker var i dårlig forfatning. Men forholdene synes rigtignok at have været usædvanligt slette, og en ny inventarliste fra 1646, som er indskrevet i regnskabsbogen, viser da også, at de værste mangler er blevne afhjulpne. Selv om det er frygteligt magert i sammenligning med de svundne tiders rigdom, tillader den dog at tro, at de nødvendigtigste ting nu igen var tilstede. Listen lyder:

J kalch og j disk af sølf och forgyllt; j kalch och j disk af huitt sølf, j gammel messehagel, j ny messeserch, j dansk bibel, Lutheri postilla latine, j alterbog, j psalmebog.

Hvis denne liste ligesom den gamle var bleven jævnført med de virkeligt eksisterende inventargenstande, vilde den snart være bleven reduceret til næsten intet. Thi hverken den forgyldte eller den hvide kalk fik kirken lov til at beholde; endogså bibelen forsvandt. Til ligegyldighed og vanrøgt kom nu fjendernes plyndringer, og de levnede ikke stort andet end mangler¹. 1665 duede blyet på kirken aldeles intet, der manglede på tårnet 100 tagsten, kirkegårdsmuren var moxen ganske ødelagt, i tårnet var intet loft, og

Udj kirken mangler en bibell, kalck och disk, efftersom vi haffuer dennem aff waagt tind, som mere er bly end tind, christne klæder och it skab eller kiste, hvorudj mand dett kand forvare.

Til slut skal det for fuldstændigheds skyld bemærkes, at kirkens nuværende kalk, der er uden årstal eller navne, karakteriseres som et tarveligt arbejde i renæssanceformer, og at de to klokker, der nu hænger i tårnet, er moderne.

¹ Jvfr. Samlinger til Fyens Hist. og Top. IX, s. 207 f.

Altertavler og billeder: Af langt større interesse end behandlingen af småsagerne, som Kjølstup kirkeinventarer særligt illustrerer, er de lutherske reformatorers forhold til billederne. Også overfor dem var Luther som bekendt langt fra rigoristisk. »Hvem der kunde have lyst til at sætte tavler på alteret, han skulde lade male nadveren og lade disse to vers: »Den nådige og barmhjertige herre har indstiftet et minde om sine sår« skrive omkring med store, gyldne bogstaver, så at de kan stå os for øje, på det at hjertet kan tænke og øjnene ved læsningen prise og takke gud. Thi da alteret er anordnet til forvaltningen af sakramentet, kunde man ikke gøre noget bedre billede dertil; andre billeder, af gud eller Christus, kan ellers godt stå på andre steder¹.« For den rette troende er det uundgåeligt i sit hjerte at danne sig et billede af Kristi lidelse, og hvorfor skulde det da være synd at have det for sine øjne? Med voldsomhed vender Luther sig mod billedstormerne. Selv om helgenbilleder, hvortil der sker tilløb, absolut bør fjærnes, nytter det lidet at fjærne dem, når de ikke også fjærnes af menighedernes hjerter. Og fremfor alt bør dette ikke ske i tumult, men de skal borttages af den rette øvrighed²!

Det er i god overensstemmelse med Luthers grundtanker, at vi her i Danmark kun synes at have haft ganske få billedstorme; foruden den noksom bekendte begivenhed i Københavns Vor Frue kirke 1533 kan der næppe nævnes stort andre tumultuariske billedstorme end den i Malmø 1529³. Senere gik alt forholdsvis roligt; vore reformatorer fulgte Luthers anvisninger til mådehold, og betegnende er Peder Plades ord: »Tavler eller billeder kunde de slå på væggen, at de kunde være gode, enfoldiges spejl

¹ Luthers Schriften V, s. 1574 (Auslegung des III Psalme).

² Luthers Schriften XX, s. 193 ff. (Wieder den himlischen Propheten von den Bildern und Sacrament).

³ Hist. Tidskr. för Skåneland II, s. 99.

uden her findes nogen billeder, som man har gjort søgning til og hængt voxbørn og krykker for; de skal borttages og brændes¹.« Kirkeordinansen af 1539 befalede strængt, at de billeder, den vanvittige almue dyrker, og til hvilke der er stort tilløb med stort afguderi, plad skal borttages, og synoden på Antvorskov tilraadede 1549, at superintendenten skulde sørge for, at der i hver kirke kun skulde være et alter, men på superintendentmødet 1555 gives følgende mådeholdne anvisning: »Præster skulde flittelig prædike mod alle billeders misbrug, at de måtte først tages af folks hjerte, og så med læmpe af kirkeværgerne udryddes, besynderlig hvor nogen knæfald og anden afguderi findes endnu dertil at ske².« Selv i Peder Plades skarpe anvisninger for den nye Vendsyssel-superintendent 1558 er der gemt et ret stærkt forbehold: »Si est manifestum idolum, ad quod fit concursus, et superintendens videt in re præsentis nihil periculi imminere, idolum suis manibus obtruncare et tollare non desinat juxta ordinationem, et Heliam præstat et Herculem interdum³.« Det fremhæves udtrykkeligt, at Jørgen Sadolin var meget mild mod billeder, og det virker helt underligt, at den kgl. rentemester 1552 kunde sagsøge Jakob Hardenbergs enke bl. a. for de tavler, krucifixer og andre ornamenter, der i hendes mands tid var bortkomne fra Holmekloster (nu Brahetrolleborg); et stort krucifix og Vor Frue tavle havde lidt adskillig overlast, og hr. Hans i Svanninge havde fået en malet tavle med de 10,000 riddere til en skive⁴. Selve mindesmærkerne tyder på, at man i de første årtier efter reformationen har bevaret de gamle højaltertavler. Af altertavler, der stammer fra denne tid, kan der vistnok kun nævnes et par fyenske eksemplarer, og først et godt stykke ind i Fre-

¹ P. Plades Visitatsbog, s. 21.

² Rørdam: Danske Kirkelove I, s. 80, 250, 461.

³ Kirkehist. Saml. II. 6. s. 131.

⁴ Kirkehist. Saml. II. 6. s. 689.

derik 2's tid tog opstillingen af nye lutherske altertavler fart¹. Fra disse overgangsår fremdrages her et særligt oplysende eksempel på, at man har flyttet en altertavle fra en katolsk klosterkirke til en protestantisk købstadskirke².

Højaltertavlen fra Esrom klosterkirke. Som bekendt findes midtskabet af denne anselige tavle nu i Nationalmuseet og er skildret i doct. Becketts værk om »Altertavler i Danmark fra den senere Middelalder« (s. 51 f., tavle XIX). Til Nationalmuseet er altertavlen kommet 1897, som gave fra greve Danneskjold-Samsøe til Holmegård, og tidligere har den stået i gårdens sognekirke Holme-Olstrup, således som også dr. Beckett oplyser. Men dens vej fra det nordsjællandske kloster til landsbykirken ved Nestved har ikke været lige, og det vides med sikkerhed, at den i hundrede år har gjort tjeneste som altertavle i Helsingør Olaikirke³.

24. november 1559 skrev kong Frederik II til skriveren på Krogen, at han havde givet borgerne i Helsingør den tavle, som står på højalteret i Esrom kloster, til at sætte i deres bykirke, og at skriveren derfor skulde lade deres fuldmægtige få tavlen⁴. Og fra de indholdsrige, gamle regnskabsbøger for Olaikirken, en af de fyldigste og lærerigeste serier i sin art, findes følgende supplerende oplysninger indførte i årgangene 1559—61.

1559

Item gaff Jeg burmester Henrich moenssen, som hand gaff the binder, som oge then thaffle ffraa eserom oc hidt: iij m iiii β. — Item gaff Jeg Jøren sneckere sellffanden, ffor hand thog same thaffle nedt ij æserom oc sethen op her ij kerken Igen: iij m. — Item gaff Jeg hanss Suendt thell drecke

¹ Sml. Jakob Madsens Visitatsbog, s. 21.

² Jvfr. også Svendborg Vor Frue og Tved Kirke. Kanc. Brevb. 1554 og 1558.

³ Sml. Trap, 3de udgave, II s. 82 og 914; 4de udgave s. 96.

⁴ Kancelliets Brevbøger 1556—60, s. 338.

penge: iiii β. — Item kom ther Søm thell Same thaffle for: iij β. — Item gaff Jeg Same ffor^{ne} Sneckere thist øll for: iij β. — Item holtt Jeg Same Sneckere til x molttiid, molthiid ffor iij alb, er: xij β i alb. — Item kom ther thell tafflen iij liner, støckett iij alb, er: xvi alb.

.....

Item thissdagen nest ffore Santhe tomess dag gaff Jeg vi binder, som fførde thet sprinell(!)¹ fraa æserom oc hid ij kercken thell drecke penge: xii β.

....

Item Julle affthen gaff Jeg Jøren snecker ffor hand thog thet sprinckell nedtt ij esserom oc sathet op her ij kercken sellff anden ij vjj dage: iij m iij β. — Item gaff Jeg olle Sneckere ij ij dag, hand sethe same sprincker op: vj β. — Item vor Same Jøren Sneckere thell medt Selff anden thell madt oc øll oc seng ij vj dag oc ffinge the xxxiiij molttiid, om ugen ij m, er: iii m. — Item gaff Jeg thønum, ther the hagde affgiortt oc i hæligh dag tist øll ffor: vi β. — Item ffinge sneckerne ij pd liuss at arbeide ved, pdet viij alb, er: xvj alb. — Item kom ther søm thell sprinckelet ffor iij β.

1560

Item onssdagen nest effter helygh tre konger dag gaff Jeg iij karle, for j dagess arbedt at bride altere aff oc att førre gruss oc sten udt: viij β. — Item gaff Jeg olle Sneckere forr ij dage, hand arbeide oc giorde the lange skamlle uedt korett: viij β. — Item holldt Jeg ffor^{ne} olle thell vi molttiid thell same arbedt madt oc øll: viij β.

.....

Item onssdagen ij ffastelaffuen holtt Jeg iij binder thill itt molttiid øll oc madt, som vore medt att age thet orre verck fraa esserom: viij β. — Item fførste onssdag ij ffaste holtt Jeg v binder oc olle ssneckerss karll thell i malttiid thell madt oc øll thell sammen, som oge thet aff ore vercket hiid, som ther bleff Igen: xij β. — Item then 9 dag marss gaff Jeg ij karlle, som hulpe thet tømmer op paa huelingen thell orre verkett: viij alb.

...

Item Same dag gaff Jeg hanss skomager sellff trede ffor the arbeide ij kerken paa orre verkett oc at gøre ladt paa tøress egen kost: xxij β. — Item gaff Jeg niellss murremester,

¹ Sprinkel = gitter.

ffor hand hug hull i muren, ther som orre uerkett bleff ffest ij, oc thell ffoden paa hans egen kost, iij dag: i m. — Item gaff Jeg ffor^{ne} niellss ffor hand høg hull ij gennem muren thell veijer hulledt thell uerkett j dag: viij alb. — Item gaff Jeg anderss staffensen ffor i vogenskudt hand skar thell orre verckett: ii β. — Item medfaste løffuer dag gaff Jeg olle Snecker ffor hand tog thett orre verck ned ij esserom oc sethet op her ij kercken Sellff anden ij xxij dage: xi m. — Item holtt Jeg ffor^{ne} olle Sellff anden paa thete fforskrieffne arbeidt, men hand sethe orre uerkett op, thell madt oc øll ij xxv dage, huer iij molttiid om dagen, er ij^{rt} molttiid, om ugen xxviiij β, er: xiiij m. — Item ffinge the aff meg ij tørre vogenskud thell orre verkitt oc purpelltuedt, støket xij β, er xxiiij β. — Item gaff Jeg ffor ij hengsle thell orre verck døren: viij β. — Item kom thell orre verkett ij pd lim for: v β. — Item haffue the ffaeth olde honde slask(!) søm thell orre vercket for: iij m. — Item gaff Jeg ii karlle, ssom brøde thet ladet nedt, som vor giorth thell orre verkett oc borre tømmeredt udt oc ladett paa kallckhussloffthet: vi β.

.....

Item lang ffredag gaff Jeg lucus snekere ffor hand sethe the albaster tafler ij foden paa then taffle paa alteredt, som herluff trolle oc ffroe berethe gaff thell kerken¹: viij β.

...

Item samme dag (påskeaften) gaff Jeg vij karlle, som barre the beledede aff kapelen oc the stolle, ther stodt bag korett, bort ij helle gestess²: ix β. — Item paske affthen regnedt Jeg met laffress orre mester oc gaff Jeg hanum, ffor hand ffansede orre verkett paa hans egen kost, oc giorde hand itt rioll ther udij met ett beuinde steme³: xxi daller. — Item gaff Jeg olle snecker oc niellss, ffor the giorde thet panell Igen paa purpollthur oc then trape ij korett oc sethe thet sprincker for ij xviiij dag, huer v β om dagen, er: ix m iiij β. — (Flere mindre poster udeladte.)

....

Item gaff Jeg iiij karle som brøde the allthere udt nu sijst ij kercken oc fførde gruss udt ij ii dage paa tøress egen kost: xxx β.

.....

¹ Denne passus, der før er trykt i Fra Arkiv og Museum (III, s. 158), gengives her for fuldstændigheds skyld.

² Helsingør alm. Hospital.

³ Udtrykkene synes ikke at kunne forklares.

1561

Item then 7 dag marss gaff Jeg xxvij bijnder, som og hallparthen aff thet koer udt fraa esserom, huer ij β , er: iij m vi β . — Item gaff Jeg xxxvij binder for the fførde then anden halle partt udt aff thet koer oc ffodt træne, huer ij β , er: iiiij m ii β . — Item gaff Jeg luccess sneckere oc hans karll ffor vj dage arbedt att thage thet koer nedt ij esserom, huer iiiij β om dagen, er: iij m.

...

1561 then 18 dag marss betaledtt Jeg kerckenss arbedtz ffolck aff, Som er murremester, kalck slaere oc andet arbedtz ffolck, som hade arbedt paa tøress egen kost at murre alltheredt op oc ffløthe thafflen oc læge guledt oc tage the skaff aff muren oc murede hulen ijgen: xxxij m xiiij β ii alb (specifikation udelades).

Item gaff Jeg viij karlle, som borre thet gamle koer paa radthuset paa tøres kost: xxx β ii alb.

...

Item gaff Jeg viij draffuere, som borre then taffle hen ij klosteret, som stodt paa høje allthere, huer ij alb, er: xvj alb.

....

Item same dag (påskeaften) regnedt Jeg met luccess Snecker ij burmester hans poffuellssens neruerlesse(!) oc hade hand arbedt sellff anden ij xxi dage, er thell samen xlii dage paa tøress egen kost, huer om dagen vij β er: xvij m vi β . — Item gaff Jeg hanss karll thell drecke penge: iiiij β . — Item gaff in karll, som hallp att sethe same koer op ij x dag, oc v β om dagen paa hanss egen kost er: iij m vii β . — Item Santhe Jørenss dag regnedt Jeg met henrick klegen smet ffor huess hand hade arbedt siden sist vij gijorde regenskaff oc thell then dag, oc gaff Jeg hanum, for xl thraller, hand hade slagett thell korett, oc andet, huadt ther gijress behoff: xj m. — Item ffredagen nest effter Santhe mekellssdag gaf Jeg henrick monssen ffor ii allne sorth engellst, allen iiiij mark, er: viij m, som bleff skængth ffrerick chrestensen ffoedt ij æsserom, ffor hand vor oss behijælplich thell thet beste, att vij ffinge thet koer udt ffraa esserom, som kongen gaff thell vor sogne kerche.

...

Item then 3 octhober regnedtt Jeg met bodell Smed ffor huess, som hand haffuer arbedtt thell thet nye koer, som er traller, kroge oc Jern stenger at skerpe och skijude samen, ther ffore gaff Jeg ham: iij m iiiij β .

...

Item gaff Jegh henrick klegen smet ffor ij loesse, hand fhandtz for korssdørene: iiij β. — Til det nye kor brugte Luchess snedker endvidere 600 »skerre søm«, 230 »waglijngher«, 29 »kraullses spijger«, 2¹/₂ pd lim, 3 pd mønje til trallerne.

Det var således en meget rig høst, de nærsomme helsingørske borgermænd gjorde i den forladte klosterkirke. Havde kongen kun givet dem en lille finger, tog de roligt den hele hånd, og skønt der ikke kendes noget andet kongebrev end det, der gælder højaltertavlen, så lykkedes det ved en fri fortolkning at få det til at omfatte ikke blot denne tavle, men også et sprinkelværk, orgelet og »koret«, hvilket sidste sikkert må betyde munkestolene og andet træværk, som indhegnede klosterkirkens kor. Den mulighed er vel ikke udelukket, at et brev er gået tabt, eller at kongen har givet en mundtlig tilladelse, men man kan ikke lade være at lægge mærke til, at fogden på Esrom får to alen sort klæde for hans villighed. Og hvorum alting er, kirkeregnskaberne viser, at sagerne kom til god nytte i St. Olai. Medens sidealtere blev nedbrudt, medens den gamle højaltertavle¹, hvor S. Olaf sikkert har domineret, blev båret hen i klosteret og det gamle korgitter til rådhuset, opstilledes og istandsattes alle ny erhvervelserne. Endda må man have bevaret i det mindste en af bykirkens side-tavler, nemlig det Ninianusalter, der nu findes i Nationalmuseet, og hvad højaltertavlen fra Esrom angår, vides der intet om utilfredshed med dens katolske præg. Man beholdt den i hovedsagen, som den havde stået i klosterkirken, med fodstykke, med midtskab, med to sæt bevægelige fløje og med alle dens udskårne figurer. Blandt disse fandtes ikke blot de nu ødelagte, indre fløjes apostelskikkelser, hvis legendariske tegn vi jo respekterer den dag i dag, og det bevarede midtskabs korsfæstelsesrelief, hvori legendens Longinus, den blinde hovedsmand, der blev seende ved at tørre øjnene med sine blodbestænkte hænder, ind-

¹ Sml. Helsingørs Beskrivelse 1757, s. 134.

tager en ret fremtrædende plads, men også fem helgenfigurer, Cistercienserhelgenen Bernhard af Clairvaux, Juliana, Ursula med repræsentanter for sine 11,000 jomfruer, samt Felicitas, der ledsages af en tredje helgeninde med det

Fig. 1. ¹/₉.

gådefulde navn »fhiuc'cia«, og endelig, knælende midt i korsfæstelsesscenen Esromabbeden Peter (fig. 1). End ikke de malede indskrifter blev ændrede; tavlen har endnu bevaret det meste af sin gotiske staffering, og endnu læses de latinske stifterord: Til minde om den ærværdige fader i Kristus, Peter, abbed i Esrom, i det herrens år 1496.

I tidens løb skete der selvfølgelig forandringer. Foruden indsættelsen af Herluf Trolles og Birgitte Gøjes små alabaster-tavler i fodstykket, der ved denne lejlighed må være omdannet¹, blev senere de yderste fløjdøre forsynede med nye malerier, måske fordi fremstillingerne har været for katolske,

måske blot, fordi billederne simpelthen har været ødelagte. Herom kan der intet sikkert siges, men den omstændighed, at man har bekostet nye billeder, er i og for sig et interessant vidnesbyrd om, at man endnu i de sidste årtier af 1500'erne fulgte den katolske skik at lukke altertavlefløjene i fasten, og det passer godt nok til det faktum, at der rundt om i landet findes bevaret mange lutheranske fløj-

¹ Predellaen er nu forsvundet. Sml. Fra Arkiv og Museum III, s. 158.

altertavler¹. De nyere billeder stammer sikkert fra tiden umiddelbart før år 1600².

Kun på et eneste punkt er det soleklart, at man har forsøgt at reformere altertavlen; abbed Peter selv er omskabt til en lutheransk præst; hans dragt er bleven ommalet, om hans hals er der lagt en stor præstekrave, for at dække tonsuren har han fået lange lokker, og det glat-ragede munkeansigt er udstyret med fipskæg og overskæg³. Både pibekravens form og hådragten viser, at denne forandring er foretaget i tiden omkring år 1650.

Kirkeregnskaberne nævner intet om disse ændringer, men til gengæld giver de god besked om altertavlens nedtagelse. Esromtavlen måtte nemlig i 1664 vige pladsen for den nye, tårnhøje, pragtfulde baroktavle, som Lorentz Jørgensen, »alterbygger af Hulbech«, ifølge kirkeregnskaberne skar til kirken. Men endda blev den gamle tavle behandlet med pietet; den blev anbragt på en af kirkens

¹ Den rigeste af disse er som bekendt den nederlandske fløjaltertavle i Roskilde domkirke, hvilken ifølge Wolfs *Encomion Regni Daniæ*, 1654, s. 456 »ikke oplades til at see uden paa de tre store Høytider, oc Søndagen Jubilate som er Aarlig Marckes Tjd.«

² I Nationalmuseet er kun tavlens midtskab udstillet; de yderste fløje, der endnu eksisterer, er på grund af pladsmangel magasinerede. — På ydersiden af nordre fløj fremstilles Moses, der knælende modtager lovens tavler. Billedet, der fylder feltets øverste tredjedel, indfattes af en malet kartoucheramme; nedenunder læses et langt latinsk citat af 2. Mosebog kap. 20 v. 2 ff. Den langt mere ødelagte søndre fløj har henvist til det nye testamente, men hverken billed eller indskrift kan nøjere bestemmes. — De indre fløjes malerier gik derimod til grunde sammen med selve træværket. C. J. Thomsen, der har set tavlen stående i Olstrup 1810, skitserer den ganske løseligt og noterer bl. a.: »Maleriet paa den udvendige Side af Dørene som jeg næsten anser for noget af det mærkeligste ere sterk forgyldte og prægtige, men utroelig støvede. Indskriften paa Dørene vare lange og sammesteder noget fordervede, med Guld paa sort Grund. Paa det ene Malerie stod en hollandsk blaae og hvid Krukke hvorpaa SAD som syntes at være Malerens Navn.«

³ Beckett har gjort rede for, at de ny tilsatte dele er af fyrretræ, skægget af kitmasse.

vægge, hvor der blev indhugget bjælkekonsoller, som den kunde hvile på, og maler Mathis Hessler fik 6 mark for at have gjort den gamle altertavle blå gardiner omkring og forgyldte bogstaver nedenunder. Først da den i længere tid havde stået i Olstrup og rimeligvis allerede igen var borttaget fra alteret, led den alvorlig overlast; da blev nemlig de indre fløje sønderhuggede, og fire af apostelfigurerne blev tagne i brug til den 1863 restaurerede prædikestol i Rislev kirke. Her som så mange andre steder blev det altså vor nærmeste fortid, som med alle sine æstetiske fordomme og sin snævertsynede selvkloghed ødelagde, hvad århundreder havde skånet.

Når overflytningen fra Helsingør til Olstrup har fundet sted, kan jeg ikke oplyse; men da Boesen i sin »Helsingørs Beskrivelse« 1757 udtrykkelig fremhæver, at der dengang af katolske altre i Olaikirken kun fandtes Nini-anustavlen, må den være foregået noget før dette år. Boesen har dog hørt eller læst om tavlen, thi i sin omtale af kirkens antikviteter fortæller han kortelig dens historie. Og han tilføjer desuden (s. 138): »Ved Daaben staaer en Munke-Stoel, som efter gamle Sager er bleven hidført fra Esserum Ao. 1559 eller 1555. Samme Aars-Tal findes herpaa med det Navn Frantz Lauritzen.« Hermed sigtes til en levning af klosterets korstole, som iøvrigt må være fjærnede i 1650'erne, da korgitteret fornyedes, og selv om både årstallet og navnet, der tilhører den daværende slots-skriver på Krogen¹, nu er forsvundne, kan der ikke være tvivl om, at det nævnte stykke er identisk med den to-sædede korstol, der fra Olaikirke er kommet til Oldnordisk Museum, og som bærer årstallet 1472. Trods alle skæbnens tilskikkelser er det endelige resultat da blevet, at de sidste rester af Esrom klosterkirkes udstyr på ny er samlede i eet hus, i Nationalmuseet.

¹ Dansk biograf. Lex. X, s. 139.

Jakob Madsen og Kristi grav. I begge de nævnte eksempler, både i Kjolstrup og i Helsingør, er der tale om sidealtere, der nedbrydes, og selvfølgelig måtte næsten alle sådanne forsvinde sammen med de for Lutheranerne mest anstødelige helgenbilleder. Bugenhagen selv lod fjærne den store S. Lucius i Roskilde; »vilde man afmale den gamle Lucius som den lede djævel, kunde man ikke have gjort det bedre«¹. Mange steder klagedes der ved midten af reformationsårhundredet over billeder og billeddyrkelse². Selv i slige graverende tilfælde har man, som de ovenf. nævnte citater viser, ikke altid gået alt for voldsomt og hastigt til værks i årene nærmest efter reformationen, ialfald ikke ude på landet, hvor menighederne endnu ikke var modne til at modtage den nye lære; det er måske betegnende, at et af de få kongebreve fra årene før 1550, som nævner kirkeinventar, har et vist præg af kuriositetsinteresse; borgmestre og råd i en købstad, hvis navn desværre ikke nævnes, får ordre ikke til at ødelægge, men til at »skikke den tavle hid, som stander udi deres sognekirke og er nogen munke påmalet, som stande at fiske efter folk«³. Givet er det ialfald, at den første menneskealder efter 1536 langt fra nåede at udrydde de billeder, hvortil der havde været gjort tilløb, og selv det næste slægtleds skarpere billedfjendske kryptokalvinister lykkedes det ikke altid at sætte deres vilje igennem, skønt de optog kampen mod billederne langt mere systematisk⁴.

¹ Schumacher: *Gelehrter Männer Briefe* I, p. 13. — Sml. Henry Petersen i *Aarbøger* 1874, s. 431.

² Sml. eksempler i Helweg: *Kirkehistorie* s. 106, 115, 118 ff. og Rasmus Lætus' udtalelser om billeddyrkelse i Åbenrå, Karup, Ry og Ginnerup (*Kirkehist. Saml.* II. 2. s. 287).

³ *Danske Magazin* III. 6. s. 188.

⁴ På Roskilde landemode udtaltes 1554, at ugudelige billeder og faner skulde skaffes ud af kirkerne; 1574 gentoges, at billeder og sidealtere skulde borttages for at skaffe stoleplads, og endnu 1598 er der tale om papistiske levninger og ofre, særligt i et kapel i Slagelse herred. *Kirkehist. Saml.* II. 2. s. 450, II. 4. s. 367 og II. 5. s. 43.

En af de mest nidkære billedfjender mellem de lutherske prælater var sikkert mester Jakob Madsen, Fyens tredje evangeliske biskop (1588—1606). Gennem hans visitatsbog får man et indblik i hans utrættelige kamp mod katolicismens levninger, monstranser, helgenbilleder og skarns, forgiftige og papistiske altertavler. Varm og ivrig sparede han ikke på nedsættende tillægsord, når han skrev sine korte notitser om kirkernes inventar, og han har sikkert heller ikke sparet på mundtlig ros og dadel, alt eftersom han mødte føjelighed eller uvilje. Mange gange var tiden ham gunstig og iveren for at skaffe nye tavler ikke ringe, men mange gange synes han også at være stødt på en træg modstand, som han ikke helt har evnet at bryde.

Et eksempel på det sidste er »Kristi grav« fra Kerteminde kirke. Da bispen 1588 besøgte kirken i den lille købstad, noterede han: »Er Magestrantz¹ end nu vdj oc Christj Legems Begraffelsis Sted. Her Hans loffuet at ville lade forsælgis.« Men her Hans holdt ikke sit løfte. Da mester Jakob året efter igen var i Kerteminde, skrev han, at »Magestrantz² oc Død Kiesten« var der endnu², og skønt han på sine senere visitatser ikke skænker den nogen omtale, er den bleven i kirken. Danske Atlas (VI, s. 613) fortæller 1774: »I Sacristiet er en Catolsk Relique, nemlig: En Kiste med et Billede i fuld Corpus, som forestiller Christus gaaer af Graven; samme er vel giort, og blev i de Catolske Tider ombaaret.« Beskrivelsen er ikke videre korrekt, men sikkert og vist er det, at dødekiesten først forlod Kerteminde 1845, da den af kirkeinspektionen skænkedes til Museet for de nordiske Oldsager. Nu findes den altså i Nationalmuseet.

Kristusfiguren har naturlig størrelse; dens længde er omtr. 185 cm. Ansigtstudtrykket er skarpt og strængt, fordi ikke blot øjnene, men også munden er lukket, hele figurens

¹ Monstransen.

² Jakob Madsens Visitatsbog s. 137, 139.

holdning er stiv og frontal. Armene er lagte korsvis over underlivet, og kun et hvidt lændeklæde dækker ligets nøgenhed, hvis uhygge understreges af farverne. Thi egetræsblokken er malet med naturlige farver; størknet blod er løbet ned over ansigt, hænder og fødder, og medens hudfarven ellers er bleg og hvidlig, har hænder og fodspidser grønliggrå farve.

Kisten, der nøje svarer til figurens længde og ligesom den er af eg, er således indrettet, at dens tagformede låg har kunnet åbnes til begge sider og derved lader frit indblik til liget. Iøvrigt har den været ret pragtfuldt udstyret; på hjørnerne findes høje, skråtstillede gotiske spir, røde og blå, og på gavlene med de stærkt svungne konturer er der, nu desværre meget ødelagte, malerier, det ene forestillende Kristus som smertensmand, det andet mater dolorosa, Maria med sønnens lig på skødet. Også indvendig på det ene låg spores der rester af malerier, og ved Kristi hoved findes gyldne stråler og et stort, gult og blåt cirkelkors¹. Hvad stykkets tidsfæstelse angår, viser både ornamentikken og snitværkets enkeltheder, at graven må stamme fra årtierne nærmest før år 1500. Den store, af tre grene flettede tornekrone, det proptrækkerkrøllede skæg og hår, den lige, skarpe næse, det hvælvede, kraftige bryst og andre detaljer falder godt i tråd med lybske værkstedsarbejder fra det nævnte tidsrum.

Grave af lignende art findes ikke få steder i Tyskland², og de spiller nutildags en rolle i den katolske påsketjeneste. De herhen hørende skikke, siger en moderne katolsk forfatter³, har aldrig ret kunnet vinde Italien for sig, og de er ikke påbudte i kirkens almindelige forskrifter, men heller

¹ Det andet låg er moderne.

² Otte: Handbuch der kirchl. Kunstalterth. I, s. 364. Bergner: do. s. 361.

³ Felix Raible: Der Tabernakel einst und jetzt. Freiburg im B. 1908. s. 312 f. Sml. også A. Heales: Easter Sepulchres i Archæologia bd. 42, s. 363 f.

ikke »contra rubricas«, ikke i strid med dem, når de blot bliver rigtig brugte. Det særlige »officium dominicæ sepulturæ«, på langfredag, som i løbet af middelalderen udformedes i franske, engelske og tyske kirker, bestod væsentlig deri, at den messende gejstlige foretog en række symbolske handlinger; først lagde han et kors i en gravkiste, som var stillet på alterets venstre side og smykket med kostbare tæpper; siden modtog han af diakonens hånd hostiegemmet og lagde det ærbødigt ved siden af korset, og på korsets anden side en tom kalk med en disk, hyllet i korporalier; endelig fulgte afsyngelsen af en vexelsang. Skikkene har imidlertid haft stærke lokale variationer; således skal Nedretyskland have brugt en ufuldstændig ritus, ifølge hvilken kun korset blev lagt i graven. Og særligt synes det meget tvivlsomt, i hvor høj grad de legemstore gravkister har været i brug. Deres kunstneriske udformning må i hvert fald have været betinget af den sentmiddelalderlige realisme, og for Sydtysklands vedkommende skal det ifølge Raibles sigende endogså først være så sent som 1577, at en Münchenergejstlig for at gøre hele handlingen tydeligere for folket foretog den symbolske bisættelse over en grav, hvori frelserens billed lå. Muligt er det også, at de bevarede gravkister er blevne hædrede på mange andre måder¹. Men flere forfattere hævder dog, at de fra ældgammel tid er blevne benyttede i påskespillene, der stod i sammenhæng med langfredagstjenestens vexelsang²,

¹ I denne sammenhæng kan efter H. Hildebrand: Sveriges Medeltid III, s. 647 nævnes en svensk beretning: »Bittida om påskemorgonen äro de komne till kyrkian, at efter quinnornas efterdöma smörja Jesum, hvars beläte af en sten eller trä har legat uti en kista uti grafs liknelse, vid altaren, med väktarebeläten dervid satta, det jag sett hafver uti tvenne kyrkor aff Uppland, som Vada och Skarplöfstad. Dette beläte hafva de smort med välluktande balsam, dertill ännu på ofvan talta rum ögonskenligen tecken finnas. Kringom dessa grafvar hafva de eljes krupit på knä til at försona sin synd.«

² Ios. Sauer: Symbolik des Kirchengebändes. Freiburg im B. 1902. s. 216. — Sml. Creizenach: Geschichte des neueren Dramas I, s. 47 f.

og selv om jeg her ikke skal gøre nogetsomhelst forsøg på at løse de tvivlsomme spørgsmål og blot må nøjes med at antyde dem, så turde det under alle omstændigheder være klart, at disse fremstillinger, der i og for sig skulde synes ganske uskyl-
dige for lutheranske øjne, dog var befængt med papisteri, og det er derfor forståeligt nok, at mænd af Jakob Madsens støbning ønskede dem fjærned.

Har dødekisterne virkelig været almindelige i Danmark, er udryddelseskrigen lykkedes ganske godt¹. Foruden Kertemindegraven har man hidtil kun kendt et exemplar til, nemlig det, som den dag i dag findes i Mariager klosterkirke, og først for nogle år siden er det lykkedes at finde rester af en tredje grav.

Ikke blot i Kerteminde, men også i Frørup kirke ved Nyborg har Jakob Madsen truffet på en hellig grav. Da han besøgte Frørup 1589, noterede han: »Christi Begræffuelse, Keste inden

Fig. 2. ¹/₁₅.

(Halle. 1893). — I Flensborg, siges det, agerede Marianerne, de fire præster ved Vor Frue kirke, i fastetiden tragedien om Jesu Christi person og lagde ham i en særlig, dertil muret grav. Endnu 1864 påvistes denne grav, dækket af en stor sten, i det 1475 stiftede Marianerkapel på nordsiden af kirketårnet, der senere er nedrevet. Trap: Slesvig s. 424. Sml. Haupt: Bau- und Kunstdenkmäler Schl. Holst. I, s. 262 f.

¹ I Nestved S. Peder må der have stået en Kristi grav. Obituarium Nestvedense nævner, at der gives 70 dages aflad til dem, »qui circuierint sepulchrum Domini, orando pro pace, pro temperie æeris, pro bono statu regni Dacie, et pro hic sepultis« (som vandre omkring Herrens grav, bedende for fred, for godt vejr, for Danmarks riges velfærd og for de her begravne). Script. rer. Dan. IV, s. 334.

Tralli Verk. Her Baltzer loffuit at skulle afbrydis, og da han 1591 igen var i Frørup, tilføjede han øjensynligt veltilfreds, at nu var begravelsen borte¹. Det skulde da synes håbløst at efterspore den. Men håbet beskæmmer ingen, og da der for nogle år siden tilbød sig en lejlighed, lod Nationalmuseet Frørup kirkeloft gennemse.

Der blev herved gjort en ganske rig høst. Over våbenhuset fandtes der hele fem træfigurer, en velsignende bisp og en Maria med Jesusbarnet, begge unggotiske snitværker fra tiden c. 1300, et par stående figurer, Maria og Johannes, der sikkert har hørt til det i skibet ophængte krucifix fra den sidste katolske tid, og endelig figuren fra den 1591 fjærnede Kristi grav (fig. 2). I alt væsenligt viser den sig at svare til Kertemindefiguren. Selvom den er noget mindre, omtr. halvanden meter lang, og selvom der er afvigelser i udførelsen og i visse enkeltheder som den åbne mund og de blødere, mere naturligt faldende lokker, er stilling og stilpræg dog omtrent ensartet i de to figurer, og er de vel ikke udførte i samme værksted, må de dog tilhøre samme tid.

Frørupfiguren har kun bevaret sparsomme farverester; foruden legemsfarven spores guld på lændeklædet, brunt på hår og skæg og grønt på tornekronen. Underarmene og hænderne, der har været påsatte af særlige træstykker, er forsvundne, og selve kisten er sporløst forsvundet. Men hvor beklageligt dette end kan være, betyder det i denne sammenhæng mindre end selve figurens existens. Thi medens gravkistens forsvinden enten kan skyldes Jakob Madsens nidkærhed eller en senere rings trang for noget brændsel, viser figuren på våbenhusloftet, at biskoppen vel har opnået et større resultat i Frørup end i Kerteminde, men at han dog ikke helt har sejret. Hvem det end kan skyldes, sognepræsten eller kirkeværgerne, heller ikke de

¹ Visitatsbog, s. 85.

Frørupmænd har kunnet bære over deres hjærte at ødelægge billedet af den døde frelser, men de har valgt den mellemvej at gemme det til bedre tider, og således har det da ligget sammen med de andre middelalderlige figurer indtil vor tid.

Nu er de to ældste af figurerne fra Frørup kirkeloft afgivne til Nationalmuseet, medens Kristusfiguren efter museets forslag er blevet deponeret i Fyens Stiftsmuseum i Odense.

Exempler på bevaring og forklaring af katolske figurer. De stemmer, som når os gennem renæssancetidens litteratur, kommer fra præsterne og er kun angreb på helgenbillederne og den dertil knyttede overtro; efter 1536 måtte modparten være tavs, og selv da katolicismen var død, kunde menighedernes vage, uklare sympatier for de billeder, der havde overlevet det store opgør, ikke komme til at give sig skriftlige udtryk. Men den, der forsøger at læse mellem linjerne, kan spore en sådan sympati i mange andre tilfælde end de hidtil nævnte. Man synes f. ex. at ane den i Fåborg, hvor borgmester og råd 1546 først fik kgl. ordre til at antvorde prioreren (i Odense hospital) alle de tavler i klosterkirken, og igen annamme de tavler, der står i deres gamle sognekirke, men snart efter opnåede et nyt kongebrev om at måtte beholde »den høje tavle«, de to små klokker og sejerværket i helligåndskirken¹. Denne højaltertavle er endnu bevaret, idet den utvivlsomt er identisk med den tavle fra 1511, der indtil 1882 stod i kirken og da blev overgivet til Nationalmuseet. Det stemmer også med Jakob Madsens korte notits fra hans visitats 1588: »En Taffle med udhugne Billede, det hellig Trefoldighet Billeder; men er uden paa Passen²; skal alle tid staa obne.« Dette sidste forstås meget vel, når man

¹ Danske Magazin IV. 1. s. 247 og 255.

² Passionshistorien.

erindrer, at tavlen alleryderst bærer store malerier af de fire store kirkefædre. Men man spørger sig, hvorfor den ellers så skarpsynede mand i dette tilfælde ikke har brugt sine øjne bedre. Hvorfor har han om treenighedsgruppen ikke valgt sit gængse, hånlige udtryk »den gamle og den unge gud«, og hvorfor har han fortiet, at de to andre figurer i tavlens midtskab forestiller S. Augustinus og S. Monica, medens fløjene er fyldte af en række nødhjælperhelgener, endda alle med de oprindelige navneindskrifter under sig? De mange følgende gange, bispen visiterede i Fåborg, forbigås altertavlen i fuldstændig tavshed, og man fristes unægtelig til et gætte på, at menigheden har holdt fast ved sin kærlighed til den gamle tavle, og at Jakob Madsen har mærket en stille, men bestemt stemning for dens bevaring og derfor mod sædvane har bøjet af. På anden måde fremgår noget lignende af provst Jørgen Christiernsens provstebog for Fuglse herred, da han 1578 påbød »som ofte forhen«, at den slemme maling i Tågerup kirke skulde udslettes — et af de såre sjeldne eksempler på, at de ivrigste billedfjender har brugt hvidtekosten overfor kalkmalerier, således som det var anbefalet af biskop Niels Jespersen på hans visitats i samme herred 1563¹.

Årsagerne til en sådan vedhængen ved de tilvante tavler behøver naturligvis ikke at være bevidst konservatisme; de kan vel også være at søge i prosaiske, økonomiske forhold, idet fattige kirker og menigheder kan have haft deres vanskeligheder ved at følge med i renæssancetidens store kapløb om anskaffelse af nyt kirkeinventar. Men det vidner ialfald ikke om ligegyldighed for de papistiske tavler, at der i visse egne af landet kan findes ret mange eksempler på, at de er blevne oppyntede og moderniserede i renæssancesmag. Da fløjaltertavlerne efterhånden gik af brug, be-

¹ Kirkehist. Saml. III. 5. s. 84 og III. 6. s. 492. — Pontoppidan: Ann. eccl. Dan. III, s. 372. — Sml. Magn. Petersen: Kalkmalerier, s. 78.

sejrede af renæssancens arkitektoniske søjletavler, kunde det ske, at man stillede søjler foran de gamle skabsrammer, hængte vinger på de yderste fløjkanter og kronede skabets vandrette linje med en antik gesims og derover et maleri eller en indskrift i et topstykke.

De sjællandske eksempler på sådanne renæssancemæssigt opstadsede gotiske fløjtavler hører hjemme omkring Slagelse: Havrebjerg 1594, Ottestrup 1597 og Stillinge 1602 samt Hyllinge ved Nestved. På Lolland forekommer kun Sædinge (1588), og på Fyen er der næppe en eneste tavle af denne blandingsart¹. Hyppigere har fremgangsmåden været brugt i Jylland, hvor den især hører hjemme i Ribe og Ålborg stifter; omkring Varde kan nævnes tavler i S. Bork, Henne, Lunde, Lønne og N. Nebel, længere nordpå Borbjerg og Vejrum, alle fra c. 1600; i Vendsyssel er Vrå, fra samme tid, og i Hanherrederne de noget senere omdannede tavler i Torslev og på Øland.

Mellem denne række, der næppe er ganske fuldstændig, skal her særligt fremhæves altertavlen i Vejrum kirke (Hjerm herred), som vel flere gange har været behandlet i litteraturen², men hvis ydre dele, der i den givne sammenhæng har særlig interesse, hidtil ikke har været nøjere omtalte. Altertavlens grundstamme er en lille fløjtavle med engelske alabasterrelieffer af Nottinghamarbejde fra tiden c. 1450, forestillende scener af den hellige Katarinas historie, hvorom dr. Beckett både ikonografisk og kunsthistorisk har givet fyldige oplysninger. Denne efter danske forhold lille og usædvanlig lave tavle (kun 97 cm høj) er to gange omdannet. 1593 har man under den anbragt en predella

¹ Sml. dog fru Ellen Marsvins brug af katolske snitværker i Holkenhavns kapel (1634) og hendes omflytninger af tavlerne i Turo og Dalum. Hist. Tidskr. III. 1. s. 355, 362 og 401—3.

² O. Nielsen: Hjerm og Ginding Herreder, s. 75 (efter Löfflers kirkebeskrivelser i Nationalmuseets arkiv). — Fr. Beckett: Engelske Alabaster-tavler i Danmark, i Tidsskrift for Industri 1905.

i højrenæssancestil, med tre postamentfremspring og med sidevolutter, et enkelt, men ganske fint og omhyggeligt snedkerarbejde, der ligesom inventaret i den nærliggende Gimsing kirke og prædikestolen i Thisted er gjort af en elev fra Mikkel van Grønningens østjydske Værksted. Samtidigt er der på de gamle fløjes ydersider malet nadverordene og på træplader bag dem fadervor og trosartiklerne, alt med gylden fraktur på sort bund; det nævnte årstal står nederst på søndre plade. Yderligere har man i tiden henimod 1650 forhøjet tavlen og givet den en stor, noget plump senrenæssance-indfatning. Over den gamle tavle er der anbragt fem felter; i det midterste er der stillet en tarvelig sentgotisk figur, forestillende »den gamle og den unge gud«, i de andre er der malede evangelistbilleder, og både den gamle tavle og den nye overbygning er indfattet i en søjlestilling med kartouchevinger, storgesims og topstykke i almindelige renæssanceformer; svarende til malede billeder på tavlens ydre dele læses på gesimsfrisen: »S: Hans Døber Med Vand. S. Peder lærer 3000 Mand«, og endelig er der på de oprindelige fodskamler malet:

Helligen Skal Man Icke Tiene
Men Tilbede Gud Vor Herre alene

Dis Bilder er Sat for Ziir oc Pryd
Di Haffuer Ick Anden Krafft Och Dyd

Thi tro Vii Ikki Tenck Eller Lere
Her Med Att Dyrck Eller giff dem ære

Versene står nu med gule frakturbogstaver på blå bund, opmalede i 19. årh. ligesom det meste andet af træværkets farver¹. Men under den nuværende maling skimtes en ældre af samme indhold og efter typerne at dømme sikkert stammende fra 1593. Og indskriften er ialfald karakteristisk

¹ De engelske alabasterrelieffer har i det mindste i farvefordelingen bevaret den oprindelige, gotiske karakter.

for den tid, da billeddyrkelsens fald ikke var fjærnere, end at den endnu kunde føles som en fare, og da der kunde være anledning til at tage kraftig afstand fra den og bruge pegepind for at stille billederne på deres rette plads.

Hvilken forandring i opfattelsen der skete i løbet af det 17. årh., da den ortodoxe lutherdom stod som uomtvistet magthaver, kan måles ved at sammenligne Vejrumverset med en anden indskrift, der findes i samme egn af landet.

Af de fem kapeller, som i den seneste katolske tid er føjet til sydsiden af den anselige romanske kirkebygning i Ejsing (Ginding h.), er det østligste indrettet til begravelse for Rosenkrantzene fra Landting, men har tidligere været kapel for S. Dionysius, og til erindring om denne forandring er der i triumfvæggens søndre del indmuret en lille sort indskriftsten:

Dette Capel som mand her seer | I Pavedom har været
 Hvor Dionysius med fleer | Paa sin Maner har læret
 Af hannem hafver det sit Nafn | Til en ældgammel Minde
 Nu bruges det til bedre Gafn | Sligt er ei meer at finde
 Til Kiendetegn var her af Steen | Et lidet Alter muret
 Der stod foruden Kiød oc Been | Den Munch af Træ oc luret
 Man tog det bort med dens Behag | Som Kirken hafd at raade
 Domproustens som i denne Sag | Samtycte uden baade
 Sligt dref den ædle danske Heldt | Mogns Rosenkrantz til Veie
 At naar hand blef af Døden feldt | Hand dette Sted kund eye
 Hand lod her under Kirkens Tag | Sit Hvilested beramme
 Paa sin oc sines Velbehag | Den æld-urgammel Stamme

Anno 1671

Mons Rosenkrantz

Fru Sophia Bilde

S. Dionysiusfiguren er endnu den dag i dag bevaret, let kendelig ved, at helgenen holder sin afhuggede hjerne-skal med bispehuen på sin udstrakte højre hånd, medens han i venstre har holdt bispestaven; det fortrinlige snitværk med det karakterfulde, fedladne gammel-

mandsansigt må stamme fra tiden ved år 1500¹. Figuren er nu halvvejs gemt, stillet i en mørkt hulrum på det øverste trin af en tilmuret trappe, der tidligere fra kapellet har ført op til prædikestolen. Her synes det at have fået sin plads efter 1734, da biskop Anchersen holdt visitats og bad præsten om at bevare billedet som en antikvitet, medens selve alteret skulde rives ned — enten dette nu skal forstås således, at selve alterbordet trods indskriften først nu er hugget ned, eller det er gået ud over det alter-skab, hvori figuren oprindelig har stået².

Også i Ejning har konservatismen haft stor magt, men den har fået et nyt grundlag; det katolske helgenbilled er her taget som en historisk kuriositet, som man uden fare kan bevare, og som man morer sig over og gør nar ad. At denne betragtning kommer så tydeligt til orde, ligger dog vel for en del deri, at Dionysiusfiguren stod på et sidealter, som ikke spillede nogen rolle for kirkens brug. Når helgenfigurerne dominerede selve den endnu brugelige altertavle, kunde man selvfølgelig ikke tage sagen slet så overlegent, og fra det 17.—18. årh. kan der da også nævnes indskrifter, der rummer lignende tanker som Vejrumversene. SANCTI VENERANDI NON ADORANDI står der således med bogstavformer fra tiden ved år 1700 at læse under midtskabet af en jydsk helgenaltertavle, og mange steder er det samme resultat tilstræbt ad mere indirekte vej, ved anbringelsen af bibelcitater.

Et af de ejendommeligste eksempler på det 18. årh.'s behandling af en gotisk tavle frembød Holstebro. Indtil den gamle bykirke 1906 uden nødvendighed og på trods af al historisk sans blev demoleret, var dens altertavle en tung, i udførelsen meget provinsiel senbarok tavle fra 1757,

¹ Når det siges, at hånden er bevægelig, beror dette på en meget almindelig fejltydning af, at hænderne er skårne af særlige træstykker og derefter fastnaglede.

² Oluf Nielsen: Hjerm og Ginding Herreder s. 351.

som hvis mestre der nævnes sognedegnen i Idum, Kristen Nødskov og hans søn, der begge fuskede i billedskærerfaget. Mellem de høje søjler fandtes et korsfæstelsesmaleri, men desuden var der i tavlen anbragt fem udskårne figurgrupper, af hvilke de fire mindre forestiller scener af Kristi barndomshistorie (bebudelsen, fødselen, omskærelsen og de hellige tre konger), medens den større, som var anbragt under det nævnte maleri, viste den døende patriark Jakob, der liggende på dødslejet, omgivet af sine tolv sønner, overrækker Juda kongestaven. Svarende til dette billed var på søjlefødderne malet:

Jakob paa sit sottested	Gid jeg og i kamp og nød
taler, og tolv sønner tier,	maa i tro og haab ham ligne,
spaar om Silo, selv hun bier	og hans død min sjæl velsigne,
efter Herrens salighed	saa jeg faar en salig død ¹

Tavlens stærkt pietistisk farvede indskrifter er rimeligvis forfattede af den daværende sognepræst Ebbe Klemensen Kynde, der var indgiftet i den Brorsonske slægt, og er det ham, der har fortolket det store relief som Jakob på dødslejet, har han ialfald været ganske snedig.

Under den voldsomme, hastigt gennemførte nedbrydning af den gamle bygning blev der desværre ikke taget vare på tavlen som helhed; hele den store opbygning fra 1757 blev itubrudt, og kun de fem sentmiddelalderlige reliefgrupper reddedes fra ødelæggelsen. Fra gammel tid havde de været betragtede med en vis ærefrygt; allerede Resen og efter ham Pontoppidan² fortæller om bykirkens gamle altertavle det ret almindelige vestjydske vandresagn, at den på en eller anden måde skulde stamme fra et strandet engelsk kongeskib, og i sagnet er der i det mindste den lille historiske kærne, at den katolske tavle har været et

¹ Efter Frølund: Holstebro, 1871, s. 140, hvor også tavlens andre indskrifter er gengivne.

² Dan. Atlas V, s. 798. Sml. Marmora Danica II, s. 84.

importarbejde, som er ført til Danmark over Vesterhavet. De fem Holstebrorelieffer hører til de yderst fåtallige nederlandske altertavler, der kendes her i landet, og ligesom tavlerne i Viborg Søndresognskirke, Sæby købstad og Ulkebøl på Als er snitværket sikkert gjort i Antwerpen i beg. af 16. årh.; den teateragtige ordning af grupperne, den perspektivisk-kulisse-mæssige opstilling af baggrundsornamentikken, alle tekniske og kunstneriske enkeltheder gør hjemstedsbestemmelsen ganske utvivlsom.

Inden relieffernes genopstilling på den nye kirkes alterbord, hvor de nu er anbragte i en ganske enkel ramme, lykkedes det Nationalmuseet at få gennemført en omhyggelig istandsættelse af snitværkerne, der under hvid overstrygning havde bevaret betydelige rester af den oprindelige forgyldning og staffering, og da museets konservator, figurmaler Eigil Rothe havde figurerne under sin kyndige behandling, røbedes det, at man i 18. årh. ikke havde nøjedes med at fortolke det store relief. Patriarken Jakob var aldeles ikke den, han gav sig ud for. Det ærværdige skæg var sat på den på lejet hvilende skikkelse, efter at den oprindelige hage var snittet bort, og både skægget og det spir, patriarken holdt i hånden, var kun af fyrretræ. Gruppen har oprindeligt forestillet jomfru Maria på dødslejet omgivet af de tolv apostle, og hvad hun har holdt i hånden, har været et tændt lys (fig. 3). Holstebrotavlen har i sin oprindelige skikkelse været en Mariatavle. At den ikke, som adskillige andre nederlandske tavler og mellem dem Viborgtavlen, både har rummet scener af frelserens barnoms- og lidelseshistorie, kan anses for givet; om ikke i opbygningen så dog i ikonografien har den vel snarest mindet om en Mariatavle i Straelen¹, der foruden Holstebromotiverne indeholder mødet mellem Anna og Elisabet samt

¹ Münzenberger und Beissel: *Mittelalterliche Altäre Deutschlands*, text II s. 19.

fremstillingen i templet, og hvor man over dødsscenen ser den himmelfarende gudsmoder, omsvævet af engle, det

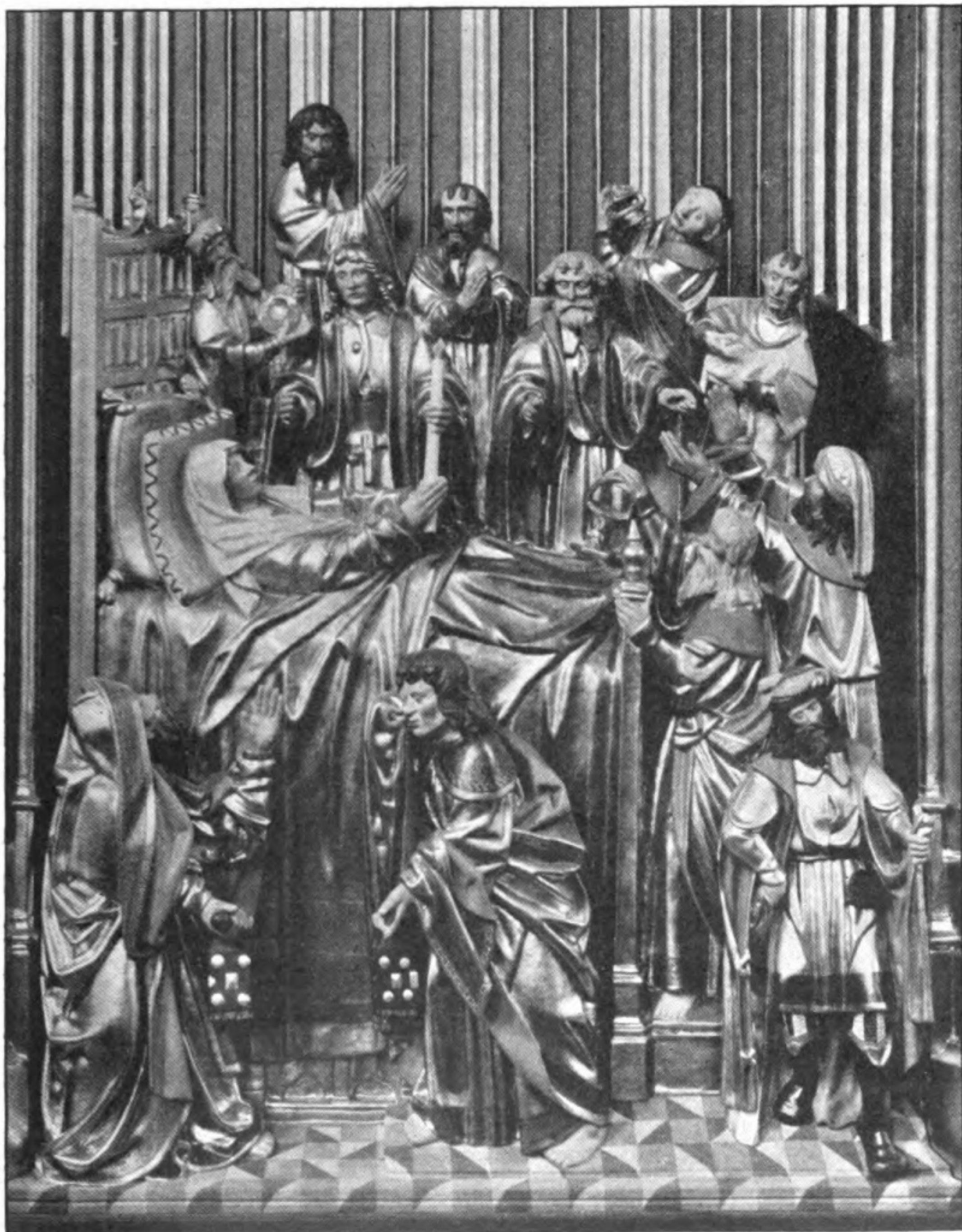

Fig. 3.

hele indfattet i Jesu stamtræ. Sammenstillingen af død og himmelfart har i det hele været yndet af datidens nederlandske tavlebyggere; den genfindes på Brevkapel-tavlen i Lübecks Mariakirke (1518—22) og en tilsvarende tankegang gør sig gældende i Sæbytavlen, hvor hele midtskabet

domineres af den himmelske jomfru med barnet, medens dødsscenen er henvist til predella'en¹.

Disse ikonografiske forhold gør det ikke meget sandsynligt, at der er handlet i god tro, dengang dødsscenen fik nyt navn; der er utvivlsomt her begået en *fraus pia*. Men den snedige omformning vandt folkeyndest, og det er næppe for tidligt nu at røbe, at da Nationalmuseet 1907 måtte stille Holstebro kirkeinspektion overfor det ikonografiske dilemma, var det ikke uden vemod, at man tog afsked med patriarken Jakob.

Især i Jylland er det ret hyppigt, at man i 18. årh. har restaureret og opmalet sentkatolske altertavler, hvorved de stilistiske krydsninger mellem sengotik og rokoko ofte føre til meget fornøjelige resultater (Herslev ved Fredericia, Riise på Ærø). Når selve den sentgotiske, omend kun svagt katolsk prægede passionstavle fra kongens Slotskapel i København efter ildebranden 1728 kunde vandre til Viborg Søndresognskirke, er det forståeligt, at andre menigheder vedblivende kunde holde på deres gamle tavler, selvom katolske helgenskikkelser indtog fremtrædende pladser eller endogså helt dominerede, som det er tilfældet med S. Katrinetavlen i Bjerre ved Skelskør, eller at sidealtrenes tavler har kunnet forblive uantastede indtil vore dage, som det er tilfældet i Henne kirke ved Varde og i Halk ved Haderslev.

Om billeddyrkelsens sidste efternølere. Uvilkårligt må den moderne arkæologs sympati være på de billedbevarende magters side, og det har ikke kunnet undgås, at glæden over de middelalderlige kunstværkers bevaring også præger disse studier over deres skæbne og over de motiver, som gennem tiderne har ligget til grund for deres behandling. Skønt forf. har søgt at skifte vind og sol ligeligt,

¹ Cit. værk text II s. 37. — Beckett: Altertavler, s. 174.

har æmnevalget og tonen vel nok i nogen grad forfordelt ikonoklasterne, og der kan derfor til slut være grund til at nævne et par eksempler på, at de under fortidens forudsætninger kunde have ret i deres billedkrig. Den grovt overtroiske idolatri stak dybt i folket.

Da Nicolaus Heldvaderus 1610 i sin »Forklaring over gamle kirkeskikke« skrev: »Findes gud ske lov ikke heller nogen kærling så uforstandig her til lande, at hun tilbeder noget billede i guds sted«, var disse ord ikke helt i overensstemmelse med de faktiske forhold. Præsteindberetningerne til Ole Worm giver adskillige vidnesbyrd om, hvor levende traditionerne fra katolicismens tid endnu kunde være på Christian 4's tid. For ikke at tale om det gammeldags Skåne og om almindelig kildevalfart, nævner de fyenske indberetninger fra 1622 S. Regisse i Frørup, Vor Frue i Ullerslev, hvortil bønderkonerne havde båret farvede lys, og S. Nicolaus i Hellerup, hvis statue de mandvoksne piger lørdag aften prydede for at få et godt giftermål¹. Christian 4. måtte 1606 udstede et kongebrev om at lade udtage S. Dionysii billed af Krogstrup kirke (Horns herred, Sjælland), »som bønderne og den gemene mand, det vi dog ugærne formærke, årligen og på bestemte tider med synderlig sirat og klædedragt, som den de efter den gamle papistiske religion med største flid respekterer, lader ornere og udi synderlighed udstafferer².« Og noget lignende gjaldt sikkert det træbillede af S. Vilhelm, som biskop Joh. Resen på Frederik 3's tid lod borttage fra Tjæreby kirke³.

Det eksempel, som her særligt skal fremdrages, er fra en langt senere tid, og det er kun i yderst ringe grad katolskfarvet, men selv om det tidligere har været kort refereret, er historien om krucifixet og altertavlen i Store-

¹ Suhms Samlinger I, s. 75 – 76. Sml. Vedels noter om S. Svend i Hageded. Rørdams Mon. Hist. Dan. II, s. 180.

² Kanc. Brevbøger ²⁵/₁₀ 1606. Sml. Dan. Magazin 1, s. 96.

³ Dan. Atl. VI, s. 59.

hedinge dog så betegnende for oplysningstiden, at den fortjener at kendes i alle enkeltheder.

Hovedaktstykket er en skrivelse fra Sjællands stifts-
øvrighed til det danske kancelli¹:

Promemoria.

Fra Sognepræsten til Store-Hedinge, Velærværdige Hr. Møller er til Os indberettet, at i Kirken sammesteds forefindes adskillige Helgen-Billeder, med hvilke Almuen driver Overtroe, da man haver befundet, at ogsaa i senere Tid Spaaner afskjæres af slige Billeder til at stille Tandpine, eller til at lindre og forkorte Fødsels-Smerter med videre. Men paa det at ingen Fristelse skal mere være tilovers for de eenfoldige, til at igjentage saadanne Daarligheder, forestiller ovenmældte Sognepræst, om det ikke maae være tilladt, at lade disse Billeder nedgrave i et Hjørne paa Kirkegaarden til evig Forglemmelse.

Paa min Visitats d. 18. Sept. sidstafvigte haver jeg, Biskop Balle, haft Lejlighed til at beskue disse Billeder. Strax uden for Vaabenhuus Døren staaer et overmaade høyt og stort Kors, som ikke anderledes kan tages ud, end at det først skal hugges i Stykker. I Siden findes et stort Hul, hvor man tydelig nok kunde bemærke, at Spaaner vare for kort Tid siden udskaarne. Ligesaa hænger paa en af Pillerne i Kirken en liden Alter-Tavle af det Slags, som kan tilsammenlukkes, hvor Jomfrue Maria forestilles med Barn paa Skiødet, og her skal iligemaade en Art af Overtroe være bemærket, hvilken dog ikke blev nøyere bestemt.

At Levninger endnu skulde være tilovers iblandt Os af deslige elendig Overtroe, havde næppe været at formode. Det er vist nok fornødent, at Billederne, som give dertil Anledning, skaffes af Veyen. Men dersom de nedgraves i Kirkegaarden, bliver dog en Art af Helligdom tilovers ved dem i Almuens Tanker, og hver, som vilde fandt nok alligevel Adgang til at finde dem. Best vilde det formodentligt være, at brænde dem, dog i Stilhed, og uden al Ophævelse, at ikke Forargelsen, som haver havt Sted, skal ved Rygtet blive udspredt og forstørret. Kirkens Inspektører kunde lade dem nedtage af deres egne Folk og hugge i Stykker til Kakkelovns Brænde, hvoraf fattige Folk maatte have Lov til at hente sig efterhaanden nogle smaa Dragter, ligesom de kunde behøve,

¹ Sml. Kirkehist. Saml. V. 3. s. 374.

naar ellers Præsten kendte dem vel nok, til at vide med Visshed, at de ikke vilde bruge disse Stykker paa anden Maade end til at opbrænde. Hvilket saaledes tjenstskyldigst og ærbødigst henstilles til det kongelige Danske Cancellies nærmere behageligste Overvejelse.

Kbhavn d. 13. Dec. 1786.

Brockenhuus.

Nic. Edinger Balle.

Sagen cirkulerede derefter i kancelliet¹. I notitser fra 27/12 ytres forskellige betænkeligheder; den tanke udkastes, at præsten selv bør brænde figurerne, »thi enten de nedgraves, eller gives fattig folk til brændsel, vil dermed dog begaaes Overtroe«, og man bemærker: »Det er vel, at der er ingen Overtroe ved Alterstavlen i Roskilde.« Det endelige svar kom til at lyde:

Til

Geheime Conf R: og Stiftsbefl: Hr Henrich Adam Brockenhuus
og Biskop Doctor Theol: Hr Nicolaj Edinger Balle.

Promemoria

Paa Deres Excellences og Deres Høyærværdigheds Pro Memoria af 13de Decembr: næstafvigte betræffende de i Storehedinge Kirke forefindende Helgennes Billeder, med hvilke Almuen driver Overtroe, skulde man tjenstligt have Dennem tilmeldet, at saafremt disse Billeder ingen Kunst-Stykker ere, kan Sognepræsten selv tage dem til sig og Brænde dem, imod at give ligesaameget ordinaire Brænde til de Fattige.

Det Kongel. dske Cancellie d: 6te Jan: 1787.

Det er værd at lægge mærke til, at man i denne sag mærker forvarsler om en ny betragtningsmåde af de gamle figurer, nemlig som kunstværker. Det fik intetsomhelst at sige for sagens afgørelse; både krucifixet og tavlen behandledes sikkert i overensstemmelse med den salomoniske afgørelse og er ialfald sporløst forsvundne. Men senere skulde kunstkritikken blive farlig nok. Hvad den æstetiske

¹ Indført i Suplikprotokollen 2/1 1787.

bedre viden i løbet af 19. årh. har forvoldt af ødelæggelse og mishandling af middelalderligt kirkeinventar, vilde vel ikke i kvantitet kunne sammenlignes med, hvad reformationssårhundredet ryddede bort, men det føles af os så meget hårdere, fordi det synes os så langt mindre berettiget.

FUND I SVÆRDBORG OG MULLERUP MOSER AF SKELETDELE AF MENNESKER FRA DEN ÆLDSTE STENALDER.

VED

PROF. DR. H. A. NIELSEN.

Sværdborg og Mullerup moser, hvorfra de i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1919 og 1903 offentliggjorte fund fra den ældste stenalder stamme, have begge ydet skeletrester af mennesker, hvis lejringsforhold og bygningsejendommeligheder bekræfte deres samtidighed med fundene, og som tillige frembyde den største interesse.

Det var Sværdborgmosen, som bragte det betydeligste antal skeletdele af et menneske. Efter at Nationalmusæet i 1918 havde afsluttet sine undersøgelser her, har den stærkt arkæologisk interesserede kammerherre H. Collet, Lundbygård, havt opmærksomheden rettet på denne interessante mose, og da man i sommeren 1921 stødte på knogler, som hofjægermesteren antog for at være af et menneske, underrettede han strax musæet om fundet, som lodes fuldstændig urørt på stedet, hvor det var truffet. Dr. Friis Johansen kunde derefter konstatere, at knoglerne lå ikke langt syd for midten af det i 1917—18 undersøgte parti, urørte i det samme stratum, det samme lag i mosen, hvor redskaber og affald fra den ældste stenalder vare fundne tidligere, nemlig i den nederste del af moselaget og ned i snegledyndet. Ved og umiddelbart over og under skeletdelene optoges iøvrigt også karakteristiske sager fra den ældste stenalder. Af ikke ringere betydning er det, at alt, hvad der forelå af knogler og fragmenter af sådanne

lige til de mindste stykker, nu blev fremdraget og bragt til musæet til undersøgelse.

Det viste sig da, at alle knogler og knoglefragmenter hidrøre fra et og samme individ i 16—18 års alderen, utvivlsomt en ung mand. Skeletdelene ere næsten alle brudte og mere eller mindre mangelfulde. Særlig gjælder dette hovedskallen; lemmeknoglerne ere mindre medtagne. Af kraniet er der kun 5 små fragmenter tilstede. 3 af dem

Fig. 1. Fra Sværdborg mose.

stamme fra teca cranii, kaloten; de 2 af disse passe sammen i et gammelt brud og vise sig at hidrøre fra det bagerste øverste hjørne af højre os bregmatis. De 2 andre fragmenter ere fra basis af kraniet; begge ere omtrent lige store, af lidt skjæv firkantet form, c. $2\frac{1}{2} \times 3$ cm. store; og begge have omtrent i midten ledeskålen, cavitas glenoidea, for højre og venstre underkæbegren. Nogle løse tænder, som findes blandt smådele fra skelettet, ville senere nærmere blive nævnte. Underkæben er derimod ret fuldstændig og tillige det ben, som har den allerstørste interesse og betydning for tidfæstelsen af skeletfundet.

Venstre underkæbegren (fig. 1) er omtrent komplet; den mangler egentlig kun den opadstigende gren bagtil, men denne er tilstede blandt småfragmenterne og viser sig at passe i brudet, og er tilhæftet; derimod savnes ganske den

bagerste kant, og med den er kjæbens ledhoved også gået tabt. Til gjengjæld er venstre underkjæbegren overkomplet fortil, idet den i forbindelse med sig har de 2 fortandsgruber for fortænderne i højre kjæbegren.

Det, som dog strax og i højeste grad tildrager sig opmærksomheden, er, at underkjæben mangler den hageprominens, denne positivt fremstående hage, som alle nutids- og alle nystenalders mennesker have (fig. 2), ligesom også de

Fig. 2. Underkjæbe fra nyere Tid.

fleste af rensdyrtidens, Cro Magnon racens, mennesker have den, hvorimod alle kjendte palæolithiske og enkelte af rensdyrtidens mennesker mangle hageprominensen eller endog have en bagtil vigende hage. Dette ejendommelige forhold med tilstedeværelsen og manglen af hageprominensen have alle forskere iagttaget således. Men desuden har Sværdborgkjæben endnu et palæolithisk mærke i hageregionen. Paa hagepartiets bagflade have alle nystenalders- og nutidsmennesker en fremspringende kam, en spina mentalis superior eller crista genioglossa som tilhæftnings-, udspringsapparat for musculus genioglossus. Den palæolithiske underkjæbe har derimod i stedet for en crista en flad grube ned i benet med en ru og svagt toppet, lille knude som tilhæftningsapparat for m. genioglossus. Sværdborgunderkjæben har da også her ligesom den palæolithiske underkjæbe en

fossa genioglossa i stedet for en crista. Dette ejendommelige forhold synes mig kun i ringe grad at være blevet bemærket, skjønt det nævnes og kjendes ret langt tilbage.

Crista eller spina mentalis inferior, som er tilhæftningsapparatet for musculus geniohyoideus, er derimod tilstede ved Sværdborgkjæben, ligesom den også findes konstant såvel på palæolithiske som på nutidens underkjæber. Musculus digastricus maxillæ, der tager tilhæftning neden for musculus geniohyoideus, har som tilhæftningsapparat en flad grube såvel på Sværdborgkjæben som på nutids og palæolithisk tids underkjæber. Disse ejendommelige forhold have givet anledning til forskellige speculationer. Her skulle kun de særlige anatomiske forhold noteres.

Fremdeles har Sværdborgunderkjæben andre palæolithiske reminiscenser. Af tænder ere tilstede i venstre underkjæbegren de 2 små blivende bicuspidale skiftekindtænder, begge ganske som nutidens og den neolithiske tids tænder. Tillige findes den første store blivende molar; den er ret stor og kraftig og har 5 tandknuder, som ere lidt slidte på spidserne. Anden store blivende molar er også tilstede, men endnu ikke i slidplan; den har ligeledes 5 tandknuder. Bag anden store molar er kjæben brudt, og tredie store molar, som har ligget dybt i kjæben, er derved gået tabt og findes ikke mellem fragmenterne.

Af højre underkjæbegren er bevaret et fragment, som når fra tandgruberne for de 2 små skiftemolarer til noget bag første store molar, hvor kjæben er brudt; ved dette brud er den opstigende gren gået tabt sammen med den ydre. mod kinden vendende væg af den horizontale kjæbegren, medens den indre, mod tungen vendende væg står bevaret omtrent helt bagtil, hvor den opadstigende gren begynder. På denne resterende indervæg af højre underkjæbegren er der på den mod tænderne vendende flade bevaret begge rodkulisserne for 2den og 3die store blivende molar, af hvilke det ses, at anden store molar også på højre

side har været fremme, ligesom at tredie store molar her har ligget dybt i kjæben.

Af tænder findes i højre underkjæbefragment endvidere rødderne til de 2 små bicuspidale skiftekindtænder siddende i deres rodhuler; kronerne ere brudte af. Desuden ses første store blivende molar med 5 svagt slidte tandknuder; tanden er stor og kraftig.

Blandt de løse tænder i fundet foreligger en stor tand med 4 tandknuder og 3 spærrede rødder, hvilket viser, at den hører hjemme i overkjæben, ligesom dens store krone utvivlsomt siger, at den her er første store kindtand; fremdeles 2 store kindtænder med samlede rødder, altså kindtænder fra underkjæben, begge med 5 tandknuder. Den ene af disse kindtænder passer ind i den foran nævnte kulisse for anden store molar og viser sig knapt så meget fremme som anden store molar i venstre kjæbegren; den anden af de 2 løse underkjæbemolarer passer ind i lejet for den tredie molar, som foran er omtalt. Her er altså i højre underkjæbegren — og har derfor utvivlsomt også i venstre været — 5 tandknuder på alle 3 molarer. Som et ejendommeligt træk skal endvidere nævnes, at den 3die store underkjæbemolar er større end den anden og forfra bagtil længere end den første. I neolithiske og nutids underkjæber er den tredie store molar derimod altid den mindste. Dette er det tredie palæolithiske fænomen ved Sværdborg-underkjæben.

Hos nutidsmennesker viser der sig ret store variationer for de 3 store blivende underkjæbemolarers vedkommende, idet første store underkjæbemolar hyppigst har 5 tandknuder, men også ofte 4; anden store molar angives næsten altid at have 4 tandknuder, men her tillands har den ofte 5. Tredie store molar har i reglen 4 tandknuder, men er den mest varierende af alle tænderne i nutidskjæben; man finder ofte 3 eller endog kun 2 og, om end sjældnere, indtil 6 knuder. Men 5 tandknuder på alle 3 store mo-

larer i underkjæben træffes ellers kun i underkjæber fra palæolithisk tid og hos australnegere. Endnu skal angående tænderne tilføjes, at den 5te tandknude såvel i palæolithiske som i senere tiders kjæber stedse er mindre end de andre og er skudt ind mellem 2 af de større knuder.

Sværdborgkjæben viser således en række palæolithiske fremtoninger: manglende hageprominens, manglende crista genioglossa og 5 tandknuder på alle de 3 store blivende molarer i underkjæben, af hvilke den sidste i hvert fald er større end den anden og længere end første.

Om overkjæbens tandforhold giver den foran nævnte store, første overkjæbemolar med de 4 tandknuder og de spærrede rødder et enkelt vink, nemlig at overkjæbens tandforhold er som nutidens og vel at mærke også som den palæolithiske tids for de store overkjæbemolarers vedkommende.

Vende vi os dernæst til lemmeknoglerne i Sværdborgfundet, viser der sig at være følgende tilstede: højre og venstre overarm (humerus). Højre er brudt i 2 stykker, som passe sammen i brudfladen; nederste ledende er epifyseløst, medens øverste ende foruden epifysen har mistet lidt af epifysefladen på corpus humeri. Venstre overarm er repræsenteret af øverste epifyseløste halvdel; epifysefladen er her uskadt. Begge overarme svare fuldstændig i størrelse og udvikling til hinanden og supplere tillige gjensidig hinanden således, at det nøjagtig kan udregnes, at længden af den epifyseløste overarm har været 245 mm., hvilket også svarer til den alder, 16—18 år, som Sværdborgmennesket har haft.

Højre og venstre spoleben — radius — ere begge tilstede i fragmenter. Af højre radius findes de to epifyseløste extremiteter, medens midtpartiet mangler. Venstre radius er brudt på midten i 2 sammenpassende stykker; begge ledender ere epifyseløste, og epifyserne mangle. Den samlede epifyseløste radius er spinkel, 183 mm lang

og således påfaldende kort. Tillige viser den sig at være særlig stærkt udad krummet, en krumning, der ved sammenligning med nutids og neolithisk tids radii bliver yderligere påfaldende, og som strax leder tanken hen på den palæolithiske radius med dens stærke udad-krumning og ringe længde — bygningsforhold, der fra alle sider hævdes som ejendommelige for radii hørende til palæolithiske skeletter. Denne radius-krumning, som nutids og neolithisk tids radii ganske vist også, men i ringe grad vise, måles ved en krumningsindex, som fåes ved at konstruere krumningens chorde mellem de 2 endepunkter af buen og dernæst ved fra buens top at fælde en linie lodret ned på chorden. 100 gange den lodrette afstands-længde fra toppen divideret med chordelængden giver da krumningsindex. Som middeltal af 5 konstruktioner varierende fra 5,4 til 6,2 kan for Sværdborgmandens radius vel sættes en krumningsindex paa 5,6. Denne krumningsindex for nystenalders og nutids radii varierer mellem 1,5 og 3,2. Neanderthalskelettet viser derimod en krumningsindex for radius på 5,2 og Spy I en på 6,5. Der foreligger således atter her for Sværdborgmandens vedkommende et udtalt palæolithisk bygningsforhold.

Foruden at være stærkt krummet er den palæolithiske radius tillige kort i forhold til humerus. Også i denne henseende følger Sværdborgmenneskets radius med. Med en overarmslængde på 245 mm og en radiuslængde på 183 mm bliver index radio-humeralis 74,6. Dette samme forhold, der angiver radiuslængden som procent af overarmslængden, ligger for danske neolithiske radii mellem 78,5 og 80,0.

Højre og venstre lårben, femur, ere begge tilstede, men brudte omtrent på midten og epifyseløste. De ere kraftige knogler med gode muskelspor og vise en fuldstændig nutids og neolithids bygning, særlig hvad angår den svage, normale krumning fortil, som alle nutids- og neolithisk

tids femura have i modsætning til den stærke krumning fortil ved alle palæolithiske femura.

Højre femur mangler øverste ledende omtrent fra nederste parti af trocanter minor. Den afløste caputepifyse er tilstede. Ved venstre femur er caputepifysen tilpassende tilstede og ligeledes et betydeligt fragment af nederste epifyse. Det epifyseløste femur måler 335 mm, en længde, der svarer til en legemshøjde af omtrent 1450 mm.

Også begge skinneben, tibiae, ere epifyseløste tilstede, venstre tibia brudt i 2, højre i 3 stykker; men begge lade sig samle. Længden af det epifyseløste skinneben er 280 mm, hvortil også svarer en legemshøjde af c. 1450 mm. Det er lange, kraftige, men slanke knogler med normalt stillede øverste ledflader, derimod ikke retroverterede ledflader, således som tilfældet er med alle palæolithiske tibiae, der uden ere korte og robuste¹. Den unge Sværdborgmand har stået og gået med strakte knæ, ikke med foroverbøjede som f.ex. Le Moustier- og Spy-mændene. Eller for at nævne en bygningsbeslægtet jævnaldrende: ikke som den 18årige unge mand fra Grimaldigrotten eller som Chancellademanden, begge fra tidlig rensdyrtid; de gik begge med foroverbøjede knæ på grund af de retroverterede øverste ledflader på deres tibiae.

Den unge Sværdborgmand har med sin femurlængde på 335 mm og sin tibialængde paa 280 mm en index tibio-femuralis paa 83,8; og dermed skiller han sig, trods de palæolithiske træk ved underkæbe og underarm, fra de palæolithiske »forfædre«, som han bærer spor af, og slutter sig nær til deres efterfølgere i den franske rensdyrtid, til

¹ Foruden de her og i det foregående omhandlede skeletdele fandtes paa samme sted i Sværdborgmose følgende små knogler og knoglefragmenter, utvivlsomt også henhørende til Sværdborgmanden: et epifyseløst os metatarsi I; hælvtten af en epifyseløst hvirvel; 3 små, spinkle fingerled; venstre os zygomaticum (kindbenet); 2 spinkle ribbens-fragmenter; af tænder, foruden de 3 foran nævnte, 2 »første fortænder«, 4 »anden fortænder«, 2 hjørnetænder og 2 små bicuspidale skiftekindtænder.

Cro Magnon racen, af hvilken jo kjendes ikke få skeletter, der vise ligeså mærkelige palæolithiske reminiscenser. Her skal mindes om nogle af de i den henseende mest fremtrædende og kjendte skeletfund fra rensdyrtidens perioder, med lignende palæolithiske bygningsejendommeligheder.

Den unge 18årige fra Grimaldigrotten har som Sværdborgmanden 5 tandknuder på alle sine 3 store molarer i underkæben; han har, som alt nævnt, retroverterede øverste ledflader på sine tibiae, men han har rensdyrtidens lange underben, hans index radio-humeralis er på 79,4 og hans index tibio-femoralis på 83,7. Den »negroide« voxne kvinde, som lå i samme stratum og ligeledes havde retroverterede øverste tibiale ledflader, viser en index radio-humeralis på 80,1 og en index tibio-femoralis på 83,8. Og begge disse individer mangle hageprominens; den 18årige mand synes endog at have en i høj grad palæolithisk vigende hage, men dette er kun tilsyneladende og skyldes den betydelige prognati, som alveolar-partiet af hans kæbe viser. Der er flere af rensdyrtidens mænd, som mangle hageprominensen: Aurignac-manden (Klaatsch) og den store mand fra Grimaldigrotten, ligeså Verneaus unge mand på 18 år fra Barma Grande grotten. Også Chancellade-manden mangler hageprominens; han har en ret lang underarm med en index radio-humeralis på 78,6, men korte femura (længde 408 mm) og tibiae med retroverterede øverste ledflader; han har gået med stærkt foroverbøjede knæ og haft en ringe legemshøjde, som anslåes til c. 1600 mm. Desuden har han en relict, som fører ham helt uden for homo sapiens' horizon: hans os metatarsi I på foden er frit udstående og articuleret som abernes gribefod¹.

Men tilbage til Sværdborgmanden. Hvorledes står han overfor den neolithiske tids og overfor nutidens mennesker i Danmark? Efter underkæbe og efter overarm og under-

¹ I Ferraciefundet fra palæolithiden har man truffet en lignende gribefod-dannelse.

arm står han som absolut fremmed og dertil som en fortids fremtoning, i hvert fald for underkjæbens og underarmens vedkommende. På den anden side er han ved lige så udprægede ejendommeligheder knyttet både til nystenalder og nutid og til rensdyrtid, nemlig gennem de lange underextremiteter og særlig da de lange tibiae med den deraf følgende høje legemsvæxt og den høje index tibio-femoralis. Desværre mangler jo kraniet næsten fuldstændig, hvilket gennem formning og bygning i det hele vel kunde have givet yderligere oplysninger om Sværdborgmandens forhold både tilbage og fremad mod nutiden. Fremad mod neolithisk tid og nutid pege jo nu kun underextremiteternes bygningsforhold. Dog vise de lange tibiae, den høje index tibio-femoralis på 83,8, som knytter Sværdborgmanden til rensdyrtidens mænd i Frankrig, også hen mod Danmarks nystenalders befolkning.

Af de 162 voxne danske stenalders individer, hvis typ i året 1916, efter bevarede skeletdele lod sig bestemme (Aarb. f. nord. Oldk. og Hist. 1916 pg. 302), er 94 eller 58% henregnet til den typ, som jeg har benævnt Cro Magnontyp, og de vise i gennemsnit en legemshøjde for mænd på 1730 mm, en index cephalicus på 74,7 og en index tibio-femoralis på 83,0. For de 46 såkaldte »skelethøjder«, hvor alle de højden særlig bestemmende knogler vare tilstede, gjælder det, at medens de i gennemsnit viste sig at have en index tibio-femoralis på 83,0, var legemshøjden 1728 mm altså den samme som ovenfor.

Den naturlige overraskelse og tvivl, som dette skeletfund fra en af Sjællands moser vakte, og som atter og atter bevirkede gentagelse af undersøgelser og overvejelser, måtte dog tilsidst høre op. Det er et factum, at der i Sværdborg mose er fundet sammenhørende skeletdele af et ungt individ med en underkjæbe, som i udtalt form har alle de kjendte og anerkjendte palæolithiske bygningsejendommeligheder og derhos også den palæolithiske, korte og abnormt krum-

mede underarms radius. Og lejringsforholdene for skeletdelene vise, at denne unge Sværdborgmand utvivlsomt er samtidig med oldsaglaget i mosen. Som foran fremhævet fandtes skeletdelene i det samme lag som oldsagerne, nemlig mellem mosens nederste vandtørslag og snegledyndet. Alt tyder på, at oldsagerne vare forarbejdede på stedet. Den betydelige mængde trækul, der optoges i oldsaglaget, viser, at man har arbejdet og levet på stedet. Sagerne vare ikke tabte eller mistede under jagt eller virksomhed i og ved en vandfyldt fordybning i overfladen. Men fundet af trækul fortæller endnu mere, og det af stor betydning. 73% af kulpartikler og pollenkorn hidrører fra fyrretræer, 14 fra hassel og 7 fra birk; i Mullerup mose vare procenttallene for trækul resp. c. 80, 11 og 5. Sammen med andre tegn viser dette, at de to fund fra Sværdborg og Mullerup ere samtidige med fyrretidens vegetation. Et meget stort antal af de til redskaber bearbejdede takker ere af elsdyr, og de bearbejdede knogler af uroxer. Sagerne ere altså tilvirkede af mennesker, som have levet der på stedet i fyrretiden, da elsdyr og uroxen erstattede rensdyret fra en endnu tidligere periode. Og Sværdborgmanden med samt hans palæolithiske underkæbe og underarm er fra samme tidsperiode og må trods alt det hidtil ukjendte palæolithiske, der klæber ved ham — eller rettere på grund af disse mærker —, accepteres som landets første kjendte menneske.

Det var dog længe kun med en vis modstræben, at jeg kunde bekvemme mig til at anerkende Sværdborgmanden som hjemmehørende i så fjern en tid som i fyrreperioden; og tilbøjeligheden til at betragte ham og hans underkæbe som et enestående atavistisk relict-fænomen påtrængte sig stadig.

Da dukkede det op i min erindring, at nuværende museumsintendant G. Sarauw i Gøteborg i sin redegjørelse for Mullerupfundet havde en bemærkning om de så hyppige fund af skeletdele i moser, skeletdele som hidtil stedse have vist sig at stamme fra nyere tid eller måske neolithisk

tid. Ved nu at se nærmere efter fandt jeg, at Sarauw (Aarb. f. nord. Oldkyndighed og Historie 1903 pg. 198) meddeler, at der i Mullerup mose er fundet knogler af mindst 2 mennesker, en voksen og et barn, af førstnævnte bl. a. et lårben, af sidstnævnte en underkæbe. Men da knoglerne vare fremdragne i det øverste oldsaglag, under græstørven, og da lårbenet af det voxne individ bar tegn »af skraben, som græstørvspaden kunde have bevirket«, havde jeg i sin tid ikke tillagt disse knogler betydning. Først ved afslutningen af undersøgelsen af Sværdborgskeletdelene tog jeg fat på Mullerupknoglerne. Gjennem fundberetningen fik jeg oplyst, at der i samme felt og samme stratum, hvor underkæben lå, også var optaget 2 af de for fundet ejendommelige oldsager samt 92 stykker flintaffald. Og da jeg så fik disse Mullerupknogler frem, viste det sig, at medens lårbenet utvivlsomt er en af de almindelige, ret betydningsløse moseknogler, har underkæben stor interesse.

Denne underkæbe, som er lille og spinkel, er ligesom Sværdborg-underkæben brudt i 2 stykker fortil, og venstre underkæbehalvdel har også i forbindelse med sig de 2 fortandsgruber fra højre kæbehalvdel. Venstre kæbehalvdel er atter brudt lige bag første store blivende molar, som er helt fremme, men kun yderst lidt slidt og viser, at kæben hidrører fra et 7—8 år gammelt barn. Endvidere ses det, at også denne underkæbe mangler hageprominensen og endog i nok så høj grad som Sværdborgkæben, idet konturen her går mere stejlt ned. Tillige mangler Mullerupkæben den neolithiske tids crista eller spina mentalis superior, der her ligesom i Sværdborgkæben er erstattet af en grube som i de palæolithiske kæber¹.

¹ Det ses at være et gennemgående træk, at nutidens og den neolithiske tids spina mentalis superior eller crista genioglossa på hagepartiets bagflade ved de palæolithiske underkæber erstattes af en grube. Mortillet, Fraipont og Boule angive i deres respektive arbejder, at dette er tilfældet ved Heidelberg, La Naulette, Spy I og Spy II, Ferlasie, La Chapelle aux Saints, Malarnaude og Ehringdorf-kæberne.

Første store molar er, som nævnt, tilstede; den har 5 kraftige tandknuder med en enkelt svagt slidt spids. Men desuden har venstre underkjæbegren foran den første store molar sine 2 små skiftekindtænder endnu uskiftede på plads, og begge vise de sig at have 5 store og tydelige, om end stærkt slidte tandknuder.

Angående mælketænder i fortids-kjæber har jeg ingen oplysninger kunnet finde; de synes ikke tidligere at være påagtede. Ved nutids børnekjæber synes alle enige om, at den første lille mælkemolar har 3 eller 4, og den anden lille mælkemolar 5 tandknuder. Men det fremhæves af nutids anatomer, at de små skiftemolarer, hvad kronens og røddernes bygning angår, afspejle de blivende tænder i den rækkefølge, hvori de stå i kjæben. Hvis så var ligeledes i den tid, der her omhandles, da har Mullerupkjæben med fuld ret måske sine 5 knuder på anden store molar — hvorom strax nedenfor —; men 5 knuder på første må da i tilslutning til den manglende hageprominens og manglende crista genioglossa siges at være et palæolithisk fænomen.

Af højre underkjæbehælv er tilstede midtpartiet fra anden lille skiftemolar til lidt bag første store molar. Den tilstedeværende anden lille skiftemolar er ret stor og har som i venstre kjæbehælv 5 tydelige tandkunder. Første store blivende molar er udfalden og mangler, og noget bag dens rodhule er kjæben afbrudt lige bag anden store molars plads. Anden store molar har ikke været fremme, men skimtes i brudet fra oven, liggende endnu ret dybt i kjæben. Men fra neden sees tanden tydelig liggende i sin hule, og ved forsigtige manipulationer lykkedes det at få tanden drejet således, at tandknuderne kom frem; det viste sig da, at der var 5 tandknuder.

Denne Mullerupkjæbe, der, som nævnt, fandtes i et lag sammen med karakteristiske Mullerupsager, er af stor betydning for opfattelsen af Sværdborgindividet. Dette står nu ikke mere ene og kan ikke længere betragtes som en

gådefuld atavistisk tilsynekomst. De to omtrent samtidige fortids-danskes palæolithiske bygningsejendommeligheder, der, som foran fremhævet, også findes hos den franske rensdyrtids mænd, og hvorigjennem disse franske og danske fortidsmennesker foruden særlig ved deres fælles, høje index tibio-femoralis knyttes nær sammen — disse bygningsejendommeligheder kunne da heller ikke gøre Sværdborg- og Mullerupindividerne helt fremmede for vort land, så meget mere som de begge med al rimelighed må antages at være fødte her i landet, i hvert fald da Mullerupindividet. De vise den samme høje legemsvæxt gennem den store index tibio-femoralis, ligesom den Cro Magnon race, hvor til de må regnes i kraft af deres bygning af underextremiteterne. Den franske rensdyrtids høje mænd, som jo nu, af så at sige alle, samles under den fælles benævnelse: Cro Magnon racen, minde vore danske stenaldersmennesker også i høj grad om. Sværdborgmandens palæolithiske relict passer ikke med og ere ikke tilstede hos de 94 foran nævnte individer fra Danmarks neolithiske tid, når man kun har de palæolithiske relict for øje. Men betragtes den øvrige legemsbygning, særlig legemshøjden og den store index tibio-femoralis, som er skælnemærket mellem den palæolithiske tids og den efterfølgende tids mennesker, da kunde det vel tænkes, at vi i Sværdborg- og Mullerupindividerne må se repræsentanter for en slægt, hos hvilken de påviste palæolithiske bygningsejendommeligheder har vist sig særlig fixerede, og som, mulig følgende på afstand den mod øst tilbagegående nedisning, hvis sidste Baltiske strøm ikke nåede Nordfrankrig, Belgien og Tyskland, blandt andre steder er standset på Sjællands højtliggende med fyrreskov dækkede jord i egnen omkring nuværende Sværdborg og Mullerup.

DE ÆLDSTE DANSKE RIGSREGALIER:

CHRISTIAN III.^s RIGSSVÆRD
OG CHRISTIAN IV.^s KRONE¹.

AF

BERING LIISBERG.

Rigens Regalier, de ved Kongekroningerne benyttede Sindbilleder paa Kongedømmet og Kongemagten, blev i Middelalderen bevaret paa en af Landets faste Borge. Først efter at København var blevet Kongefamiliens egentlige Hjemsted, fik de deres Plads paa Slottet her, i Hvælvingen under Kongens Værelser.

Ogsaa paa dette Punkt ønskede Enevælden at understrege et Brud med Fortiden. Umiddelbart efter Christian V.s Kroning i 1671 blev de nye, af Frederik III. til denne højtidelige Ceremoni anskaffede Regalier anbragt paa Rosenborg i Kammeret ved den lange Sal i det store Taarn. I Murskabet til højre for Indgangsdøren opstilledes de² paa Hylder, som endnu forefindes, medens »det gamle kongelige Sværd« og »den gamle kongelige Krone« blev anbragt i Murskabet til venstre mellem andre, ikke saa op højede Kostbarheder. Her laa de, til Worsaae i 1860 lod dem alle, de sidste som de første, anbringe paa en Pyramide

¹ Nærværende Afhandling er i sit væsentligste Indhold fremsat som et Foredrag i det kgl. nordiske Oldskrift-Selskabs Møde paa Rosenborg d. 3. Marts 1922.

² Af Regaliernes Opstilling i Murskabet haves en Beskrivelse af J. D. Major, 1693 (Kgl. Bibl. Ny kgl. Saml. fol. Nr. 365). Baggrunden dannes af Kroningskaaben. »Den nye Krone, der laa noget højere end de øvrige Genstande, lod sig dreje ved Hjælp af en Snor ved Siden af Skabet.«

midt paa Gulvet med en paatænkt, men dengang ikke realiseret offentlig Udstilling for Øje¹.

Under Betegnelsen »det gamle kongelige Sværd« og »den gamle kongelige Krone« findes de to ældste af Regalierne, de eneste, der er bevaret fra Valgkongedømmets Tid, stadig opført i Rosenborgs ældre Inventarprotokoller. Om man, dengang de først indførtes paa denne Maade — maaske i det senere forsvundne Inventar fra 1673 —, ikke har vidst, at det var Christian III.s Sværd og Christian IV.s Krone, lader sig ikke afgøre. Det vilde i alt Fald for Kronens Vedkommende være meget mærkeligt, om man ikke har vidst det. Thi ikke blot maatte det være vitterligt for mange, at det var den Krone, som Frederik III. var bleven kronet med ikke 25 Aar tilforn — Aarstallet 1648 blev i den Anledning anbragt paa dens Inderside, — og som maatte indløses for en stor Sum Penge fra Udlandet, hvor den var sat i Pant af Christian IV.; men for hvem, der interesserede sig for sligt, var den tillige saare let at identificere som den Krone, Christian IV. bar paa van Manders store Kroningstapet, og med hvilken ogsaa Frederik III. er portrætteret. Dog det var maaske netop Sagen. Tiden før 1660 interesserede ikke længer Folk ved Hove.

For Sværdets Vedkommende turde det derimod være sandsynligt, at al Tradition om dets Oprindelse fra Christian III. var gaaet tabt. Naar det derfor i det Dokument, der blev opsat ved Samlingens Overlevering til Worsaae i 1858 og i det derefter optagne Inventar, for første Gang betegnes som Christian III.s Rigssværd, var det alene af den Grund, at dets Udsmykning og særlig et bestemt Led i denne henviste det til Tiden umiddelbart efter Reformationen².

¹ Worsaae: Optegnelser om Rosenborg S. 33 fg.

² Rosenborg Arkiv III. B. a. I Skrivelse af 28/8 58 fra Worsaae til Bestyrelsen hedder det »Rigssværdet fra Chr. III.s Tid«, — Protokol af 5/8 58 (sstds.): S. 36 Chr. III.s Sværd, — i Optegn. om Rbg. S. 33 »det ... store Rigssværd med guldprydet (!) Fæste og Skede i gammel Renaissancestil fra Chr. III.s Kroning.«

Men noget Vidnesbyrd for, at dette Sværd var lavet til Christian III., forelaa ikke i 1858.

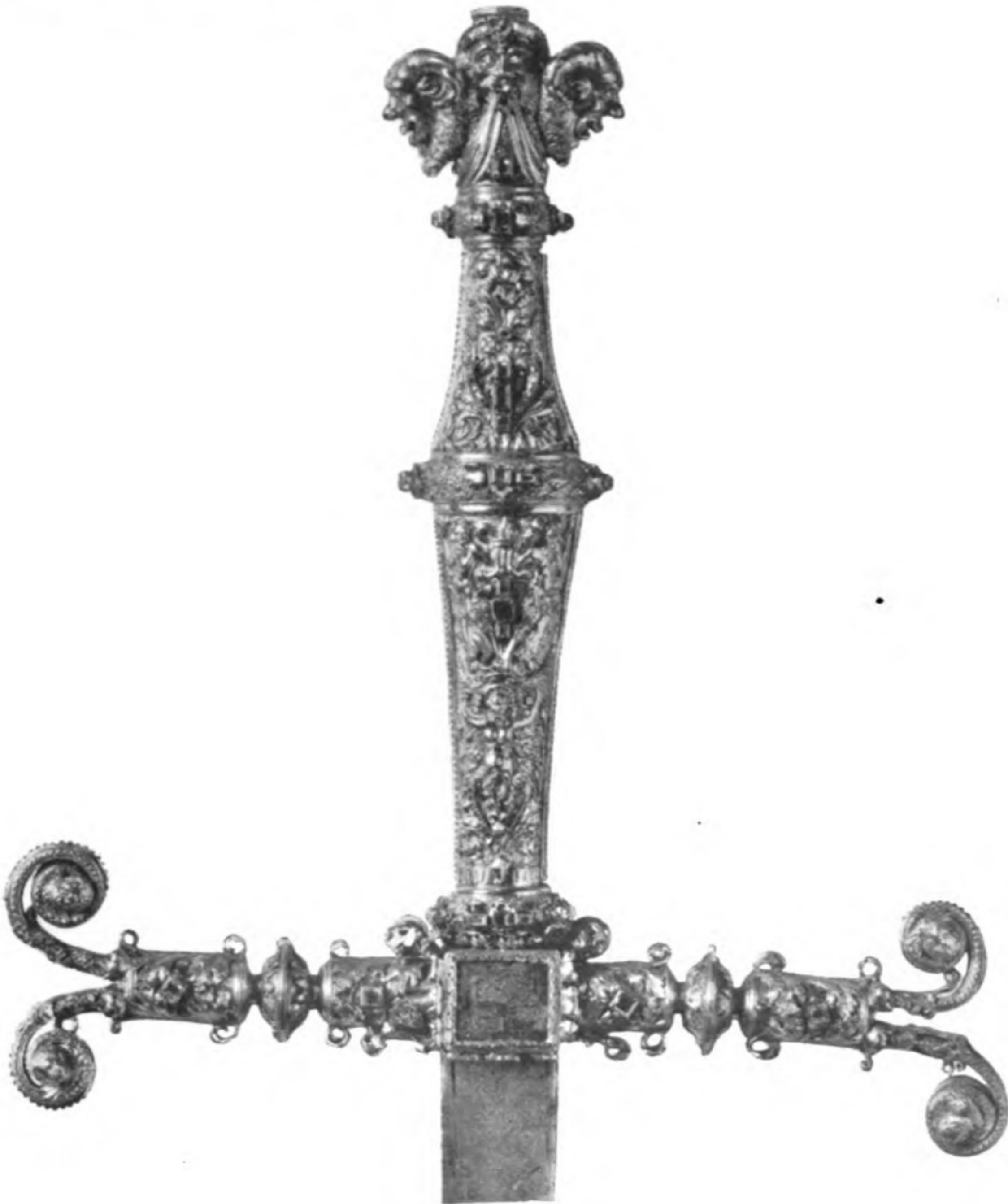

Fig. 1. $\frac{1}{3}$.

Ved Sammenligning mellem det 16. Aarhundredes Ornammentstik for Guldsmede — Hjælpemidler som man i 1858 ikke havde forhaanden — og ved arkivalske Oplysninger bliver det imidlertid muligt at henføre dette Arbejde til en bestemt Kunstner ved Christian III.s Hof.

Sværdets Hæfte og Skede er gjort af forgyldt Sølv og er

et overordentlig skønt Stykke Arbejde. Hæftet (Fig. 1), 33,5 cm langt, er bredest paa Midten, hvor det deles af et vandret Baand dækket med en Krans af fligede Blade og med 4 Grupper paa 3 Taffelstene hver. Det løber smallere til op- efter mod Knappen og nedefter mod Krysstangen og er ved hver Ende afsluttet med et lignende Baand som paa Midten.

Sværdknappen dannes af 4 Masker, 2 skipperskæggede — med realistiske, nederlandske Træk og Vædderhorn — paa Kanterne, og paa Fladerne 2 mere antikiserede med et Lin i Munden, der som et Drapperi hænger ned i Bugt under de 2 Hoveder paa Kanterne. Hæftets For- og Bagside er udstyret som Skedens Forside (se nedenfor).

Krysset, en treleddet Rundstang med en fladtrykt Knap indknebet paa hver Side og en Dobbelt-Volut opaddrejet og nedaddrejet paa hver Ende, er smykket med fligede Blade med en Taffelsten paa hvert Led af Stangen. I Voluternes Spiraler et Kerubhoved i hver, og paa Stangens Midte, i Firkanten mellem Hæftet og Klingen, det danske Vaaben i Emaille.

Omkring den 100 cm lange Skede ligger et ydre Hylster, bestaaende af 3 Sølvplader, der er dannet som Rør i Form af fladtrykte, skarptkantede Elipser. De er i Længderetningen ved Bolte samlet til hinanden indbyrdes, og Stødene dækket under vandrette Baand med samme Ornamentik som Baandene paa Hæftet: Blade og Druer med Taffelstene. Paa Skedens Forside (Fig. 2—4)¹ er Pladerne drevet op i en Rigdom af Blade, Blomster, Frugter og Figurer. I Midterlinien ses en opstigende Række fantastiske Mandskikkelser, undertiden blot Torsoer, undertiden med Arme og Ben, der flyder ud i tanglignende Bladværk, og som paa karakteristisk nederlandsk Vis snart dukker op af, snart bæres op af Ramme- eller Bladværk besat med Taffelstene paa emaillerede Blomster. Øverst under Skedens Mundings-

¹ Fig. 2 gjengiver øverste Led af Skedens Forside, Fig. 3 mellemste Led og Fig. 4 nederste Led med Dupskoer.

Fig. 2. $\frac{1}{3}$.

Fig. 3. $\frac{1}{3}$.

Fig. 4. $\frac{1}{3}$.

baand ses en Vase med Frugter, i hvilke en Svane fraadser fra hver Side. Rummet mellem Midterliniens Vildmænd og Skedens Kanter fyldes symmetrisk med Blade, Blomster og Frugter, med Fugle og Slinger med kronede Mandehoveder, Dyrehoveder og skællede Drager. Bladenes Ranker samles ofte i Midterlinien af emaillede Blade og Blomster. Hvor Bunden kommer til Syne mellem de opdrevne Ornamentter, er den overarbejdet med Punselen.

Det er nordisk Naturfølelse, som den aabenbarer sig i Gotikkens Slutning, der her optræder i en af Renaissancen modificeret Form. Skedens Afslutning forneden, den prægtige gennembrudte Dupsko, i hvis Midte man ser et nedadvendt Kerubhoved, fremtræder endelig som den stærkeste Reminiscens af Gotikken.

Skedens Bagside er glat. I dens Midterlinie er graveret en opstigende Ranke med stærkt fligede Blade, tulipanlignende Blomster, en Dryade, en Vasehals paa hvis Top en Ørn med sit Bytte og et Mandshoved med Baret i en rund Bladramme (Fig. 5). Det turde være denne Medaillon, der har været mest bestemmende for Worsaae, da han i sin Tid henværte Sværdet til Christian III.

Klingen har en Længde af 90 cm. Den viser intet Vaabenmærke.

Det er øjensynligt, at Mesteren for dette Arbejde ikke selv har besøgt Italien og der gjort et førstehaands Studium af italienske Renaissancearbejder, men at han har gjort Bekendtskab med dem gennem flamske og nordtyske Kunstnere.

Blandt de nordtyske Mestre, der har haft Betydning for Guldsmedenes Kunst i vide Kredse, staar Heinrich Aldegrev fra Soest i Vestfalen i første Række. Hans Virksomhed falder i Aarene 1525—1560, og han viser sig i sine talrige Ornamentstik for Guldsmede i høj Grad paavirket af flamsk Kunst. En Specialitet for ham var Tegninger til Dolke, og et Stik af en Tegning til en saadan (dat. 1530), som findes

i vor Kobberstiksamling, viser nært Slægtskab med Christian III.s Rigssværd¹.

Men den typiske flamske Karakter lyser ud af hele dette Arbejde. Et enkelt Motiv, Vildmanden, der med en Ring paa Maven dukker frem fra en U-lignende Ramme, de plisséfoldede Baand og Frugtguirlanderne, der hænger ned fra Ringen, viser sig at være i den nøjeste Overensstemmelse med et af de mange Ornamentstik, som skyldes Flamlænderen Cornelis Bos — der paa Reformationstiden arbejdede i Rom —, og som ligeledes findes i vor Kobberstiksamling (Fig. 6)².

Efter det her fremsatte skulde det ikke synes for dristigt at tillægge Flamlænderen Jan, Jahan eller Jehan Siebe, Christian III.s Guldsmed, Æren for dette skønne Arbejde.

Efter at ovenstaaende var meddelt i Selskabets Møde paa Rosenborg d. 3. Marts 1922, har Museumsinspektør, Mag. O. Andrup venlig oplyst, at en Udgiftspost i Rentemesterregnskaberne sætter Jan Siebes Navn i direkte Forbindelse med dette Sværd, idet der er udbetalt »Jehan Siebe for at forgylde Rigens Sværd 16 dobbelte Dukater«³.

Denne Kunstners Navn har hidtil kun været kendt fra det store astronomiske

¹ Kobberstiksaml. Boks 31 Nr. 186.

² Smstds. Boks 88 Nr. 131.

³ Rentemesterregnskab 1551: Item Mandagen nest epher St. Nicolaui dag anthwordit Jehan Guldsmedt, hand skulde forgylde Riigens swerdt met, xvj dubbelt ducather, huer iij daller, er xlvij daller.

Fig. 5. ¹/₃.

Ur, som han og Steffen Brenner lavede til Christian III., og hvilket i omtr. 1556 blev sendt som Gave til Storfyrsten af Moskou. Denne betakkede sig dog for Gaven, efter Huitfeldts Beretning fordi »der var noget levende inden i det, som han ikke forstod at omgaas.« Uret blev derfor sendt tilbage til Danmark og skænkedes senere af Christian IV. til Universitetet, hvor det gik til Grunde ved Københavns store Brand i 1728¹.

Jan Siebe, der stod højt i Gunst hos Christian III., som ofte besøgte ham i hans Værksted og morede sig over at se ham beskæftiget med sine Arbejder, var ikke blot en fremragende dygtig Guldsmed, men betegnes tillige som Kongens Geograf, Astronom, Kompasmager og Mekaniker. Efter al Sandsynlighed er det ham, der har forfærdiget Christian III.s Krone, idet der næppe har været flere end een Guldsmed i Kongens Tjeneste, som kunde gøre et saadant Arbejde. Den Fremstilling, vi endnu har af den paa Christian III.s Gravmæle, og som sikkert — med den Sans for rigtig Gengivelse af Detailler, der udmærkede Tiden og som vi kender fra Forstudierne til Kronborg Tapeterne — er gjort efter Kronen, der opbevaredes i Hvælvingen paa Københavns Slot indtil 1628, viser da ogsaa, ligesom Frederik II.s Krone, ved Palmetterne paa Kronens Rand et afgørende Brud med Gotikkens Kroneformer med de fligede Blade.

Bægge disse Kroner gik tabt under Christian IV.s Penge-trang. Et Fuglekonge-Emblem, som Christian III. skænkede det Danske Kompagni i 1542, fandtes endnu til 1701 paa Københavns Raadhus². Det bestod af en Sølvkæde med en

¹ Om Jan Siebe se Friis: Saml. t. Dansk Bygnings- og Kunsthist. 1872—78 S. 194—198 og de der anførte Steder samt Kbhvns. Dipl., Registret. Han ejede 1547 en Gaard paa Vestsiden af Købmagergade (Dipl. VI. S. 67) og boede 1564 i Kronens Gaard i Læderstræde, Vest for Kompagniet. Han døde før $\frac{9}{8}$ 1564 (Kbhvns. Dipl. II. 325). — Om Uret se Illust. Tidende $\frac{11}{5}$ 1879 Nr. 1024 og Bering Liisberg: Kbhvns. Urmagerlav S. 128 fgfg.

² O. Nielsen: Kbhvns. Hist. 1536—60 II. S. 297.

vedhængende Papegøje, bægge af forgyldt Sølv. Paa Fuglens ene Side saas Christian III.s Portræt »i Glas«, d. v. s. i Emaillé; paa den anden Side en Kalcedon. Fuglen sad paa en Gren, der viste Aarstallet 1542 og Guldsmedens Forbogstaver J. S. Kæde og Smykke, der havde en Vægt af 26 Lod $1\frac{1}{2}$ Kvt., blev i 1701 stjaalet fra Raadhuset.

Men formentlig er endnu et Arbejde fra Jan Siebes Haand naaet velbevaret til vore Dage. Det er det smukke lille Rejseur, hvis Værk er gjort af Steffen Brenner, og som Frederik II. i 1584 gav sin Søn Hertug Christian, da han skulde til at gaa i Skole i Sorø. Efter mange Skæbnens Omskiftelser staar det nu paa Rosenborg. Dets Ornamentik viser et saa nært Slægtskab med Christian III.s Sværd, at man utvivlsomt kan anse Jan Siebe for Mesteren derfor¹.

Fig. 6.

Den foran omtalte Udgiftspost i Rentemesterregnskaberne giver, ved Siden af at bekræfte Antagelsen af, at det er Jan Siebe, der har gjort Sværdet, endnu en Oplysning, som turde paaregne særlig Opmærksomhed. Den er nemlig dateret Mandag efter St. Nicolai 1551². Det vil sige — efter-

¹ Uret blev i 1758 foræret Frederik V af en Mand, Jacob Delphin, fra Christiansstadseggen; det var et Arvestykke i hans Slægt.

² St. Nicolai Dag er 6. December. Kort forinden, 22. Oktober 1551 var der gjort Afregning med Jan Siebe for Arbejde leveret fra 1549 og

som det vil være ganske urimeligt at antage, at Sværdet først skulde være bleven forgyldt 14 Aar efter, at det ellers var fuldfærdigt, Stenene indsat i deres Fatninger og Emailterne paaført —, at Christian III.s Rigssværd ikke har foreligget ved hans Kroning, men at han først senere har ladet det gøre til Brug for sine Efterkommere. Og heri tør man vistnok se et Udtryk for, at Christian III. har næret den hos de gotiske Folk fra gammel Tid herskende Opfattelse, at Sværdet som Sindbilledet paa Magten og Myndigheden var det første og det betydningsfuldeste af Regalierne, det som særlig betegnede Herskermagtens Idee.

I Overensstemmelse hermed var det Sværdet, der — inden Enevælden — først af alle Regalierne blev overrakt Kongen foran Alteret, og hvormed han, barhovedet, traadte frem i Koret med Ansigtet vendt mod »Menigheden« og hug drabelig i hvert af de 4 Verdenshjørner for dermed at give til Kende, at saaledes vilde han forsvare og værne sit Folk og dets Tro mod alle Fjender.

Man synes ved Christian III.s Kroning at have benyttet et Symbol paa Magten og Myndigheden, der var et betegnende Udtryk for Reformationstidens Brydninger, en Sammensmæltning af den gammelnordiske Opfattelse af Sværdet som Myndighedens Symbol og af det langt nyere Spir eller Scepter, der var kommet til os Syd fra. Der laa nemlig endnu i 1628 i Hvælvingen paa Slottet et Sværd og et Spir »gjort udi eet Stykke«, der sandsynligvis turde være det, som blev benyttet ved Christian III.s Kroning, og som der ikke var nogen Anledning til at benytte senere,

for modtaget ædelt Metal. Heri findes sandsynligvis Betalingen for hans Arbejdsløn paa Sværdet, men da Regnskabet ikke er specificeret, kan den ikke paavises. Han havde i det hele faaet 636½ lød. (d. v. s. vejede) Mark Sølv (à 16 Lod), og hans Arbejdsløn derfor beløb sig til, for hver lød. Mark hvidt Sølv, 4 ŷ , for hver lød. Mark forgyldt Sølv 6 ŷ , for det Guld, han havde faaet udleveret, 3—4—5 ß . pr. Gylden. Arbejds-lønnen i det hele blev 874½ Dal. 19 ß .

da der forelaa baade Sværd og Spir¹, med hvilke to Stykker saa vel Christian III. selv som hans Søn og hans Sønnesøn er afbildet, de to sidste paa de samtidige Tapeter.

I Valgkongedømmets Dage, da Kronens Besiddelse var afhængig af et Valg, kunde Kronen selv ikke faa Betydning som et helligt Symbol. Den var et Tegn paa Kongens personlige Udvælgelse, og hver Konge lod sig gøre en ny Krone. I Middelalderen og lige op til Enevælden betragtedes Kronen da ogsaa som Kongens personlige Ejendom, som han kunde skænke bort, lade smelte eller pantsætte. Da Rigsraadet i 1524, efter Københavns Overgivelse, trængte paa for at faa Frederik I. til snarest at lade sig krone², lod han det svare, at han for Tiden ikke raadede over hverken Krone, Spir eller andet kongeligt Smykke og Skrud, og nødig i den Anledning vilde blive til Spot. Kroner bares desuden af mange andre end regerende Fyrster.

I 1628, da Christian IV. maatte skaffe Penge for at hverve Soldater, pantsatte han³ 2 Kroner, besat med Diamanter, den ene vurderet til 10,000, den anden til 12,000 Rlr., samt et Rigsæble til 9,000 og et Sværd og Spir »udi eet Stykke« til 4,600 Dlr. Det er de foran omtalte Regalier, utvivlsomt hans Faders og Farfaders, der her er Tale om. Hans egen Krone var ikke paa Vej dengang, og hans Moder sad endnu med sin, et Par Aar senere til 4,000 Dlr. vurderede Krone i god Behold paa Nykøbing Slot.

¹ Kieler Omslags Dokumenter 1630, Revers af Wulf v. Buchwaldt, Kay v. Ahlefeldt og Ditl. v. Buchwald af 20/8 1628. Et nyt Spir eller Scepter er vistnok forfærdiget samtidig med det nye Rigssværd, som gjorde det tidligere, kombinerede Sværd-Spir overflødigt; se Fortegnelsen paa Kong Chr. III.s Sølv og Kredens 1557 i Danske Magasin V. 360, hvor der anføres 2 Spir.

² Chr. I. synes at have pantsat sin Krone trods Haandfæstningens Paabud, se Münter og Werlauff: Aktstkr. t. Chr. III.s Kroning, fol. Kbhvn. 1831 pag. XX. — Fred. I.s Tøven med sin Kroning, sstds. pag. XXII.

³ Om Pantsættelsen af de ældre Regalier o. a. m. 1628 se Molbech: Chr. IV.s Breve S. 322 — R. A. Kieler Omslags Dokumenter 1630.

De nævnte Stykker, hvis samlede Vurderingssum i det hele var 35,600 Dlr., blev pantsat i Hamborg for 9,000, altsaa for omtr. 25 % af Værdien og skulde tillige med andre pantsatte Klenodier indløses ved Fastelavnstid 1630.

Fig. 7. Forsidebillede. $\frac{4}{9}$.

Christian IV.s Krone (Fig. 7) nævnes første Gang i Rentemesterregnskaberne for 1596 d. 18. Juni, da der betales Dirik Fijring 3000 Dal. paa Regnskab, d. v. s. à Conto, »af den Sum Penge og Betaling hannem underdan. kan tilkomme for den Guldkrone med Demanter o. a. Ædelstene stafferet og besat han haver under Hænder at gøre til Hs. kgl. Majsts. lovlige Kroning«. D. 23. Juni faar han atter 3000 Dal., d. 18. August 2000 og 18. September 5000 Daler, stadig à Conto. 18. September er sidste Gang, der forekommer nogen Udbetaling til Kronen i Regnskaberne, der altsaa viser en samlet Udgift, NB. paa Regnskab, paa ialt 13,000

Dal.¹. Nogen endelig Afregning med Dirik Fijring findes ikke. I Anledning af et af ham i Rentekammeret under

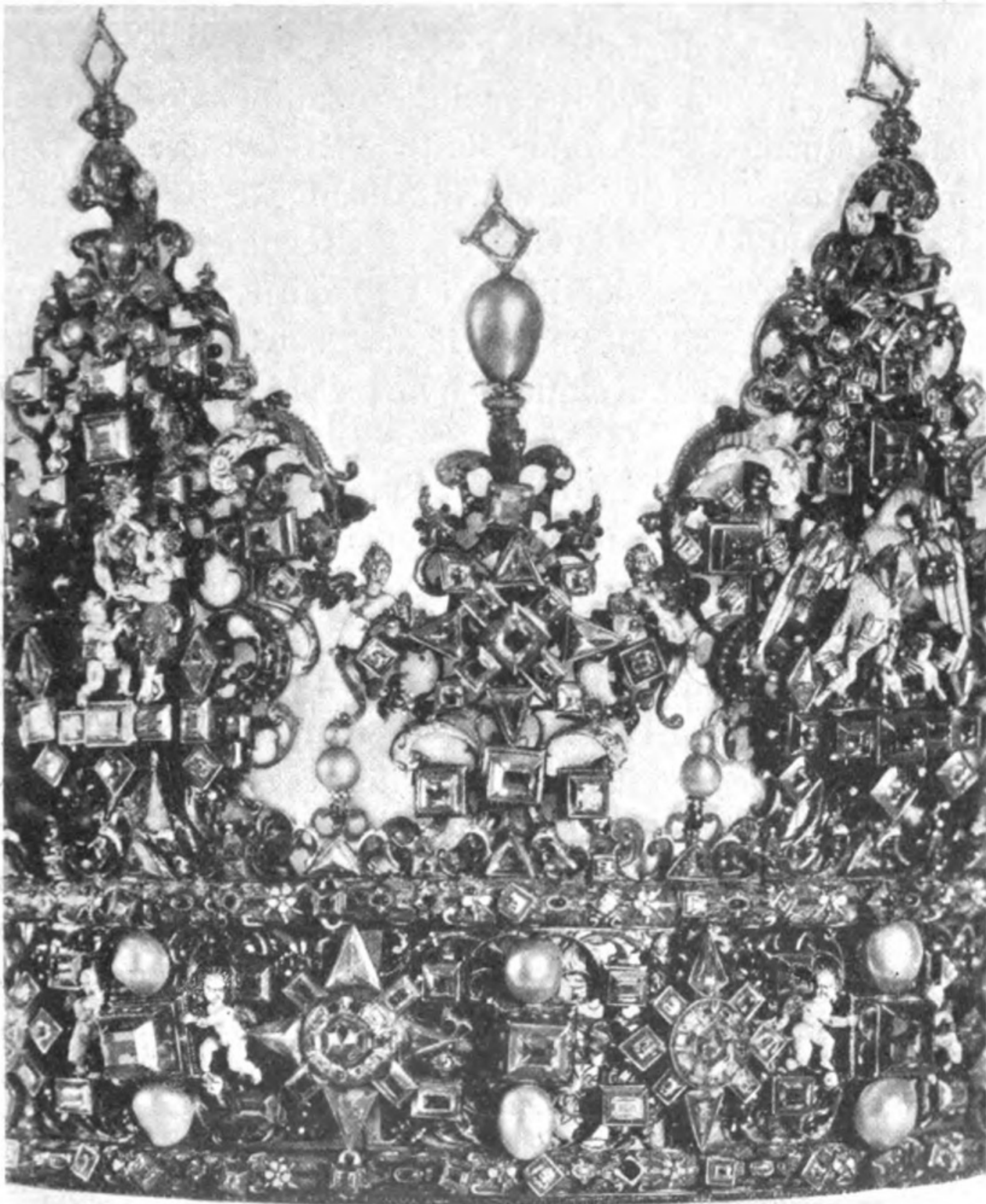

Fig. 8. ²/₃².

30. April 1599 indleveret Regnskab skriver Rentemesteren, at »eftersom det befindes endnu til desz ingen endelig For-

¹ Udbetalingerne til Dirik Fijring for Kronen se Rtmrgsk. 1596—97 fol. 210 f., 212, 347.

² Et Parti af Kronen: to store Blade med »Moderkjærligheden« og »Offervilligheden«, et mindre Blad og to smaa.

ening at være gjort og besluttet mellem højbemældte Kgl. Majst. og fornævnte Dirik Fijring om Løn og Betaling for den Krone af Guld med Ædelstene besat, han haver gjort for Kgl. Majst. . . ., da haver jeg ikke vidst efter denne forefaldende Lejlighed nogen endelig Afregning med fornævnte Dirik Guldsmid at kunne slutte eller kvittere, men vil hermed have det til Hs. Majst.s naadigste Behag underdanigst indstillet¹. Ved en fornyet Afregning 3 Aar senere, 30. April 1602, tales der ikke et Ord om Kronen, og man maa da antage, at Mester Dirik har faaet sin Arbejds løn udbetalt af Kongens Kammer, hvorfra vi ingen Regnskaber besidder².

De 13,000 Daler i Rtmrgskb. har altsaa været Betaling for Guld, Perler og Ædelstene, men kun delvis Betaling. Værdien af Materialerne maa have været langt større. Man tør sikkert benytte Pantsættelsen af de omtalte Regalier 1628 som Maalestok for Værdien af den omtr. 15 Aar senere pantsatte Christian IV.s Krone. Og man tør ganske sikkert gaa ud fra, at der ved Pantsættelsen ikke regnedes med Kunstværdi, altsaa Arbejds løn, men kun med den reelle Værdi. Da de i 1628 til 35,600 Dal. vurderede Klenodier kun kunde opnaa 9,000 Dal., altsaa paa det nærmeste 25 0/0, er der ingen Grund til at tro, at Christian IV.s Krone har kunnet hente mere. Og da den blev sat i Pant for 15,000 Dal.³ —

¹ Rtmrgskb. 80/4 1598—99 fol. 263. ² Sstds. 80/4 1601—02.

³ Kronens Pantsættelse se Kieler Omslags Dokumenter, 1647 Bil. 125, 1648 Bil. 95, 1649 Bil. 1 og 3 samt Fridericia: Danmark under Adelsvælden S. 29 og VIII n. 49, hvor bl. a. oplyses, at Kronen blev endelig indløst for 10,000 Dal. — Til Istandsættelse af Kronen og Komplettering af udfaldne Stene, hvortil den nok kunde trænge efter de Farter, den havde været paa, se R. A. Afregn. med Baltser Berns og Leonh. Marselis IX. 8. VII. »Wegen die königl. Cronung auf des Herrn Reichshofmeisters Begehr Ihme zu der Crone u. Scepter geliebert eine Partei Diamanten Klein u. Grosz. Imgleichen den Guldenen Reichsapfel so mit Diamanten versetzt machen lassen welches in alles von Ihr Excellenz bedungen für 24,459 Rthl.« (Med Corf. Ulfelds Haand i Marginen: »Dette haffuer sin rigtighed, thi det er bleffuen leverid til mig selfuer udi egen Hande«.)

havde Kongen kunnet faa mere, havde han sikkert taget det —, bliver dens reelle Værdi altsaa omtrent 60,000 Dal.

Først 18. Juni 1596, da Dirik Fijring i lange Tider, i Aarevis, har arbejdet paa Kronen, der jo forelaa færdig d. 29. August s. A., begynder Udbetalingerne. Da Guldsmeden ikke kan antages at have været i Stand til at staa i Forskud for saa betydelige Summer, som her er Tale om, maa han, foruden de 13,000 Dal. fra Rtkmrt., — som Tilfældet var ved alle andre Arbejder i ædelt Metal — have faaet udleveret Guld, møntet eller umøntet, Perler og Ædelstene fra Kongens Kammer.

Uagtet Christian IV.s Krone er omtr. 50 Aar yngre end Christian III.s Sværd, staar den Gotikken nærmere end dette.

Det er et Stykke gotisk Arkitektur i Guld med Renaissancens Slyngværk, Arabesker, Volutter og Figurer som Ornament. Oven over Fundamentet er alle Flader bortelimineret, og kun Ornamenterne er blevet tilbage som et let og yndefuldt Kniplingsværk frit i Luften.

Fundamentet er selve Hovedringen eller Hovedbaandet: et tyndt udhamret, opstaaende og foroven let udhvælvet

— Kronen havde i øvrigt alt tidligere haft en Istandsættelse nødvendig, idet Guldsmeden Hans Hollænder 1633 $7\frac{1}{2}$ faar udbetalt 129 $\frac{1}{2}$ Daler (à 96 β) blandt andet for Kronen, »han har forfærdiget med Spidser og Diamanter, for kgl. Majst., hvor den var brøstfældig.« Det har saaledes ikke været nogen større Reparation og sikkert ligesom den langt betydeligere i 1648 indskrænket sig til Indsættelse af udfaldne Stene. — En gaadefuld Udgiftspost i Rentemesterregnskaberne kan passende anføres her. 1596 d. $26\frac{1}{1}$ er der betalt »Jens Sørensen, Kleinsmed i Aarhus 2 $\frac{1}{2}$ Daler 1 Ort for en Kiste af Fyrretømmer, han beslog med sit eget Jærn, som af ny der i Aarhus var gjort, til at bevare Danmarks Riges Regalier udi, som Hans Mikkelsen Renteskriver efter Regeringsraadets Forordning og Befaling førte med sig fra København til Aarhus.«

¹ Skematisk Tegning af Kronens Opbygning.

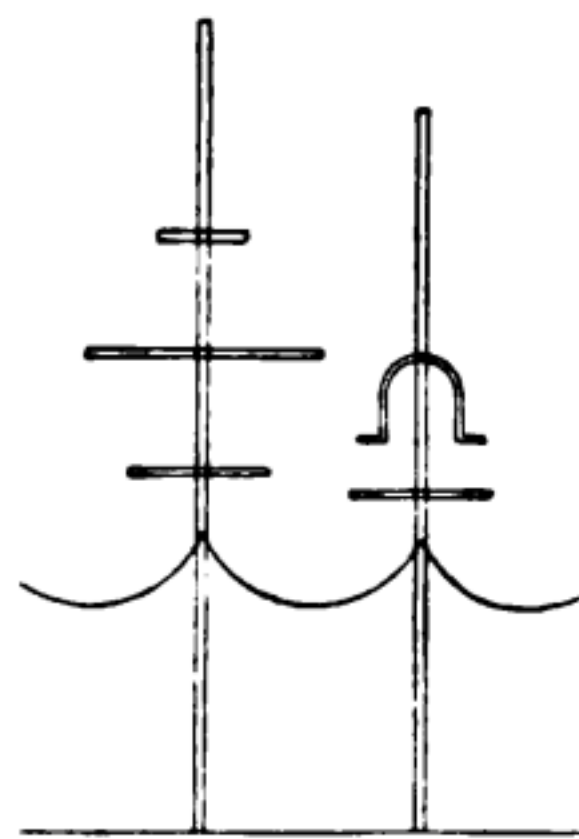

Fig. 9¹.

Fig. 10. $\frac{2}{3}$.

Baand af Guld, 6,5 cm i Højde og foroven ved 12 flade Bueslag udtunget i 12 Spidser eller Tunger, 6 store og 6 mindre (Fig. 8). I Forlængelsen af hver af disse Tunger er der paa Baandets Bagside ved Hjælp af Bolte og Møtriker fastgjort en flad, tynd og smal Guldstang, hveranden paa 17,5, hveranden paa 14,5 cm.s Højde, de højeste forsynet med tre Tværstænger af Guld, de laveste forsynet med én Tværstang og en hesteskoformet Bøjle (Fig. 9).

Til dette Stel er alle de fine Ornamenter med deres Rigdom af Diamanter, Perler og

Emailler fastgjort med Bolte og Møtriker. Det har været nødvendigt af Hensyn til Emaillen, — der snart staar mat sort, eller hvid, den vanskeligste af alle Emailler, med Guldornamenter, snart straaler i røde, blaa og grønne Brillantfarver, — at undgaa Lodning. Kronen er derfor over alt

samlet med Skruer og Bolte¹.

Ringen — eller »Zarien«, som den ifølge Schlegel² benævnes i »Kunstsproget« — viser under hver af de 6 store Spidser eller Blade, som de hed i Gotikken, et Ornament bestaaende af en stor firkantet Taffelsten med en vinget Genius i hvid Emaillé paa hver Side og en stor rund Perle foroven og forneden. Under hvert af de 6 mindre Blade ses et lignende Ornament, dog uden Genier. Imellem disse Ornamenter ses en 8-oddet Stjerne, dannet af 23 Diaman-

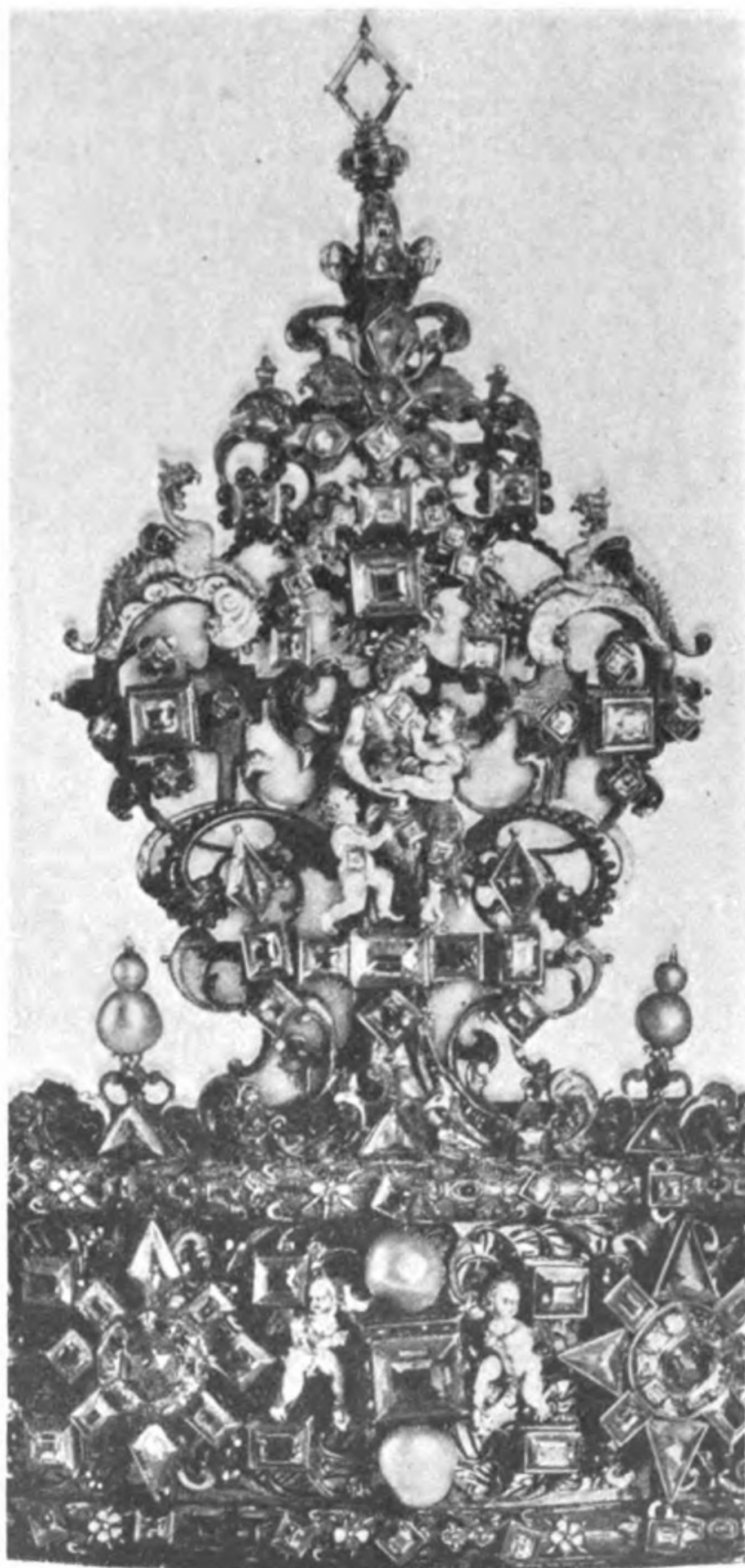
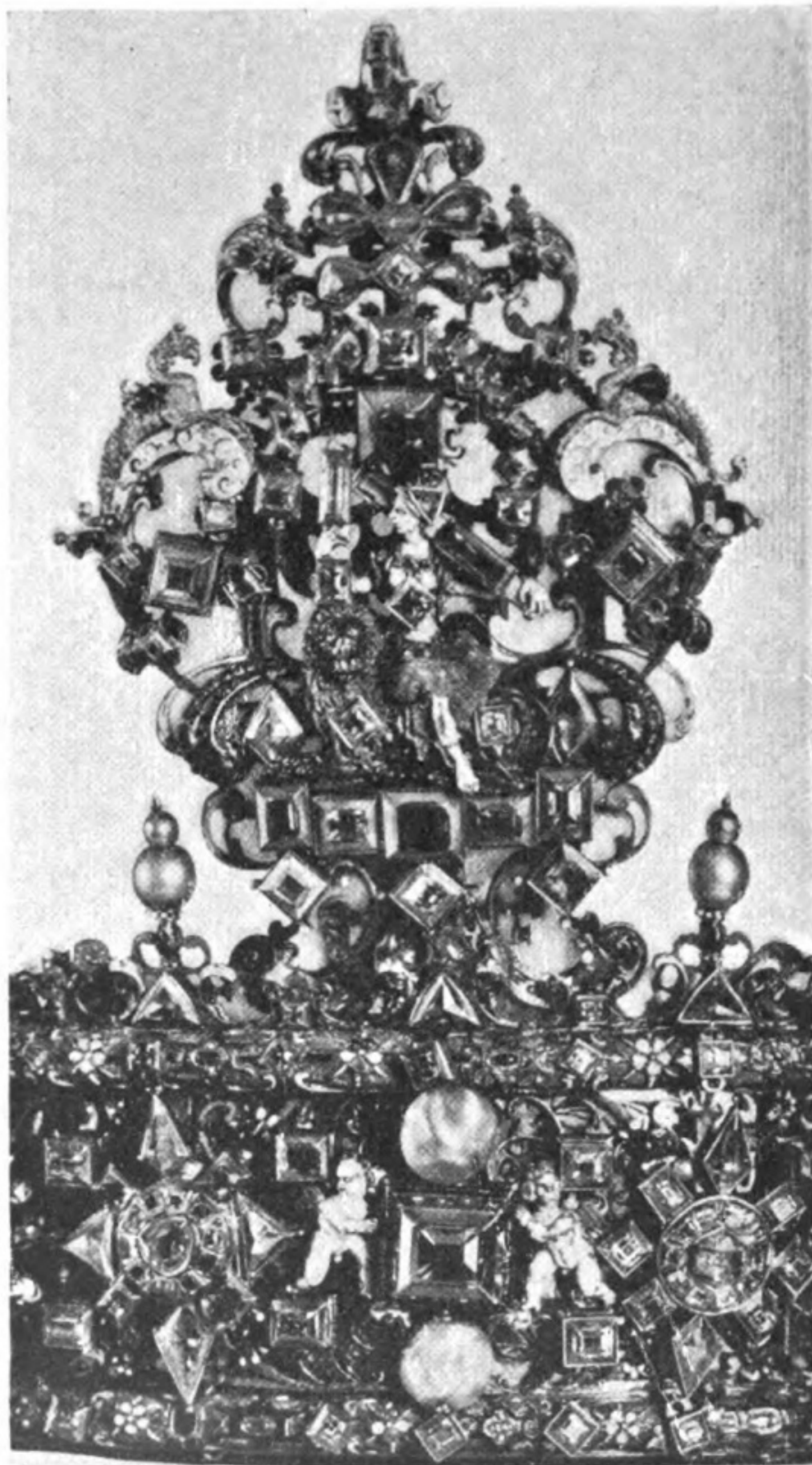

Fig. 11. ²/₃.

¹ At Kronen er samlet ved Bolte og Møtriker, altså af flere løse Dele, forklarer utvivlsomt det Udtryk om Chr. III.s Krone, at den bestod af 19 Stykker, se Fortegnelsen paa Kong Chr. III.s Sølv og Kredens 1557 (Danske Mag. V. 360). Christian IV.s Krone bestaar af Hovedringen, Baandet med Sprinkelværket, 2 Rundstave à 6 Stkr., 6 store Blade og 6 mindre, i alt 26 Stkr. De 24 smaa Gavle eller Blade er støbt sammen med den øverste Rundstav og kan saaledes ikke regnes som selvstændige Stykker.

² Schlegel: Geschichte Chr.s IV. (I. S. 219) har Udtrykket fra Aug. Erich: Chr. IV.s Kronings Beskrivelse (1598) Bl. M.I. »Zarien eller Kransen«.

Fig. 12. $\frac{2}{3}$.

ter, Taffelsten og spidsslebne Stene, flankeret af 4 store Taffelstene.

Alle disse Stene, 294 i Tal, er anbragt paa et »Sprinkelværk«, et Baand med Arabesker, hvis Ranker er udført i tynde Guldtraade og med brillant-emaillerede Blade, Blomster og Volutter. Dette Arabeskebaand ligger uden paa Hovedbaandet, dækker næsten ganske dettes niellerede Arabesker og fastklemmes til dette ved 2 støbte, paa-skruede Rundstave, en foroven og en forneden, bægge besat med Diamanter og rigt emaillerede.

Den øverste er paa Overkanten udtakket i 24 smaa Gavle eller trekantede Spidser, alle prydet med en trekantet Spidssten og med Volutter paa Siderne. De 12 af dem svarer til Stængerne i Stellet, der bærer de 12 større og mindre Blade og danner Basis for disse, medens de 12 smaa, der paa Toppen bærer en større og derover en mindre Perle, staar frit.

I Midten af hvert af de 6 store Blade ses paa en Grund-

linie og under en Bue af Taffelstene en symbolsk Figur af Guld og Emaillé. Paa to af Bladene finder vi Pelikanen, der lader sine Unger drikke sit Blod, Symbolet paa Offervillighed (Fig. 10); paa to Blade en Kvinde med et dende Barn, Moderkærligheden (Fig. 11); paa et en Mand ridende paa en Løve og bærende 2 Søjler, Styrken (Fig. 12), og endelig paa et en Kvinde med Sværd og Vægtskaale, Retfærdigheden (Fig. 13). Alle Figurerne er besat med Diamanter. Paa de to yderste Volutter af det overdaadigt emaillede Ranke- og Slyngværk, der danner Bladets lette Grund, kryber der 2 mod hinanden vendte, fantastiske dragelignende Orme med opspærret Gab.

Diamantbuen over hver af Figurerne bærer paa Toppen en Fjerbusk af 7 Diamanter, 5 aflange og i Midten en femkantet og en firkantet Sten.

Toppen dannes af en forefter stærkt bøjet Volut, med en aaben romboid Ramme hvori en Diamant i fri Fatning

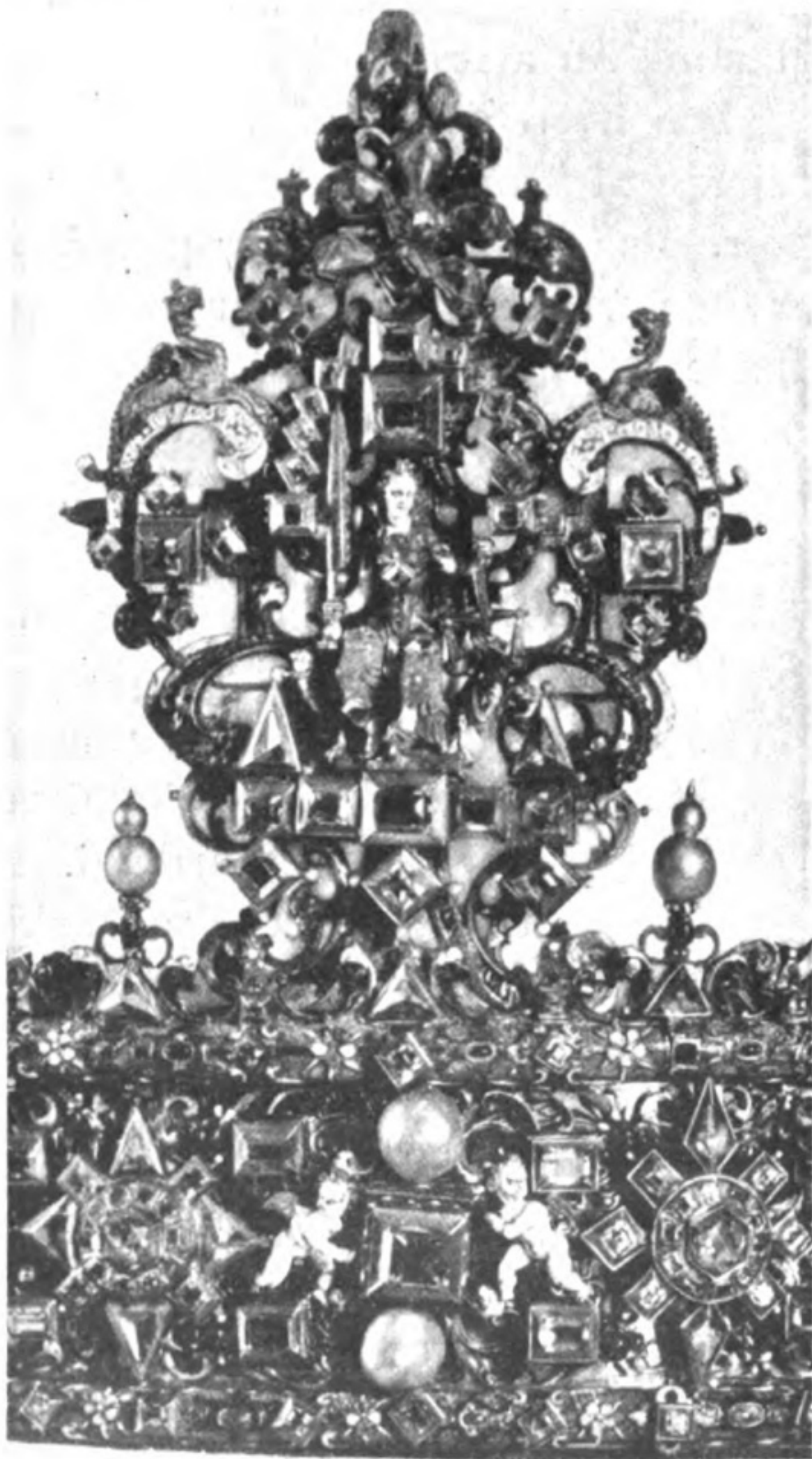

Fig. 13. ²/₃.

øverst som en Blinker. Paa flere af Bladene er denne Ramme nu afbrudt.

Paa hvert enkelt af de mindre Blade findes en 8-oddet Stjerne af Taffelstene og Roser flankeret af 2 vingede Genier. Paa Toppen en stor pæreformet Perle med en Diamant i fri romboid Fatning som paa Toppen af de store Blade.

Guldsmeden har ikke ladet det bero ved denne Ydersidens overdaadige Udsmykning. Kronens Inderside er mindre pragtfuld, men lige saa skøn. De 12 Blades Slyng- og Rankeværk er dobbelt, det gentages i lige saa fint Arbejde paa Stellet Inderside som paa Ydersiden. Men her findes ingen straalende Diamanter til med deres Spidslys at fange Øjet; det dejlige Emaillearbejde virker med sin egen velgørende Ro og Harmoni. Paa Midten af hvert af Bladene findes fastgjort et Vaabenskjold med Rigsvaabenets enkelte Dele overordentlig fint udført i Emaille. Islands senere saa utaknemmeligt kasserede Klipfisk med Aarstallet 1648 som Minde om, at Frederik III. i dette Aar blev kronet med sin Faders skønne Krone¹.

Denne Anbringelse af Landsdelenes Vaabner paa Kronen er et Udtryk for den gamle middelalderlige Opfattelse af Kronen som repræsenterende den Kreds af Lande, over hvilke Kongen strakte sit Spir.

Om Kronens Mester Didrik Fijring, som hans Navn oftest skrives i Regnskaberne, men som selv skriver sig Dirik, sjældnere Dijtrick, Fijring, Furing, Fijering eller Feuering, og som ikke har noget med Slægten Fiuren eller Fyren at gøre, har vi ikke mange Efterretninger. Han nævnes første Gang 1581,

¹ Islands Vaaben var tidl. optaget af Chr. IV. bl. a. paa en Skuemønt, der er præget i Anledn. af Ringridningen ved hans Kroning. Schlegel: Geschichte Chr.s IV. I. Bilagsbl. til S. 57 Nr. 2. Det paa Kronens Inderside indsatte Vaabenskjold er nyere end de øvrige og er vistnok anbragt i Stedet for Øsels Ørn, idet denne Ø var afstaaet ved Brømsebrofreden. Om Øsels Vaaben se iøvrigt Schlegel: sstds. S. 222.

da han som Borger i Odense faar Bestalling som Frederik II.s Guldsmed. Naar han er kommet hertil, vides ikke, lige saa lidt som hvorfra han er kommet. Men at han er Tysker, er afgjort og Nordtysker sandsynligt. Da han i Odense bliver gift med en Borgmesterdatter, maa han i Fyns Hovedstad have vundet en Anseelse, som danske Haandværksmestre ellers ikke kunde glæde sig ved¹.

¹ Dirik Fijring, Guldsmed i Odense, bliver antaget i Kongens Tjeneste 1581 d. 14/8 med en Lønning af 40 Daler aarlig, Kancell. Brevbøger 1580—83 S. 240. Han opføres første Gang som »Kongens Guldsmed« 1587, Rtmrgsk. 1587 fol. 332, efter Hans Radts Død. Den første Afregning med ham er dat. 1588 d. 2/7, Rtmrgsk. fol. 367. Han ægtede først Margrethe Unckersdatter, Datter af Borgmester Hans Unckersen, hvis Fader Jæp U. var Borgmester o. 1530 og stod i Forbindelse med Dronning Christine, der var Fadder til et af hans Børn. Anden Gang ægtede han Else, Datter af Raadmand Hans Dinesen og Enke efter den d. 22/11 1587 afdøde Biskop Niels Jespersen; efter Dirik Fijrings Død ægtede hun Dr. med. Jens Mule, se Wad: Fra Fyens Fortid I. S. 44 og 88. Hun var en Søsterdatter af Oluf Bagers Hustru, med hvis Sønnedatter, Antonette, Morten Weszling blev gift, se Vedel Simonsen: Bidrag til Odense Bys Hist. 3. Bind S. 139. Dirik Fijring var ogsaa beslægtet med A. Müller (fra Brunsvig), Juvelerer i Odense. — At Dirik Fijring har lært sin Kunst i Augsburg eller Nürnberg, synes at fremgaa af Stilen i det første Udkast til Kronen (se Anm. 3, S. 241). Den paafaldende Lighed, der findes mellem denne og selve Kroneringen i det i det her anførte Værk gengivne Udkast til en Kejserkrone (Tavle 2), tyder ogsaa paa, at han har opholdt sig her og haft Kendskab til de Udkast til Kejser Rudolfs Krone, som fik deres endelige Form i den saakaldte Huskrone, der var færdig før 1602. I samme Værk findes (Tavle 3) Tegning til en Krone, der hører med til Forarbejderne til Christian IV.s Krone, om end den fremtræder som en lukket Krone med Bøjler. Man kan ikke, med Christian IV.s Forkærlighed for Vaabenskjoldet med de 3 Kroner i Minde, værges sig mod den Tanke, at Dirik Fijring med denne Krone har søgt at imødekomme et Ønske hos den unge Christian IV. om at samle Nordens 3 Kroner i sit eget Kongesymbol. Kunstnerisk er Forsøget ikke faldet heldigt ud, og Formynderregeringen har næppe billiget Tanken. Og de 3 Kroner har taget sig langt bedre ud oven over hinanden paa Blaataarns Spir og Fløjstang, hvor Christian IV. lod dem anbringe, mulig som en Erstatning, umiddelbart før sin Kroning. — Efter Meddelelse af Professor M. Rosenberg (1906) har der i den grafiske Samling i München været opbevaret et Udkast til en Pokal, der var signeret med et Navn, han mente at kunne læse som D. Fiunen el. l.

Der er Ting, som tyder paa, at han er kommet hertil over Brunsvig, der paa Guldsmedekunstens Omraade indtog en lignende Stilling i Nordtyskland som Augsburg og Nürnberg i Sydtyskland — ikke mindst paa Grund af de derboende welfiske Fyrsters Pragtudfoldelse. Han synes ogsaa at have staaet i nær Forbindelse med Brunsviger-Mesteren Heinrich Beust, der en Tid var Storleverandør til Enkedronning Sofie og Christian IV., som bægge har boet hos ham i hans endnu staaende Hus med sin skønne Renaissance Port i Reiche Strasse¹.

Dirik Fijring synes ikke i de første 6 Aar af sin Hof-tjeneste at have haft meget at bestille som Kongens Guldsmed ud over at hæve sin Løn, 40 Dlr. om Aaret. Af Arbejder fra denne Tid kan mulig paavises en Elefant i Guld med Frederik II.s Portræt, Navnetræk og Valgsprog, det første Elefantordenstegn, som haves. Dernæst en stærkt forgyldt Sølvske, forsynet med Dronning Sofies Navnetræk og Vaaben samt med et indslaaet F. med Krone over, der mulig er at tyde som hans Mestermærke. Endelig en Løve i brun Emaille med Diamanter, som har visse Træk fælles med Elefanten. Alt paa Rosenborg.

Men i den paa Adelsgaarde saa rige Ø, under det Smykkeraseri, der greb alle i de sidste Aartier af det 16. Aarhundrede, da Guldstrømmen fra Amerika havde vakt en hidtil

Ved personlig Undersøgelse paa Stedet i September 1921 fandtes en saadan Tegning imidlertid ikke, og den er ej heller senere, iflg. velvill. Meddelelse fra Dr. Berliner, kommen for Dagen.

¹ Heinrich Beust, der var Guldsmed i Brunsvig, men ikke Lavsmester, hvorimod hans Broder Antonius, der ogsaa har arbejdet for Chr. IV., var Gildemeister 1613—14, har 1588—97 leveret Arbejde til Christian IV. bl. a. til hans Søstres Udfly o. l. for betydelige Summer (over 55,000 Thal.). — Om Enkedronning Sofies, Christian IV.s og hans Broder Hertug Ulriks Besøg hos Heinrich Beust, se Braunschwigisches Magazin 44, 1858 Stück 30, S. 42 Anm. — Om hans Broder Thonniss Beust, se Rtmrgskb. 1594—95 og Stadsarkivet i Brunswig: Der Goltsmedebok to Brunswig 1613—14.

ukendt Luksustrang, har han snart faaet nok at gøre og er stadig gaaet frem i Anseelse og Velstand¹. Det fremgaar ikke alene deraf, at da han anden Gang indlader sig i Ægteskab, kan han hjemføre Bispens Enke som sin Brud, men tillige og endnu mere deraf, at han fra 1589 faar overdraget de store Leverancer af Guldsmedearbejde til Kongedøtrenes »Udfly« og i 1593 (vel omtrent) Forfærdigelsen af Kronen til den udvalgte Konge².

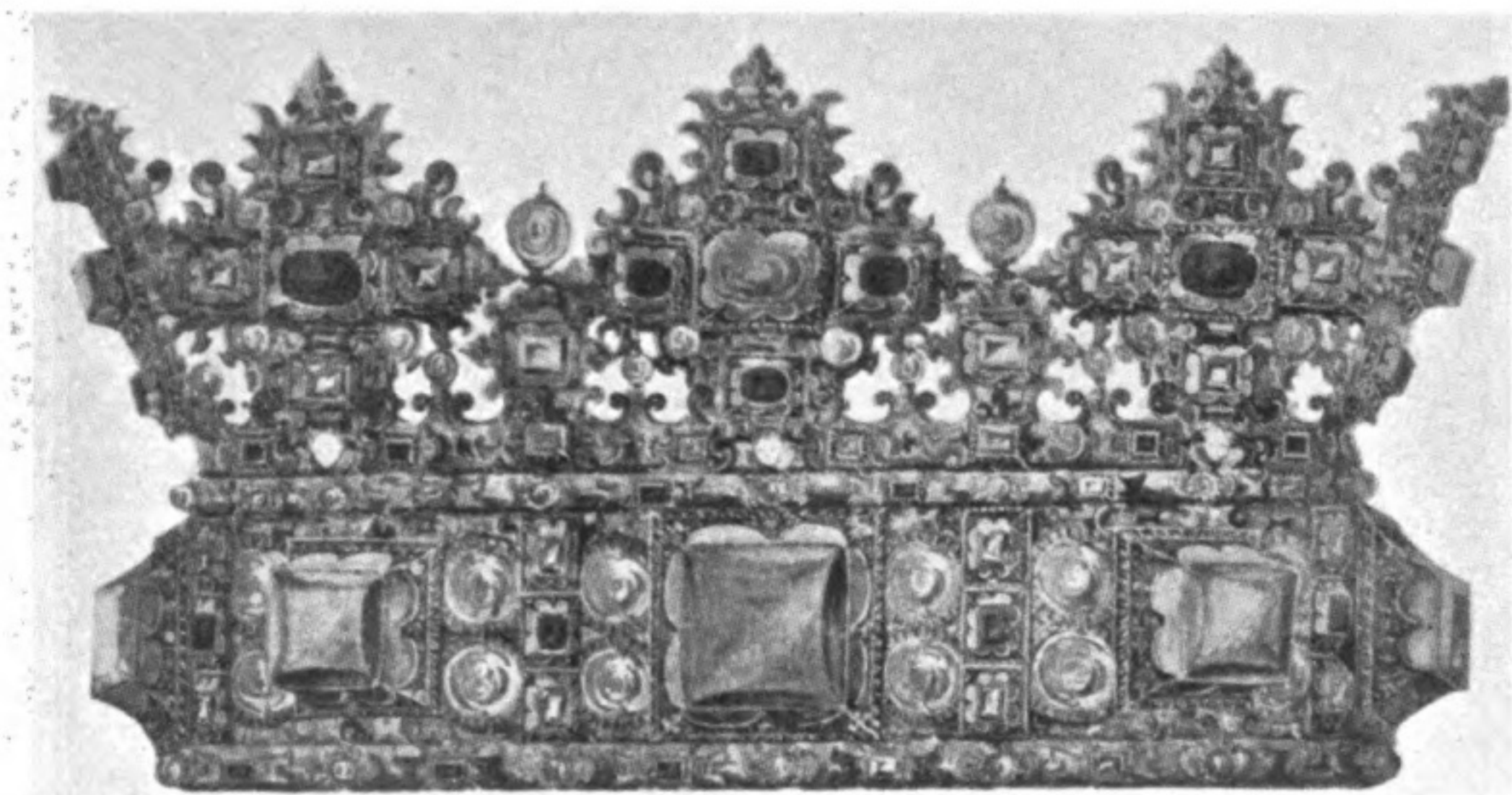

Fig. 14.

Der foreligger fra Dirik Fijring og en af hans Svende Udkast, farvelagte Tegninger, til 3 Kroner, hvoraf de to ved Paaskrift betegnes som den Krone, hvormed den udvalgte Konge skal krones; den tredie bærer ingen saadan Paaskrift, men tør ikke desmindre betegnes som et første Udkast (Fig. 14—16)³.

Tegningerne har utvivlsomt været bestemt til at forelægges den udvalgte Konge og Regeringsraadet til mulig

¹ Dirik Fijring har givet sin Svoger Claus Bager, Borgmester i Køge, en Sølvkande til 1,600 Dalers Værdi for Magdalene Lykken og Tolderlund ved Odense. Venlig Meddelelse af Hr. Landsarkivar Wad i Odense.

² Dirik Fijrings Leverancer til Kongedøtrenes Udfly, se Rtmrgsk. 1589—1591.

³ Jacob Mores' Kleinodienbuch, Hamburg 1916, Tavle 4—6.

Godkendelse. Men medens den første straks synes at være bleven afvist, er den anden og derefter den tredje bleven antaget, men siden atter vraget, da en fjerde blev forelagt med væsentlig nye Motiver og af en ny Karakter, der sikkert skyldes Tilkomsten af en Medarbejder — hvis Haand allerede spores i de to sidste Tegninger, men som her har faaet større Raaderum — med nye Ideer. Tegningen til denne

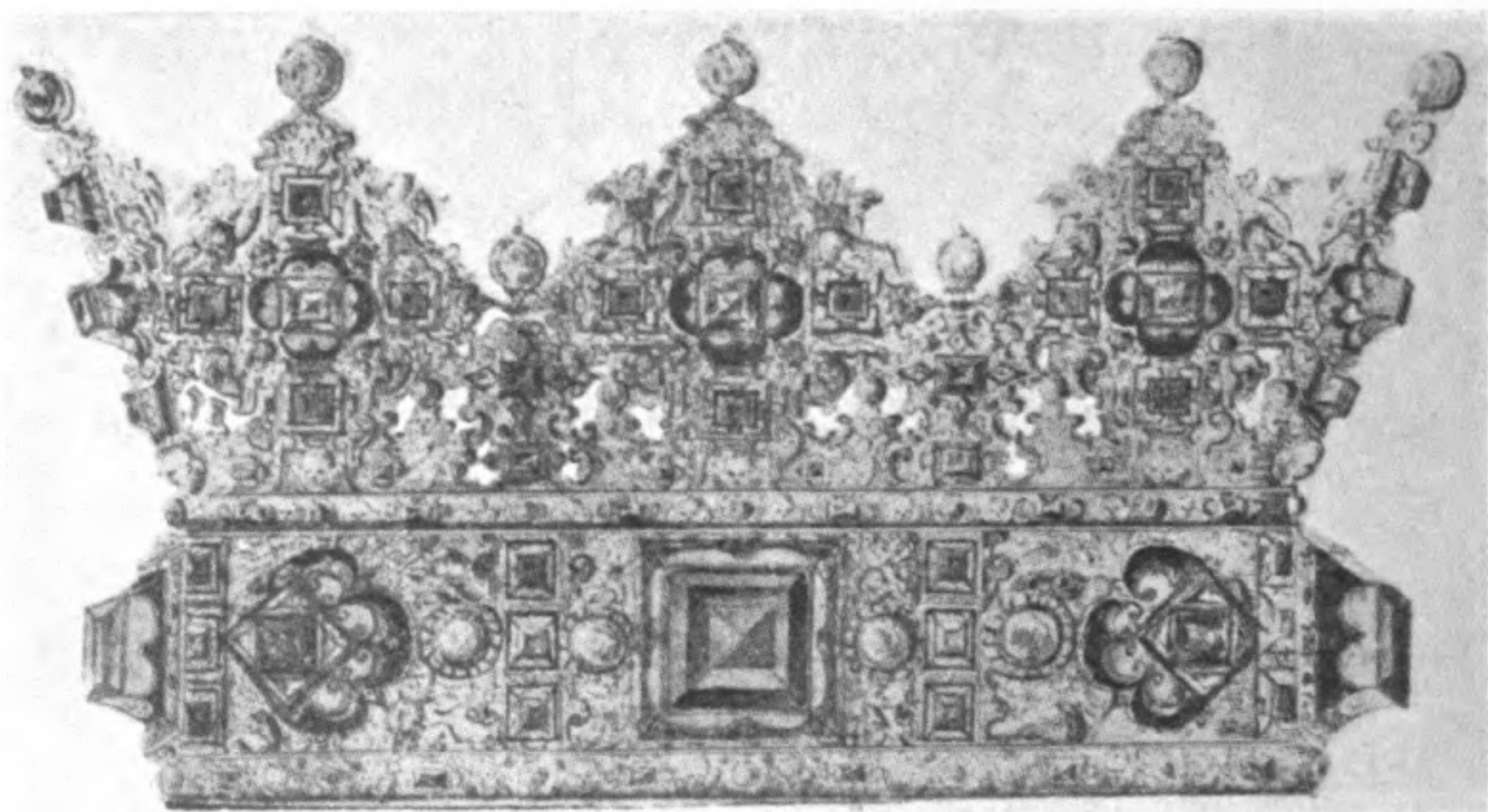

Fig. 15.

fjerde Krone, hvormed Christian IV. virkelig blev kronet, forefindes ikke mere; men medens Tegningen er forsvundet, er Kronen selv ved en gunstig Skæbne naaet velbevaret til vore Dage.

Hvad der har bevirket Forkastelsen af de første Tegninger, er ikke svært at se. De har gjort for tungt, for plumpt et Indtryk, og Paategningen paa de to har været forhastet. Vi tager næppe fejl i, at det er Christian IV.s personlige Smag, hans Forkærlighed for det slanke og lette, som vi kender fra de for hans Bygninger ejendommelige høje og slanke Taarne med de gennembrudte Spidser, der gør sig gældende, naar hvert nyt Udkast viser større Slankhed end noget af de tidligere, indtil det endelige Resultat fremtræder som et Arbejde af den skønneste Lethed og Ynde.

Mester Dirik viser sig i den første Tegning bundet af Traditionen ved Kroneformen, som den forelaa i Christian III.s og Frederik II.s Kroner — dem han kunde studere i Hvælvingen paa Københavns Slot. Hovedbaandet paa hans første Udkast (Fig. 14) er lige saa højt som de korsformede Spidser ovenover, og hver af disse er besat med en stor farvet, cabochon-slebet Sten i Midten, der-

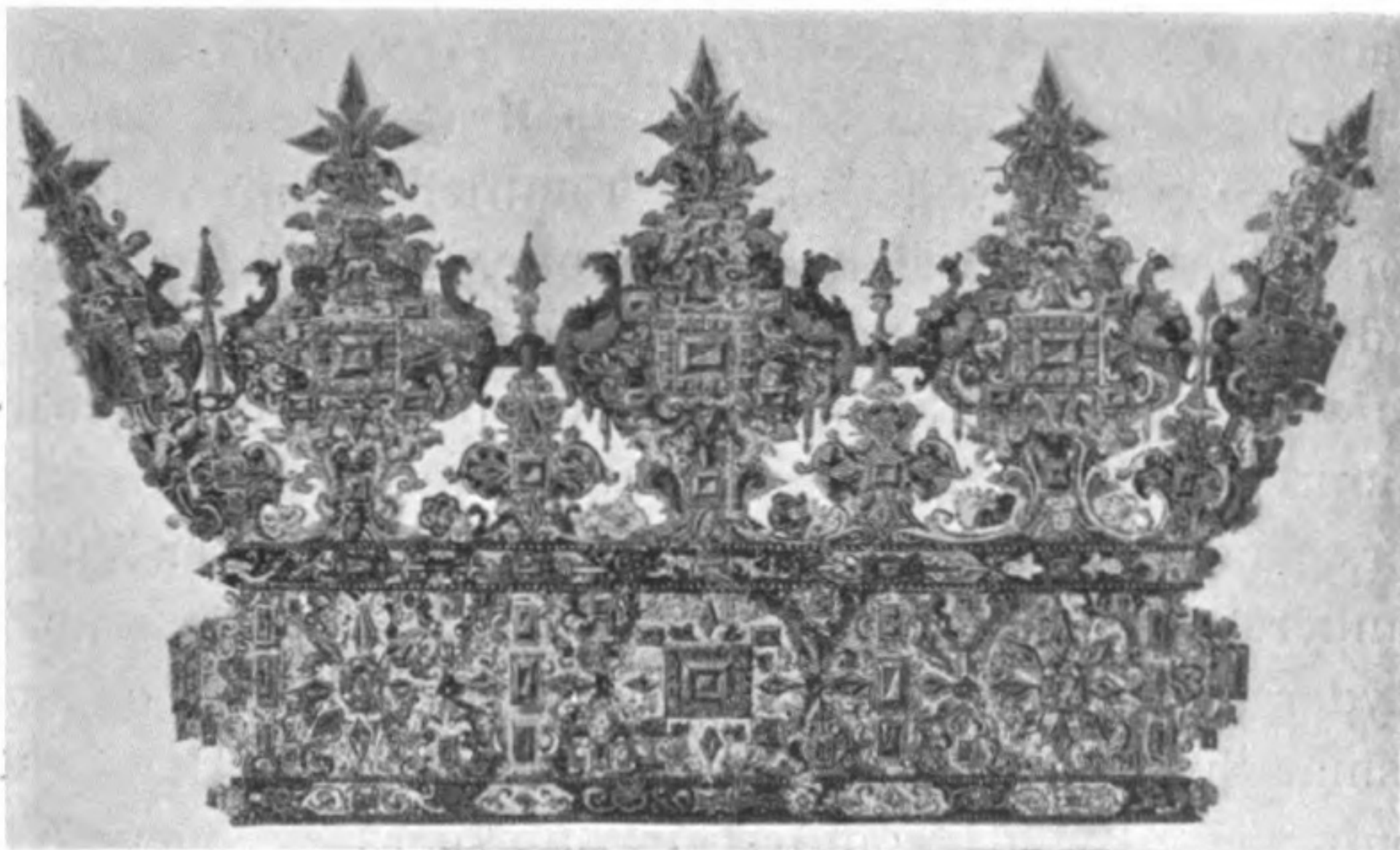

Fig. 16.

udenom 4 Taffelstene, som tilsammen danner et Kors, og under den nederste Sten et Kerubhoved i Emaille. Hovedbaandet selv er besat med store, runde Perler og meget store cabochon-slebne Stene — Safirer, Smaragder og Rubiner eller Granater —, der med deres Fatninger optager Hovedbaandets hele Bredde. Paa Kanterne af Spidserne ses flade Ranke-Baandornamenter og Lilier paa Toppen.

Paa Tegning Nr. 2 (Fig. 15) er Spidserne blevet højere og bærer hver en rund Perle paa Toppen. Stenene i Korset er blevet mindre; paa hver Korsarm ses en siddende Engel, der støtter den øverste Sten med henholdsvis højre eller venstre Haand. Volutter og Arabesker fylder Resten af Fladerne mellem Stenene og Spidsernes Konturer, som er

blevet mere indskaarne og lettere. Ved Siden af Taffelstenene er der benyttet spidsslebne Diamanter i Form som Spydblade, hvilket atter bidrager til, at det hele Arbejde gør et lettere, friere Indtryk. Ogsaa paa Hovedbaandet er Stenene blevet mindre og giver Plads til en Fylde af Engle og Keruber mellem deres blomsterlignende Fatninger.

Hvem saa end den Medarbejder har været, som Mester Dirik har knyttet til sig, har det været en Mand, der har raadet over mere Fantasi og større kunstnerisk Sans, end der er lagt for Dagen i det første Kroneudkast.

I Krone Nr. 3 (Fig. 16), der fremtræder som et tydeligt Forbillede for Christian IV.s Krone, er Spidserne blevet endnu højere og slankere, det hele friere og mere luftigt. De store Cabochon-Sten er nu forsvundet og erstattet med mindre Taffelstene og en Mængde Spidsstene. De tunge Stenkors paa de store Spidser er faldet bort, og hver Spids er flankeret af 2 pragtfulde vingede Drager i Emaillé. Endelig skyder de mindre Spidser frit op mellem de store og ender i smaa Spyd med Spidsstene som Spydblade. Her er den samme rige Fantasi som i Christian IV.s Krone, men endnu ikke den Lethed og Ynde, der skyldes Kniplingsornamentet, de helt gennembrudte Spidser.

Fra Samtidens Regnskaber kender vi Navnene paa to af de Mænd, der har arbejdet som Svende hos Dirik Fijring. Medens der om den ene af disse, Georg Rechellwitz¹, ikke foreligger noget om hans Virksomhed som Guldsmed, forholder det sig derimod ganske anderledes med den anden.

Ved et lykkeligt Tilfælde er Kladdebogen til de københavnske Guldsmedes Lavsprotokol for Aarene 1606—1610, der ikke mere findes in originali, bleven bevaret. Af den fremgaar det, at Lavet 15. Juni 1606 indstævnedes Morten Weszling for uberettiget at drive Haandværket.

¹ Georg Rechellwitz, Rtmrgskb. 1597 d. 19/11, 1598 d. 12/4.

Morten Weszling var Borger i København og Storkøbmand. Han handlede med Stude, havde Skibe i Fart paa Island og havde ogsaa, da han af og til i Regnskaberne kaldes Juvelerer, Diamanter og Ædelstene til Salg, hvormed der i Reglen var forbundet Bank- og Veksselforretning. Han ses ogsaa at have modtaget Hoffets Gæster i Herbergering. I øvrigt var han ligesom Dirik Fijring giftet ind i Oluf Bagers Slægt.

Paa Guldsmedenes Klage svarer nu Morten Weszling, at han drev ikke Guldsmede-Haandværk. Han havde efter Dirik Fijring, der ejede Gaarden Nr. 8 paa Amagertorv og døde 10. Juli 1603, arvet en Fordring paa hans Svend, Corvinianus Saur, paa lidt over 100 Daler og taget ham i Huset hos sig, for at han der kunde arbejde denne Gæld af, idet han var beskæftiget med et Arbejde for Kongen, et Klenodie som en Rytter i Guld¹.

Om Corvinianus Saur har man hidtil ikke vidst andet, end at han var fra Augsburg. Og dette har man sandsynligvis ment at kunne slutte deraf, at en Række Guldsmede af dette Navn — seks i Tal — har været virksomme i denne By i Tiden omtr. 1430—omtr. 1590. En Fortegnelse over Guldsmedene i Augsburg efter Lavsprøtollen er — med adskillige Rettelser til Marc Rosenbergs Mærkebog — i 1913 udgivet af Anton Werner. I denne Fortegnelse findes ingen Corvinianus, hvilket efter velvillig Meddelelse fra Stadsarkivaren, Dr. Wiedenmann, hvem jeg har at takke

¹ Om Corvinianus Saur og Morten Weszling se Kbhvns. Raadstue-Arkiv: Guldsmedelavets Kladdebog 1606—10 og Nyrop: Dansk Guldsmedekunst S. 47 flg. — Om Morten Weszlings Virksomhed som Juvelerer se Rtmrgskb. 1601—02 fol. 663, 1605—06 fol. 385, Chr. IV.s Dagbøger 1607 d. ²/₁₁, ¹⁹/₁₁, ²⁹/₁₁, Rtmrgskb. 1607—08 fol. 409. Hans Handel paa Island se Chr. IV.s Breve VII. S. 11. Hans Øksenhandel: Rtmrgskb. 1603—04 fol. 584 (⁰/₉ 1603 køber han 100 Par Staldøksne af Kongen, som denne havde »standen udi Foder paa Skanderborg« for 1800 Dal. og 11 Læster Smør for 1584 Dal.). Eske Brocks Dagbøger 1619 d. ²⁹/₁. Eske Brock laa i Herberg hos ham, naar han var i Kbhvn., sstds. 1613 d. ⁸⁰/₁.

for Hjælp og Bistand i Arkivet i Augsburg, ikke skyldes nogen Forsømmelse af Udgiveren, thi han nævnes lige saa lidt i Lavsprotokollen.

Ved personlig Henvendelse i Stadsarkivet i Augsburg lykkedes det imidlertid at faa bragt for Dagen, at Maria Schröferlin, afg. Retsskriver i Mauerkirchen Christoph Saur Enke, tillige med sin ægtefødte Søn Corbinus Saur er blevet optaget som Borgerske og Borger i Augsburg 18. September 1574. Det tilføjes, at hendes Formue beløber sig til 200 fl., og at hun agter at købe Bevilling til at holde Krambod¹. Corbinus eller Corvinianus Saur er saaledes ikke født i Augsburg, men i den lille By Mauerkirchen mellem Chimsee og Simmsee. Aaret efter udviser imidlertid Skattebogen, at Jerg Braun, boende uden for St. Gallenporten, er Formynderskab for Christoph Saur Søn. Dette Formynderskab har dog ikke voldet ham Besvær i længere Tid. Thi uden for er der i Marginen tilføjet det lille, betydningsfulde Ord *ab*, borte. Og fra dette Øjeblik forsvinder Corvinianus fra Formynderiprotokollen².

Grunden til, at den unge Mand, hvem man vel tør tillægge en Alder af omkring 15 Aar, ryster Byens Støv af sine Fødder, kan ikke angives med Bestemthed. Den turde mulig være at søge i den Omstændighed, at hans Moder har giftet sig paa ny, og denne Gang med en Guldsmed, sandsynligvis Søkendebarn til hendes første Mand, idet han bærer samme Navn som denne, Christoph Saur. Og hvis — hvad vi efter vort Kendskab til Corvinianus Saur Arbejder har Lov til at formode — hans kunstneriske Egenart, hans Personlighed, har været tidligt udviklet, er det ikke vanskeligt at forstaa, at han har følt det som noget uudholdeligt at faa en zünftig Mester til Stiffader. Det var som at faa Vingerne brækket af sig, inden han havde lært at flyve.

¹ Om Corvinianus Saur og hans Moder, se Augsburg Stadsarkiv: Bürgerbuch 1594 S. 18.

² Han forlader sit Hjem, sstds. Steuerbuch 1575 S. 23 c.

Der findes ingen Meddelelser om, hvorhen Corvinianus begav sig, da han drog hjemme fra. Men det lyser ud af hans Ornamentstik¹, som nu foreligger i stort Antal i Berliner Kunstindustrimuseets Bibliotek, af hans Arbejdstegninger — hvorom mere siden — og af hans efterladte Arbejder, hvoraf en hel Række kan paavises paa Rosenborg, at han er gaaet den for sydtyske Kunstnere ikke ualmindelige Vej over Füssen og Meran til Nord-Italien, til Firenze, hvor han synes at have lært sin Kunst paa de samme Steder som Daniel Mignot og David Attemstetter², og til Venedig, hvor han, som det aabenbarer sig i hans Arbejder, ikke mindst i Christian IV.s Krone, er bleven paavirket af østerlandske Motiver.

Corvinianus Saur er altsaa den Mand, der er kommet i Tjeneste hos Dirik Fijring mellem det foran omtalte første og andet Udkast til Kronen, og hvis Indgriben spores i stigende Grad i dette sidste og i det følgende for at kulminere i det endelige Resultat.

Efter at have tilbragt sine Læreaar i Italien synes Corvinianus at have arbejdet for den kunstelskende Erkebiskop Wolf Dietrich v. Raitenau i Salzburg og derefter for Hertugerne af Bayern³. I hvert Fald foreligger der Arbejder i der reichen Kapelle paa Residensslottet i München, som man utvivlsomt tør tilskrive ham. Han synes ogsaa i München at være blevet paavirket af Hans Mielichs Smykke-

¹ Han har uden Tvivl ført sine Ornamentstik, der er sign. 1592—98, med sig paa den Rejse, han foretog i 1614 ind udi Tyskland, hvor han skal bestille noget synderligt Arbejde for Hs. Majst. < Rtmrgsk. 1613—14 fol. 316. 1614 d. 18/2 var han i Augsburg, sstds. fol. 319, hvor han har ladet dem trykke.

² Om Corvinianus Saur, David Attemstetter og Daniel Mignot, se Creutz: Geschichte der Metallkunst II S. 358.

³ Guldsmedearbejder af en tysk Kunstner i Italien og Tyrol, se Max Bach: Die Renaissance im Kunstgewerbe. Stuttgart 1884. Tavle XXVII og XLVII. 2. — Der er enkelte Ting, der kunde tyde paa, at Corvinianus Saur har arbejdet for Heinrich Beust omkr. 1590—92 og er kommet til Danmark over Brunsvig.

tegninger¹. Derfra maa han altsaa være kommet til Odense. Han blev Mester i Københavns Guldsmedelav c. 1607 og arbejdede mange Aar for Christian IV., hos hvem han aabenbart stod i Gunst². Hans sidste Aar var sørgelige. I 1633 maatte han ty til Lavet om Understøttelse³. I dette Aar betalte Lavet en Kvinde en ringe Sum »for at tage Vare paa ham i hans Elende«, og i 1635 betalte det Beslaget til hans Kiste og Øl til de Lavsbrødre, der bar ham til Jorden. Han hviler uden Tvivl i Urtegaarden ved Helligaands Kirken, hvor Guldsmedelavet havde sin egen Stol.

Der blev i 1768 her i København solgt en Række Guldsmede-Arbejdstegninger, der paa det Tidspunkt var samlede og indbundne i eet Bind. Bogen gik desværre ud af Landet og kom til Hamborg, i hvis Stadsbibliotek den endnu forefindes og hvor den er betegnet som Jacob Mores' Smykkebog. Afdøde Direktør Brinckmann føjede forsigtig et »maaske« til denne Betegnelse. Dr. Stettiner har ment at kunne stryge dette »maaske« og har offentliggjort Tegningerne i en smuk og omhyggelig Udgave under Jacob Mores' Navn.

Hvad der særlig bidrog til, at Dr. Stettiner mente at kunne foretage dette Skridt, var at, som han udtrykker sig⁴, »Smykkerne pludselig begyndte at tale«, idet mange af dem var forsynede med Navnetræk og heraldiske Prydelser, der angav, hvem Smykkerne var lavet til.

Bortset fra, at der ikke for Udgifveren af Smykkebogen

¹ Særlig Anvendelsen af spidsslebne Diamanter synes han at have fra dem, se Heffner Alteneck: Deutsche Goldschmiedewerke des XVI. Jahrhunderts. s. passim.

² Se Nyrop: Dansk Guldsmedekunst S. 48. Chr. IV.s Dagbøger 1625 d. 3/5 »Forærede jeg Corv. Guldsmed 100 Daler«.

³ Om Corvinianus Saur's sidste Aar, se Kbhvns. Raadstue-Arkiv, Guldsmedenes Tegnebog 1623—35. Han maa alt 1633 have været uarbejdsdygtig, da Hans Hollænder fik den Opgave at reparere Christian IV.s Krone, se S. 232 Anmk. 2.

⁴ Jacob Mores's Kleinodienbuch, Fortalen.

forelaa noget Bevis for, at disse Smykker virkelig var bleven udført efter de foreliggende Tegninger, maa det siges, at det havde været vigtigere, som Bevisførelse for Rigtigheden af Betegnelsen Jacob Mores' Klenodiebog, at faa at vide, hvem Smykkerne var bleven lavet af, end at faa at vide, hvem de var bleven lavet til. Og her har Udgiveren ganske forsmaaet at benytte den betydningsfulde Omstændighed, at Tegningerne til det største, rigeste og vigtigste Arbejde forestiller Kronen til Danmarks Konge paa forskellige Udviklingsstadier, hvilke dog alle viser hen til den endelige Krone, der endnu ses paa Rosenborg, og som bevislig er gjort af Dirik Fijring og Corvinianus Saur i Odense.

Af Smykkernes fyrstelige Navnetræk og heraldiske Prydelser drog Dr. Stettiner først den Slutning, som er hans Hovedargument, at de var gjort paa Bestilling af en nordisk Kundekres, en fyrstelig Kundekres fra Nord-Tyskland, Holsten og Danmark. Og dernæst — uden at agte paa det Fingerpeg, Kronetegningerne kunde have givet ham, uden at lade sig advare af Brinckmanns betimelige »maaske« og uden at tage i Betragtning den himmelvide Forskel, der ifølge Sagens Natur er imellem en Sølvsmed — og tilmed en Sølvsmed en gros, en Sølvvarefabrikant — og en Smykkekunstner — drog han den anden Slutning, at Tegningerne i den ved et Tilfælde i Hamborg havnede, men fra sin rette Hjemstavn København stammende Smykkebog, skyldtes Sølvvarefabrikanten J. Mores i Hamborg. Begge disse Slutninger er urigtige, de har intet Grundlag. Havde Dr. Stettiner kendt de i Rigsarkivet i København beroende, specificerede Regnskaber for Smykker m. m. leverede Christian IV. af Dirik Fijring i Tiden 1592—1603, havde han næppe fremsat dem. Thi ikke blot genfinder vi i disse Regnskaber en Del af de Genstande, til hvilke der findes Udkast i Smykkebogens Tegninger, og som Christian IV. har ladet gøre og skænke sine Nabofyrster,

men ved Sammenligning med Christian IV.s Krone, hvis Karakter i alt væsentligt skyldes hans Medarbejder Corvinianus Saur, og med dennes efterladte Ornamentstik, finder vi paa Rosenborg en Række Arbejder, der bærer de for ham let kendelige, karakteristiske Træk.

Ved Siden deraf viser det sig, ligeledes gennem Regnskaber i Rigsarkivet, at J. Mores kun har leveret Christian IV. et Mindretal af Smykker, Ting han utvivlsomt ikke selv har gjort, men har haft liggende, og som en Mand, der drev Bank- og Veksselforretning, altid fik i Hænde som uindfrie Panter eller som Betaling i Mangel af rede Penge.

Dirik Fjirings og mange andre københavnske, som oftest indvandrede Guldsmedes Regnskaber, der forhaabentlig i en nær Fremtid vil blive offentliggjort i det Værk, Forfatteren af disse Linier har under Hænde om »Christian IV. og Guldsmedene«, kaster et nyt Lys over Christian IV.s Personlighed. Vi har længe vidst, at han var en pragtelskende Fyrste, men først disse Regnskaber vil gøre det klart, hvilken overdaadig Luksus han i den første Halvdel af sin Regering har udfoldet paa dette særlige Omraade. Det er næppe for meget sagt, at ingen Fyrste i Europa, Norden for Alperne, naar ham paa dette Punkt. Ikke blot havde han en Række fremragende Guldsmede i sin Tjeneste — Rosenborg og Regnskaberne bærer Vidne derom —, men han havde i Corvinianus Saur en Smykketkunstner, der, efter hvad der findes endnu i Europa af Arbejder af denne Art fra Tiden omkring 1600 at dømme, ikke staar tilbage for de allerførste i denne Kunst, David Attemstetter og Daniel Mignot. En Kunstner med en vidunderlig Fantasi, med det fineste kunstneriske Øje og med en Sans for Rytme og Harmoni, der til enhver Tid gik jævnsides med den mest fuldendte Teknik.

Hvad der paa den Tid blev gjort af Smykker o. l. i København og Odense, var en kunstforstandig og pragt-

elskende Konge værdigt. Og for en saadan Virksomhed var der ikke Jordbund i en By som Hamborg. Forfærdigelsen af endog meget kostbare Arbejder i Sølv var, selv for en borgerlig Handelsstad, i hin Tid — der ikke kendte Banker, hvor Formuer kunde anbringes — en almindelig og naturlig Ting, og i og for sig ikke Luksus. Men med Arbejder i Guld, især naar de var forbundet med Emaillering og Indfatning af ædle Stene, forholdt det sig paa anden Maade. Her var Arbejdslønnen saa langt betydeligere. Og det Tab, man led, naar disse i trange Tider maatte omsættes, ved Indsmæltning, som Betalingsmiddel, ved Pant-sætning, var langt større end ved Omsætning af Værdigenstande i Sølv. Og langt større, end selv en velstaaende Forretningsmand vilde finde det forsvarligt.

Kongelig Luksus, d. v. s. Frembringelsen af Kunstgenstande med overdaadig og — om man vil — hensynsløs Pragt, har alle Dage kun været at finde i Fyrstehuse, hvor Pengespørgsmaalet slet ingen eller blot ringe Rolle spillede. Den har kun kunnet trives ved Hove og i Nærheden af Fyrstens Person. Thi paa dette Omraade gjorde den personlige Smag sig gældende i særlig Grad.

Men foran Bogtitlen »Jacob Mores's Kleinodienbuch« bør fremtidig anbringes Ordene: Den saakaldte. Thi dens Indhold bestaar af Guldsmede-Arbejdstegninger af de to udmærkede Mestre Dirik Fijring og Corvinianus Saur.

Njála. Textudgave. 1875. 3 Kr.
Nordiske Fortidsminder. 4to. 1. Bind. 1890—1903. 30 Kr. (6 Hefter à 6 Kr.). 2. Binds 1. Hefte, 1911; 2. Hefte, 1918. Hvert Hefte 6 Kr.
Petersen, N. M., Bidrag til den oldnordiske Literaturs Historie. 1866. 3 Kr.
Physiologus i to islandske bearbejdelser ved Verner Dahlerup. 1889. (Særtr. af Aarb. f. nord. Oldk.). 2 Kr.
Register til Njála 2. bd. og K. Gíslasons andre afhandlinger. 1896. 1 Kr.
Saga af Tristram ok Isönd samt Möttuls saga. 1878. 6 Kr.
Sturlunga saga i dansk oversættelse ved Kr. Kålund, versene ved Olaf Hansen. 1—2. bind. 1904. 12 Kr.
Sturlunga saga, udg. efter håndskrifterne. 1—2. bd. 1906—11. 20 Kr.

Følgende Skrifter ere udsolgte:

Antiquitates Americanae sive Scriptores septentrionales rerum Antecolumbianarum in America. 1837. 4to.
Fornaldar sögur norðrlanda. 1—3. B. 1829—30.
Fornmanna sögur. 1—12. B. 1825—37.
Færeyinga saga eller Færøboernes Historie. Udg. af C. C. Rafn. 1832.
 — — oder Geschichte der Bewohner der Färøer. Herausgegeben von C. C. Rafn u. G. C. F. Mohnike. 1833.
Grønlands historiske Mindesmærker. 3 Bind. 1838—45.
Hermod. Det nordiske Oldskrift-Selskabs Tidende for 1825 og 1826.
Hovedberetning fra det kgl. nord. Oldskrift-Selskab for Aarene 1825, 1826 og 1827. 1828.
Islendinga sögur. 1—2. B. 1829—30.
 — — 1—2. B. 1843—47.
Jahresberichte der Königl. Ges. f. nord. Alterthumskunde. 1837—42.
Krákumál sive Epicedium Ragnaris Lodbroci. Med dansk, latinsk og fransk Oversættelse. Udg. af C. C. Rafn. 1826.
Ledetraad til nordisk Oldkyndighed. 1836.
Nordiske Fortids-Sagaer, oversatte af C. C. Rafn. 3 Bind. 1829—30.
Nordisk Tidsskrift for Oldkyndighed. 1—3. B. 1832—36.
Oldnordiske Sagaer i Oversættelse. 12 Dele. 1826—37.
Petersen, N. M., Historiske Fortællinger om Islændernes Færd hjemme og ude. 1—4. B. 1839—44.
Scripta historica Islandorum. 1—12. B. 1828—46.
Tidsskrift for nordisk Oldkyndighed. 2 Bind. 1826—29.
Vestiges d'Asserbo et de Søborg. 1855.

KURS-
TILLÆG
10 %

INDHOLD.

	Side
Kunstkamrets absaloniske Sager. Et Stykke Museumshistorie. Ved M. Mackeprang..	147.
Katolsk Kirkeinventars Skæbne efter Reformationen. Studier og Exempler. Af Chr. Axel Jensen.....	167.
Fund i Sværdborg og Mullerup Moser af Skeletdele af Men- nesker fra den ældste Stenalder. Ved H. A. Nielsen...	205.
De ældste danske Rigsregalier: Christian III.s Rigssværd og Christian IV.s Krone. Af Bering Liisberg	219.

Af dette Tidsskrift udkommer et Hefte hvert Fjer-
dingaar. Fire Hefter udgjøre et Bind, som koster 6 Kr.
Enkelte Hefter sælges ikke.

Bidrag til Tidsskriftet sendes til det Kgl. nordiske
Oldskrift-Selskabs Bestyrelse (Nationalmuseet, Køben-
havn B).

BOUND

JUL 9 1925

**UNIV. OF MICH. •
LIBRARY**

